

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

В.П. Садковий, С.М. Домбровська, В.О. Шведун, С.А. Вавренюк

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Монографія

Харків

2019

Монографію розглянуто та рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол №6 від 28.02.2019

Рецензенти:

Сиченко Віктор Володимирович – ректор КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти», доктор наук з державного управління, доцент, Заслужений працівник освіти України
Романенко Євген Олександрович - проректор Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України .

Державне управління виховним процесом в закладах вищої освіти України:
Монографія /В.П. Садковий, С.М. Домбровська, В.О. Шведун, С.А. Вавренюк.: 2019. – 352 с.

В монографії розглянуто комплекс методологічних підходів щодо здійснення ефективного державного управління реалізацією виховного процесу у закладах вищої освіти України, через здійснення цільової установки системи виховної роботи - формування гуманістичної спрямованості особистості студента закладу вищої освіти в процесі підготовки до професійної діяльності, яка визначається створенням «суб'єкт-об'єктних» відносин у взаємодії «викладач - студент»; що дозволило розробити систему критеріїв і індикаторів оцінки ефективності виховного процесу на рівні структурно - функціональної організації державного управління; та використання відповідних інструментів державного управління при формуванні напрямів виховної діяльності навчальних закладів.

Було визначено сутність і місце механізмів забезпечення виховного процесу в теорії і практиці вищої освіти; проведено діагностику методичних підходів у дослідженні механізмів виховного процесу у закладах вищої освіти; визначено основні аспекти організаційного механізму державного управління формування виховного процесу у закладах вищої освіти України; Теоретичні положення монографії можуть бути впроваджені в діяльність Національного університету цивільного захисту, Інституту державного управління у сфері цивільного захисту і використані в навчально-методичній роботі при вдосконаленні програмно-методичного забезпечення навчального процесу в системі підготовки магістрів та підвищення кваліфікації державних службовців.

В.П. Садковий,
С.М. Домбровська,
В.О. Шведун,
С.А. Вавренюк
2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
1.1. Виховні та освітні технології в системі вищої освіти.....	8
1.2. Сучасний стан формування виховного процесу у вищій школі.....	24
1.3. Державні домінанти виховно-освітніх технологій в системі вищої освіти.....	45
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	
2.1. Методичні підходи у дослідженні механізмів виховного процесу у закладах вищої освіти України.....	62
2.2. Організаційно-нормативні основи державного управління фізичним вихованням у закладах вищої освіти України.....	75
2.3 Потенціал державного управління екологізацією виховного середовища закладів вищої освіти України.....	88
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	
3.1. Механізми забезпечення виховного процесу в теорії і практиці вищої освіти.....	104
3.2 Використання зарубіжного досвіду розвитку інструментарію реалізації виховних концепцій в Україні.....	119
3.3.Механізми реалізації державної політики розвитку фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти України.....	135

РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

4.1. Механізми кадрового забезпечення у сфері фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти України.....	150
4.2 Механізми і регулятиви виховного потенціалу закладів вищої освіти України.....	173
4.3 Інституційний механізм державного управління кадровою політикою при формуванні освітнього виховного процесу.....	192

РОЗДІЛ 5. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

5.1. Стратегічні напрями розвитку сучасного виховного процесу у закладах вищої освіти.....	216
5.2. Інноваційні підходи до вдосконалення системи фізичної культури і спорту для студентської молоді в закладах вищої освіти України.....	234
5.3. Державне управління екологічним вихованням студентів в освітньому процесі закладів вищої освіти України.....	248

РОЗДІЛ 6. РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

6.1. Сучасні підходи до удосконалення механізмів державного управління формуванням виховного процесу у закладах вищої освіти України.....	266
6.2. Впровадження новітніх механізмів сучасних виховних технологій в навчально-виховний процес закладів вищої освіти України.....	277
6.3. Удосконалення механізму формування студентської виховно-освітньої програми в контексті підвищення якості виховання у вищій школі.....	293

ВИСНОВКИ.....312

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....314

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВО – вища освіта;

ЗВО – заклади вищої освіти ;

ГСВО – галузевий стандарт вищої освіти;

ЗД – засоби діагностики;

ЗМІ – засоби масової інформації;

ІКТ – інформаційно-комунікаційні системи;

МОН України – Міністерство освіти і науки України;

МСКО – Міжнародна стандартна класифікація освіти;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика;

ОПП – освітньо-професійна програма підготовки;

США – Сполучені Штати Америки;

ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади;

ФК – фізична культура;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

Мінфін – Міністерство фінансів України;

НАН – Національна академія наук України;

ОНПС – охорона навколишнього природного середовища;

ОС – оточуюче середовище;

СЕО – стратегічна екологічна оцінка;

СОТ – Світова організація торгівлі;

ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція;

UNESCO – The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури).

ВСТУП

Проблема виховання студентської молоді, у процес реформування вищої школи, є однією з найбільш актуальних проблем державного управління в сучасних умовах. Відсутність уваги до неї створює ситуацію, що позбавляє перспектив розвитку суспільства в цілому. Зміни, що відбуваються в суспільстві, викликали до життя протиріччя між новими вимогами до особистості, з одного боку, та рівнем і характером її наявних знань, навичок, якостей і здатностей, з іншого. Це протиріччя ускладняє соціальну адаптацію людини до нових умов. Дане протиріччя пов'язане з розробкою і реалізацією Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, та Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, підвищенням рівня управління, приведення ціннісних орієнтацій молоді відповідно до загальних гуманістичних ідеалів і національними культурними традиціями.

Радикальні зміни суспільного життя призводять до появи протиріч у всіх сферах життя, у тому числі й у системі державного управління вищою освітою. Тому таке величезне значення набуває гуманізація виховання й гуманітаризація освіти на всіх рівнях.

У цих умовах не може не викликати тривогу стан і перспективи виховної роботи у закладах вищої освіти (далі ЗВО). Проблема гуманізації навчально-виховного процесу й формування гуманістичної спрямованості особистості в процесі підготовки студентів закладів вищої освіти до професійної діяльності є актуальною, вимагає серйозного теоретичного обґрунтування й методичного забезпечення з усіма їхніми специфічними особливостями.

Проблемам державного управління виховним процесом у закладах вищої освіти України, його соціальному, правовому, управлінському аспектам, присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених.

Значний внесок у розвиток теорії та методології державного управління, що сприяє розробці даної теми, зробили сучасні дослідники, а саме: В. Авер'янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, О. Дацій, А. Дегтяр, В. Садковий, С. Домбровська, В. Князев, В. Стрельцов, В. Сиченко, Ю. Степанов, В. Луговий,

О. Машков, С. Майстро, В. Мороз, В.Шведун та ін.

Необхідною методологічною підставою для аналізу теоретичних конструктів вивчення проблем становлення аспектів виховного процесу стали підходи, представлені у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників А.Антонова, В.Баглика, В. Головенько, А. Карнауха, Л. Кривачука, І. Крюкова, В. Лісовського, В. Лукова, Г. Лукса, В. Павловського, С. Паугама, О.Поступної, В. Скуратівського, П.Росохатського, та ін.).

Аналіз проблем соціалізації сучасної молоді широко представлений у дослідженнях О. Балакіревої, Л. Белової, О. Голобуцького, Т. Голобуцької, О. Корнієвського, В. Куліка, Н. Левковської, Л. Сутіянової, С. Толстоухової, В. Якушик, О. Яременко та ін..

Ці дослідження є значним внеском у теорію, методологію та практику реалізації державного управління виховним простором у закладах вищої освіти України.

Незважаючи на значні наукові дослідження зазначеної теми, поглибленого дослідження потребують питання удосконалення визначеної проблеми в контексті європейського вибору України. Основна проблема, з якою пов'язане дослідження, полягає у тому, що сьогодення вимагає нових підходів до реалізації державного управління виховним простором закладах вищої освіти України, соціальної підтримки молоді, та науково обґрунтованої програми і підходів вирішення цих завдань. Тому вирішенню зазначених питань і присвячено дане дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Виховні та освітні технології в системі вищої освіти

Реалізація програмних цілей державного управління в сфері виховання і навчання у закладах вищої освіти (далі –ЗВО) традиційно позначається терміном «навчально-виховний процес», який означає взаємопов'язану і взаємодоповнюючу цих найважливіших компонентів навчальної і виховної діяльності. Це поняття в сучасному словнику позначене як «досить неоднозначне поняття» [164]. Водночас, за твердженням українських науковців, «навчальна діяльність» має безпосереднє відношення до навчального процесу, під яким, зазвичай, розуміється процес спільної діяльності його учасників [138]. Щодо компонента виховання, то найвдаліше, на наш погляд, цей термін з позиції взаємопов'язаної з навчальною діяльністю визначений В. М. Кролем: «Виховання є процесом формування інтелектуальних, духовних і фізичних сил особи» [142, с. 111]. У згаданих вище визначеннях лишається відкритим адекватне застосування терміна «навчально-виховний процес» в різних системах та етапах реалізації освітніх і виховних програм, починаючи зі шкільної лави, і до освіти у вищій школі. Особливої актуальності це питання набуває для механізмів державного управління закладами вищої освіти, оскільки вони здебільшого виступають в ролі кінцевої інстанції, де людина, здобуваючи освіту, прямує до самостійної діяльності.

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що студенти ЗВО в міру завершення навчання переважно не мають інших додаткових резервів в освоєнні освітніх та виховних програм під зовнішнім контролем. Отже, заклади вищої освіти для багатьох поколінь фахівців залишаються підсумковим етапом переходу до виробництва, де майбутній фахівець

формує свій характер і стає професіоналом. До того ж, доречним буде сформулювати запитання: «Прообраз якого фахівця на виході повинен проектувати ЗВО? Освіченого та інтелектуального працівника, або ж вихованого та ерудованого професіонала?» Періодично здійснювані заходи «вхідного контролю» у межах навчального процесу на різних етапах навчання не можуть точно діагностувати зазначені якості в змінах і динаміці. Випускники вишів здебільшого залишаються непізнаним об'єктом; вони мають лише отримані ними оцінки дипломної роботи або проекту, а також перелік оцінок, що зазначені у додатку до диплома. Умовні оцінки не можуть бути однозначними критеріями особистих і моральних якостей фахівця. До роботи з обраного фаху повинна стати людина, котра вміє вирішувати не лише свої життєві проблеми, а й має навички розуміння іншої людини, яка піклується про зростання професіоналізму інших осіб, яка знаходиться у сфері її взаємодії як керівника, колеги, партнера, опонента, друга тощо. Фахівець повинен усвідомлювати, що не лише у нього, але і в інших можуть бути свої інтереси, і кожна думка, висловлена людиною, заслуговує на пошану з позиції того, що людина – це найвища цінність. Зазначені ситуаційні моменти ще раз доводять правомірність поставленого завдання – державного управління підготовки ЗВО майбутнього випускника для вирішення ситуаційних завдань. Така постановка завдання дозволяє розглядати питання пріоритетності державного управління процесом вихованості над освіченістю фахівця або ж взаємодоповнюваності цих якостей в єдиній нероздільній гармонії. При пошуку відповіді на це запитання численні трактати і висловлювання відомих осіб відмічають якість вихованості як головний елемент презентації високоерудованої та освіченої людини [134].

Дана проблема може стати базисом для розгляду чинника державних механізмів виховання як пріоритетного критерію над освітою. Така постановка питання передбачає уточнення переходу від навчально-виховного процесу у ЗВО до розробки і впровадження механізмів

удосконалення виховно-освітніх технологій в державному управлінні, націлених на розвиток особистих і професійних якостей у майбутніх фахівців. У зв'язку з цим слід констатувати, що системна теорія управління персоналом базується на тому, що саме від професійних умінь і рівня вихованості людини залежать багато «удач» і «невдач» при роботі з людьми, які виконують свої функціональні завдання [130, с. 50]. Рівень вихованості керівника і його інтелектуальний запас при цьому стає основою створення успішної команди для досягнення цілей.

Оскільки заклади вищої освіти готують фахівців саме для роботи з персоналом, то пріоритетною якістю майбутнього фахівця є також комунікабельна компетентність. Обґрунтованістю уточнення змісту суті терміну навчально-виховного процесу з позиції розгляду його як об'єднувача виховних і освітніх технологій у ЗВО можуть слугувати вікові та інші чинники, пов'язані з інтелектуальним потенціалом вищого навчального закладу. Підтвердженням згаданих фактів можуть бути статистичні дані соціально-демографічного портрета студентів, які навчаються з першого по п'ятий курс у багатьох освітніх установах. Також виявлено, що студентська молодь при вступі має вік від 17–18 років і до 23–26 років при закінченні ЗВО [126]. Якщо цей чинник розглядати з позиції державного управління виховним процесом, то кожен індивід, досягаючи вказаної градації віку, має певні психофізіологічні якості, що дозволяють самостійно розвивати свої здібності і нахили. До того ж людина, як особа, визначається також зі своїми ідеалами, цілями і мотивами, про що свідчать наукові теорії та дослідження, які містяться в спеціальній літературі у галузі психології розвитку людини [130, с. 79].

Враховуючи особливості розвитку особистості у цей період, що співпадає з періодом навчання у ЗВО, логічне осмислення кожного поставленого завдання вимагає свого підходу для вироблення державно-управлінських підходів і технологій. Отже, у межах навчального процесу студент у взаємодії з викладачами, ровесниками, кафедрами, факультетами

та іншими структурами повинен визначитися з життєвими цілями та завданнями, по змозі самостійно досягти намічених рубежів свого розвитку. У межах освоєння вимог навчальних програм дисциплін студент набуває досвіду компетентності, а при розв'язанні ситуаційних завдань набуває особистих якостей, що відбивають, передусім, рівень його вихованості, а рівень вихованості визначає ступінь його професійної зрілості. Стосовно практичної реалізації досягнень цієї мети пропонується розробити різні державно-управлінські технології з позиції їхнього максимального виховного ефекту[123, с. 89].

Також пропонується розробити індивідуальні вимоги для кожної дисципліни у вигляді зведення вимог із зазначенням професійних умінь і виявів особистих якостей студента – майбутнього фахівця. До того ж програмні вимоги дисциплін, що вивчаються, для студента можуть стати орієнтирами усвідомленого освоєння програми навчання. Водночас ставлення студента до зазначених цілей і орієнтирів може служити критерієм набору його особистих якостей на орбіті взаємин, до яких входять викладачі, студенти, кафедри, факультети та інші підрозділи ЗВО.

Віковий чинник та резерви, відповідні інтелектуальному зростанню у ЗВО, дають можливість перенести домінантні завдання механізмів державного управління виховним та освітнім процесом в руслі розробки і впровадження виховних та освітніх технологій. Також, на наш погляд, слід виділити наступні особливості, відображені в цілях навчально-виховного процесу і виховно-освітніх технологій. Навчально-виховний процес розглядає студента як суб'єкта навчальної діяльності з менш вираженими компонентами самоаналізу. Стосовно завдань механізмів державного управління формуванням виховно-освітніх технологій, то студент здобуває навички проектування моделі свого розвитку і може здійснювати не лише самоаналіз досягнутого ним рівня, але й самооцінку, саморегуляцію, самовиховання, самонавчання та самоактуалізацію. Створюючи модель свого розвитку, студент у межах реалізації механізмів державного

управління формуванням виховно-освітніх технологій, передусім, замислиться щодо своєї головної місії – навчатися не заради отримання умовних оцінок, а для здобуття сучасної освіти з усвідомленням підвищення її на всіх етапах своєї професійної діяльності. Для досягнення максимального виховного ефекту доцільно, коли на кожному етапі навчання у виші студент «захищає» власну модель розвитку у присутності своїх однокурсників, кураторів або викладачів. Розроблена і «захищена» модель дає можливість підвищити відповідальність студента, оскільки при публічному захисті він виявляє свою готовність до саморозвитку, невиконання якої побічно відбиває ступінь його особистих якостей, що не сформувалися [118].

Другим головним компонентом механізмів державного управління виховно-освітніми технологіями є розробка та зведення вимог з кожної дисципліни з позицій здобуття професійних навичок і ознайомлення з цими вимогами студентів з метою самоконтролю в період навчання і освоєння конкретної дисципліни. Такий підхід передбачає розробку і впровадження інноваційних освітніх технологій, завдяки яким студент може систематично прогнозувати, на скільки він наблизився до освоєння дисципліни і чи може він вирішувати завдання з обраного фаху, що базуються на теорії і практиці. За такої організації навчального процесу студент піддається не тимчасовим «психологічним перевантаженням» у період екзаменаційних сесій, а «плавному завантаженню» оперативної пам'яті у період навчання залежно від значущості вирішуваних завдань відповідно до затверджених графіків навчального процесу. «Зведення вимог» з дисциплін, окрім прогнозів для студентів, відіграє важливу роль і щодо взаємодоповнювальної дисципліни, що вивчається у межах навчальних планів і програм, напрямів і спеціальностей [108].

Прогнозованість навчального процесу у межах кожної окремої дисципліни дає можливість вирішити ще одне важливе завдання у межах розробки і впровадження державних механізмів управління виховно-

освітніми технологіями – навчити студентів умінь оптимізувати і раціоналізувати час, відведений для освоєння програми навчання у ЗВО. Уміння цінувати і раціонально використовувати час є головною домінантою та компонентом будь-якого успішного керівника, про що свідчать численні трактати, підручники, популярні видання у сфері соціології, управління персоналом, психології та низки інших дисциплін.

Для підвищення ефективності і результативності впровадження виховно-освітніх технологій з позиції їхньої прогнозованості пропонується для кожної спеціальності на рині Міністерства освіти і науки України розробити ефективну модель фахівця галузі, яка визначить «зведення необхідних якостей фахівця» з позиції їхньої професійної компетенції та прояву ним моральних і особистих якостей.

Системний управлінський вплив суб'єктів державного управління підготовкою студентів пропонує різні моделі і підходи реалізації виховних та освітніх програм, кожна країна світу ставить за мету підготувати фахівців, налаштованих на служіння ідеалам нації і батьківщини. Невлаштованість у житті та соціально-економічні проблеми, певна річ, впливають на згадані добрі наміри [102, с. 88]. Через це у межах розробки виховно-освітніх технологій, як основного базису, з боку держави передбачається викладання серії економічних дисциплін з національних інтересів стосовно економічної та інформаційної безпеки. Для успішного впровадження виховно-освітніх технологій також потрібен популярний виклад економічної моделі розвитку країни як значущого компонента щодо виховання у студентів упевненості у подальшій самореалізації.

Таке завдання впливає з припущення, що почуття патріотизму і бажання служити ідеалам нації та своєму народу не можуть бути досягнуті лише за допомогою вивчення змістовної суті трактатів з виховання, участі у різних заходах з реалізації виховних програм у ЗВО[98].

Державні механізми управління виховно-освітніми технологіями повинні створювати такі умови, за яких студент в період вивчення серії

дисциплін і беручи участь в альтернативних освітніх програмах набуває якостей, що є невід'ємною частиною цілісної світової цивілізації, тобто отримані знання і професійні навички оберігають студента – майбутнього випускника – від проявів шовінізму, релігійної нетерпимості, націоналізму та інших негативних якостей.

Для досягнення відповідного виховного ефекту з боку держави у межах навчального процесу ми вважаємо за доцільне розробити серії підручників та популярних видань з урахуванням менталітету і традицій кожної країни з умовною кодовою назвою «Національні ідеї та інтереси країни», «Історична спадщина народу», «Традиції, ритуали і культурна спадщина народів світу» тощо. Слід констатувати, що багато аспектів згаданих напрямів вивчаються у рамках предметів економічного профілю, філософії, культурології, історії, етикету та низки інших дисциплін. Водночас питання набуття випускником ЗВО такої особистої якості, як професійна мобільність в етно середовищі, залишається актуальним, оскільки у межах кожної окремої дисципліни не видається можливим здійснити порівняльний аналіз підходів і цінностей та організувати творчу дискусію зі згаданих питань. Значущість цього завдання визначається тим, що за поведінкою, рівнем вихованості, світоглядними поглядами та низкою інших комунікативних якостей одного індивіда здебільшого роблять висновки про цілу націю і цілий народ. У межах вивчення цих дисциплін і впровадження управлінських технологій студент повинен усвідомити, що від його поведінки, як майбутнього фахівця, залежать багато «вдач» або «невдач» як на виробництві, так і у сфері його спілкування з людьми з різних аспектів [81].

Таким чином, для вдалого впровадження у сферу виховно-освітніх технологій механізми державного управління повинні мати:

– найбільш характерні ознаки державного управління: масштабність, універсальність, ієрархічність, підзаконність, виконавчо-розпорядчий та організуючий характер;

– розгалужену систему механізмів державного впливу, а саме: управлінського, правового, організаційного, економічного, соціального, мотиваційного;

– досконалу систему державного управління, переважно за рахунок використання атрибутивних (троїстих) сутнісних підсистем;

– високий ступінь системності на основі оптимального використання комплексних, системних та атрибутивних інноваційних механізмів державного управління, утворюючи цілісний інноваційний механізм системності;

– високий інноваційний потенціал за рахунок комплексного використання радикальних, модифікаційних та комбінованих механізмів державного управління [48].

Тому поняття «державне управління навчально-виховним процесом» відрізняється від поняття «державне управління виховно-освітніми технології» тим, що державне управління навчально-виховним процесом здійснюється у часових межах з термінами із програмними цілями затвердженого графіка навчального процесу. У межах заходів, що проводяться, де зовнішній контроль здійснюється викладачами, кафедрами, факультетами, констатуються переважно підсумкові результати і той, що переважає над самоконтролем з боку студента. Стосовно виховно-освітніх технологій, то у даному разі передбачається максимальна інформованість студента стосовно вимог до професійної компетентності, а також простежується картина набуття особистих і моральних якостей студентом – майбутнім випускником – на основі самоконтролю, самооцінки, саморегуляції, в яких студент виявляє максимальну самостійність та активність. У межах цього завдання студент керується різними регулятивами, на основі яких вчиться проектувати власну модель розвитку. Державне управління виховно-освітніми технологіями можна реалізувати як у межах навчально-виховних процесів, так і в автономному режимі з використанням інтелектуального потенціалу кафедр, факультетів та інших

системотворчих елементів ЗВО. У рамках реалізації виховно-освітніх технологій студентів надається серія документів під умовною кодовою назвою «Етика відповідальності», до складу якої входить узагальнена модель студента і випускника. На основі самооцінки і порівняльної оцінки, студент має можливість самоудосконалювати свої плани і модель розвитку. Саме чинник самовдосконалення, що діагностується на основі системних документів з виховно-освітніх технологій, визначає ефективність запропонованого підходу щодо підвищення якості освіти та виховання на усіх ланках і щаблях освіти ЗВО, для якої загальнонаціональні ідеї і завдання стають домінантами у справі проведення цілісної програми виховання фахівців з позиції формування у них почуття обов'язку і бажання служити ідеалам нації. Ці ідеї можна подати у вигляді наступної логіко-інформаційної структурної моделі.

Усвідомлена активність студентів у межах виховних та освітніх технологій сприяє самовдосконаленню професійного рівня професорсько-викладацького складу (далі –ПВС) ЗВО. До того ж процес саморозвитку ПВС сприяє динаміці розвитку кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів ЗВО. Впровадження виховно-освітніх технологій створює необхідні умови для розвитку конкуренції щодо досягнення найкращих результатів з оптимізації навчального процесу і, зрештою, підвищення якості освіти, навчання та виховання [37, с. 15].

Механізми державного управління виховно-освітніми технологіями реалізують програми пошуку та підтримки талантів як у середовищі ПВС, так і серед студентів. Періодичні виставки, що проводяться кафедрами і факультетами у межах виховно-освітніх технологій, створюють сприятливі умови для максимальної інформованості студентського складу про сфери наукової діяльності та інтереси провідних викладачів і кафедр, залежно від блоку дисциплін, що викладаються ними.

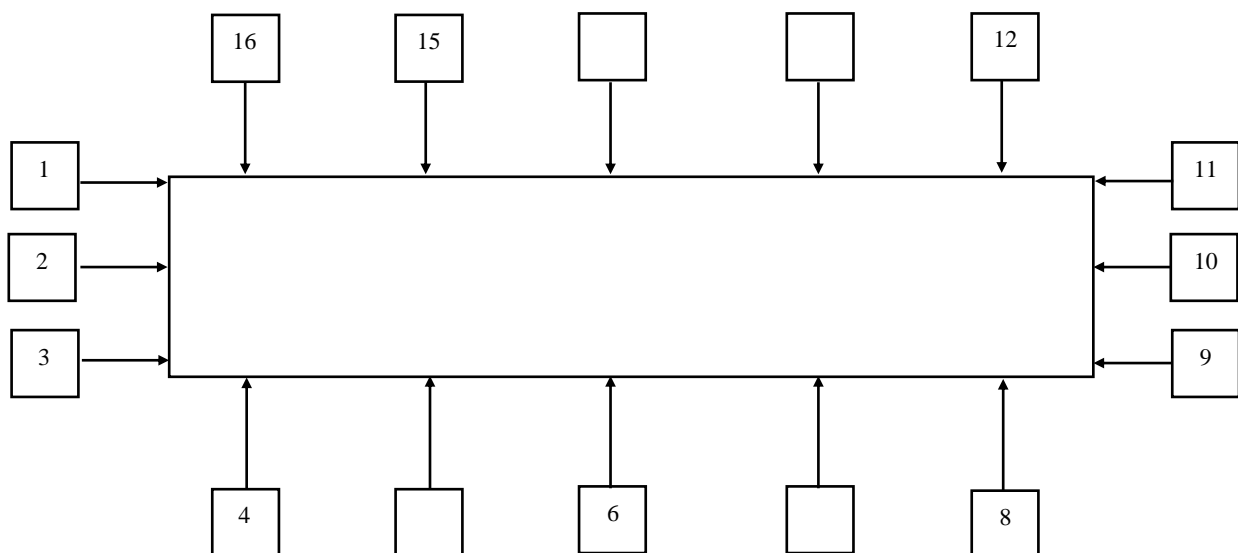
Загальнонаціональні ідеї і цінності, що впливають із цільових завдань з формування у підростаючого покоління почуття національної самосвідомості, спрямованої на політичний та економічний прогрес країни та розгляд в цьому контексті людини як найвищої цінності.

Структурна
модель виховно-освітніх технологій у системі вищої освіти

1	Розробка і реалізація програмних цілей виховання, освіти у межах навчальних планів, програм, державних освітніх стандартів.
2	Структуризація і оптимізація виховно-освітніх технологій у межах реалізації основної навчальної діяльності, екзаменаційних сесій, канікул, організації гуртків, наскрізної програми виховної роботи, пошуку і підтримки талантів.
3	Досягнення максимального виховного ефекту щодо якостей комунікативної компетенції при: <ul style="list-style-type: none"> – творчих взаєминах викладачів за парною системою «викладач – студент», «студент –викладач»; – взаєминах студента з кафедрами і факультетами; – взаєминах між ровесниками; – зв'язку з виробництвом або об'єктом майбутньої професійної діяльності.
4	Набуття навичок проектування власної моделі розвитку, і на цій основі навчитися проводити самооцінку, саморегуляцію та самовиховання.
5	Оцінка ставлення студента до навчання через оцінку усвідомленої активності студента з освоєння зведених проміжних і підсумкових вимог при максимальному ступені його інформованості з кожної дисципліни, що вивчається.
6	Оцінка рівня інтеграційних особистих якостей вихованості студента на підставі його поведінки за результатами самооцінки та зовнішньої оцінки.
7	Оцінка діяльності студента за підсумками впровадження інтеграційних методів навчання ділових ігор при публічному захисті власної моделі розвитку.
8	Оцінка рівня інтелектуальної вихованості студента на підставі вирішення професійних завдань з виробленням рішення.

Вивчаючи творчий потенціал кожного студента і виявляючи його творчі нахили та здібності у межах реалізації виховно-освітніх технологій, стає реальним впровадження конкурентної системи здобуття освіти у ЗВО. Створення бази даних з урахуванням схожих нахилів та здібностей дозволяє автоматизувати цей процес і здійснити автоматизовану програму пошуку та підтримки талановитих студентів, а також системне регулювання діяльності наукових гуртків з позиції подальшого удосконалення професійних та особистих якостей студента. Зважаючи на вищевикладене, взаємовплив і взаємо доповнюваність виховно-освітніх технологій за участі засадничих системотворчих елементів ЗВО, тобто студентів, ППС, кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів, можуть виявлятися у такий спосіб (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

Таблиця 1.2. Системотворчі елементи виховно-освітніх технологій у вищій школі:

1. Системні вимоги щодо забезпечення якості виховання, освіти і навчання у ЗВО.
2. Навчальні плани і державні освітні стандарти за

напрямами та спеціальностями. 3. Системи регулятивів щодо етики відповідальності студентів та працівників ЗВО. 4. Зведення показників і нормативів за оцінкою діяльності студентського складу. 5. Зведення показників і нормативів оцінки діяльності ПВС. 6. Зведення показників і нормативів оцінки діяльності кафедр. 7. Зведення показників і нормативів оцінки діяльності факультетів. 8. Зведення показників і нормативів відділів, що інспектують та контролюють.

9. Порівняльні модулі щодо динаміки зміни особистих і професійних якостей студентів на основі карти діагностики студента.

10. Моніторинг цілісного навчального процесу. 11. Оцінка результативності навчання на основі ефективної моделі фахівця. 12. Соціально-демографічний та інтелектуальний портрет студентського складу ЗВО.

13. Системи і методи виховання, навчання та освіти. 14. Показники інтелектуального потенціалу та професіоналізму працівників ЗВО. 15.

Показники матеріально-технічної бази ЗВО. 16. Визнання диплома про вищу освіту за межами країни проживання.

З метою уточнення і наукового обґрунтування достовірності визначення змісту та суті завдань за темою даного дослідження, необхідним компонентом досягнення цієї мети є постійне проведення соціологічних досліджень за участі основних суб'єктів навчально-виховного процесу і коригування можливих варіантів реалізації варіативних виховно-освітніх технологій у ЗВО. Таке стратегічне завдання спрямовано не лише на засвоєння студентами комплексу знань, але й на формування у кожного з них необхідного досвіду проведення і вивчення причинних факторів соціально-економічної та психологічної спрямованості у сфері конкретної професійної діяльності і врахування цих факторів при вирішенні управлінських та інших завдань зі створення інтелектуального оточення. [40]. У межах досліджень, що проводяться, пріоритетними завданнями виступають: періодичне вивчення отриманих студентами цінностей та

ціннісних орієнтацій, а також вплив соціально-економічних умов на результативність і прогнозованість досягнення якості виховання, навчання та освіти у вищій школі. Як показують наукові дослідження з зазначеної проблеми, життєві ідеали та ціннісні орієнтації студентської молоді здебільшого впливають на навчальну мотивацію та активну позицію студентів як осіб, котрі активно розвиваються і здатні ставити цілі та прагнуть їхнього досягнення[49; 73; 82]. Стосовно програмних цілей дослідження ми вважаємо, що кожне проведене дослідження має включати елементи виховання та освіти в єдиному контексті, тобто при відповідях на поставлені запитання студент повинен мати багатоваріантну можливість висловити свою позицію, і водночас зуміти запропонувати власне бачення методів вирішення тих або інших проблем.

У роз'ясненні суті поняття «ціннісні орієнтації» за основу прийнято наступне її визначення: «моральні, етичні, ідеологічні, цивільні, релігійні та інші підстави, на які орієнтується людина у поведінці, оцінці своєї та чужої діяльності» [100]. Це ж саме визначення роз'яснюється як «перевага (чи заперечення) певних культурних зразків, соціальних і моральних ідеалів та сенсу, на основі яких будуються діяльність і поведінка» [108]. Також існують інші близькі за змістом визначення термінів «цінність» і «ціннісні орієнтації». Наприклад, в сучасному гуманітарному словнику-довіднику поняття «цінність» визначається як «життєва і практична настанова поведінки індивіда, яка виражає те, що для нього свято» [100, с. 15]. В іншому довідковому матеріалі при визначенні суті поняття «Ціннісні орієнтації» йдеться про наступне: «ціннісні орієнтації: сім'я, багатство, творчість, кар'єра, честь, совість, здоров'я, інтимні стосунки, турбота про інших і т. д.». Зважаючи на наведений короткий сутнісно-змістовий аналіз цього терміна, констатуємо, що будь-які формації і громадські відносини зумовлюють формування певних ціннісних орієнтацій, залежних від віку, приналежності до різних соціальних верств та існуючих у суспільстві соціально-економічних проблем, етапів життєвого зростання та низки інших

чинників. Водночас, знаходячись у різних аспектах взаємозв'язку в суспільстві індивідів та особистостей, кожна людина може стикатися як з позицією схвалення притаманних їй цінностей, так і заперечення поглядів, висновків та інших чинників, що впливають з її розуміння сенсу життя, світогляду і сприйняття зовнішнього світу. Різнополюсні погляди і оцінки, що зумовлюють вибір ціннісних орієнтацій, можуть істотно впливати і на навчальну мотивацію, і на активність студентів з досягнення поставлених ними цілей та завдань. У цьому разі найбільш складним психологічним моментом можуть бути випадки, коли особи з двома протилежними поглядами і цінностями повинні знаходитися у професійній взаємодії, особливо в освітній сфері, приміром: учень–учитель, студент–викладач, діти–батьки та низка інших парних взаємодіючих систем [130, с. 111]. Зважаючи на викладене стосовно формування сучасних фахівців, викликає зацікавленість знаходження таких методів та способів державного управління виховно-освітніми технологіями у сфері вищої освіти, де прибічники різних ідей та цінностей на стадії виконання свого обов'язку усвідомлюють особисту відповідальність і прагнуть взаємодоповнюваності та самовдосконалення.

Наприклад, студент в стінах ЗВО може мати критичні погляди на прийняті певні вимоги, норми і правила, так само він повинен усвідомлювати, що на його навчання держава, батьки та інші спонсори витрачають величезні фінансові кошти, і він повинен виявити чесність стосовно ефективності засобів, що витрачаються, для його підготовки як майбутнього фахівця, здатного конкурувати на вільному ринку праці. Це завдання, в ідеальному варіанті, припускає, що студент, незалежно від своїх критичних поглядів і цінностей, прагне досягнення певного рівня розвитку, вважаючи своїм обов'язком виявити чесність і бездоганність у цьому процесі. Згідно з цією ж логікою можна навести приклад професійного зростання викладача, який виявляє вольову стійкість незалежно від існуючих соціально-економічних проблем, що впливають на його

саморозвиток з освоєння і впровадження сучасних технологій навчання та виховання у ЗВО. Проте ці твердження не можуть бути прийняті за базисну основу, оскільки людина не повинна усі види знегод і проблем сприймати як належне у житті. У цьому контексті потрібен точний аналіз розуміння і допомоги людині у будь-якій сфері її діяльності. Стосовно умов вищої школи, одним з можливих шляхів вирішення цієї проблеми є урахування ціннісних орієнтацій студентської молоді на кожному етапі навчання та системне коригування на цій основі змістовної суті і програмних цілей підготовки фахівців, що впливають з вимог професіограм, та можливого кар'єрного зростання з обраної спеціальності. Для досягнення цієї мети, на нашу думку, слід проводити різні соціологічні дослідження і знаходити шляхи гармонізації навчально-виховного процесу у ЗВО. Виявляючи і вивчаючи загальну картину проблем, ми можемо визначитися в існуванні проблем та шляхах їхнього визначення за участі кожного учасника цілісного навчального процесу. Для максимальної інформованості учасників навчального процесу доцільно розробляти різні концептуальні схеми і моделі, виходячи з соціологічного опитування студентів, викладачів та інших працівників ЗВО [141]. Аналіз проведених досліджень повинен ураховуватися при розробці і коригуванні навчальних планів та програм, розробці і впровадженні виховно-освітніх технологій у вищій школі.

Для досягнення максимального ефекту виховання у процесі навчання і реалізації державного управління виховно-освітніми технологіями та державних концепцій слід звернути увагу на доцільність залучення студентів до проведення різних соціологічних досліджень у ЗВО – між факультетами, кафедрами, академічними групами та іншими структурними підрозділами. Цей підхід, по-перше, сприяє довірі студентів до результатів проведеного дослідження, по-друге, – у студентів, як у майбутніх фахівців, з'являється можливість набути досвіду роботи з персоналом. Практика прийому на роботу на основі психологічних тестів і культурологічних цінностей претендента широко практикується у багатьох країнах світу [142,

с. 112]. Підчас проведення соціологічних досліджень у ЗВО слід враховувати етичні норми конфіденційності, оскільки циклічна взаємодія кожного учасника освітнього процесу може привести не лише до рішення проблем навчально-виховної спрямованості, але і до певних конфліктів. Багато стратегічних ідей, включених в опитування, повинні враховувати не лише констатацію фактів, але й створювати можливість для кожного респондента висловити власні погляди і судження з приводу події та цінностей.

Таким чином, слід брати за основу те, що у кожної особи, котра активно розвивається, є періоди сумнівів у самореалізації при виборі цінностей, які є «регулятивними компонентами будь-якої культури, утілюючи ідеали і уявлення про еталон та характеристику об'єктів і процесів, що мають найважливіше позитивне значення для людей» [145]. У цьому віці багато цінностей студенти сприймають на рівні правил на кшталт «можна – не можна», «добре – погано», тому найважливішим завданням закладів вищої освіти є дати студентові не просто набір певних знань на рівні вищої школи, а допомогти йому осмислити кожен отримуваний інформацію, прийняти основні цінності як найважливіші власні життєві регулятиви, а також навчити дотримуватися і використовувати їх в практичній діяльності. Для підвищення результативності вибору дидактичних методів і підходів у роботі зі студентською молоддю результати соціологічних досліджень, що періодично проводяться, повинні враховуватися при виборі тематики та спрямованості науково-практичних семінарів, і на цій основі повинні піддаватися певним корективам методики викладання дисциплін та застосування активних методів навчання. Особливо важливим є вибір методологічних підходів змісту програм і технологій патріотичного та інтелектуального виховання студентської молоді, реалізація яких може сприяти підвищенню якості знань фахівців, що випускаються, залежно від вимог професіограм та інших нормативно-правових документів.

Важливе місце в системі державних механізмів управління виховним процесом у вищій школі займає утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, любові, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших чеснот. До того ж має вагу не тільки і не стільки просвітницька діяльність, скільки перетворення моральних знань, яких набуває молодь, на її переконання, стійкі моральні почуття і вчинки.

Ефективність морального виховання значно підвищується у разі його опори на народну мораль, традиції, звичаї, обряди, що містять у собі високі моральні цінності (ідеї, ідеали, погляди, поведінкові норми), збагачені тисячолітнім досвідом мудрості народу, несуть могутній моральний потенціал, спрямований на виховання особистості.

1.2. Сучасний стан формування виховного процесу у вищій школі

В умовах соціальної, економічної і політичної нестабільності суспільства, які породжують хронічну невпевненість у завтрашньому дні, виключно важливо стабілізувати вищу школу. Питання державного управління процесом виховання в сучасних умовах є актуальним як для загальноосвітніх, так і закладів вищої освіти, адже при переході суспільства з одного етапу свого розвитку на інший, більш прогресивний, змінюються цілі виховання. Це в свою чергу забезпечує зміни у структурі інших елементів – змісту, процесу, форм, т.п. Розуміючи систему виховання як специфічну сферу, як сферу суспільних відносин, ми повинні розуміти, що школа сьогодні є головним моральним оплотом суспільства, гарантом відновлення нашого вітчизни. Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню і оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти - завдання, що стоїть перед закладами вищої освіти на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців. Розробка проблеми виховання на сучасному етапі реалізується в складній внутрішньо

суперечливій ситуації, що не може не знаходити свого віддзеркалення на усіх рівнях і східцях освітньої системи [45].

До таких явищ відносяться тенденції, що посилюються, соціальною, регіональною, етноконфесійною дезінтеграцією суспільства, зростання явної і прихованої форм безробіття, зниження рівня фізичного і психічного здоров'я молоді, прояв бездуховності. Виховання молоді є однією з найбільш актуальних соціальних проблем.

Відсутність стійкої державної ідеології, відхід від авторитаризму і чіткої декларації моральних принципів привели до руйнування системи виховання в звичному сенсі.

Соціальні зміни створили ситуацію, яку можна визначити як "конфлікт поколінь" і поставили по сумнів трактування сенсу виховання як процесу передачі життєвого досвіду від старших поколінь до молодших. Звернення викладача до проблем духовності, спроби підтримати і зміцнити культурні традиції і роками цінності, що склалися, зустрічаються все рідше. Це створює істотні труднощі для процесу соціалізації особи, одним з найважливіших аспектів якого є освоєння системи цінностей, норм і правил поведінки, властивих українській цивілізації і культурі, шляхом спілкування з досвідченим наставником [59].

Оскільки соціально-економічна модернізація України спричинила серйозні деформації молодіжних цінностей і їх джерел, вимагається визначити шляхи залучення підростаючого покоління до культурних традицій нашого суспільства. Потрібне збагачення державної теорії новими поняттями, підходами і технологіями, заснованими на новому міждисциплінарному знанні, вплетеному в зміст виховання.

Виховання спочатку було предметом педагогіки. Існує безліч трактувань цієї фундаментальної категорії. В середині минулого століття виховання визначалося як передача суспільно-історичного досвіду новим поколінням [73].

У ході проведеного аналізу, відзначемо, що І.С. Кон визначає виховання як спрямовані дії, за допомогою яких індивідові свідомо прагнуть прищепити бажані риси і властивості [106]. Це розуміння характерне для педагогіки радянського періоду: планомірна, цілеспрямована дія на психологію випробовувана з метою привиття якостей, бажаних вихователів.

Пізніше з'являються інші трактування визначення, де акценти зміщуються на взаємодію: "цілеспрямована взаємодія вихователів і виховуваних, організація певних стосунків між ними, розвиток активності виховуваних, ведучій до засвоєння значущого соціального досвіду" [120, с.10]. В. В. Краєвський розглядає його як засіб соціального спадкоємства і залучення людини до сукупності громадських стосунків. В. І.Гінецинський під вихованням розуміє "процес свідомого, цілеспрямованого формування людини або соціальної групи, що веде до виникнення стійких механізмів регуляції поведінки і діяльності" [47, с.32].

Сучасні українські вчені виділяють сутнісні сторони виховання, як "сходження до суб'єктності, та істотним у вихованні вважають "надання людині можливості самовизначитися в суспільстві" [47, с.89]. Цьому поняттю відповідає визначення Д.Дьюї "виховання - це розгортання того, що закладено природою в людині".

Більшість дослідників сходяться в тому, що у вихованні одночасно виділяються три аспекти. Так, С. Д.Поляков виділяє у вихованні "три кола його значень : "широкий" - виховання як соціальний процес передачі культури від покоління до покоління, "середній" - цілеспрямована зміна психіки в педагогічному процесі і "вузький" - цілеспрямований вплив на особу дитини" [56, с.15]. Розвиток особистості в соціумі відбувається поетапно і кожен етап характеризується придбанням суб'єктних новоутворень. Це такі етапи як: адаптація, індивідуалізація, інтеграція. В цьому відношенні також можна виділити три відповідні функції виховання.

Визначається три сенси поняття "виховання"[221]: як соціалізацію, як соціальний (соціокультурне) розвиток людини і як виховну діяльність (виховний процес, його "зовнішня" сторона). Для науки ці взаємозв'язані феномени з'являються як особливі об'єкти дослідження.

Багато українських вчених [21, 27, 30] у своєму визначенні виховання також виділяють три аспекти. Адже виховання - це система професійної діяльності педагога (педагогів), що складається з трьох ключових моментів, які вибудовуються в гармонійній згоді з природою становлення соціальних стосунків особи; ці елементи є щось інше, як об'єктивні чинники розвитку особистості дитини, але лише педагогічно інтерпретовані: "виховуюче середовище", що "виховує діяльність" і "осмислення світу і себе у цьому світі".

Розглядає виховання в трьох площинах: як соціальне явище, що знаходить втілення в специфіці громадської системи виховання; як процес, суть якого знаходиться в інтеграції усього виховницького впливів на рівні життєдіяльності конкретного об'єкту, представлений у рамках педагогічної науки в ідеальному теоретичному виді; як конкретна діяльність вихователя.

При цьому, як відмічає автор, істотно міняється масштаб, характер об'єктів і суб'єктів виховання, співвідношення їх взаємодії .

В усіх цих підходах абсолютно очевидно виділяється державний вплив на зміст виховання і два аспекти предмета виховання: соціальне і індивідуальне буття людини. Зокрема [30], у соціокультурному аспекті виховання правомірно може розглядатися як спеціально організований процес соціокультурної ідентифікації людини через емоційне прийняття ним моральних норм і обмежень, регулюючих його соціальну поведінку.

Досить складним є співвідношення понять "соціалізація" і "виховання". У широкому значенні слова під вихованням розуміється дія на людину усієї системи громадських зв'язків з метою засвоєння ним соціального досвіду, що, по суті, і є соціалізація. Виховання у вузькому значенні слова - як управління процесом розвитку особистості - можна

розглядати як один з компонентів процесу соціалізації, який можна назвати як педагогічним так і державним. Основна державна та його соціальна функція виховання полягає в тому, щоб передавати з покоління в покоління знання, уміння, ідеї, соціальний досвід, способи поведінки. У цьому загальному сенсі виховання - вічна категорія, бо воно існує з моменту виникнення людської історії. Конкретна ж соціальна функція виховання, конкретні його зміст і суть змінюються в ході історії і визначаються відповідними матеріальними умовами життя суспільства, громадськими стосунками, боротьбою ідеологій.

Виховання припускає цілеспрямований механізм управління процесом розвитку людини в державному суспільстві через включення його в різні види соціальних відносин в навчанні, спілкуванні, грі, практичній діяльності. Виховання розглядає свій об'єкт одночасно як свій суб'єкт. Це означає, що цілеспрямований вплив на дітей припускає їх активну позицію.

Виховання виступає як етичне регулювання основних стосунків в суспільстві; воно повинне сприяти реалізації людиною себе, досягненню ідеалу, який культивується суспільством. Якщо розвиток направлено на якості, які властиві індивідові і які розвиваються, то виховання виходить з якостей суспільної моралі, і ці якості отримує індивід в процесі виховання. У своїй єдності розвиток і виховання складають суть формування людини.

Таким чином, категорія "соціалізація" включає навчання студента, розвиток його індивідуальності і виховання особи, але не вичерпується ними (окрім педагогічних вона включає ряд макро-, мезо- і мікро/чинників). Навчання, розвиток і виховання впливають на один і той же предмет (індивіда) з однією і тією ж метою - повній його реалізації в суспільстві, проте розвиток звернений до того, що вже властиво індивідові, а виховання і навчання - до того, чого у нього немає, але що дане в культурі, в суспільній моралі, в моральних нормах і моральних якостях людей. Особові якості і індивідуальні доповнюють один одного, тому в педагогіці досліджується і виховання особи, і розвиток індивідуальності, і

навчання як процес передачі культури (соціального досвіду). Виховання як би обрамляє розвиток, надає якостям індивіда моральний вектор. У своїй єдності навчання, розвиток і виховання складають суть онтогенезу особи і результат цілеспрямованої соціалізації індивіда.

В процесі впливу держави на соціалізацію вирішуються дві групи завдань: 1) соціальної адаптації (інтегрованості людини з суспільством) і 2) соціальної автономізації (диференціація людини і суспільства). Рішення цих завдань, по суті суперечливих і в той же час діалектично єдиних, істотно залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. Соціальна адаптація припускає активне пристосування індивіда до умов соціального середовища, тобто тут більшою мірою повинні вирішуватися завдання виховання особи, а соціальна автономізація - реалізацію сукупності установок про себе, стійкість в поведінці і стосунках, яка відповідає уявленню особи про себе, її самооцінку - тут вже більшою мірою повинна розвиватися індивідуальність людини.

Успішна соціалізація припускає ефективну соціальну адаптацію людини, а також його здатність до певної міри протистояти суспільству, життєвим ситуаціям, які заважають його саморозвитку, самореалізації, самоствердженню; іншими словами, потрібна певна рівновага між ідентифікацією з суспільством і відособленням в ньому. Адаптована в суспільстві людина, не здатна протистояти йому (конформіст), є жертвою соціалізації. Людина, не адаптована в суспільстві, також є її жертвою (правопорушник, девіант). Гармонізація стосунків людини і його оточення, пом'якшення неминучих протиріч між ними є одним з важливих завдань соціалізації (точніше, тій її частині, яка називається вихованням). Тому "виховання" починає приймати інший сенс: не нав'язування, не передача соціального досвіду, а управління соціалізацією, гармонізація стосунків, організація вільного часу.

Виділення ряду чинників дозволяє класифікувати механізми (способи) соціалізації. До них відносяться: традиційний (через сім'ю і найближче

оточення); інституціональний (через різні інститути суспільства); стилізований (через субкультуру); міжособовий (через значущих осіб); рефлексія (через переживання і усвідомлення). Таким чином, соціалізація людини відбувається в процесі його взаємодії з численними чинниками, агентами, за допомогою ряду механізмів. Проте їх функції в процесі соціалізації можуть, як доповнювати один одного, так і суперечити один одному. Аналізуючи різні підходи до визначення категорії "виховання" і "соціалізація", відмітимо різну роль об'єкту і його індивідуальних особливостей у виховному процесі [3].

Зіставимо в таблиці 1. найбільш відомі традиційні теорії виховання; що розрізняються між собою уявленнями про індивіда, про І суспільстві, про пізнання.

Таблиця 2.

Ідеали виховання в різних виховних концепціях

І. Кант	Гармонійний розвиток природних здібностей людини, формування людей, здатних діяти вільно, але наслідувати моральні закони.
І.Г.Песталоцці	Виховання у згоді з природою, створення морального і релігійного суспільства.
Ф. Фрйбелль	Вільне і спонтанне представлення божественного в людині.
І.Ф. Герbart	Розвиток морального характеру.
Д. Дьюї	Ідеал - активна людина. Мету виховання поставити не можна.
Комуністичне (реалістичне) виховання	Усебічно розвинена людина, віддана ідеї будування комуністичного суспільства.
Демократичне виховання	Демократична особа з розвиненими здібностями.

Можна стверджувати, що сучасна філософія освіти і виховання, обґрунтовувавши нові цілі, цінності і сенси виховання, перевіряючи їх в практиці освіти, підкреслює усе зростаючу роль педагогічної аксіології.

Це означає, що в основі нової культури виховання, що складається в українській освіті, усе більш чітко позначається необхідність визначити вітчизняні і загальнолюдські цінності [37, с.15].

Нині найбільш явно реалізуються наступні моделі державного управління в вихованні :

- ідеалістична модель (шлях від природного початку до вищого в людині - духовності - через релігійні цінності);
- реалістична модель (передача вихованцеві безперечних ценно-стей з урахуванням реальних можливостей їх засвоєння);
- прагматична модель (відсутність заданих цілей виховання, орієнтація вихованця на активне рішення поточних проблем);
- гуманістична модель (облік особових і індивідуальних особенностей вихованця, допомогу в становленні і удосконаленні особи).

Перші дві моделі встановлюють чітку структуру ціннісних орієнтацій, що прийнятих і реалізуються в процесі формування особи.

Реалістична модель використовується представниками старшого покоління, як ідеал їх власного виховання і формування особи. Спроби використання виховного процесу з урахуванням цієї моделі тривають і нині. Вони характеризуються чітким плануванням, вивіреном змістом виховання, консерватизмом.

Ідеалістична модель позначилася у зв'язку з втратою віри в цінності, пропоновані світським суспільством і твердженням, як ідеальні, цінностей, пропонованих релігією. Ця модель реалізується в недільних школах, етноконфесіональних освітніх установах.

Прагматична і гуманістична моделі мають менш стійкі ціннісні орієнтири формування особи. Їх зміна провокується реальними умовами середовища і рівнем формування особи вихованців. Прагматична модель виникає або цілеспрямовано (рідко), або спонтанно (за відсутності якої-небудь іншої), як природне активне привласнення цінностей при рішенні вихованцями особистих проблем.

Гуманістична модель, як варіант демократичної моделі, спирається, передусім, на облік особових і індивідуальних особливостей вихованця. Завданням виховання, що базується на ідеях гуманізму, є допомога становленню і вдосконаленню особи вихованця, усвідомленню ним своїх потреб і інтересів. В процесі виховної взаємодії педагог має бути націлений на те, щоб дізнатися і прийняти вихованця таким, який він є, допомогти усвідомити цілі розвитку (процес самоактуалізації людини) і сприяти їх досягненню (особове зростання), не знімаючи при цьому міру відповідальності за результати (надаючи допомогу у розвитку). Реалізувати подібну модель можливо тільки в умовах комфортного для учасників (ергономічного) виховного простору [54].

Усе відмічене вище показує, що проблема виховання в Україні нині може розглядатися як один з пріоритетів державної політики, оскільки вона зв'язується не лише з соціально-економічним благополуччям країни, але і з її національною безпекою, і що вирішення цієї проблеми вимагає скоординованих зусиль. При цьому необхідно підкреслити, що чим більше підходів до виховання можуть бути реалізовані в освітній практиці, тим вище вірогідність ефективності виховного процесу в сучасних умовах.

В Україні ця ситуація посилюється растянутістю і невизначеністю громадського реформування, ломкою смислових і ціннісних орієнтацій, що склалися, відсутністю громадських цінностей, безперечних загальних для більшості українців і так далі.

Поглиблення і безповоротність соціально-економічних, політичних перетворень в усіх сферах громадського життя України, у тому числі і в освіті, ставить нові завдання перед суспільством і усіма його організаційно-управлінськими структурами. Це, передусім, завдання виховання сучасного покоління у дусі активної творчої праці, дотримання і гармонізації інтересів суспільства і особи, розвитку духовності людини, збереження його фізичного і морального здоров'я [23, с.40].

У системі української освіти нині почала формуватися нова культура виховання. Її особливості: варіативність виховних практик; зростання ролі психологічних і педагогічних технологій; збільшення ступеня свободи суб'єктів навчально-виховного процесу; особово-деяльнісна спрямованість освіти; культивування особистої відповідальності; організація середовища виховання; оптимізація процесів соціалізації і індивідуалізації; політико-культурний характер освіти та ін.

В той же час доводиться, на жаль, констатувати, що нині в Україні далеко не завжди є умови, сприятливі для розвитку особистості, становлення гуманістичної моделі виховання.

Останніми роками помітно посилилася увага до проблем виховання у вищій школі. Підвищення інтересу до виховання не випадково.

Після десятирічного періоду охолодження і навіть ігнорування його значення прийшло розуміння того, що для суспільства не може бути байдужим, хто зрештою вийде з ЗВО - патріот своєї країни, духовно багата і усебічно розвинена особа або ж просто бездушна машина, начинена сумою спеціальних знань.

Виховання пов'язане не лише з майбутніми соціально-економічними успіхами країни, але і з її національною безпекою. Створені до теперішнього часу ядерні, інформаційні, біологічні і інші сучасні технології все більше виходять з-під контролю і для людства далеко не байдуже в чії руки вони потраплять. Гарантія від цих погроз може бути тільки одна - виховання, вихід інтелекту і моральності на принципово новий якісний ступінь[39, с.89].

Проте розвиток виховання в сьогоденних умовах це не лише усвідомлення і не просто відновлення колишньої реалістичної моделі - тих же заходів, форм і структур. Головне завдання полягає сьогодні в тому, щоб створити варіативні концепції виховання, що ґрунтується, головним чином, на гуманістичних ідеалах, здатні прижитися в сучасному суспільстві і привести особу до успіху.

Останнім часом часто говорять, що "сьогодні в Україні усі шукають національну ідею". Але ж на відміну від радянських часів її може не бути взагалі і, отже, система повинна будуватися на якихось інших принципах і підходах.

Рішенню задачі побудови концепції виховання присвячені численні дослідження, розроблені концептуальні підходи, виховні системи, що значно просунуло вивчення загальної проблеми виховання. Так, в 1993 році було проведено широке системне дослідження проблеми виховання під керівництвом О.В. Бондаревська, в ході якого була поставлена і значною мірою вирішено завдання формування концептуальної основи цього процесу і виділені:

- ▶ Концепції соціального виховання, засновані на ідеях системно-соціального проектування.

- ▶ Суспільно-орієнтовані концепції колективного виховання, засновані на загальнолюдських цінностях, ідеях колективного творчого виховання, проектування і зміцнення виховних систем.

- ▶ Особово-орієнтовані культурологічні концепції, засновані на людиноцентричній картині світу, особовому і культурологічному підходах, ідеях розвитку виховання в контексті культури, національно-культурної ідентифікації, гуманізації виховання.

- ▶ Особово-орієнтовані концепції самоорганізуючого виховання, засновані на ідеях синергетичного підходу.

На думку О.В.Бондаревської, концепція виховання в нестабільному, розбалансованому суспільстві повинна базуватися на виявленні реальних особливостей соціальної ситуації розвитку особистості, характерної для сучасного українського суспільства, вивченні природних труднощів соціокультурної адаптації особи в кризовому суспільстві, де важко вирішувати економічні, військові, міжнаціональні і інші проблеми загострюють необхідність пошуку варіативних стратегій державних механізмів впливу на виховання. У зв'язку з цим пріоритетного значення

набувають концепції, орієнтовані на особисті життєві проблеми дітей, на педагогічну допомогу і підтримку дитини в ситуації його власного життя, на залучення його до життєтворчості [57].

Істотно підкреслити, що в цілому за останнє десятиліття було досягнуто що розділяється більшістю дослідників розуміння суті виховання, його цілей, умов і специфіки організації в сучасних умовах реформування громадського життя України.

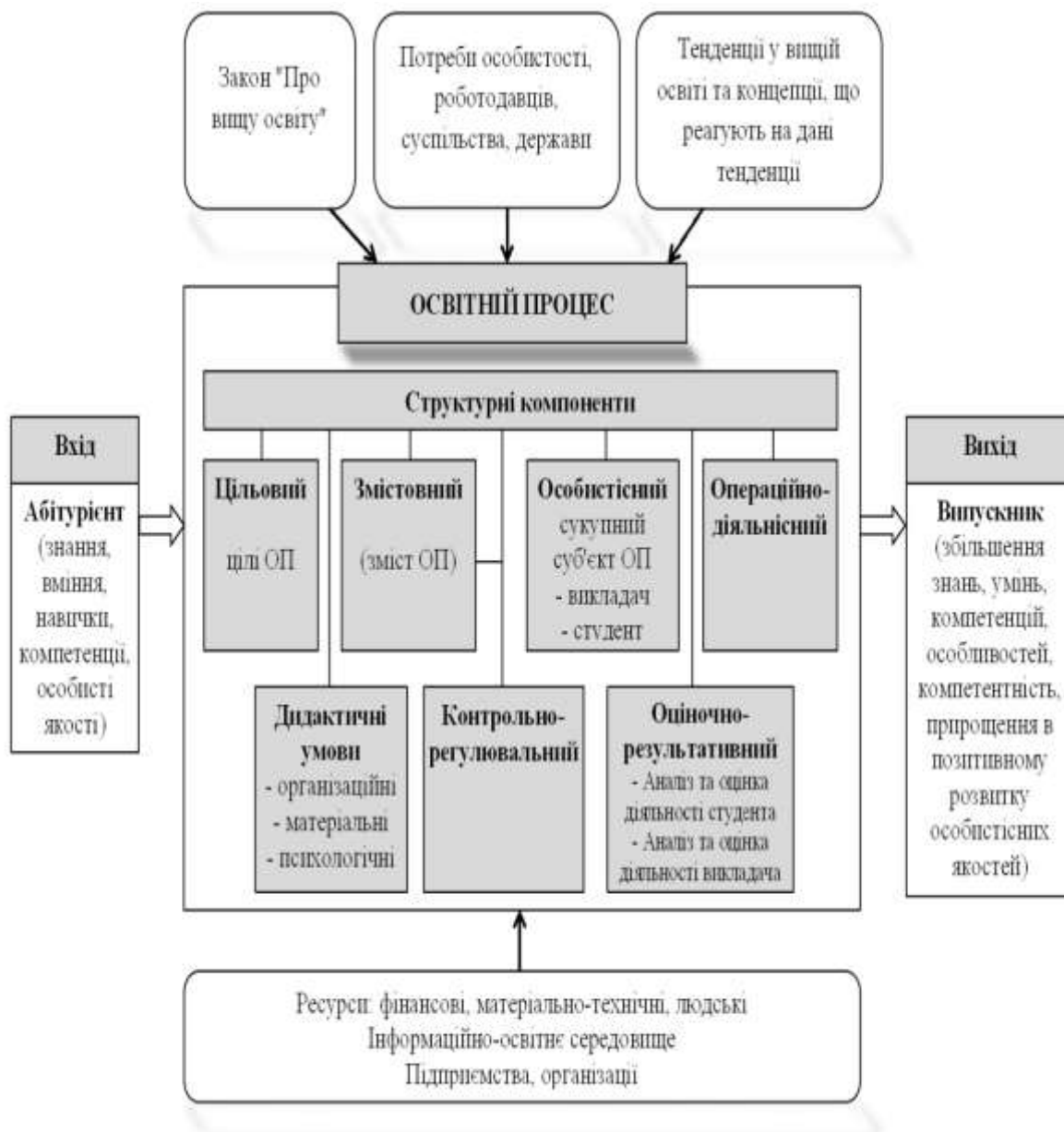

Рис.1. Організаційно-правові механізми формування виховного простору ЗВО.

Аналіз показує, що в більшості концепцій, що успішно реалізуються, виховання трактується як управління процесом розвитку особистості за допомогою створення сприятливих для цього умов, до яких відносяться виховне середовище, мотивація того, хто навчається, особа вихователя і так далі. При цьому в концепціях різних авторів відзначається гнучкість, опосередованість, різноманітність форм цього процесу управління, що дозволяє говорити не стільки про жорстку регламентацію, скільки про ретельно організований напрям процесу розвитку.

Таблиця 3.

Сучасні концептуальні підходи і концепції виховання у ЗВО

Назва концепції	Мета виховання
Концепція виховання молоді, що вчиться, в сучасному суспільстві.	Ідеал усебічно розвиненої особи, що йде з глибини віків.
Виховання, як відродження Громадянина, Людини Культури і Моральності.	Виховання вільних громадян з розвиненими інтелектуальними здібностями, творчим відношенням до світу, почуттям особистої відповідальності і моральності, здатних до продуктивної діяльності і життєтворчості.
Концепція виховання в українській освітній системі	Створення когнитального Я, яке як мисляче само знаходиться усередині мислячого, ім'я якому Культура.
Основи концепції виховання життєздатних поколінь	Формування нового соціокультурного типу особи, в якому гармонійно поєднуються цінності європейської культури і українські традиції.
Концепція виховної роботи із студентами ЗВО	Процес залучення молоді до високої культури соціальної самореалізації

Більшість розроблених концепцій мають досить великий розкид у визначенні того, що є предметом виховання : почуття, цінності, система соціальних ролей, духовність, спрямованість на успіх і так далі

В основному, реалізуються реалістичні, гуманістичні і ідеалістичні моделі виховання. Ми розділяємо завдання виховання сучасного покоління у дусі активної творчої праці, дотримання і гармонізації інтересів суспільства і особи, розвитку духовності людини, збереження його фізичного і морального здоров'я, формування його громадянськості; стержнем сучасних систем виховання є орієнтація на спільну діяльність, на суспільний характер стосунків суб'єктів освітнього процесу : студентів і викладачів [60].

Більшість концепцій розглядають виховання як цілеспрямований процес управління, формування, організації виховної дії. При цьому останнім часом акцент переноситься на створення за допомогою певних психолого-педагогічних засобів певних умов для розвитку і саморозвитку особи виховуваного. Нині велика частина виховних систем розмежовує виховання на окремі сфери: розумове, естетичне, трудове, політехнічне, художнє, фізичне, економічне та ін.

Практично усі підходи і концепції орієнтовані на розвиток людини як цілісної особи в її моральному, фізичному, трудовому, правовому, економічному, філософському, художньому, політичному і інших аспектах. Особливий акцент робиться на ціннісному ядрі виховання, хоча самі цінності, розуміються не завжди однозначно.

Сам по собі "позитивний виховний ефект" може бути змістовно визначений, як ми вважаємо, через категорію "мети виховання".

У теорії виховання завжди величезна увага приділялася проблемам цілеполягання. По. істоті, мета виховної діяльності - це та сама категорія, завдяки наявності якої педагогіка стає громадською, соціально значущою наукою. Через мету або за допомогою мети суспільство усвідомлює, яким має бути досконала або нормальна людина, якої потребує цей, конкретно-історичний соціум і який сам, як індивід отримувати би задоволення від життя в ній.

У меті виховання виражається ідеал особи, який педагоги прагнуть реалізувати в існуючих конкретно-історичних умовах.

Проте необхідно відмітити, що в реалістичні і ідеалістичних моделях мета виховання в усіх педагогічних теоріях і системах завжди є категорією значною мірою загальною, абстрактною, вищою мірою узагальненості, абстрагованості від конкретної виховної практики, що здійснюється в тій або іншій історично обумовленій системі громадських стосунків;

Такими цілями були й залишаються, наприклад, ідея усебічного розвитку особистості; підготовка людини до життя у потойбічному світі. Такі цільові категоричні імперативи мало що пояснюють і дають природному вихователю - батьку, а також і підготовленому педагогові в реальній практиці.

За допомогою історико-ретроспективного аналізу, нами визначено, що системність умов і цілей виховання знаходить, зокрема, своє віддзеркалення в проекті Реформи освіти - 1997 р., де стверджується, що "виховання здійснюється сукупними зусиллями усіх рівнів і форм освітньої життєдіяльності людини". Ця сукупність усіх зусиль ((впливів) які формує багатовимірний виховний простір в загальному освітньому просторі, в центрі якого знаходиться людина - "Я": дошкільник, школяр, студент, дорослий (що виділяється нами в контексті безперервної освіти простір виховання зберігається і для фахівців, що вже працюють самостійно після закінчення вищого навчального закладу).

Крім того, альтернативою домінуючому в стандартах другого покоління підходу в підготовці фахівця висувається компетентностний підхід. При цьому результати освіти представляються у вигляді системи компетенцій, а оцінкою якості випускників може служити оцінка їх компетентностей; При цьому відбувається зміщення кінцевої мети освіти зі знань на компетентності. Під компетентністю розуміється деяка інтегральна здатність вирішувати життя, що виникають в різних сферах, конкретні проблеми [73]. Така здатність, звичайно ж, припускає наявність знань, але

треба не лише мати в розпорядженні знання як такі, скільки мати певні особові характеристики і уміти у будь-який момент знайти і відібрати потрібні знання в створених людством сховищах інформації.

У зв'язку з перенесенням акценту із змісту (що викладають педагоги) на результат (що студент буде в змозі робити), невід'ємною частиною реформи освіти є "студентоцентроване навчання" .

Як критерії професійної підготовки ЗВО окрім когнітивної і операційно-технологічної складових, нині розглядається мотиваційна, етична, соціальну і поведінкова, а також результати навчання у вигляді знань і умінь, системи ціннісних орієнтацій, звичок та ін. Е.Ф.Зєєр [107]. розглядаючи відмінності між цими поняттями, підкреслює, що знаннями, уміннями і досвідом визначається компетентність людини, а здатність мобілізувати їх в конкретній соціально-професійній ситуації обумовлює компетенцію освіченої і професійно успішної особи.

Поняття компетентності є ширшим, ніж знання або уміння: компетентність включає знання, уміння, навчання професійний і життєвий досвід, цінності, інтереси, які самостійно реалізуються студентом і випускником і використовуються ними в певній конкретній ситуації, - і в житті, і в професійній діяльності.

По суті, йдеться про нові професійні якості майбутніх фахівців - компетентностях, адекватних світу, що швидко міняється, і ринку праці, і зокрема, прискоренню темпів застарівання знань. Формування компетенцій не вписується в традиційне розуміння якості освіти, оскільки не є наслідком об'єму засвоєної випускником ЗВО інформації в конкретних дисциплінах.

Мета - ідеал виховання розуміється як виховання соціально- активної особи, здатної до освоєння і розвитку культури і досвіду життєдіяльності і системи цінностей, що накопичених українським і міжнародним співтовариством, забезпечують єдність її професійного і загальнокультурного розвитку. Така мета дозволяє виховати особу, відповідальну за себе і свою країну, світову, і національну культуру, що

вивчає і творить, в усіх її формах і проявах; включену в активну творчу працю.

Мета-стратегія реалізується у вивченні і розвитку тих якостей особи, які можуть наближати її до цієї мети-ідеалу. Мета-стратегія не завжди однаково характеризує виховання людини на кожному ступені безперервної освіти. Так, якщо для дошкільної загальної освіти первинне освоєння загальнолюдських цінностей, культури і досвіду, то для професійної освіти, починаючи з середнього, при важливості освоєння загальнолюдських цінностей, важлива та орієнтація на творчу самореалізацію в професії, на творення культури і досвіду, які забезпечує, на думку авторів концепції життєздатного покоління, професійну конкурентоспроможність і мобільність [80, с.75].

Реалізація цих цілей конкретизується в комплексі взаємозв'язаних завдань:

- формування системи цивільно-патріотичного виховання студентів, як на когнітивному і емоційному, так і на поведінковому рівнях, тобто цілеспрямованій активності в інтересах стабілізації соціально-політичних реалій суспільства і держави, реалізації новацій соціально-політичного розвитку, усвідомлення причетності суспільству, країні, державі;

- вдосконалення системи студентського самоврядування на базі формування основ корпоративної культури і людської індивідуальності, відповідній мірі володіння кожним системою культурних цінностей, синтезом програм громадської діяльності і поведінки з генетичними програмами;

- створення умов і передумов для формування світоглядних універсальї студента, в їх числі тих, в яких виражено відношення людини до цінностей соціального життя;

- формування гуманного педагогічного середовища, створення умов для розвитку толерантності молоді, що вчиться, і виховання духовної культури : правовою, політичною, етичною;

- створення умов єдності освітнього і виховного простору;
- створення інноваційного середовища з метою розвитку творчих здібностей студентів;
- профілактика здорового способу життя, створення умов для розвитку фізичної культури;
- організація процесів соціальної і професійної адаптації як студентів, так і випускників ЗВО;
- організація системи правового, соціального і психологічного захисту студентів для забезпечення комфортного (ергономічного) виховного середовища у ЗВО.

Сьогодні, коли відроджується інтерес до виховання, вже недостатньо говорити про центрації його виключно на особі. Йдеться про багатомірний аналіз можливостей використання навчального і позанавчального часу для вирішення виховних завдань, про вивчення виховного простору, в якому знаходиться студент ЗВО.

Компетентностний підхід [82, с.112] у вищій освіті орієнтує викладачів і студентів, передусім, на організацію такого типу взаємодій у виховному просторі у ЗВО, в яких формувалися б основні професійні компетенції: здатність виражати свої почуття, здатність до критики і самокритики, робота в команді, навички міжособових стосунків, здатність працювати в міждисциплінарній команді, здатність спілкуватися з фахівцями з інших областей, прийняття відмінностей і мультикультурності, здатність працювати в міжнародному середовищі, прихильність етичним цінностям, здатність адаптуватися до нових ситуацій, здатність породжувати нові ідеї (креативність), лідерство, розуміння культур і звичаїв інших країн, здатність працювати самостійно, розробка і управління проектами, ініціативність і підприємницький дух, турбота про якість, прагнення до успіху.

Традиційно виховання розглядається як складова частина загальноосвітнього процесу разом з навчанням. Сучасний підхід розширює

цю традиційну діяду, і включає в освітній процес (разом з вихованням і навчанням) психологічну підтримку. Ідея психологічного супроводу особи від моменту входження у світ освіти і до завершення активної трудової діяльності реалізується практично з самого початку становлення психологічної служби в освіті. Будучи компонентом цілісної системи освіти, психологічна підтримка, здійснювана психологічною службою, сприяє психічному, психофізичному і особовому розвитку людини за допомогою створення сприятливих психолого-педагогічних умов для повноцінного проживання дитиною кожного вікового періоду, що дозволяє реалізувати закладені у відповідному етапі онтогенезу можливості розвитку індивідуальності. Для ступеня ЗВО системи безперервної освіти і для тих, хто підвищує свою кваліфікацію, відсутня така цілісна система психологічної підтримки. Проте, її елементи діють в цілому ряду закладів вищої освіти [96, с.203].

Таким чином, ще раз підкреслимо, що тільки сукупна дія усіх цих умов як компонентів системи може дати позитивний виховний ефект. Саме ЗВО виступає центром організації виховного простору у взаємодії з сім'єю і соціумом. Вже сьогодні міра академічних свобод освітніх установ дозволяє частини з них реально забезпечити багатоваріантність ефективних підходів до виховання.

Освітня установа, акумулюючи в собі кадрові, матеріальні і методичні ресурси, може і, очевидно, повинно виступати як деякий центр соціокультурного поля, що фокусує позитивні соціальні впливи на студента, захищає його від антисоціальних і антигуманних дій, підтримує його психологічно, сприяючи його гармонійному розвитку і самовихованню.

Освітня установа ініціює створення учнівських і студентських об'єднань конструктивного типу, актуалізує виховний потенціал молодіжної субкультури, організовує взаємодію учнів з місцевим культурним середовищем, задає культурно-поведінкові моделі для своїх учнів, а також іншими шляхами реалізує свій виховний потенціал.

Саме освітня установа повинна виступити організатором і координатором додаткової освіти і досугової діяльності молоді. Саме у освітній установі відпрацьовуються і синтезуються сучасні методи і методики виховання.

Якість виховання - системна характеристика виховання, відбита в показниках і критеріях оцінки процесу і (чи) результату виховної діяльності, на основі яких здійснюється оцінка міри відповідності реального процесу і результату виховної діяльності порівняно з ідеальною моделлю, освітнім стандартом або очікуваним результатом. Розглянуті нами вище сучасні концепції виховання підкреслюють його детерміновану цілим рядом умов, серед яких як основні можуть бути виділені наступні, :

- ▶ "соціальна ситуація розвитку";
- ▶ суть вибраної моделі виховання;
- ▶ вибір мети-стратегії і мети-ідеалу;
- ▶ особа і діяльність викладача;
- ▶ організація активного міжособового і конвенціонального спілкування;
- ▶ співпраця з іншими, колективом в цілому;
- ▶ активна діяльність суб'єкта виховання, співвідношення із загальним контекстом його провідної діяльності [98].

У зв'язку з цим, ми стверджуємо, що сучасна соціальна ситуація, що характеризується відсутністю стійкої державної ідеології, відходом від авторитаризму і чіткої декларації моральних принципів вимагає постановки нових виховних цілей, адекватно тих, що відбивають виховні можливості ЗВО у формуванні особи студента. Найбільш продуктивною в сучасних умовах можна рахувати гуманістичну (демократичну) модель виховання.

Компетентностний підхід у вищій освіті орієнтує викладачів і студентів, передусім, на організацію такого типу взаємодій у виховному просторі ЗВО, в яких формувалися б основні професійні компетенції: здатність виражати свої почуття, здатність до критики і самокритики,

робота в команді, навички міжособових стосунків, здатність працювати в міждисциплінарній команді, здатність спілкуватися з фахівцями з інших областей, прийняття відмінностей і мультикультурності, здатність працювати в міжнародному середовищі, прихильність етичним цінностям, здатність адаптуватися до нових ситуацій, здатність породжувати нові ідеї (креативність), лідерство, розуміння культур і звичаїв інших країн, здатність працювати самостійно, розробку і управління проектами, прояв ініціативності і підприємницького духу, турботу про якість, прагнення до успіху. Вищезазначені компетенції можуть формуватися тільки в ході цілеспрямованої, спеціально організованої і контрольованої мережі взаємозв'язаних подій, що створюється в середовищі перебування суб'єктів виховання, що утворює виховний простір ЗВО [102].

Мета-ідеал виховання нами розуміється як виховання соціально активної особи, здатної до освоєння і розвитку культури і досвіду життєдіяльності і системи цінностей, що накопичені українським і міжнародним співтовариством, забезпечують єдність її професійного і загальнокультурного розвитку.

Організація спілкування і взаємодії між учасниками виховного простору повинно проходити в умовах комфортного (ергономічної) виховного середовища. Тільки у цих умовах взаємодія особи викладача і студента буде продуктивною.

Усе вищесказане вимагає постановки завдання визначення цілісного теоретичного підходу до виховання в сучасних умовах безперервної освіти, оскільки концепції, що розробляються нині, спрямовані на вирішення проблеми виховання стосовно потреб освітньої системи, а не студента.

Кожна з умов здатна чинити потужну виховну дію, але лише, будучи представленими разом, як цілісна система, коли кожна з умов виступає одним з її взаємозв'язаних компонентів, ці умови можуть забезпечити позитивний ефект (результат) виховання.

Сукупність окремих взаємозв'язаних елементів виховного процесу може бути представлена на основі таких пріоритетних принципів виховання, як аксиологічний, культурологічний, антропологічний, гуманістичний, у вигляді єдиної моделі побудови виховного простору у ЗВО [116].

1.3. Державні домінанти виховно-освітніх технологій в системі вищої освіти

Державне управління сферою виховання та сумісною з ним гуманітарною освітою, зважаючи на їхню важливість для суспільної свідомості і порядку, не може не удосконалюватися. Держава може частково відсторонитися від впливу на приватні навчальні заклади, але державні навчальні заклади, що існують за рахунок коштів платників податків, не повинні повністю виходити зі сфери державного управління (що не виключає, зрозуміло, можливого делегування прав на таке управління різним громадським і професійним організаціям, радам опікунів тощо).

В сучасних умовах розвитку держави і суспільства більш вагомим стає виховання українських громадян. Одним з найважливіших напрямків виховання, що вимагають нині особливої уваги, є виховання в системі вищої освіти. Для низки професій виховання має принципове значення, оскільки воно визначає формування як морального, так і загалом професійного світогляду. До представників цих професій належать педагоги, медики, військовослужбовці, співробітники правоохоронних органів. До них слід віднести і рятувальників, пожежних, для яких моральні переконання і почуття відповідальності за безпеку людей є особливо важливими [15, с. 70].

До основних завдань виховання у закладах вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі –ДСНС України) належать: формування в особового складу ЗВО і безпосередньо у тих, хто навчається (курсантів, слухачів і студентів), вірності Батьківщині та присязі; дотримання

Конституції та законів України; формування гордості і глибокого розуміння необхідності та особливої соціальної значущості діяльності співробітників ДСНС України, готовності забезпечити пожежну безпеку особи, суспільства, держави; формування прагнення опанувати професійні знання, навички та уміння, компетентність, удосконалювати вишкіл і майстерність співробітника ДСНС; виховання професійних і особистих якостей: гордості за службу (роботу) в системі ДСНС України, вірності її славним традиціям, постійній готовності мужньо, рішуче, самовіддано і професійно діяти при гасінні пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій, високій відповідальності за навчання, доручену справу, чесності, дисциплінованості [26, с. 79].

Результати виховання у ЗВО ДСНС України залежать від умов, у яких воно здійснюється: наявність висококваліфікованих вихователів; створення і функціонування в навчальних закладах науково обґрунтованої системи виховання; забезпечення єдності теорії і практики виховної діяльності усіх суб'єктів виховання; компетентність і особиста взірцевість вихователів; оптимальне забезпечення (науково-методичне, соціальне, морально-психологічне, інформаційне, правове, культурно-дозвільне, матеріально-технічне, кадрове тощо) виховання у ЗВО. Обов'язковою умовою, що сприяє ефективності системи виховання у ЗВО ДСНС України, є прояв постійної турботи про соціальний і правовий захист особового складу та членів їхніх родин, ветеранів ДСНС, створення сприятливих умов для навчання, служби, побуту і відпочинку особового складу.

Проте, як показує практика, для успішного досягнення цілей і вирішення завдань в системі виховання у ЗВО ДСНС України потрібна чітка організація виховання на основі дотримання наукових принципів і закономірностей виховання, а також вимог, що висуваються до виховання співробітників ДСНС України. В розробленій системі виховання у ЗВО ДСНС України ці аспекти виховання реалізуються у межах організаційного компонента державної системи. До сфери державного управління організацією виховання у ЗВО ДСНС України належить: організація управління системою виховання;

визначення суб'єктів і об'єктів виховання; з'ясування суб'єктами виховання цілей і завдань виховання; діагностика і оцінка стану виховання; планування виховної роботи; здійснення прогнозу результатів виховання; добір і розставляння кадрів; поставлення завдань вихователям; визначення оптимальних засобів, прийомів, методів і форм вирішення виховних завдань; вивчення особливостей вихованців та умов виховання у ЗВО; організація контролю і корекції процесу виховання; закріплення позитивного досвіду; оцінка результатів виховання[23].

Аналіз теоретичних аспектів і практики виховання у ЗВО силових відомств дозволяє виокремити наступні основні принципи виховання у ЗВО ДСНС України: єдність процесів виховання, навчання, професійної підготовки і діяльності співробітників ДСНС України; визнання особи співробітника ДСНС України як мети, результату і показника ефективності виховання у ЗВО; цілеспрямованість усіх виховних взаємодій, впливів та дій; цивільно-патріотична і професійна спрямованість виховної діяльності; гуманізм і демократизм у вирішенні завдань виховання; виховання у різних видах діяльності (навчальній, службовій, господарській, громадській тощо); розвиток позитивної мотивації до навчання і служби; активність, системність і конкретність виховних заходів; виховання у колективі і через колектив; вимогливе і шанобливе ставлення до особи з опорою на позитивні якості та увагу до потреб, запитів тих, хто навчаються; індивідуальний і диференційований підхід до особи, групи, колективу; забезпечення у процесі виховання єдності слова і справи, наукової теорії і практики; єдність, узгодженість і спадкоємність у виховній діяльності суб'єктів виховання у ЗВО; забезпечення єдності виховання, самовиховання та перевиховання; цілеспрямоване стимулювання виховної діяльності і прояву у курсантів та студентів високого рівня вихованості; комплексний підхід до виховання з урахуванням активного функціонування усіх елементів системи виховання та підготовки у ЗВО.

В системі виховання у ЗВО ДСНС України, по-перше, проявляються загальні закони розвитку природи, суспільства і людини. В процесі виховання у ЗВО, як соціальній сфері, знаходять своє місце загально-соціологічні закономірності. Також у системі виховання існують і повинні враховуватися закони функціонування психіки людини, психології особи та колективу. В процесі виховання у ЗВО ДСНС України проявляються власне соціально-педагогічні закономірності, а саме: єдність виховання, навчання психологічної підготовки, діяльності та розвитку; цілісність виховання особи тощо. Об'єктом системи виховання у ЗВО ДСНС України є як окремі учасники освітнього процесу, так і їхні колективи. Суб'єктами системи виховання у ЗВО ДСНС України виступають[200]:

– з боку макросередовища: суспільство і держава загалом; органи державної влади; ДСНС України; органи місцевого управління; засоби масової інформації; установи культури; громадські і релігійні об'єднання;

– з боку мікросередовища: колективи ЗВО та їхніх підрозділів; начальники вишів та їхні заступники, співробітники кадрових органів, співробітники виховних структур (виховних апаратів), викладачі, начальники факультетів і курсів, керівники структурних підрозділів, куратори, інші посадові особи; члени громадського активу, громадська рада, офіцерські збори, рада ветеранів, рада начальників кафедр, рада професорів, ради факультетів; сім'ї і родичі тих, хто навчається у ЗВО; друзі і товариші по навчанню та службі.

Як показав аналіз з проблеми дослідження, суб'єкти системи виховання у ЗВО (керівники, викладачі, педагоги, вихователі та ін.) повинні досягати поставлених цілей і вирішувати завдання з виховання на основі постійного та глибокого моніторингу, аналізу та врахування ситуації, чинників і умов виховання у ЗВО, на факультеті, на курсі, у групі. Тобто враховується, що в тій чи іншій конкретній ситуації курсант або студент, як учасник процесу виховання (суб'єкт виховання в традиційному трактуванні), виступає в усій складності своїх якостей і стосунків. Зважаючи на це, потрібно конкретизувати

цілі і завдання виховання стосовно конкретного навчального закладу, структурного підрозділу, факультету, курсу, групи.

Особливо важливим в системі державного управління виховним процесом у ЗВО ДСНС України є особистий приклад вихователів як різновид безпосереднього і опосередкованого впливу. Авторитет керівника, педагога, вихователя, висока кваліфікація, зразковий зовнішній вигляд, стиль взаємин, шанобливе ставлення до людей є ефективними засобами і методами формування та розвитку відповідних якостей співробітників ДСНС України [198].

Управління системою виховання у ЗВО ДСНС України спрямовано на забезпечення її оптимального функціонування і досягнення цілей виховання. Це досягається: визначенням суб'єктами виховання цілей виховної роботи; вивченням початкового стану керованою системою виховання; чітким плануванням виховної роботи; продуманим поставленням завдань виховання; доббором, навчанням, розставлянням кадрів; організацією суворого контролю та відповідальності за стан виховної роботи на дорученій ділянці; озброєнням вихователів усіх рівнів передовою методикою використання форм, методів та видів виховання з урахуванням категорій особового складу; оцінкою стану і дієвості системи виховання; систематичним контролем та коригуванням виховних дій.

Важливою складовою системи виховання у ЗВО ДСНС України, певною мірою її основою, є змістовний компонент, тобто зміст виховання. Основними елементами змісту виховання у ЗВО ДСНС України є: концепція (концепції) виховання як сукупність ідей, поглядів, положень про виховання ДСНС України; змістовні характеристики виховання курсантів та студентів, викладені в кваліфікаційних вимогах до підготовки випускників ЗВО як співробітників ДСНС України; особисті якості, що формуються у курсантів, котрі навчаються у ЗВО, як майбутніх співробітників ДСНС України; види і напрями виховання, що формують якості особи співробітників ДСНС України. Зміст виховання у ЗВО ДСНС України

знаходить своє віддзеркалення у планах і програмах підготовки різних категорій працівників, у керівних нормативно-правових документах і планах виховної роботи [200, с. 117]. Основними напрямками виховання у ЗВО є: державно-патріотичне; професійне; духовно-моральне; правове; естетичне; фізичне. Виховання курсантів і студентів безпосередньо пов'язано з організаційною роботою зі зміцнення службової дисципліни, соціально-правової, соціально-психологічної, культурно-дозвіллевої діяльності та інформаційним забезпеченням.

Зміст виховання у ЗВО ДСНС України повинен враховувати службовий стан, національні, психологічні, соціальні, педагогічні, гендерні особливості тих, хто навчається, рівень їхньої освіти, ставлення до релігії. Урахування специфіки виховання різних категорій учасників освітнього процесу у ЗВО припускає особливості змісту виховання офіцерів, курсантів першого курсу, курсантів і слухачів старших курсів, цивільного персоналу, активу. Технологічний компонент механізмів системи виховання у ЗВО ДСНС України включає наступні основні елементи: технології, етапи, методи, форми, засоби виховання. Методи виховання у ЗВО – це сукупність способів і прийомів педагогічної взаємодії (дії) учасників освітнього процесу для досягнення цілей підготовки і виховання співробітників ДСНС України.

В системі виховання у ЗВО ДСНС України повинні застосовуватися:

- загальні методи виховної взаємодії;
- спеціальні методи організації виховної роботи з курсантами і слухачами ЗВО ДСНС України: нормативні методи (поставлення завдань, розпорядження, накази);
- виконавчі методи (добір і розставлення вихователів, розподіл обов'язків, інструктаж);
- методи цілепокладання (аналіз директивної інформації, перевірка і вивчення стану виховної роботи у підрозділах, вивчення, узагальнення і впровадження передового досвіду);

- методи прогнозування (планування, моделювання, екстраполяція);
- методи корекції (висунення вимог, організація оцінки і спонукання до самооцінки, обмін думками, висловлювання порад і пропозицій);
- методи стимулювання (критика і самокритика, організація громадської думки, заохочення і примус)[198, с. 143].

До форм виховної роботи у ЗВО ДСНС України належать: засідання вченої ради ЗВО; навчально-методичні збори з питань керування виховною роботою і її організації; методичні, науково-практичні конференції; обмін досвідом; службові наради; засідання предметно-методичних комісій; заняття з посадовими особами з питань організації виховної роботи; підбиття підсумків виховної роботи; наради з питань виховання; інформування; офіцерські збори ЗВО; загальні збори підрозділів, робота активу, суспільно-державна підготовка; інформаційно-виховна робота; індивідуально-виховна робота; робота з громадськістю і активом; організація взаємодії з органами державної влади (органами місцевого самоврядування), громадськими організаціями та релігійними об'єднаннями. Тому, як ми бачимо з наведеного прикладу щодо системи державного управління виховною системою у ЗВО ДСНС України, головна проблема полягає в наступному: як побудувати досконалу систему державного управління вищої освіти, не скочуючись назад до ідеологічного управління, і зберігаючи свободу навчальних закладів та свободу особистої ініціативи і творчості викладачів? Адже реалізація виховно-освітніх технологій у ЗВО вимагає системної взаємокоординації діяльності усіх учасників цілісного процесу.

Науково-технічний прогрес наприкінці ХХ століття зумовив технологізацію не лише численних галузей виробництва, він невблаганно втрутився у сферу культури, гуманітарних галузей знань, зокрема і у сферу освіти. Терміни «інформаційні технології», «педагогічна технологія», «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія спілкування» тощо – є нині чи не найбільш уживаними в науковій літературі [201, с. 39].

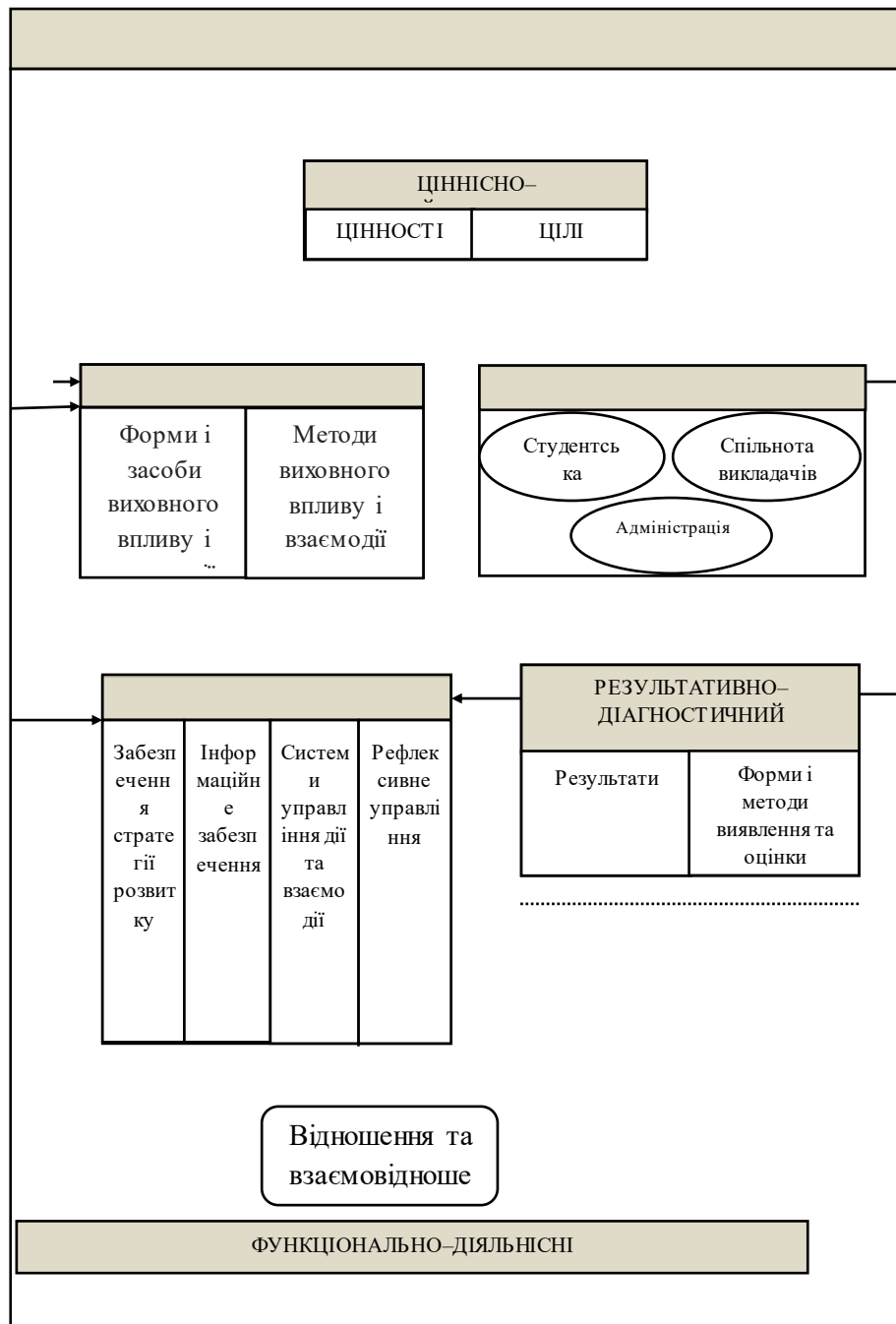
Слово «технологія» прийшло до нас від греків (techne– мистецтво, ремесло, наука; logos– поняття, вчення). Воно включає також і мистецтво володіння процесом. Провідною ідеєю вирішення цього завдання є вміння ставити цілі, визначати критерії оцінювання, прогнозувати, координувати і забезпечувати результати, що діагностуються, з набору студентами професійної компетентності і необхідних особистих якостей. Саме ці вміння у підсумку характеризують загальну результативність та ефективність досягнення системного ефекту виховання в процесі навчання у ЗВО [209]. Основний задум практичного втілення і системного взаємозв'язку чинників, що характеризують діяльність ЗВО як цілісної системи, подано на рисунку 2, тобто в базовій концептуальній моделі інноваційних виховно-освітніх технологій структури сучасного ЗВО.

Як засвідчує зазначена діюча модель, в комплекс рішення поставленого завдання входять 12 взаємопов'язаних параметрів, які зумовлюють основні форми, методи і принципи вирішення поставленої проблеми. Загалом, у кожній з 12 доміантних характеристик, наведених в базовому модулі, – від якості виховання, якості освіти до реалізації графіка навчального процесу з урахуванням елементів мотивації і конкуренції, – переважають, тобто «домінують» педагогічні цілі, що розглядають проблеми освіти і виховання в єдиному контексті. Отже, при реалізації виховних та освітніх технологій у пріоритетному порядку повинні виявлятися резерви і педагогічні методи, що забезпечують послідовне здійснення завдань результативності, що діагностується.

У цьому дослідженні слово «доміаннти» розглядається з двох боків: по-перше, як педагогічні доміаннти, по-друге, як доміантні професійні та особисті якості студентів, що можуть бути діагностованими на основі відомих методів психодіагностики і експертної оцінки, які використовуються у сфері освіти. Отже, під поняттям «наукові сучасні доміаннти» ми розуміємо науково обґрунтовану вибірку методів дії, що викликає певну спрямованість поведінки і

стійкий інтерес учасників навчального процесу до досягнення найкращої результативності цілей виховання в процесі навчання у вищій школі[216].

Рис. 2. ЗОВНІШНЄ СОЦІАЛЬНЕ

Мал. 1. - Структурно-функціональна модель управління виховною

Така постановка завдання загалом узгоджується з роз'ясненням поняття «домінанти» в деяких літературних джерелах. У великому енциклопедичному словнику термін «домінанта» роз'яснюється як «dominantis» – від латинського слова «пануюча», тобто головна ідея, основна ознака або найважливіша складова частина чого-небудь [217].

Крисько В. Г. у своїй науковій праці характеризує «домінанту» як «тимчасово пануючий осередок збудження, що підпорядковує собі у даний момент діяльність нервових центрів, спрямовує також її визначальний характер реакції». Якщо зазначені вище роз'яснення суті слова «домінанта» розглядати у взаємозв'язку з логічною структурою системних ідей інноваційних варіативних прогностико-діагностичних моделей навчання і виховання в системі вищої освіти, то під сучасними науковими домінантами пропонується розглядати комплекс наукових методів, засобів, моделей, технологій та інтерактивних методів навчання, спрямованих на досягнення виховного ефекту в процесі навчання і взаємодії студента з основними підрозділами ЗВО, в яких він набуває компетентності і необхідних людських якостей. Перша і головна умова підвищення ефективності реалізації програмних цілей наукових домінант полягає у тому, щоб альтернативні варіативні технології та порівняльні модулі самооцінки з досягнення професійних життєвих цілей спрямували б студента на усвідомлені кроки, тобто на загартування його вольової стійкості, розуміння сенсу його прагнень у реалізації задуманих планів. Стартові умови інтелектуальних здібностей і психологічної готовності з освоєння нових завдань, що відрізняються від шкільного життя, вимагають від студента освоєння невидимих і суто індивідуальних методів адаптації в умовах вищої школи. У зв'язку з цим нами розглянуто логічний алгоритм, що складається з 30 кроків, призначений для вибору траєкторії навчальної діяльності, адаптації, саморегуляції та розвитку студента у взаємодії з основними системоутворюючими підрозділами ЗВО і вибору при цьому наукових домінант на кожному етапі навчання та системного взаємозв'язку структурних елементів ЗВО:

1. Рівень якості освіти, отриманої студентом до вступу у вищий навчальний заклад, відображено у наступних інформаційних блоках: випускник традиційної школи, гімназії, ліцею та інших видів освітніх установ. Відмітні показники знань і умінь студента як підсумковий результат здобуття середньої освіти залежно від матеріально-технічного рівня та кадрового потенціалу освітніх установ. Особливості менталітету і ціннісних орієнтацій студентів, які закінчили освітню установу в сільській місцевості, на відміну від студентів міських освітніх установ.

2. Інформованість студента про засоби, витрачені на його освіту у школі і у ЗВО: на основі державних бюджетних коштів, в приватній платній школі, у ЗВО тощо. Усвідомлення студентом факту, що «оцінка конкурентоздатного випускника ЗВО повинна здійснюватися з позиції того, наскільки претендент на здобуття вищої освіти раціонально використовував час для освоєння програми навчання і чи виправдовує досягнутий рівень його компетенції та професійної мобільності вкладені кошти на його підготовку».

3. Програмні цілі і тренінги з навчання студентів технології самооцінки для достовірного складання карти діагностики їхніх особистих якостей та професійних умінь з урахуванням мотивації навчання та чинника вибору професії при:

- складанні порівняльно-порівняльного аналізу ефективного використання часу у ЗВО;

- складанні моделі саморозвитку на кожному етапі навчання у ЗВО;

- складанні моделі професійної діяльності у контексті досягнення професійної мобільності;

- складанні енциклопедії професійного зростання;

- складанні алгоритмічного монологу вивчених дисциплін[172, с. 118].

4. Уміння студента робити власні висновки для досягнення цілей з обраного фаху і власних можливостей та стану сім'ї; усвідомлення чинника «праці і фінансових можливостей: стати раціоналізатором; навчитися прогнозувати своє фінансове благополуччя залежно від зароблених коштів;

знати про фінансові джерела, що виділяються державою, батьками, спонсорами на його навчання у ЗВО; ведення щоденника із зазначенням ролі кожного суб'єкта у справі його становлення, як фахівця, під кодовою назвою «Пам'ятаю і вдячний за надану підтримку».

5. Усвідомлення студентом того, що будь-які «інвестиції» у сфері освіти, включаючи і засоби держави, батьків, спонсорів та інших фінансових джерел для його підтримки, як майбутнього фахівця, призначено для його професійного саморозвитку, як «кандидата» гідного поповнити інтелектуальний потенціал нації, розвитку умінь у сфері професійної діяльності впроваджувати нові ідеї і технології;

6. Усвідомлення студентом основ національної гордості, менталітету, шанобливого ставлення до суб'єктів взаємодії залежно від отриманих ним духовних цінностей, світоглядних засад, приналежності до культури на основі канонів і норм демократичного суспільства, прав та захисту громадян під кодовою назвою «Кожен народ є гідним представником сучасної цивілізації».

7. Уміння студента виявляти тактовність і витриманість у взаємодії з циклічною багатофакторною комплексною системою знайомства з ровесниками, викладачами і технологією викладання за блоками дисциплін в умовах ЗВО. Перші лекції, семінарські (практичні), лабораторні заняття повинні стати лакмусом самооцінки студента, «запасу міцності його шкільних знань». Власні висновки студента повинні визначити подальшу його витримку щодо усвідомленої активності та упевненості під кодовою назвою «Моя мета з обраного фаху досягається»[165].

8. Цільові програми, що проводяться у ЗВО, повинні на альтернативній і багатоваріантній основі налаштувати студента зробити висновки про те, що він є одним з головних чинників реформ вищого навчального закладу, стосовно матеріально-технічного розвитку, підвищення кваліфікації працівників ЗВО. Студент повинен усвідомлено включитись у реалізацію програми під кодовою назвою «Від мого виховання, працьовитості, допитливості, цілеспрямованості, акуратності, ставлення до навчання залежить здебільшого натхнення

професорсько-викладацького складу, впровадження нових методів, технологій навчання і підвищення якості освіти».

9. Змагальне середовище у ЗВО має налаштувати студента на лідерство як в академічній групі, так і у середовищі студентів факультету, на організацію культурних заходів, на залучення однокурсників до сфер, абстрагованих від навчання, на завоювання довіри під девізом «Золоті роки навчання – мої максимальні можливості», на вміння збирати і систематизувати навчальну, наукову, популярну, художню літературу, і до того ж навчитися виділяти ідеали, прикладом яких можуть служити сім виявлених Стівеном Кові відмітних характеристик лідера, орієнтованих на наступні принципи [158, с. 89]:

- постійне навчання – ви прагнете до навчання, ходите на курси, прислухаєтеся, ставите запитання;

- орієнтація на служіння – ви вважаєте життя «місією, а не кар'єрою»;

- випромінювання позитивної енергії – ви життєрадісні, приємні у спілкуванні, щасливі, оптимістичні, позитивні, схильні до захопленості, обнадіюєте людей та вірите в них;

- віра в інших людей – ваша реакція на негативну поведінку інших людей не надмірна, ви не приховуєте злість на інших, не чіпляєте на них ярлики, не підганяєте їх під стереотипи і не робите висновків про людей упереджено, а берете до уваги їхні вчинки;

- сприйняття життя як пригоди – ви – сміливий, холоднокровний, такий, що має абсолютну гнучкість дослідник, який насолоджується життям;

- прагнення до синергетики – ви ефективний «розумний» каталізатор змін;

- заняття фізичними, інтелектуальними, емоційними і духовними вправами заради самооновлення. Ви любите читати, писати і знаходити нестандартні вирішення проблем. Ви емоційні, але терплячі, слухаєте інших з доброзичливою увагою і демонструєте безумовну любов [138, с. 67].

10. Студент у межах кожної дисципліни, яку вивчає, може навчитися основ лекторської майстерності, набути досвіду з професійної психології, колегіальності, вольової стійкості, самостійності, основ ділового спілкування з викладачами і працівниками кафедр, факультетів та інших підрозділів ЗВО під кодовою назвою «Ще один ступінь для досягнення мети».

11. Студент в період виконання самостійних робіт у межах дисциплін, які вивчає, може навчитися основних прийомів і форм конкуренції за розробку кращих ідей, навчитися основ ділової кореспонденції з дотриманням вимог міжнародних стандартів з обраного фаху, може виконувати курсові та інші види семестрових робіт, а також навчитися працювати з бібліотечним фондом, використовувати сучасні засоби інформаційних технологій зі збору і систематизації матеріалів з заданої теми) Самостійно опанувати ази раціоналізму і виявити широту кругозору під кодовою назвою «Усе, що досягаю наполегливою працею, допомагатиме мені реалізовувати свій потенціал у житті».

12. Спілкування студента з виробничим персоналом у період проходження навчальних, виробничих і переддипломних практик може стати «своєрідною лабораторією» з набуття досвіду ділового спілкування, проведення маркетингових і соціологічних досліджень з урахуванням сучасних тенденцій розвитку галузі, з ознайомлення з правилами діловодства, складання картограми для роботи з партнерами і конкурентами, уточнення тематик перспективних курсових робіт і проєктів, стосунків і ролі керівника підприємства, фірми, корпорації, міністерства як школи становлення лідера успішної команди під кодовою назвою «ЗВО і виробництво є взаємодоповнюючими ланками замкнутого ланцюга з обраного фаху».

13. При вивченні комплексу дисциплін і виконанні самостійних завдань студент навчиться вирішувати перспективні, розумові, емоційні, моторні, комунікативно-інформаційні завдання та набуде при цьому наступних професійних навичок [125]:

– перспективні завдання – спостерігати, дивитися, вдивлятися, прослуховувати, виявляти, розрізняти, пізнавати тощо;

– розумові завдання – оцінювати, виокремлювати, порівнювати, об'єднувати, розкладати, вивчати, встановлювати, з'ясовувати і т. д.;

– моторні завдання – відстежувати, включати, налаштовувати, перебудовувати і т. д.;

– комунікативно-інформаційні завдання – розібратися, скласти логічну схему, передбачати результати і т. д.

14. Уміння налагоджувати стосунки з кафедрами, факультетами, сектором студентського самоврядування для реалізації задуманих планів та ідей. Уміння максимально використовувати усі наявні можливості ЗВО – бібліотечний фонд, комп'ютерні класи, консультації, додаткові курси, наукові гуртки, конференції і гуртки за інтересами, участь в інтелектуальних студентських заходах та заходах художньої самодіяльності. Уміння виробити свій власний стиль в одязі (залежно від обставин і заходів), показати культуру мовлення та лекторську майстерність, уміння художнього оздоблення офісів (кабінетів), розумітися на дизайні та рекламі, знати технологію вирощування і догляду за рослинами, зокрема й кімнатними, тощо.

15. Професійне виховно-освітнє загартування характеру студента у період захисту семестрових робіт і складанні заліків та іспитів, передбачених навчальними планами і програмами з обраної спеціальності, під кодовою назвою «Бар'єри і контроль інтелектуальної спроможності з дотриманням етичних норм та правил, які бувають не лише у ЗВО, але і у подальшій професійній діяльності». Професійне загартування студента з позиції канонів математичної точності, письменності, елегантності, вихованості, далекоглядності і проникливості, працьовитості, інтуїції, лідерства, самостійності, рішучості, вольової стійкості, енергійності, витриманості та урівноваженості, комунікабельності, готовності пам'яті, раціоналізму тощо.

16. Звернення до духовності може стати безперервною ланкою самоосвіти студента не лише у межах дисциплін, що вивчаються, але і в серії зустрічей з

фахівцями, духовними лідерами, участю у добродійних акціях, волонтерському русі, виявом власної зацікавленості до різних течій з позиції аналізу, заперечення, схвалення, залучення, перешкоди під кодовою назвою «Мій орієнтир і духовний світ» [120, с. 7].

17. Звернення до культури і її поглиблене вивчення стають чинником пошани усіх націй та національностей з урахуванням канонів гуманізму, доброти, взаєморозуміння, взаємодопомоги, оцінки людської гідності, знання культурної спадщини свого народу і усвідомлення того, що усі народи світу мають мислителів, письменників, вчених, здатних вирішувати загальнолюдські завдання, будучи при цьому множниками сучасної цивілізації.

18. Складання і розв'язання кросвордів, включаючи тематичні кросворди, шаради з дисциплін та на загальноосвітні теми можуть стати суттєвим чинником інтелектуального розвитку студентів, активізатором діяльності студентів при вивченні як окремих, так і суміжних дисциплін. Чинниками саморозвитку студентів можуть стати і проміжні контрольні перевірки знань студентів під час проведення різних колоквіумів, вікторин, олімпіад та низки інших сучасних форм інтелектуальних ігор.

19. Інформованість студентів щодо реалізації навчальної програми з обраного фаху в інших країнах світу на основі порівняльного аналізу може стати об'єктом, що дозволяє студентові мати більш широке уявлення про сфери майбутньої професії.

20. Міжнародні стандарти, що висуваються до освіченості і професійної культури [106]:

- професійна компетентність – наявність професійних знань та умінь у сфері виробничої діяльності;
- стратегічне мислення – уміння мислити системно, приймати правильні рішення на основі розуміння потреб суспільства;
- заповзятливість – діловитість, уміння обирати правильну тактику для досягнення мети;
- моральні якості – ставлення до принципів і критеріїв моралі;

- особиста організованість – здатність керувати собою;
- працездатність – здатність до напруженої творчої діяльності.

21. Мотиваційні виховно-освітні тренінги: «ефект першої заяви про прийом на роботу»; «виконання першого доручення керівника»; «перше розпорядження підлеглому»; «робота з інформаційними системами»; «володіння державним та іноземними мовами»; «робота з нормативними документами та стандартами»; «професійна етика і взаємини з партнерами».

22. Виховні та освітні тренінги з умінь прогнозувати, планувати, здійснювати проект, коригувати, рефлектувати, синтезувати, оптимізувати, інтегрувати, адаптувати, стимулювати, оцінювати, навчати мислити критично.

РОЗДІЛ II.

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

2.1. Методичні підходи у дослідженні механізмів виховного процесу у закладах вищої освіти України

Важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти є розроблення й прийняття Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні (схвалена колегією Міністерства освіти і науки України, протокол № 8/1–2 від 18.08.2005 року). Ця програма визначає стратегію виховання підростаючого покоління в умовах становлення громадянського суспільства в незалежній Україні. Вона спрямована на реалізацію соціальної функції виховання — забезпечення наступності духовного і морального досвіду поколінь, підготовки особистості до успішної життєдіяльності. Програма визначає сучасні теоретичні засади виховання (мету, принципи, основні напрями, зміст, технології), науково-методичні, організаційні, кадрові, інформаційні умови розвитку виховних систем, сприяє підвищенню ефективності виховної діяльності. Згідно з Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні, виховання — процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості [152].

Сучасні проблеми виховання, теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження дозволили визначити основні методологічні підходи в дослідженні механізмів державного управління виховного простору у ЗВО.

Підхід - це певна позиція по відношенню до проблеми або явища. У найзагальнішому вигляді підхід може розумітися як теоретична або логічна

основа розгляду або проектування об'єкту; сукупність способів і прийомів здійснення діяльності на підставі якої або ідеї або принципу.

Незважаючи на зростання суспільної активності дітей і молоді, участь підлітків у соціально значущій діяльності залишається недостатньою. Навчальні заклади не повною мірою використовують нові форми реалізації виховного потенціалу дитячого і молодіжного руху. Практично не знижується кількість правопорушень неповнолітніх. Тривогу викликає зловживання учнівською молоддю алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами. Залишається незадовільним кадрове забезпечення виховного процесу. Введення до штатних розписів навчальних закладів посад психологів і соціальних педагогів відбувається повільно.

Рис.3 Структура виховної системи ЗВО.

Сучасне виховання має відігравати випереджальну роль в демократичному процесі, ставати засобом відродження національної культури, припинення морально-духовної деградації, стимулом пробудження таких якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість тощо; гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві. З огляду на це діяльність всіх інститутів соціалізації мусить будуватися так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації та гуманізації відносин між нею та довкіллям [180].

Багатовимірність виховної практики і рівень розвитку сучасної теорії виховання обумовлює застосування в дослідженні різних підходів, що склалися в сучасній методології пізнання.

Розгляд суб'єкта виховного простору як особи самостійно і що відповідально визначає свою позицію у сфері соціальних стосунків. З особовим підходом тісно пов'язаний індивідуальний підхід, який заснований на розгляді процесу виховання з урахуванням особливостей його учасників. Це необхідна умова ефективності виховання, оскільки будь-який вплив з боку держави, заломлюється через індивідуальні особливості конкретного суб'єкта, дозволяє розглядати виховання в контексті фізіологічних психічних, соціальних особливостей розвитку особистості, а також соціально-психологічних особливостей утворюваних ними спільностей. На кожному віковому етапі перед людиною встають специфічні завдання, від способу і результату рішення яких багато в чому залежить його подальший особовий розвиток. Вони пов'язані з досягненням певного рівня біологічного дозрівання, з ситуаціями морального і ціннісно-смыслового вибору; із становленням самосвідомості і необхідністю професійного і життєвого самовизначення і так далі. Цей підхід сприяє розумінню проблем виховання, пов'язаних з особливостями віку суб'єктів виховання, і створенню умов для їх ефективного розвитку. Особово - орієнтований підхід дозволяє здолати відчуження учасників виховного

процесу, характерне для традиційної системи освіти. Він потрібний для перетворення переважаючого в навчальних закладах соціоцентричного по спрямованості і авторитарного по характеру процесу навчання і виховання студентів. До засадничих принципів особово орієнтованого підходу, на наш погляд, необхідно віднести наступні:

- важливо спонукати і підтримати прагнення студентів до прояву і розвитку своїх природних і соціально придбаних можливостей;

- враховуючи індивідуальні особливості вихованця, потрібно всіляко сприяти їх подальшому розвитку;

- слід допомогти студентові стати справжнім суб'єктом життєдіяльності, сприяти формуванню і збагаченню його суб'єктного досвіду;

- доцільно, щоб студент жив, вчився і виховувався в умовах постійного вибору змісту, форм і способів вчення, поведінки, мотивів; досягнення успіху в тому або іншому виді діяльності сприяє формуванню позитивної Я-концепції особи, стимулює процеси самоудосконалення підтримувати спрямування суб'єктів виховання до самореалізації і самоствердження замість зайвої вимогливості і надмірного контролю, пам'ятати про те, що не зовнішні дії, а внутрішня мотивація визначають успіх навчання і виховання.

Діяльнісний підхід заснований на розумінні особи як соціальної характеристики людини, придбаної в процесі і результаті його власної активності. У руслі цього підходу особа розглядається як похідна від системи діяльності людини. Ядро особи, її глибинна характеристика криються у сфері мотивів і потреб людини в їх співвідношенні з цілями (особовий сенс). Мотиви, потреби, особові сенси можуть виникати, перетворюватися, усвідомлюватися в процесі спільної діяльності [190].

Для суб'єкта, що здійснює побудову виховного простору, важливе положення про те, що діяльність є одним з основних чинників становлення людини. Особа пізнається в діяльності, а всяка особова якість розвивається і

формується в діяльності, адекватній йому за своєю природою. Причому можливість самореалізації в тій або іншій діяльності обумовлена рівнем освоєння цієї діяльності, що дозволяє людині зайняти в ній позицію суб'єкта.

Виходячи з положень діяльностного підходу, виховання не може здійснюватися поза діяльністю, воно, по суті, і полягає в залученні суб'єкта до відповідної діяльності на відповідних мотивах, в ході якої і відбувається зміна особи. У звичайній діяльності розвиток особистості суб'єкта виступає як побічний, супутній продукт, повністю підпорядкований безпосередній меті діяльності. У виховній діяльності результат лежить в площині вирішення протиріччя між метою в об'єкті (мета діяльності по "зміні природи людьми") і метою в суб'єктові (мета діяльності по "зміні людей людьми"), або в іншому формулюванні між педагогічними цілями і цілями суб'єктів.

Таке розуміння феномену виховання не приймає штучного привнесло ззовні принципів, методів, правил виховання. Вони виявляються, відкриваються, проектуються виходячи з об'єктивних закономірностей і виявлених в ході взаємодії суб'єктів виховного простору.

Вивчення життєвих обставин і умов, сприяючих на кожному віковому ступені виходу на ті або інші вершини, типові для цього віку можливі на основі акмеологічного підходу.

Це допомагає визначити, в які оптимальні для нього виховні стосунки має бути включена людина, щоб перехід від кульмінації розвитку, досягнутої в одній віковій фазі, до кульмінації, характерної для наступної фази, обов'язково відбувся. Акмеологічний підхід дозволяє намічати шляхи педагогічної компенсації не досягнутого на попередньому відрізку життєвого шляху оптимуму розвитку, а також проектувати етапи професійно-особового просування від однієї вершини до іншої. У рамках цього підходу важливо розглянути процес формування проектної культури суб'єкта виховного простору в ході його професійного і особового розвитку.

У рамках підходу герменевтики діяльність суб'єкта виховного простору здійснюється на основі глибинного розуміння проникнення в специфіку мислення, почуттів, переживань учасника виховної події. Вирішальну роль тут грає звернення не стільки до фактів і явищ, скільки до того, що за ними стоїть : суб'єктивним сенсам, несвідомим мотивам поведінки.

Як правило, педагогам властиво абсолютизувати якусь одну з дуальних характеристик : адміністрація ЗВО вимагає чіткого виконання поставлених виховних завдань; зміна виховних орієнтирів, виходячи з потреб молодіжної субкультури - це хаос, а хаос - це вже негативна характеристика; якщо вільне виховання, то вже ніякого примусу. Якщо розвиток індивідуальності, то поза колективом. Подібний підхід не лише не відповідає реальності, але значно обідняє сенси і зміст педагогічної діяльності.

Системний підхід припускає розглядати об'єкт як складну освіту, що не зводиться до суми його складників і має ієрархічну структуру. Системний розгляд припускає виділення структурних компонентів, їх функцій, встановлення функціонально- ієрархічних зв'язків, визначення системотворного чинника, аналіз зовнішніх зв'язків. Використовується при аналізі і побудові систем виховання, виховного процесу.

Так, розглядаючи системно-компонентний аспект соціальної системи, ми виявляємо в ній компоненти речового, процесуального, ідейного і людського порядків. Причому основним компонентом завжди виступає людина як соціальна істота, а інші компоненти розглядаються з точки зору заломлення їх в людській діяльності і свідомості.

Аналізуючи системно-структурний аспект, необхідно, на думку В. Г. Афанасьєва, пам'ятати, що в застосуванні до суспільства структура виступає як окрема внутрішня організація суспільства, і її визначають стосунки людей, передусім виробничі стосунки.

Розгляд системно-функціонального аспекту соціальної системи дозволяє встановити форми і способи прояву активності самої системи і її компонентів; форми поведінки, сприяюча збереженню компонентів і системи; способи взаємозв'язків компонентів в цілому.

Системно-інтеграційний аспект дослідження соціальної системи дозволяє вирішувати питання про чинники системності. Про ті механізми, які забезпечують збереження якісної специфіки систем їх функціонування і розвитку. При цьому одним з найважливіших системних чинників соціального об'єкту є самокерованість, тобто наявність в самій системі і механізмів і чинників управління, що забезпечують цілісність системи, її функціонування, вдосконалення і розвиток. Істотний вклад в розробку методології пізнання соціальних систем вніс М. С. Каган. По-перше, він розширив норми системного дослідження соціальних явищ, позначивши необхідність дослідження їх в динаміці, в розвитку у минулому, сьогодні і майбутньому [207, с. 90]. До цього усі дослідники, постулювавши необхідність розгляду системи в розвитку, обмежувалися тільки методами, що дозволяють робити статичні зрізи системи.

А механізмом теоретичного пізнання усього суб'єктивного, духовного повинне стати розуміння. Якщо пояснення - це підведення одиничного під загальне, яке припускає розкриття цього загального як закону, як інваріанту, то в цьому сенсі пояснення дійсно є функцією науки. Проте науки гуманітарні не можуть обмежуватися тим рівнем пізнання соціокультурної реальності, на якому лежать закони, інваріанти, структури, а з необхідністю піднімаються на той рівень, на якому знаходиться унікальне заломлення (виділено автором) цих законів, інваріантів і структур як результат вільної волі суб'єкта, що досягається тільки через розуміння - як осмислену раціональну обробку переживання, співпереживання, діалогу .

Таким чином, уявлення про специфіку системного підходу до соціальних явищ зв'язувалися з гуманітарною інтерпретацією соціальної системи як складної, самокерованої та діючої.

Українськими вченими було запропоновано системний підхід, вживаний окрім дослідницької, в проєктувальній і виконавській діяльності, розглядати як особливу системну діяльність. Підкреслюючи відмінність системної діяльності від системного дослідження, вони відмічають, що у свідомості суб'єкта системної діяльності відбувається принципова переорієнтація: він прагне тепер не до того, щоб описати або зробити що-або за принципом "чим більше, тим краще", але переходить під владу абсолютно іншої парадигми: "зробити то і тільки то, що необхідно і достатньо" .

Виникає необхідність в спеціальному формулюванні поняття "система": "системою називається специфічний спосіб організації знань про реальність, спеціально розрахований на найбільш ефективне використання цих знань для здійснення деякої цілеспрямованої взаємодії з реальністю; при цьому декларативна, процедуральна і ціннісна складова цілісного уявлення про цю реальність внутрішньо узгоджені між собою" [234, с.45].

Система - це кінцева безліч елементів, об'єднаних динамічними і статичними стосунками, яке з необхідністю і достатністю забезпечує наявність цілеспрямованих властивостей, що дозволяють вирішувати системопороджуючі протиріччя в певних зовнішніх умовах" .

Очевидно, що ці визначення не суперечать один одному, вони швидше взаємодоповнюючі, співвідносяться як проєкт і конструкція.

Виходячи з проведеного дослідження щодо шляхів застосування системного підходу до досліджень питань виховання, можна припустити обґрунтування можливості розгляду виховних явищ як систем.

Ми вважаємо, що єдиним чинником, що визначає функціонування виховної системи, являється соціальне державне замовлення, яке формується відповідно до особливостей громадських стосунків конкретної суспільно-історичної формації, виділяв два види систем - "чисті" і "комбіновані" [238, с. 67]. "Чисті системи- це системи, відповідні одній громадській формації, а "комбіновані" містять у своєму складі елементи

систем майбутніх або таких, що канули в минуле формацій. Якщо в виховній системі "Реалізовані політичні ідеї передового класу цього суспільства, то систему можна назвати оптимальною виховною державною системою" [201]. Згідно такої класифікації, в кожен історичний момент може існувати максимум три типи систем - відповідних цьому історичному моменту і з елементами минулої або майбутньої громадської формації. Таким чином, при типологізації виховних систем ми виходимо з того, що вони є підсистемами суспільства.

Визначаючи виховну систему як об'єкт, що оцінюється з точки зору його впорядкованості відносно найважливішої функції, необхідно виділити серед існуючих навчальних систем дидактичні, виховні, адміністративні та їх класифікувати по характеру субстрату системи.

Класифікація як засіб теоретичного пізнання дозволила підвищити рівень теорії виховних систем, оскільки "наукова класифікація виражає систему законів, властивій відображеній в ній області дійсності" [180]. У рамках формальної логіки склалися певні вимоги, виконання яких дозволяє виконати процедуру класифікації коректно : ділення має бути вичерпним; основа ділення - незмінною; ділення повинне здійснюватися так, щоб його члени виключали один одного; не можна класифікувати по різних підставах, тобто за різнорідними, логічно непослідовними ознаками. Таким чином, успішність класифікації безпосередньо залежить від вибору основи. Але якщо основа має неясну природу і схоплює тільки зовнішні ознаки явища, то можливе створення тільки штучної, емпіричної класифікації об'єктів. Пошук генетично початкових підстав, що відбивають істотні ознаки об'єктів, облік історичного, динамічного аспекту системи дозволяють збудувати теоретичну класифікацію виховних систем.

Обгрунтовувавши необхідність державних механізмів формування системного підходу до вивчення навчального процесу у ЗВО, необхідно відмітити, що навчальний процес - система специфічна; головна її відмінність від інших систем в тому, що її функціонування відбувається на

основі внутрішніх психічних процесів студентів і викладачів, кожен з яких аналізує і формує різноманітні інформаційні потоки, виходячи зі своєї індивідуальної, змістовної діяльності при рішенні тих або інших загальних завдань навчання. Ця особливість системи навчального процесу вимагає, на нашу думку, впорядкованого розподілу зв'язків і стосунків її компонентів як на основі програмованого очікування, так і на основі дійсного стану функціонування, а також оновленого вибору критеріїв впорядкованості, тобто деякого уточнення окремих процедур системного підходу.

Узагальнюючи роботи українських вчених в галузі державного формування виховної системи вищого навчального закладу, ми можемо виділити ряд таких базових наукових положень синергетичного підходу, які складають понятійну і класифікаційну основу його застосування в виховній теорії і практиці. А саме:

1. Існуючі соціальні структури можуть успішно реалізувати функцію виховання і розвитку особистості лише за умови їх відкритості для нових соціальних і педагогічних впливів, а отже, їх функціонування і розвиток повинні будуватися на основі механізмів і процесів самоорганізації і саморозвитку. Для виникнення і протікання процесів самоорганізації і саморозвитку в органічних системах (у тому числі педагогічних), як відомо, служать передумовами: а) здатність структури взаємодіяти з довкіллям; б) достатня віддаленість від точки рівноваги і стагнація протікаючого процесу.

2. Спонтанність процесів соціального виховання виконує конструктивну роль в практиці самоорганізації виховних систем: з одного боку, вона руйнівна, оскільки хаотичні малі флуктуації в певних умовах призводять до руйнування складних систем; з іншої - вона творча, оскільки хаос лежить в основі механізму об'єднання простих структур в складні, узгодження темпів їх еволюції, виведення системи на атрактор розвитку.

3. Для життєдіяльності саморегульованих систем значення мають не лише стійкість і необхідність, але і нестійкість і випадковість, що часто становлять основу подієвої. Процес самоорганізації відбувається в

результаті взаємодії випадковості і необхідності і завжди пов'язаний з переходом від нестійкості до стійкості. Хоча стійкість, стабільність, рівновагою є необхідні умови для існування і функціонування цілком певної конкретної системи, проте, перехід до нової системи і розвиток в цілому неможливі без ліквідації рівноваги, стійкості і однорідності.

4. Нове з'являється в результаті біфуркацій як одночасно життєво необхідне і непередбачуване, таке, що зачіпає і перетворює найважливіші "вузлові" моменти розвитку тієї або іншої події і в той же час, програмує нові умови вдосконалення суб'єкта діяльності у вигляді можливих шляхів розвитку спектру відносно стійких структур - атракторів еволюції [150].

5. Синергетично організованій системі не можна нав'язувати те, що вступає в протиріччя з внутрішнім її змістом і логікою розгортання її внутрішніх процесів. Ефективне управління виховною системою можливо при усвідомленні тенденцій її розвитку і здійсненні на систему і її компоненти резонансної дії, при якій зовнішній вплив узгоджується (гармонійно зв'язано з внутрішніми властивостями системи. При резонансній дії важлива не його сила і інтенсивність, а правильна просторова організація впливу. Для характеристики синергетично організованої системи важливий розгляд не лише її внутрішніх структурно-якісних зв'язків і значень, але і усього комплексу її зв'язків із зовнішнім середовищем (метарівень), у взаємодії з якою система виявляє і реалізує іманентні якості, їй властиві. Важливо враховувати, що будь-яка цілісна система знаходиться в стані постійного розвитку і самоудосконалення, причому кожен елемент системи, що включає не менше двох суб'єктів взаємодії, може бути розглянутий і як самостійна цілісність і як самодостатній компонент іншого рівня системних зв'язків і опосередований як нижчого, так і вищого порядку. Особливу увагу сучасна систематика звертає на природу, механізми організації і закономірності розвитку систем цілеспрямованого функціонування, чия структура і логіка взаємодії усіх ієрархічних рівнів усередині і поза нею підпорядковані досягненню

наукових і практичних цілей. Особлива увага в синергетично осмисленому педагогічному підході слід приділити виявленню загальних і приватних механізмів управління і інформаційного насичення різнорівневих складових процесу функціонування об'єкту як цілеспрямовано організовуваної і соціально прогнозованої і такої, що реалізовується системи. Такими, на наш погляд, являються метарівень, що представляє синергетичну взаємодію системи із зовнішньою, по відношенню до предмету дослідження, середовищем, і три основні рівні (мезо-, макро- і мікро -), що представляють внутрішні інтеграційні зв'язки. Це особливо важливо при рішенні такої задачі синергетичного підходу, як логіка і координація внутрісистемних зв'язків елементів вищих і нижчих рівнів і встановлення між ними не лише прямий (впливи вищих на характеристики нижчих), але і зворотному (супідрядність взаємовпливу нижчого і вищого порядку елементів) взаємному зв'язку. При методологічній розробці цього аспекту проблеми важливо, виділити ще одну особливість синергетичного підходу до вивчення виховних процесів. Не лише об'єкт і предмет, але і сам процес дослідження синергетичної системи, побудованої на достатніх наукових підставах, є складною системою, що вимагає окремого розгляду і аналізу. Саме процес реального функціонування (у змісті і понятійному апараті нашої проблеми життєдіяльності) визначає цілеспрямованість управління різного рівня компонентами і елементами виховного синергетизма. У свою чергу, цей процес є самостійним предметом синергетичного аналізу, без методів і технологічних засобів якого не може бути здійснений повноцінний системний підхід і забезпечена життєдіяльність власне виховного об'єкту і предмета дослідження.

Специфічними для синергетики є терміни: хаос, самоорганізація, диссипативна структура, атрактор, біфуркації - нестійкі фази існування, що припускає множинність сценаріїв подальшого розвитку.

Серед положень синергетики, важливих для організації виховання, можна відмітити наступні:

- умовою динамічного розвитку системи є наявність в її структурі нестійких, нерівноважних станів;
- поле шляхів розвитку системи містить альтернативи і визначається внутрішніми властивостями системи;
- що визначають для переходу системи на новий рівень розвитку можуть стати малі дії;
- механізми синергетичного управління будуються на принципі резонансу внутрішніх властивостей системи і слабких дій.

Існуючий у вищій освіті подієвий підхід, орієнтує вихователів на розгляд процесу розвитку особистості залежно від характеристик і умов довкілля. Цей підхід передбачає систему дій з середовищем, що забезпечують її перетворення на засіб діагностики і проектування виховного результату. У рамках підходу під середовищем мають на увазі усе, що оточує суб'єкта і за допомогою чого він реалізує себе як особа. Подієвий підхід дозволяє сформулювати погляд на виховний процес як на діалектичну єдність яскравих подій, що запам'ятовуються, в житті вихованця і повсякденності з її буденними справами. Реалізація подієвого підходу в житті освітньої установи припускає організацію емоційно насичених, незабутніх справ, які виявляються колективно і індивідуально значущими і привабливими [141].

Ці справи стають своєрідними віхами не лише у виховному процесі, але і в житті вихованців. У системі виховання подія завжди відбувається у рамках події дитини з дорослим і іншими вихованцями. Центральним поняттям цього підходу стає подія - момент реальності, в якому відбувається взаємнорозвиваюча, ціле- і ціннісно-орієнтована зустріч .

Проектування педагогічних ситуацій як вірогідних подій виховання припускає, що педагог вибудовує свою діяльність, якість спілкування, стосунків, обов'язково припускаючи особове самовизначення студента. Такі ситуації є відкритими, невирішеними наперед. Розвиток ситуації-події повинен допускати можливість негативного по відношенню до дорослого

самовизначення дитини. В цьому випадку відсутній результат взаємодії, але є ефект вчинку, що для виховання не менше, якщо не більше важливо.

Місце можливого існування виховного простору - середовище життєдіяльності. Середовище - те, серед чого перебуває людина. Таким чином, людина самим визначенням виділена з середовища, для того, щоб позначити якість його предметно-естетичних, соціальних, природних і інших зв'язків з нею.

Простір не виділяє з себе людину. Людина в нім, воно в людині. Помислити простір поза включеною в нього людиною неможливий.

Дві вказані онтології в сучасному соціальному знанні не протистоять, а доповнюють один одного. Кожна з них в конкретній пізнавальній області має свої межі застосування, свої дослідницькі пріоритети. Вчені, що займаються проблематикою виховуючого середовища, цікавляться в першу чергу можливими діями з середовищем, оптимальною її організацією, активізацією її виховного потенціалу, впливом середовища на типізацію особи. Ідея виховного простору встановлює акцент на проектуванні і "виросуванні" особово-розвиваючих подієвих спільностей студентів і викладачів в тому або іншому середовищі, управлінні стосунками між цими спільностями і усередині них, актуалізує проблему суб'єктності в процесі виховання, відкриває можливості проектування і дослідження впливу індивідів і спільностей на гуманізацію середовища.

2.2. Організаційно-нормативні основи державного управління фізичним вихованням у закладах вищої освіти України

Вивчення історії прийняття головних законодавчих і нормативних актів з питань фізичного виховання і спорту в Україні дає змогу оцінити напрями розвитку національної законодавчої й нормативної бази, а також визначити, наскільки реальними виявилися намічені цілі. Такі порівняння і оцінювання уможливають прогнози щодо вдосконалення зазначених цілей

у законодавчих, нормативних, програмних документах тощо.

У 1948 р. Міністерство вищої освіти СРСР і Всесоюзний комітет у справах фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР прийняли одне з перших положень і одну з перших програм фізичного виховання студентів. Положенням було визначено мету, завдання, управління фізичним вихованням, форми та організація роботи. Навчальною програмою передбачалися заняття з теорії та практики [37]. У 1962 р. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР затвердило другу програму [41], а в 1975 р. – третю програму з фізичного виховання студентів ЗВО [43].

У 1978 р. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР видало наказ «Про затвердження Інструкції з організації і змісту роботи кафедр фізичного виховання закладів вищої освіти» [139] (тут і далі – переклад наш. – С. В.). Згідно з Інструкцією, головною метою фізичного виховання у ЗВО було сприяння підготовці гармонійного розвитку висококваліфікованих фахівців. Передбачалася реалізація таких завдань: виховання у студентів моральних, волевих і фізичних якостей, «комуністична свідомість, підготовка до високопродуктивної праці і захисту Вітчизни»; збереження і зміцнення здоров'я, сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму; всебічній фізичній підготовці задля виконання норм та вимог Всесоюзного фізкультурного комплексу «Готовий до праці й оборони СРСР»; професійно-прикладній фізичній підготовці; здобуттю студентами необхідних знань з основ теорії, методики й організації фізичного виховання і спортивного тренування, набуттю навичок серед громадських інструкторів, тренерів і суддів із спорту тощо [139].

У 1990 р., після ліквідації Мінвузу СРСР, комісія і науково-методична рада з фізичного виховання студентів Державного комітету СРСР з народної освіти разом із Державним комітетом СРСР з фізичної культури і спорту розробили загальносоюзну базисну програму для закладів вищої

освіти «Фізична культура» [137]. Після цього в Українській державі настав час створення власної нормативної і законодавчої освітньої бази.

У 1990 р. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР та Навчально-методичний кабінет з вищої освіти розробили «Цільову комплексну програму розвитку фізичної культури у закладі вищої освіти», яку, на жаль, не було реалізовано.

Отже, навчальним програмам та інструкціям, які були прийняті ще за радянських часів, судилося стати з набуттям Україною незалежності єдиним взірцем програмного документа з фізичного виховання для закладів вищої освіти України.

У зв'язку з проголошенням у 1991 р. незалежності України відповідні накази Мінвузу СРСР втратили свою чинність на території нової держави. Міністерству освіти України, яке трансформувалося в Міністерство освіти і науки України, знадобилося більше двох десятків років, щоб прийняти рішення щодо навчальної програми з фізичного виховання студентів. За цей час відбулося кілька реорганізацій міністерств із питань освіти. Керівники Міністерства освіти УРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, а також Міністерство освіти України прийняли рішення про ліквідацію підрозділів, які відповідали за управління фізичним вихованням. Унаслідок такої реорганізації було втрачено науково-методичну комісію з питань фізичного виховання у закладах вищої освіти. З часом вона була відроджена, але втратила своє значення для кафедр фізичного виховання закладів вищої освіти. Про відсутність управління і координації науково-методичною і навчальною роботою кафедр фізичного виховання свідчить те, що у зазначений період у названих міністерствах не було поновлено Інструкцію щодо організації та змісту роботи кафедр фізичного виховання, а також не велася розробка програми з фізичного виховання студентів. Відсутність державного управління призвело до того, що, в одному випадку, було ліквідовано кафедру фізичного виховання (наприклад, Київський університет культури), а в іншому – змінено назву кафедри

фізичного виховання (наприклад, в Одеському державному медичному університеті кафедра фізичного виховання отримала назву кафедри спортивної медицини і валеології). В університетах, як правило, стали скорочувати навчальні години на фізичне виховання. Управління фізичним вихованням перемістилося до самих університетів, відповідно до їх статутів. Більшість керівників кафедр фізичного виховання втратили підтримку у зв'язку з ліквідацією відповідних структур в міністерстві. Фізичне виховання почали розглядати як навчальний предмет, а не сферу студентської діяльності.

Відсутність нормативної бази призвело до того, що керівники різних рівнів освіти стали по-різному визначати мету, завдання й доцільності фізичного виховання у закладах вищої освіти III–IV рівнів акредитації.

У 1993 р. Постановою Верховної Ради України було введено в дію Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Частина друга ст. 12 даного Закону вводилася в дію з 1995/1996 навчального року. В ст. 12 «Фізкультурно-оздоровча діяльність у навчально-виховній сфері та фізичне виховання» зазначалося, що «Фізичне виховання є головним напрямом впровадження фізичної культури і становить органічну частину загального виховання, покликану забезпечувати розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини. Фізичне виховання шляхом проведення обов'язкових занять здійснюється в закладах вищої освіти відповідно до навчальних програм, затверджуваних у встановленому порядку» [137].

У 1994 р. у Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні було звернено увагу на негативні тенденції у фізкультурно-спортивному русі, а також на те, що «в країні має місце недооцінка соціально-економічної, оздоровчої і виховної ролі фізичної культури і спорту, відсутня чітко скоординована програма взаємодій різних державних структур і громадських організацій, які беруть участь у фізкультурно-спортивному русі, що негативно позначається на здоров'ї населення і

соціально-економічному розвитку держави» [187].

Прийнятий Верховною Радою УРСР Закон «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-12 надавав Міністерству освіти України повноваження щодо керівництва державними закладами освіти. Але в цьому Законі нічого не говорилося про керівництво та організацію роботи з фізичного виховання, оздоровчу та науково-методичну роботу в галузі освіти. Саме тому в 1998 р. Президент України вніс зміни до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про освіту», а Верховна Рада своєю Постановою доповнила цю статтю абзацом такого змісту: «Міністерство освіти України забезпечує організацію роботи з фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи в навчальних закладах усіх типів і рівнів акредитації, здійснює науково-методичне забезпечення цієї роботи в ході навчального процесу і позанавчальний час» [76].

Законом України «Про освіту» було встановлено таке: «Міністерство освіти України є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти ... Акти Міністерства освіти України, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти...» [168].

Відповідно до прийнятих законів, постанов Кабінету Міністрів України на різних колегіях Міністерства освіти України були прийняті такі рішення: «Про стан та перспективи розвитку фізичної культури і спорту у закладах вищої освіти України» (протокол № 7/6-3 від 28.06.1995 р.); «Про концепцію фізичного виховання в системі освіти України» (протокол № 7/6-18 від 23.04.1997 р.); «Про координацію роботи з фізичного виховання і спорту в навчально-виховних закладах галузі» (протокол 2/9-19 від 25.02.1998 р.) [67].

У 1996 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України» [157]. Тести і нормативи були розроблені ініціативною групою фахівців у період відсутності нормативних документів і мали дати

орієнтири з фізичної підготовки населення різних вікових груп. На завершальному етапі підготовки зазначеної постанови до неї було включено пункт про створення вертикалі контрольних структур за фізичною підготовленістю населення. Здебільшого заняття з фізичного виховання у закладах вищої освіти перетворилися на заняття з контролю за фізичною підготовкою молоді. На наш погляд, тести Єврофіт [153] не мають тих недоліків, які виявились у вказаних вітчизняних тестах, але європейський досвід тестування було проігноровано.

У 1998 р. провідні українські фахівці з фізичного виховання розробили й видали Концепцію фізичного виховання в Україні [159], яка ґрунтувалася на науково-методичних та законодавчих засадах того часу. Мета Концепції – визначити державну політику в галузі фізичного виховання на період становлення національної системи освіти в Україні до 2005 р. У ній були визначені: об'єкти фізичного виховання; ідеологічні, організаційно-педагогічні основи; програмне, нормативне, наукове, методичне, медичне, матеріально-технічне, фінансове, лінгвістичне, кадрове забезпечення; управління фізичним вихованням та міжнародні зв'язки. Один з основних напрямів удосконалення управління фізичним вихованням було пов'язано з поступовим переходом від державного до державно-громадського управління, де провідну роль мають відігравати громадські організації й органи самоврядування.

У Концепції особлива увага зверталася на лінгвістичне забезпечення навчального процесу: «система фізичного виховання має забезпечуватися загальноприйнятими понятійними, іншомовними, тлумачними та іншими словниками, які пояснюють поняття, терміни й визначення теорії та методики фізичного виховання й тренування. Це передусім стосується понять: здоровий спосіб життя, фізична культура, лікувальна фізична культура, фізичне виховання, спорт, спортивне тренування, фізична підготовка» [159, с. 15].

У 1996 р. Міністерство освіти України направило керівникам закладів

вищої освіти лист «Про організацію занять з фізичного виховання у закладах вищої освіти України» та видало наказ «Про постанову уряду від 15.01.1996 р. № 80 та протокольне рішення від 24.01.1996 р., протокол № 3» [67].

У наказі Міністерства освіти України «Про нормативні документи з фізичного виховання» від 25.05.1998 р. № 188 було сформульовано державні вимоги до системи виховання студентської молоді, до навчальних програм із фізичного виховання, а також положення про заліки з фізичного виховання [187, с. 57].

У 2001 р. Міністерство освіти і науки України направило керівникам закладів вищої освіти проекти базових навчальних програми для використання під час розробки відомчих, галузевих і робочих програм та методичної документації щодо організації навчального процесу з фізичного виховання у закладах вищої освіти I–IV рівнів акредитації, незалежно від форм власності (лист Міністерства освіти і науки України від 25.12.2001 р. № 14/18.2-1942) [187, с. 62].

Вищеназвані рішення колегії, листи та накази Міністерства освіти України та Міністерства освіти і науки України були організаційно доцільні, але недостатні для вирішення питань фінансування фізичного виховання у закладах вищої освіти [187, с. 73].

У 2001 р. в системі Міністерства освіти і науки України було створено Комітет із фізичного виховання й спорту, діяльність якого була зосереджена на організації учнівського і студентського спорту у сфері освіти у позанавчальний час [187, с. 87]. Проте у нього не було повноважень управляти фізичним вихованням у закладах освіти.

У 2002 р. Міністерство освіти і науки України ще раз направило керівникам закладів вищої освіти інструктивного листа «Про організацію занять з фізичного виховання у закладах вищої освіти I–IV рівнів акредитації», яким нагадувало, що організація і планування навчальних занять з фізичного виховання у закладах вищої освіти I–IV рівнів

акредитації (незалежно від форм власності), а також розробка методичної документації для забезпечення навчального процесу, має здійснюватися відповідно до затверджених проектами базових навчальних програм із фізичного виховання [67].

У 2003 р. Міністерство освіти і науки України затвердило навчальну програму з фізичного виховання студентів закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації. Програма ґрунтується на концептуальних засадах законів України «Про фізичну культуру і спорт», «Про освіту», «Про вищу освіту», Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», Положенні про державні тести і нормативні оцінки фізичної підготовленості населення України, з урахуванням Державних вимог до навчальних програм із фізичного виховання, Державних стандартів вищої освіти та інших документах, виданих Міністерством освіти і науки України. Для досягнення студентами вищезазначеної мети передбачається вирішення таких завдань фізичного виховання [143]:

- формування розуміння ролі фізичної культури в розвитку особистості і підготовки її до професійної діяльності, мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичної культури, установа на здоровий спосіб життя, фізичне вдосконалення і самовиховання, потреби в регулярних заняттях фізичними вправами і спортом;

- формування системи знань з фізичної культури та здорового способу життя, необхідних у процесі життєдіяльності, під час навчання, на роботі, у колі сім'ї;

- зміцнення здоров'я, сприяння правильному формуванню і всебічному розвитку організму, профілактика захворювань, забезпечення високого рівня фізичного стану, працездатності протягом усього періоду навчання;

- оволодіння системою практичних умінь і навичок займатися головними видами і формами раціональної фізкультурної діяльності, а також забезпечення, збереження і зміцнення здоров'я, розвиток і

вдосконалення психофізичних можливостей, якостей і властивостей особистості;

– набуття фонду рухових умінь і навичок, забезпечення загальної і професійно-прикладної фізичної підготовленості, що визначають психофізичну готовність випускників вищого закладу освіти до життєдіяльності та обраної професії;

– набуття досвіду творчого використання фізкультурно-оздоровчої і спортивної діяльності для досягнення особистих і професійних цілей;

– забезпечення здатності виконувати державні або відомчі тести і нормативи на рівні вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм відповідного спеціаліста».

На думку авторів програми, поєднання завдань національної доктрини та навчальної програми надасть змогу досягти істотного зниження захворюваності молоді, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулюватиме молоді до здорового способу життя і зменшення шкідливих звичок. Отже, правові законодавчі акти й нормативні вимоги дають змогу визначати мету і загальні завдання з фізичного виховання, що є важливим у подальшому плануванні навчально-виховного процесу.

У 2004 р. відбувся I Спортивний конгрес України, в якому взяли участь Прем'єр-міністр України, члени відповідного профільного комітету Верховної Ради, представники міністерств, відомств і керівники регіональних спортивних організацій. На конгресі було прийнято проект Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, де зазначено головні напрями розвитку фізичної культури й спорту. Мета Доктрини – орієнтація українського суспільства на поетапне формування у державі ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних і гуманістичних засадах. В основу Доктрини покладено ідею надання переваги загальнолюдським цінностям, задоволення потреби кожного громадянина країни у створенні належних умов для занять фізичною культурою і спортом. У Доктрині також зазначено: «Визначальним

напрямом удосконалення управління сферою фізичної культури і спорту в Україні є створення механізму ефективного поєднання зусиль суб'єктів її державного, громадського і приватного секторів із чітким визначенням меж повноважень та відповідальності суб'єктів різних секторів»; «Фізична культура як складова загальної культури, суспільним проявом якої є фізичне виховання та масовий спорт (спорт для всіх), виступає суттєвим чинником здорового способу життя, профілактики захворювань, організації змістового дозвілля та формування гуманістичних цінностей різних груп населення, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини» [48, с. 10].

Отже, у період з 1991 до 2004 рр. в Україні вперше були створені законодавчі та організаційно-нормативні засади з означеної проблеми.

Державні механізми управління фізичним вихованням не створювалися з огляду на те, що це не є функцією держави. Адміністративна функція управління фізичним вихованням як навчальною дисципліною належить вищим навчальним закладам (університетам, академіям, консерваторіям тощо). На сучасному етапі розвитку освіти, коли університети поступово мають стати незалежними від міністерств і відомств науково-навчальними установами, управління системою фізичного виховання студентів поступово стає справою виключно вищих навчальних закладів. Водночас студентський спорт став об'єктом управління з боку громадських організацій, спортивних клубів закладів вищої освіти. Окрім того, зберігається плутанина у тлумаченні та застосуванні таких понять, як «фізичне виховання» і «фізична культура». Наприклад, у наказі колишнього Міністерства освіти України «Державні вимоги до навчальних програм із фізичного виховання в системі освіти» (1998) зазначено, що «основу фізичного виховання складають: предмет «фізична культура» – в загальних і професійних закладах освіти, навчальна дисципліна «фізичне виховання» – у вищих закладах освіти [44]. Саме тому педагогічний процес фізичного виховання у загальноосвітній школі стали називати за назвою предмета – «фізкультурною», а вчителів з

фізичного виховання – «фізкультурниками».

Розглянемо, як українські законодавці та науковці тлумачать поняття «фізична культура» і «фізичне виховання». Так, у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» (1963) зазначено: «Фізична культура – складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості» [67]. У Великій Радянській Енциклопедії дається таке трактування цього поняття: «Фізична культура і спорт – частина загальної культури суспільства, одна зі сфер соціальної діяльності...». В Українській Радянській Енциклопедії читаємо: «Фізична культура – частина культури суспільства, що включає систему фізичного виховання та сукупність соціальних наукових знань; матеріальних засобів, необхідних для розвитку фізичних здібностей людини...». У педагогічному словнику АПН України зазначено, що фізична культура «органічно включає в себе фізичне виховання і спорт, сукупність спеціальних наук, знань і матеріальних благ, створених для використання фізичних вправ з метою вдосконалення біологічного і духовного потенціалу людини» [181, с. 89]. Усе це свідчить про соціальний характер поняття «фізична культура». Із соціологічного погляду освіта є частиною загальної культури суспільства, а фізичне виховання розглядається як частина фізичної культури, яка, у свою чергу, є частиною загальної культури суспільства.

Існують й інші думки щодо визначення цих понять. Так, з педагогічного погляду, фізичне виховання є частиною загального виховання, а фізична культура особистості розглядається як частина, завдання фізичного виховання. Наприклад, у Великій Радянській Енциклопедії дається таке визначення: «Фізичне виховання, органічна частина загального виховання...». В Українській Радянській Енциклопедії це поняття має таке тлумачення: «Фізичне виховання – складова частина загального виховання...». У Законі України «Про фізичну культуру і спорт»

(1993) зазначено: «Фізичне виховання є головним напрямом упровадження фізичної культури і становить органічну частину загального виховання...» [69, с. 172].

Аналіз Конституцій і законодавчих актів європейських країн свідчить, що термін «фізична культура» вживається в Основних Законах Росії, Білорусії, України, Хорватії. У законодавчих актах Республіки Білорусь і Російської Федерації термін «фізична культура» належить до фізичного виховання. В інших країнах такий термін відсутній, натомість є поняття «спорт» або «фізичне виховання». Вочевидь різне розуміння головних понять «спорт» і «фізична культура» формувалося під впливом різних ідеологій.

Аналіз різних джерел дає змогу зробити висновок, що фізичне виховання – складова частина загального освітнього процесу, педагогічний процес, в якому використовують елементи різних видів спорту, оздоровчі сили природи, гігієнічні чинники з метою розвитку фізичної культури особистості, надання знань, умінь та навичок.

З педагогічних позицій замість багатозначного терміна «фізична культура» доцільно вживати термін «фізична культура особистості» або «фізична культура людини», що збігається з думкою багатьох фахівців [72; 74; 76].

У 2010 р. Верховна Рада України прийняла у новій редакції Закон України «Про фізичну культуру і спорт», який набув чинності у 2011 р. [174]. Отже, законодавець зазначені протиріччя в термінології розв'язав силою закону, тож фізичне виховання в усіх закладах освіти має називатися «фізичною культурою».

Однак у сфері фізичної культури зберігаються негативні явища, які виявляються в розриві між задекларованими цілями і можливостями їх реалізації, превалює намагання бажане видавати за дійсне.

На це звертає увагу Г. Дмитренко (1999), вважаючи, що існуюча певний час мета щодо формування гармонійно розвиненої особистості не

відповідає реальній меті освіти. Ефективність вузу оцінюють не за показниками «гармонійно розвиненої особистості» [75, с. 69], не за показниками морального й фізичного виховання, а за успішністю в навчанні. В умовах авторитарної суспільно-політичної системи було відсутнє соціальне замовлення на «гармонійно розвинену особистість». У часи незалежності й самостійності України, коли формується демократичне суспільство, змінюється глобальна мета освіти. На нашу думку, з погляду управління глобальною метою освіти має бути формування розвиненої гуманної особистості відповідно до вимог загальнолюдської й національної моралі. Визначено чотири компоненти глобальної мети освіти: знання, навички, уміння; розвиток творчості; розвиток моралі; фізичний розвиток. Г. Дмитренко вважає, що на всіх ступенях освіти необхідно включати зазначені компоненти (фактори), які є суттю мети освіти як цілісного явища.

Отже, на сучасному етапі економічного розвитку суспільства державні установи, що займаються питаннями фізичного виховання і спорту, не спроможні без додаткових бюджетних асигнувань охопити недосяжне. Про це свідчать висновки Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров'я нації», де зазначено, що «наявна в Україні система фізичного виховання, фізичної культури й спорту перебуває в кризовому стані і не може задовольнити потреби населення» [73, с. 50]. Декларування перспективних цілей і завдань можливе в концепціях, доктринах, документах, які мають науково-методичний, програмний і концептуальний характер. В адміністративних же документах (наказах, нормативних актах тощо) зазначені цілі мають бути конкретними й призначеними безпосередньо для виконання.

2.3 Потенціал державного управління екологізацією виховного середовища закладів вищої освіти України

Державне управління формуванням екологічної політики України здійснюється у межах реалізації екологічної функції держави. Вона охоплює діяльність з розпорядження в інтересах суспільства використання природних ресурсів, що знаходяться у власності держави (та інших суб'єктів), а також діяльність, спрямовану на забезпечення раціонального використання природних ресурсів з метою попередження їхнього виснаження, деградації якості довкілля і, зрештою, діяльність з охорони екологічних прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Екологічна функція держави полягає у забезпеченні збалансованого співвідношення екологічних та економічних інтересів суспільства, а також надання необхідних гарантій для реалізації і захисту прав людини на сприятливе для життя навколишнє середовище. На сьогоднішній день правові механізми державного управління формуванням екологічної політики України будуються з урахуванням міжнародних документів і у сфері права. Особливе значення для процесу формування екологічного світогляду має період навчання студента у вищій школі. До якої б діяльності не готувався фахівець, він, на нашу думку, повинен мати екологічний світогляд. І якщо передача знань, умінь, навичок – завдання викладачів, то формування ставлення до природи, цілей і мотивів взаємодії з нею, готовності обрати екологічно доцільні стратегії діяльності – завдання усіх фахівців. Тому механізми екологізації виховного середовища ЗВО розглядаються як важлива сучасна тенденція у вищій освіті [163].

У навчально-методичній літературі з'являються навчальні посібники, присвячені проблемам правової охорони природи і мають на меті усунення прогалин, пов'язаних з викладанням в юридичних закладах вищої освіти держави спецкурсу із зазначених питань, та формування виховного процесу в царині екологічних знань [134]. Автори посібників вважали, що студенти

вищих юридичних закладів освіти повинні доберозумітися на природоохоронному законодавстві та його практичному застосуванні. Питання про навчальний курс із проблем охорони природи для студентів відповідних ЗВО не є дискусійним. На їхню думку, зазначений курс з методичних міркувань може бути об'єднаний з навчальним курсом земельного права. Не виключається можливість перетворення навчального курсу «Земельне право» на курс «Земельне право і правова охорона природи». Зазначена обставина щодо викладення навчальної дисципліни з проблем охорони природи стала суттєвим підґрунтям для розвитку науки вкардинально новому, досі недослідженому напрямі вивчення закономірностей та особливостей комплексного розвитку правового регулювання використання та охорони природи як єдиного організму. Уперше в юридичній літературі проголошується теза стосовно того, що всі об'єкти природи є взаємопов'язаними та впливають один на одного. Взаємозв'язок і взаємозумовленість, що існують між об'єктами природи, викликають необхідність проведення комплексної охорони як живої, так і неживої природи в усій її багатоманітності. В працях, що аналізуються, наводиться наукове поняття «правова охорона природи» як встановлена законом система заходів, спрямованих на організацію охорони природи, раціональне використання, відтворення та примноження її ресурсів [127, 128].

В науковий обіг уперше вводиться термін «природоохоронне законодавство», яке на довгі роки стане домінуючим у дискусіях з приводу існування комплексної галузі права та законодавства з відповідною назвою [121]. Аналізуючи питання виникнення законодавства про охорону природи, автори констатують, що тривалий час правові норми стосовно охорони природи за загальним правилом охоплювалися земельним, водним, лісовим та гірничим законодавством. Наразі такий стан, на їхню думку, є недоцільним. Ці норми слід виокремити із зазначених галузей законодавства, і на їхній основі створити спеціальні законодавчі акти,

спрямовані на комплексну охорону природи та її особливо цінні об'єкти [116].

Наукові дослідження проблем застосування правових механізмів державного управління охороною природи стали суттєвим підґрунтям для продовження вивчення цієї проблематики вченими-правознавцями та управлінцями в окремих країнах СНД. Серед наукових робіт за зазначеною тематикою, що з'явилися на цей час, необхідно виділити праці деяких українських вчених. Поняття правового механізму державного регулювання охорони природи, яке наводилося у відповідних наукових працях, мало практично тотожний зміст і визначало останню як встановлення правового режиму окремих видів природних об'єктів і комплексів у їхньому природному стані та середовищі.

Неабиякий вплив на саме таку методикау вивчення середовища має сучасна тенденція наситити дітей сучасністю, її вимогами, гострими завданнями сучасної політичної ситуації.

Н. Н. Йорданський підсумовував свої спостереження і сформулював побажання у наступних висловлюваннях:

- середовище має бути якомога ближчим до особи, тоді його вплив є сильнішим;
- чим менший вік, тим глибший вплив середовища;
- засмоктуюча сила середовища – у беззмістовності життя, яке ведуть в ній вихованці.

Саме слово «середовище» у нинішньому вжитку має два різних і рівноправних значення. Одне з них – «те, що довкола». Тут мається на увазі певний суб'єкт, що обжив своє оточення і перетворив його на середовище свого проживання. Інший суб'єкт з ресурсів того ж самого оточення може сформувати зовсім інше середовище. Інше значення з'являється у поняття «середовище», коли говорять: «те, що між, посеред». У цьому випадку мається на увазі певна сукупність суб'єктів, спільне поле, що об'єднує їх в єдине ціле. Обидва ці значення, на нашу думку, не виключають, а доповнюють одне

одного. Підтвердження останньому висловлюванню знаходимо у визначенні С. І. Ожегова: «Середовище – це оточуючі соціально-побутові умови, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов» [160, с. 534].

Нам імпонує думка А. М. Леонт'єва про те, що середовище існує тільки стосовно певного суб'єкта і стає середовищем, лише вступаючи в діяльність суб'єкта. «Ставлення людини до середовища визначається завжди не середовищем і не абстрактними властивостями її особистості, а саме змістом її діяльності, рівнем її розвитку. Певна річ, що і суб'єкт поза його діяльністю щодо дійсності, до його «середовища» є такою ж самою абстракцією, як і середовище поза відношенням його до суб'єкта» [123, с. 109].

Ми солідарні з Ю. С. Мануйловим і В. С. Ледньовим з приводу того, що середовище – це частина простору, в якій знаходиться суб'єкт, і де здійснюється активна взаємодія цього суб'єкта з простором. Зв'язки суб'єкта з простором, з середовищем регулює «діяльність як спосіб буття» (М. М. Бахтін).

Одним з перших дослідників середовища і його впливу на якість освіти був С. Т. Шацький. На його думку, сенс освіти проявляється через свободу творчості викладача, студента, їхню підготовку в умовах спеціально створеного середовища. Ідея впливу спеціально організованого середовища на навчальний процес була розвинена і реалізована в освітній практиці А. С. Макаренка, де приділялася увага як об'єктивним, так і суб'єктивним характеристикам середовища.

Н. Ф. Басів виділяє такі типи середовища, як доброзичливе, – де студенти відчують себе суб'єктами діяльності; формалізоване, – де життєвий простір організовується дорослими, і є достатньою позиція індивіда як об'єкта виховання; аморфне, – де відсутні зв'язки, взаємини між людьми, видами діяльності; агресивне, – в якому те, що відбувається, виштовхує студента за межі середовища ЗВО [14, с. 144].

Наведемо виявлені в результаті аналізу різних точок зору учених на поняття деякі особливості середовища:

– середовище – це співвідносне поняття, що має сенс лише стосовно суб'єкта, який знаходиться в ньому, словом, певна цілісність умов та суб'єктів;

– середовище має можливості для розвитку і формування особи, але водночас саме формується тільки під впливом особи;

– людина, у момент взаємодії з середовищем, не лише пристосовується (адаптується) до нього, але і в міру своїх сил змінює, організовує середовище (проявляє адаптувальну активність).

Аналіз сучасної філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що для проектування механізмів державного регулювання виховним середовищем, які сприяють формуванню екологічного світогляду студента, є досить розвинута теоретична база. Для нашого дослідження велике значення мали роботи, присвячені розробці концептуальних основ та механізмів державного управління вихованням, питанням створення системи виховання в освітніх установах.

Проблеми виховання, спрямовані на створення умов для формування екологічного світогляду особи, максимально повного освоєння нею матеріальних і духовних цінностей, культури громадського буття розглядаються в роботах [7, с.73]. Отже, у процесі екологічного виховання зростає зацікавлення до екологічних проблем довкілля, розвиваються дослідницькі вміння, формуються наукові знання, переконання та система екологічних цінностей, що визначають екологічну позицію, поведінку та екологічну культуру людини. Залучення студентів до екологічно зорієнтованої діяльності у процесі екологічного виховання забезпечується організацією практичних та лабораторних робіт, тематика яких пов'язана з формуванням практичних умінь та навичок проведення науково-екологічних досліджень, природоохоронної діяльності, створення екологічних проектів, природоохоронних акцій.

Державне регулювання сферою екологічного виховання – спосіб впливу на почуття людей, їхню свідомість, погляди та уявлення. Але будь-яке виховання, екологічне зокрема, повинне ґрунтуватися на освіті,

насамперед екологічній. Метою освіти є формування фізичного, психічного, духовного здоров'я людини і всього суспільства. Освіта сама собою не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже і до людей. Свідомість людини – безпека країни, запорука подальшого існування життя на планеті. Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого ставлення до природного середовища. Вона – основа професійної підготовки фахівців у будь-якій сфері, пов'язаній, навіть опосередковано, з природою [45].

У колективній монографії «Людина культури» виховне середовище характеризується більшою відносністю, вона конкретніша, а тому – специфічна і постійна. Це означає, що виховним середовищем ми називаємо той простір (поле), що знаходиться близько до суб'єкта виховання, тобто, яке відповідає вимогам конкретності, певній специфіці, – це те, що має відносно постійний характер. Виховний простір набагато ширший, системніший за середовище, він включає «далекі» і не завжди специфічні об'єкти-умови, які, проте, можуть за певних обставин вторгтися в середовище виховання [44].

Механізми державного управління формуванням виховного середовища – простір, в якому живе, навчається, працює людина і, який виховально впливаючи на індивіда, є засадничою умовою його індивідуального розвитку. Він має різнополярний характер, оскільки заряджений позитивно, негативно і майже ніколи нейтрально. Він завжди супроводить людину, енергує її індивідуальне поле; має здатність до змін, може звужуватися і розширюватися залежно від соціально-навчального чинника. Можна сказати, що виховне середовище – об'єктивний атрибут суб'єктності, її наявність не залежить від нашої свідомості, вона є завжди. Проте, виховне середовище вимагає цілеспрямованого збагачення відповідно до нової мети, в нашому випадку – створення педагогічних умов для формування екологічного світогляду студента.

В науці розрізняють виховне середовище природне і спеціально організоване. В зарубіжних дослідженнях для визначення виховного

середовища укорінився термін «прихований навчальний зміст» (hiddencurriculum). До прихованого змісту належать практики і результати навчання, які, не будучи явно позначені в навчальних програмах або правилах організації навчання, є важливою частиною освітнього досвіду: диференціація за здібностями; структура реальної влади в університеті; необхідність відповідати викладачеві те, чого він чекає; економне використання часу, уміння складати іспити; методи управління студентами [49, с. 114]. Фактично ці організаційні умови задають ніким формально не встановлені форми діяльності. Дебати з приводу прихованого змісту є важливими не лише тому, що вони акцентують такі аспекти життя ЗВО, як їхній зв'язок із суспільством, але також і через те, що постала необхідність створення нового набору категорій, за допомогою яких можна було б аналізувати функції та механізми державного регулювання освіти ЗВО.

Досліджуючи середовище, учені по-різному визначають його науковий потенціал. У філософії поняття «потенціал» трактується як «джерело, можливість, засіб, те, що може бути використано для вирішення якого-небудь завдання, досягнення певної мети»[51, с.31]. Потенціал передбачає наявність певної «критичної маси» вражень, знань, досвіду діяльності. Потенціал має динамічні властивості: він може «збагачуватися, розвиватися, розкриватися»[48, с. 57].

Феномен такого виховного потенціалу державного регулювання на сучасному етапі його дослідження описується дуже неоднозначно. Проведений нами науковий аналіз державного регулювання виховним потенціалом показав, що виховне середовище ЗВО має наступний науковий потенціал:

- формує ставлення до базових цінностей, сприяє засвоєнню соціального досвіду і набуттю якостей, необхідних для життя;
- середовище, наповнене морально-естетичними цінностями, дає спосіб жити і розвиватися, створює світ немовби наново, в ньому є «сила і дія» (В. С. Біблер);

- виступає способом трансформації зовнішніх стосунків у внутрішню структуру особи;
- оточує, пронизує, залучає до орбіти діяльності суб'єкта, задовольняє його потреби;
- являючи собою цілісну соціально-культурну систему, середовище сприяє поширенню нових культурних цінностей, стимулює групові інтереси, посилює взаємини.

Еколого-виховний потенціал предметно-просторового оточення створює психологічне тло, на якому розгортаються взаємини усіх, хто знаходиться в приміщенні університету. Предметно-просторове оточення стає чинником екологічного виховання студента лише у тому разі, коли воно «олюднене», а за предметом бачиться ставлення, і воно екологічно перетворює предметний простір університету.

Еколого-виховний потенціал поведінкового середовища університету народжується як певна єдина карта поведінки, властива студентові в університеті, за рахунок домінування екологічних поведінкових форм: характер спільної екологічної діяльності студентів і педагогів, окремі екологічні вчинки студентів. Це сукупність екологічних подій, що потрапляють у поле сприйняття студента, служать предметом оцінки, приводом для роздуму і основою для життєвих висновків. Якщо студент бачить екологічні стосунки там, де на поверхні лежить випадок, дії, обставина, то ця подія стає чинником його екологічного розвитку, оскільки подія для нього відбулася, він був з тим, що відбувається, і співпереживав тому, що сталося, переживаючи стосунки. Також це інформаційне оточення студента, що виховує, наявність в університеті бібліотеки з екологічної тематики та читальний зал при ній; усі студенти мають доступ до Інтернету; педагоги проводять традиційні публічні лекції з проблем екології в університеті, екологічні конкурси, впроваджуються регулярні реферативні виступи студентів з екологічної тематики та екологічні конференції [55].

Аналіз наукової літератури з проблеми, що досліджується, дозволив нам охарактеризувати орієнтацію виховного середовища на формування екологічного світогляду студента. Вона включає наступні елементи:

- особистісно-розвивальні технології;
- досвід формування екологічного світогляду, накопичений вищим навчальним закладом країни у сфері виховної діяльності;
- полікультурне середовище.

Виховне екологічне середовище ЗВО, що забезпечує формування екологічного світогляду, забезпечує розвиток особистості загалом і є пірамідою розвивальних предметних середовищ та виховних засобів освітніх установ, оскільки в умовах глобалізації до низки пріоритетних завдань державного регулювання освітою висувається вимога підготовки майбутніх дипломованих фахівців до професійної діяльності в полікультурному середовищі. Особливої значущості набуває володіння фахівцями іноземними мовами – основним засобом спілкування і співпраці між представниками різних народів. До того ж знання особливостей культури мови країни, що вивчається, стає не менш важливим, ніж володіння самою мовою.

Сьогодні, як ніколи раніше, іноземна мова домінує у світі науки і освіти. Статусу основної мови міжнародного спілкування набула англійська мова. Ця обставина забезпечує англійській мові істотні переваги навіть в багатьох неангломовних країнах: вона є найбільш поширеною, а тому нею користується велика кількість людей. Вплив англійської мови на вищу освіту у світі розцінюється як явище позитивне, що робить внесок у процеси глобалізації і посилення міжнародної академічної мобільності та культури. Глобальне академічне середовище потребує загального комунікативного «поля», а для цього найбільше підходить англійська, німецька, французька мови [63].

Слід зазначити, що в полікультурному середовищі людина одночасно є центром перетину і носієм кількох культур: етнічної та зарубіжної, міської або сільської, соціальної тощо. Соціокультурний досвід, що набувається протягом життя, накладаючись на психологічні особливості людини, формує культуру

окремої особи. У людини, яка вивчає іноземну мову, культура формується під впливом культурних цінностей як свого народу, так і країни мови, що вивчається. Тому така багатовекторність сприяє формуванню екологічного виховного середовища вищого навчального закладу, яке також будується на принципах активності, самостійності, творчості, стабільності, динамічності, індивідуальної комфортності та емоційного благополуччя кожного студента і викладача; принципах поєднання звичних і неординарних елементів в екологічній та естетичній організації середовища, урахуванні статевих та вікових відмінностей. Дотримання цих принципів дозволяє студентові усвідомити самоцінність, зміцнювати гуманну позицію стосовно будь-якої живої істоти, розуміти моральний сенс своїх дій та вчинків. З усього спектра моральних стосунків саме гуманні почуття становлять суть і критерії екологічного світогляду [64].

При організації екологічного полікультурного виховного середовища особистісно-діяльнісний підхід є одним з найважливіших. Він дозволяє здійснювати інтеграцію різних видів діяльності: предметно-практичної, розумової, чуттєво-сприйнятливої. Тут студенти опановують технології взаємодії з природою–технологією природокористування, технологією взаємодії з нею в умовах як природного, так і антропогенного середовища. Освоюючи технології природоохоронної діяльності, пізнання світу природи, вони вивчають способи організації на принципах гуманізму особистісно-орієнтованої моделі взаємодії з іншими. Ключовим моментом цього процесу є діяльність та спілкування, атмосфера доброзичливості, людяності, духовної єдності.

Доцільно в екологічному виховному середовищі виділяти центри, які б сприяли реалізації вищезазначених підходів у практичній екологічній діяльності. Це центри організації сприйняття студентів («я відчуваю»), практичної діяльності вихованців («я дію»), їхньої пізнавальної діяльності («я дізнаюсь»), організації екологічної діяльності рефлексії («я оцінюю») та творчості студентів («я створюю»).

Формування екологічного світогляду студента в екологічному виховному середовищі ЗВО як вищої цінності включає:

- розуміння відмінності понять «живе – неживе»; законів взаємодії з природою; цілісності та єдності природи і людини;
- людини в суспільстві, взаємин між людьми; суті понять «державне регулювання екологічною ситуацією», «механізми формування екологічного світогляду»;
- усвідомлення унікальності та неповторності кожної людини; осмислення свого «я»; самоцінності кожного живого організму; знання про людину як живий організм; історії розвитку людства, про існування людини;
- уміння будувати свої взаємини з природою, з іншими людьми на принципах екологічності; виявляти гуманні почуття: любов, доброту, чуйність, милосердя тощо [66, с.34].

Такий підхід до організації виховного середовища передбачає сформованість у майбутніх фахівців уміння створювати екологічне середовище навколо себе. Його управлінський потенціал включає здатність викликати переживання, наповнювати життя кожного певним образно-інформаційним змістом, забезпечувати звернення з урахуванням особистісно-орієнтованої взаємодії. Також такий потенціал середовища припускає перетворення навколишнього світу через залучення студента до діяльності з урахуванням його індивідуальних особливостей. Особливим типом потенцій виховного середовища є уміння трансформувати зовнішні стосунки у внутрішню структуру особи; формувати базові цінності, зокрема і у сфері екологічної освіти; формувати екологічний світогляд на основі знань, ціннісних орієнтацій, мотиваційної безпечної поведінки; забезпечувати свободу людини, задоволення потреб, стимулювання дослідницької діяльності, інтегративність, діалогічність, гуманізацію освіти.

Логіка процесу державного регулювання формуванням екологічного світогляду вимагає, щоб, передусім, був до кінця доцільним вибір діяльності. Уважаємо, що дійсно сформованим є те виховне середовище, яке допускає

велику свободу вибору та маневрування засобами, прийомами, методами. Їхнє уміле поєднання здатне забезпечити загальну гармонійну спрямованість виховання відповідно до сучасних вимог державного регулювання.

Підкреслимо, що виховну діяльність з формування екологічного світогляду студента слід організаційно здійснювати на усіх структурних рівнях університету:

- на рівні університету загалом;
- на факультетах;
- в студентських гуртожитках;
- у філіях університету.

На усіх рівнях робота будується з урахуванням програми екологічного виховання. Її метою є формування особи, котра має екологічний світогляд, нову екологічну свідомість, екологічну культуру, що дає змогу взаємодіяти зі світом природи на основі розуміння її законів, співпрацювати з природою, а не керувати нею. Екологічна підготовка студентів передбачає підготовку із загальних питань екології для сприйняття екологічної проблеми у комплексі, а також підготовку з екологічних знань у сфері охорони довкілля, запобігання надзвичайних і техногенних ситуацій, які в майбутній діяльності допоможуть приймати конкретні рішення. Державне регулювання екологічним вихованням спрямоване на формування особистості, яка у повсякденному житті дотримуватиметься норм екологічно грамотної поведінки та підтримуватиме практичні дії державних установ і приватних осіб щодо захисту довкілля. Виховання почуття особистої відповідальності за все живе на Землі, бережливого ставлення до навколишнього середовища, розширення екологічних знань та культури повинні стати рисою характеру кожної людини, і це повинно закладатись у якісно новому, цілісному підході до виховання особистості [67, с.112].

Безперервне екологічне виховання формується від дошкільного віку, екологічної підготовки у школі, а також вивчення екології та охорони довкілля у закладах освіти I, II, III та IV рівня акредитації. Виховання у

людей дбайливого ставлення до природи має починатись з дитячих років – найбільш активного періоду формування світогляду людини, характеру, звичок, ставлення до навколишнього світу. Таке ставлення формуватиметься, якщо поєднувати інтелектуальну і практичну діяльність молоді, прищеплюючи їй уміння виконувати певну практичну роботу з вивчення, збереження та відтворення конкретних природних об'єктів.

Аналізуючи стан державно-управлінських аспектів екологічного виховання у загальноосвітніх та позашкільних закладах, слід підкреслити важливу роль у цьому процесі Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді та його центрів в областях, що плідно співпрацюють як зі шкільними закладами, так і з громадськими екологічними організаціями. Поряд з поширенням гуртків, клубів традиційного спрямування (юннатівських, екологічних, екологічно-краєзнавчих, а також польових практикумів, екологічних відеолекторіїв, «зелених» та «блакитних» патрулів, екологічних постів тощо), заслуговують на увагу також нетрадиційні форми: організація позашкільної освіти: екологічні ігротеки, диспут-клуби, дитячі екологічні парламенти [69, с. 78].

На сьогодні визнано, що вирішення проблеми формування екологічного світогляду лежить у площині освіти. Саме у стінах ЗВО студенти залучаються до науково-дослідної роботи, до творчого пошуку вирішення проблем у сфері довкілля. Як показує наше дослідження, навчально-дослідницька діяльність студентів забезпечує формування усіх компонентів екологічного світогляду. Заохочення міждисциплінарних науково-дослідних робіт, що мають екологічну спрямованість, проведення заходів щодо презентації і захисту дипломних проєктів з екологічної тематики, зокрема на іноземній мові, сприяє усвідомленню фундаментальних ноосферних ідей, самовизначенню студента в системі «я – світ – природа», адекватному оцінюванню екологічної діяльності.

Зазначимо, що студентські роки – ключовий період становлення людини, особи загалом, вияв найрізноманітніших інтересів. Це час установа спортивних рекордів, художніх, технічних і наукових досягнень, інтенсивної та

активної соціалізації людини як майбутнього «діяча», професіонала. У цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності, провідного значення в пізнавальній діяльності починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними сферами реальності, що вивчається. В цьому віці у студента починають проявлятися суб'єктивні особливості мислення: критичність, гнучкість розуму, конкретність, швидкість думок, жага знань та допитливість розуму, його глибина, логічність і довідність мислення. Найголовніша особливість юнацького віку полягає в усвідомленні людиною своєї індивідуальності, неповторності, в становленні самосвідомості і формуванні образу «Я».

Ставлення до студента як до соціально зрілої особи, носія наукового світогляду передбачає урахування того, що світогляд – система поглядів людини не лише на світ, але і на своє місце у світі. Іншими словами, формування світогляду студента означає розвиток його рефлексії, усвідомлення ним себе суб'єктом діяльності, носієм певних громадських цінностей, соціально корисною особою. Зі свого боку, це зобов'язало викладача думати про посилення навчання, спеціальну організацію наукового спілкування, створення для студентів можливості обстоювати свої погляди, цілі, життєві позиції в процесі навчально-виховної роботи у ЗВО.

Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються ті якості, яких не вистачало повною мірою у старших класах: цілеспрямованості, рішучості, наполегливості, самостійності, ініціативності, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (мети, способу життя, обов'язку, любові, вірності та ін.). Через це, ми вважаємо, що саме у студентському віці необхідно приділити серйозну увагу формуванню екологічного світогляду.

Аналізуючи різні варіанти удосконалення екологічного виховання, А. М. Захлебний робить висновок, що «... найбільш реальний шлях полягає не у тому, щоб включати новий та додатковий матеріал про взаємодію людини і

суспільства з природою (хоча частково це і буде потрібно), а в тому, щоб об'єднати наявний навчальний зміст крізною ідеєю про єдність природного середовища у межах біосфери» [78, с. 22]. І вже з цієї наукової основи, широко використовуючи міжпредметні зв'язки, підходити до аналізу різних видів діяльності людини з використання природи.

У нашому дослідженні основними характеристиками удосконалення змісту середовища ЗВО виступає екологічність та полікультурність, які дозволяють виявити і пізнати зв'язки у системі «людина – природа – суспільство», шляхи раціонального природокористування з метою формування якісного нового типу екологічних і культурних стосунків людини та суспільства до природи.

Вивчення історичного і структурно-змістовного аспектів досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок про те, що механізми регулювання екологізації виховного середовища, їхня полікультурність несуть у собі наступні функції[72]:

- сприяє становленню і розвитку єдиної картини світу у свідомості студента;

- є істотним компонентом гуманізації усієї освіти ЗВО, оскільки розглядає діяльність людства з позицій тієї користі (у широкому розумінні), яку ця діяльність несе окремій людині;

- формує загальнонавчальне і загальнолюдське уміння прогнозувати власну діяльність та діяльність інших людей;

- розширює можливості морального виховання у процесі навчання.

Тож ми вважаємо впливом державного регулювання на виховне середовище вищого навчального закладу те, що забезпечує ефективність формування екологічного світогляду студента, екологічне полікультурне виховне середовище, в якому студентові доступне засвоєння і практичне застосування якомога більшої кількості соціального, історичного та культурного екологічного досвіду за допомогою розвитку індивідуальних потреб та здібностей. Виховне середовище служить для студента джерелом

особистого екологічного досвіду, задає йому напрямки для особистісно-професійного розвитку. Виявлені аспекти дозволили виокремити загальні умови впливу виховного середовища ЗВО на формування екологічного світогляду студента: наявність мети, що об'єднує учасників процесу для її втілення; єдина екологічна концепція, орієнтована на пріоритети екологічного виховання; «м'яка» структура, діалоговий режим створення; розгалужена система екологічних стосунків між різними суб'єктами середовища.

Таким чином, механізми управлінського впливу на екологічне виховне середовище ЗВО дає неабиякі можливості для формування екологічного світогляду студента, свободи прийняття студентом екологічних рішень, вибору екологічної діяльності, побудови діалогових стосунків з ученими-екологами, представниками громадських екологічних організацій. Вона може наповнюватися полікультурним змістом, здатна до розширення меж. При гуманістичному характері взаємин учасників (викладачі і студенти) набуває статусу екологічного. У ній немає стандартів як в середовищі навчання, тому в нашому дослідженні можливості наукового потенціалу виховного середовища ЗВО дозволили нам збагатити на основі принципу державного управління.

Цілісний процес формування екологічного світогляду студента у виховному середовищі ЗВО дозволяє при залученні дієвих механізмів державного управління сформувати потужних конкурентоспроможних фахівців.

РОЗДІЛ ІІІ.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Механізми забезпечення виховного процесу в теорії і практиці вищої освіти

Розвиток національної системи освіти в Україні відбувається шляхом гуманізації й демократизації, про що свідчать зміст реформ, сутність державних документів, які визначають стан і перспективи освіти: Закон України «Про освіту», Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні», «Основні напрями реформування вищої освіти», постанови Кабінету Міністрів України, Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти, закони прямої дії «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», Концепція громадянського виховання, Національна програма патріотичного виховання населення, Концепція державної мовної політики, розвитку духовності й зміцнення моральних засад суспільства та ін.[151]

Інтеграція національної освіти в загальноєвропейську систему освіти здійснюється з урахуванням основних принципів державної освітньої політики в Україні (пріоритетність освіти, її демократизація, гуманізація та гуманітаризація, національна спрямованість, неперервність, багатокультурність і варіативність освіти, відкритість системи освіти та нероздільність навчання і виховання). Як відомо, освіта формує світогляд і впливає на систему цінностей підростаючих генерацій, відтворює моральні і загальнокультурні пріоритети народу і держави, закладає підвалини розвитку суспільства. Отже, нормальний розвиток багатокультурного суспільства неможливий без урахування цінностей кожної етнічної групи, з яких воно складається, що передбачає принцип

полікультурності у всіх його проявах, у тому числі і в галузі освіти. Треба відзначити, що хоча принципи полікультурності не знайшли свого відображення в таких фундаментальних державних документах, як Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») та Законі України «Про освіту», вони закріплені в інших українських державних документах про освіту, знаходять певне відображення і у практиці навчальної та виховної роботи [152].

Виховання у вищій школі соціально активній, професійно компетентній особі, здатної до освоєння і розвитку культури та досвіду життєдіяльності і системи цінностей, накопичених українським і міжнародним співтовариством, вимагає побудови гуманістичного виховного простору, орієнтованого на встановлення продуктивних, психологічно комфортних взаємин між його суб'єктами.

Виховний процес виникає в результаті діяльності його суб'єктів, що творить, і спричиняє за собою виникнення якісно нових ресурсів, що розвиваються на основі конструктивної діяльності його суб'єктів. Отже, будучи частиною виховного середовища, воно спричиняє за собою зміну характеристик цього середовища.

Простір, в математиці - безліч об'єктів, між якими встановлені стосунки, схожі по своїй структурі із звичайними просторовими стосунками типу околиці, відстані і так далі

Простір у філософії [26, с.51] розуміється як форма буття і орієнтує на взаємодію як усередині процесу, якщо воно обмежено, так і поза ним. Простір за своєю суттю задає зовнішній масштаб, початкову орієнтацію і обумовлює конкретніші просторові рухи.

Простір може бути таким, що самоорганізовується, але може бути і організованим, а значить, порядок можливо встановлювати відповідно до певної мети. Наприклад, з метою створення основи для нормативної регуляції людської поведінки. Такі характеристики простору, як протяжність, структурність, співіснування, взаємодія елементів, створюють

можливість апріорного впливу і на чуттєве споглядання іншої системи, бути багатопов'язаним і невичерпним, та створюються додаткові можливості для використання його впливу на особу, що розвивається.

Також визначають освітній простір як спеціальним чином організовану сукупність освітніх систем, кожній з яких в його рамках "відводиться певне місце". Нами виділяється нормативно-регламентуюча координата освітнього простору, що характеризує правові і моральні підстави; перспективно-орієнтуючу координату, яка служить орієнтиром у визначенні соціальної цінності очікуваних результатів функціонування освітніх систем; діяльнісно-стимулюючу координату, яка покликана відбивати специфіку умов "життєдіяльності"; комунікативно-інформаційну координату, що відбиває взаємозв'язки між різними освітніми системами, що входять у відповідний освітній простір.

Як вважає Ортега-і-Гассет Х. [171], ми живемо в декількох соціальних просторах, більш менш близьких до повсякденного життя. При цьому в кризових умовах домінуючу роль грають контактні групи: ідентифікації з найближчим оточенням в сім'ї, з друзями, колегами по роботі.

Термін "виховний простір" введений в категоріальний апарат вітчизняної педагогіки [173, с.89]. Якщо середовище в основі своїй - даність, то виховний простір, в трактуванні Л.І.Новікової, - результат конструктивної діяльності, що досягається в цілях підвищення ефективності виховання, причому діяльності не лише творчої, але і інтегруючої.

Таким чином, середовище потрібно уміти використовувати у виховних цілях, а єдиний простір потрібно уміти створювати.

Можна сказати, що виховний простір розглядається як спеціально сконструйований контекст розвитку особистості. Виховний простір повинен сприйматися як власний простір, як ніша по відношенню до того, що лежить поза ним .

Створення виховного простору через формування гуманістичної виховної системи, одним з показників ефективності якої і являється цей

простір, засновано на ідеї показати світ з його доброго, людського боку . Інструментально ця ідея реалізується в категоріях цілісності системи виховних дій, їх узгодженості і керованості, визначеності місця і часу виховання.

Нині склався підхід до визначення виховного простору як до динамічної мережі взаємозв'язаних подій, що створюється в середовищі перебування суб'єктів виховання, здатному виступити інтегрованою умовою особового розвитку людини в суспільстві[190].

В цьому випадку "механізмом" створення виховного простору стає подія (спільне буття) суб'єктів виховного процесу, в якому ключовим технологічним моментом є їх спільна діяльність.

Суб'єктами виховного процесу ЗВО можуть бути студент, викладач, адміністратор, група студентів (група, курс, студентські об'єднання), група викладачів (кафедра, об'єднання кураторів), група адміністраторів, змішана група (факультет, співтовариство ЗВО).

Відомі найбільш суттєві характеристики виховного простору : чітка структурна організація, цілісність, стабільність, диференціація і інтеграція, самоорганізація, синхронізація.

Цілісність забезпечує взаємозв'язок елементів простору за наявності єдиної державної концепції для ЗВО. Гнучкість структури є умовою її стабільності і подальшого розвитку. Диференціація веде до розмежування завдань і функцій кожного елемента простору, а інтеграція - шлях до його цілісності. Синтез структур виховного простору досягається шляхом синхронізації темпів їх розвитку і саморозвитку. При моделюванні виховного простору ЗВО особливе значення має діагностика простору, її негативного і позитивного потенціалу.

Створення виховного простору припускає:

- 1) діагностику середовища - виявлення її виховного і антивиховного потенціалу, вивчення потреб і мотивів суб'єктів, що знаходяться тут;

2) розробку моделі виховного простору - пріоритетним повинне стати мережеве моделювання виховного простору, який припускає моделювання не стільки поведінки суб'єктів виховного простору, скільки зв'язків і стосунків між ними (причому, кожен з суб'єктів буде з іншими свої зв'язки і стосунки, які знаходяться поза дією проектувальника, що управляє, і можуть їм тільки передбачатися);

3) створення ціннісно-сислової єдності суб'єктів виховного простору через організаційний механізм вироблення державної концепції, орієнтованої на пріоритети гуманістичного виховання;

4) диференціацію колективних суб'єктів виховного простору, результатом якої є отримання ЗВО "індивідуальної особи";

5) організацію взаємодії різних суб'єктів виховного простору як основи процесу інтеграції, необхідного для його функціонування;

б) створення умов для реалізації студентом, викладачем, і іншими учасниками виховного простору своєї суб'єктної позиції.

Організаційний механізм розвитку виховного простору ЗВО передбачає: перетворення способів керівництва, яке виражає зміну характеру управління і шляхів його здійснення, і стає цільовим, випереджаючим, рефлексією; підвищення науково-педагогічного потенціалу викладацьких кадрів, зростання успішності функціонування підсистем; реконструкцію професійно-педагогічного досвіду; підвищення ефективності роботи ЗВО і науково-педагогічних кадрів; динаміку включеності в спільну продуктивну діяльність; розвиток у студентів інваріантних функцій інтелектуальної діяльності; управління саморозвитком системи (рухлива рівновага з науково-освітнім і соціокультурним середовищем, спрямоване на збереження цілісності і гнучкості) [203, с.89].

Ми вважаємо, що виховний процес ЗВО є динамічною, багаторівневою, соціально-педагогічною системою, що функціонує на основі принципів цілісності, варіативної, активності суб'єктів виховання.

Обов'язковою умовою ефективності виховання є правильна організація соціальної ситуації розвитку. Соціальна ситуація розвитку, таким чином, визначає зміст, напрям процесу виховання. Це деяка "система стосунків" студента і соціального середовища, тому організація останньої як деякого освітнього, точніше виховного середовища є нині предметом спеціальних досліджень.

Виховний простір включає рівні (1 - міждержавний, 2 - державний, 3 - регіональний, 4 - муніципальний) нормативно-правового, нормативно-ціннісного, політичного, організаційно-економічного регулювання процесу безперервної освіти в цілому і виховання, зокрема.

Дійсна і дієва реалізація усіх цих функцій різних рівнів виховного процесу на основі загальної стратегії виховання людини, що декларує в законодавчих документах, залежить від взаємодії їх зусиль.

Будь-яка освітня установа, що знаходиться в цьому просторі, відтворює у своїй виховній роботі напрям і зміст відмічених вище рівнів і форм регулювання, знаходячись в той же час в загальному інформаційному потоці, що створюється засобами масової інформації, дією мистецтва, науки, культури, релігії і так далі. Хоча роль виховання в цьому процесі залишається ведучою, проте людина як суб'єкт виховання одночасно випробовує усю силу цієї багатопланової дії, усього виховного простору, взаємодіючи з іншими людьми і, передусім з сім'єю, однолітками, сторонніми, що також чинить величезний вплив на процес виховання і його результат. Значення сім'ї, що закладає основи формування особи, залишається первинним, та визначаючим.

У виховному просторі реалізуються наступні постулати державного процесу виховання:

- виховання людини є процес і результат дії усього виховного простору в цілому;
- усі рівні виховного простору відповідальні за виховання людини як осіб, його "Я";

- виховна дія простору формує особу з урахуванням її індивідуально-психологічних і вікових особливостей;
- взаємозв'язок сім'ї, найближчого соціуму (однолітки) і, передусім, викладача - носителя-цінностей, є основна умова цілеспрямованого соціально значущого виховання [205, с.112].

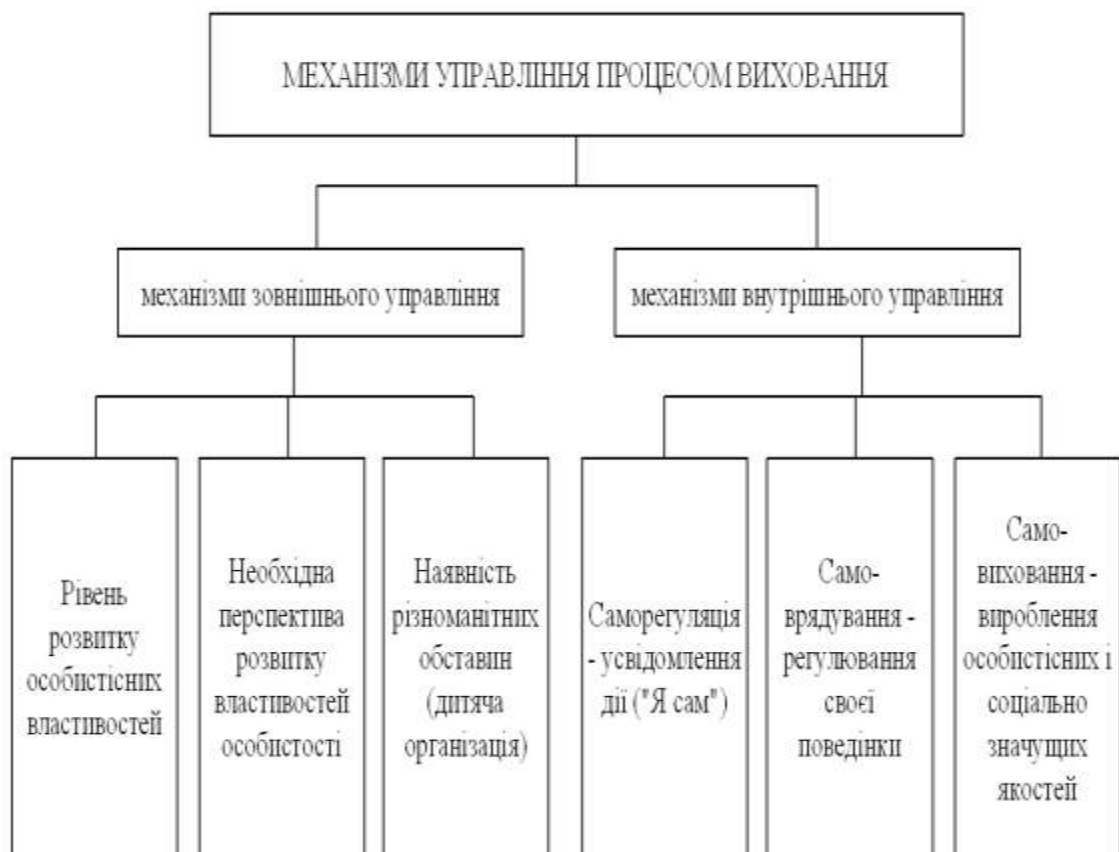

Рис. 3 . Механізми управління процесом виховання.

Умови розвитку виховного простору у вищій школі, диференціюються на об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні чинники пов'язані з реальною соціокультурною і освітньою ситуацією. Об'єктивно-суб'єктивними чинниками є: середньовіковий склад і рівень кваліфікації науково-педагогічного персоналу, "вік" університету, планування його перетворень, стан громадської думки про освітню установу (соціальний

статус). До суб'єктивних чинників відносяться: стан морально-психологічного клімату в університеті, активність участі викладачів в управлінні, їх близькість до студентів.

Приймаючи за структурну одиницю виховного простору ЗВО ситуацію спілкування і взаємодії його суб'єктів, ми стверджуємо, що стан психологічного комфорту його учасників є умовою отримання ним гуманістичної основи. Іншими словами, створення виховного простору повинне ґрунтуватися на принципах педагогічної ергономіки.

Ергономіка (від греч. *ergon* - робота і *nomos* - закон) галузь науки, що вивчає людину (чи групу людей) і його (їх) діяльність в умовах виробництва з метою вдосконалення знарядь, умов і процесу праці. Основний об'єкт дослідження ергономіки - ергастичні системи (складні системи управління; складовий елемент яких - людина або група людей); метод дослідження - системний підхід. До кінця ХХ століття виділилися три головні напрями усередині ергономіки: але в нашому дослідженні ми розглядаємо організаційну ергономіку, яка розглядає питання, пов'язані з оптимізацією соціотехнічних систем, включаючи їх організаційні структури і процеси управління. Проблеми включають розгляд системи зв'язків між індивідуумами, управління груповими ресурсами, розробку проектів, кооперацію, групову роботу і управління.

Звернення до ергономіки є традиційним для вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених продуктивній праці. У цьому дослідженні уперше робиться спроба з позицій теорії, методології і практики ергономіки вирішити конкретні проблеми організації процесу виховання у вищій школі. При цьому враховується та обставина, що межі ергономіки мають тенденцію до розширення через нечіткість їх визначення. Розширення сфери впливу ергономіки обумовлене включенням в область її практичних інтересів праці викладача, куратора, організатора виховної роботи у вищій школі. Досліджується область професійної трудової діяльності, що розглядається раніше як непродуктивна. Важливо підкреслити, що

відсутність робіт, присвячених ергономічному аналізу виховної роботи у ЗВО, не означає відсутність ергономічних досліджень у сфері освіти взагалі. Як свідчать зарубіжні публікації, інтерес до проблем виховання і освіти почав формуватися в ергономістів у вісьмидесятих роках минулого століття. Відмітимо, що у вітчизняній науці дослідження, присвячені проблемам аналізу ергономічності виховної діяльності схожих проблем відносно інших видів професій.

Ця обставина стимулює активний пошук варіантів організації виховного простору ЗВО, що зберігають оптимальні показники напруженості в процесі взаємодії суб'єктів виховного процесу, що створюють комфортні умови перебування викладачів і студентів у виховному просторі вищого навчального закладу. За допомогою визначення психічних станів можна диференціювати негативні і позитивні характеристики в конкретних умовах діяльності.

В процесі виховної діяльності рівні працездатності також можуть служити критеріями оцінки комфортного і дискомфортного стану.

Працездатність - це потенційні можливості людини, що виконує доцільну діяльність в заданому темпі; з високою ефективністю протягом певного часу. В процесі діяльності виділяються максимальна, оптимальна, понижена працездатність, які можуть, служити, як, ми вже раніше відмічали, критеріями оцінки комфортного або дискомфортного стану. Зміни функціонального стану краще є видимими тоді; коли вони відбуваються усередині наступних етапів виховної діяльності: заняття, робочий; тиждень, семестр, навчальний рік, в перший рік роботи, через п'ять, десять, п'ятнадцять, двадцять п'ять, тридцять років роботи. Кожен, з цих закінчених етапів підпорядкований певним закономірним змінам рівнів працездатності [212, с.76].

Розширення наукової і проектної сфери необхідно здійснити в результаті синтезу трьох галузей науки і практики - педагогіки, ергономіки і проектної культури. Цей синтез послужив відправним моментом для

виявлення нового уявлення про виховний простір вищої школи. Синтетичні за своєю природою проектні розробки мають бути втілені в нову систему організації виховного простору вищої школи.

Нині, можна говорити про існування у вітчизняній науці декількох дослідницьких напрямів, що займаються проектуванням освіти.

У Великобританії проектна культура розглядається як необхідна складова частина фундаменту системи загальної освіти; у нас - "як актуальна цінність і зміст, як тип і культура мислення" для усіх рівнів системи освіти. Якнайповніше визначення проектної культури, узагальнювальне три її функції онтологічну, гносеологічну і аксиологічну, дав О. І.Генисаретський: "Проектна культура в сьогоденні її розумінні - це і реальність проєктованого місця існування, і концепція, що визначає спрямованість проектних зусиль, і система цінностей, ідеал, що живить самосвідомість дизайнерського співтовариства, його творчий жест у відношенні до життя" [70].

Це визначення дає основу припустити можливість рішення багатьох проблем вищої школи шляхом введення в неї ідей проектної культури.

Таким чином, загальна методологія дослідження умов побудови виховного простору у ЗВО базується на засадничих ідеях філософії виховання, зокрема, компетентностного підходу до формування особи майбутнього фахівця.

У сучасній освіті одне з центральних місць відведене вихованню. Таке значення виховання не відповідає його скромному положенню в процесі управління вищим навчальним закладом, а тим більше його відсутності в більшості з них.

Ще одне протиріччя пов'язане з відсутністю в професійній підготовці викладачів, особливо технічних ЗВО, таких важливих предметів, як педагогіка і психологія вищої школи..

Адміністрація ЗВО, як правило, неохоче фінансує виховні проекти викладачів і студентів, вважаючи цю статтю витрат не такою важливою.

Певне протиріччя полягає ще і в тому, що на сьогодні різними авторами складені системні описи багатьох психічних явищ : трудовій діяльності, особі, функціональних станів та ін. В той же час не склався або поки що не знайдений підхід до системного викладу психологічної інформації при навчанні фахівців.

Завершуючи аналіз основних протиріч існуючої системи виховної роботи у ЗВО, слід виділити загальний для усієї її сукупності наслідок - явище відчуження, характерне для вищої школи. Воно включає відчуження викладачів від кінцевого результату своєї праці, від студентів, від своїх колег, відчуження студентів від виховного процесу і один від одного. Студенти і викладачі вищої школи не співробітничать при побудові виховного простору, а перебувають поруч, оскільки через названі протиріччя не можна досягти мети нікому з учасників виховного процесу. Рятують положення самовиховання, здійснюване деякими студентами. Багато студентів не вважають, потрібним розповідати у ЗВО про те, що захоплюються вокалом, грою на музичних інструментах, малюванням, танцями, але не розповідають про це у навчальному закладі.

У аналізованій нами проблемі перелік протиріч існуючої професійної підготовки і, зокрема, процесу виховання, одночасно є і переліком спотворюючих чинників. Для цього необхідно сприймати протиріччя не лише як бар'єри на шляху професійного становлення студентів як фахівців і зростання кваліфікації викладачів ЗВО, але і як орієнтири в пошуку виходу з глибокої кризи організації виховного простору у вищій школі необхідно змінити спрямованість орієнтирів.

Потрібно створити такий виховний простір для підготовки фахівця і викладача ЗВО, який не приводив би до відчуження, давав би цілісне уявлення про внутрішній світ людини, допомагав би засвоїти гнучкий стиль спілкування, затребувати велику частину практичних розробок психологів.

Таким чином, нами у цьому дослідженні зроблена спроба спроектувати виховний простір вищої школи, що дозволяє єдиний простір,

в якому здійснюється виховний процес, представити розділеним на елементи.

Узявши цей підхід за основу, можна припустити, що виховний простір вищої школи включає наступні основні компоненти: навчальний, позанавчальний і внутрішній для усіх учасників освітнього процесу. Однією з наукових підстав розчленовування виховного простору на окремі компоненти є обгрунтоване виведення В. А.Толочек про правомірність використання поняття "Дискретність простору" [216]. Подальша спроба осмислити ці основні компоненти виховного простору дозволить вичленувати їх складові частини. Допускаючи думку про те, що окремі його компоненти є частково пересічними, необхідно надалі виділити їх співпадаючі частини.

Важливо відмітити якісну різноманітність основних компонентів виховного процесу. Так, навчальний компонент припускає формування, в основному, професійних цінностей і якостей, а позанавчальний і внутрішній компонент реалізацію і розвиток індивідуальних здібностей і схильностей. Як показало дослідження, позначення якісної різноманітності компонентів виховного простору послужить надалі важливою основою для вирішення конкретного методологічного завдання.

Методологічну цінність має і само виділення компонентів виховного простору. Позначену в дослідженні його структуру доречно використовувати, приміром, при аналізі основних протиріч існуючої системи професійної підготовки.

Можна припустити, що один з ефективних способів, побудови виховного простору - це розробка проекту усього виховного простору, а також окремих його компонентів і елементів. Можливість проектування ситуацій спілкування комунікації, виховних подій очевидна.

Отже, узагальнення аналогій різних авторів відносно схожості освіти і мистецтва дозволяє припустити, що проектування виховного простору ЗВО орієнтоване на організаційну побудову і збереження простору через

моделювання комфортних людських взаємин з метою розвитку професійних і особових якостей людини, а також усіх їх зовнішніх проявів. Цій орієнтації доцільно дотримуватися при розробці проектів навчального, позанавчального і внутрішнього компонентів виховного простору ЗВО.

Перш ніж взятися до конкретної роботи над формуванням нового виховного простору вищої школи, необхідно вирішити ще одне питання: за якими критеріями оцінювати ефективність остаточних результатів цієї діяльності. Вибір критеріїв істотно полегшить процес проектування, оскільки вони складуть основу пошуку, оцінки і застосування необхідної інформації.

Результати виховної діяльності ніколи не лежать на поверхні, їх оцінка вимагає напруженої роботи думки, аналізу безлічі чинників, умов і обставин. Саме тому ми припустили, що для визначення результативності побудови виховного простору ЗВО потрібні адекватні "гуманітарні" критерії, що значно відрізняються від критеріїв "негуманітарних", "технічних", "технократичних", жорстких, імперативних, не здатних охопити складний суперечливий нелінійний процес розвитку професійних якостей особи. Пошук таких критеріїв набуває особливого значення в умовах гуманізації виховання [40].

Важливим критерієм ефективності виховного простору ЗВО є оцінка студентами виховних заходів, в яких вони беруть участь і процесу навчання у ЗВО взагалі. Однією з ознак виховного простору є прийняття студентами викладачів і навпаки.

Як важливий результат виховання ЗВО може бути розглянутий випускник - людина, яка увібрала і інтегрувала в собі усі результати багаторічних і різноманітних виховних дій, впливів, дій і взаємодій.

Як критерій в цьому випадку може бути розглянута відповідність релевантних характеристик випускника модельним уявленням (ідеальна модель) про нього, прийнятим в педагогічному колективі і певною мірою відбиваючим соціальні потреби держави (соціальні компетентності). В

процесі оцінювання впливів виховної діяльності ЗВО на випускників можуть бути використані критерії, вироблені в зарубіжній, і зокрема, в сучасній американській вищій школі: оптимізм випускників шкіл, їх активність, самодисципліна, плюралізм, гідність і прагнення до самоудосконалення.

Важливим критерієм механізму формування виховного простору є стани функціонального комфорту, що знайшли широке застосування в ергономічних дослідженнях, виконаних під керівництвом Л.Д.Чайнової. У них багаторазово було перевірено положення про те, що провідним функціональним станом працюючої людини є напруженість (продуктивна і непродуктивна), яку можна використовувати як індикатор міри відповідності засобів і умов праці функціональним можливостям людини.

На думку авторів останнього дослідження, напруженість супроводжує будь-яку цілеспрямовану і ефективно виконувану діяльність. Цей критерій припускає таке проектування компонентів нового виховного простору, який дозволить забезпечити функціональний комфорт усім учасникам освітнього процесу.

Отже, виховний простір ЗВО є динамічною, багаторівневою, соціально-педагогічною системою, що функціонує на основі принципів цілісності, варіативної, активності суб'єктів виховання.

Механізм розвитку виховного простору ЗВО передбачає перетворення способів керівництва, яке виражає зміну характеру управління і шляхів його здійснення, і стає цільовим, випереджаючим, рефлексією; підвищення науково-педагогічного потенціалу викладацьких кадрів, зростання успішності функціонування підсистем; реконструкцію професійно-викладацького досвіду; підвищення ефективності роботи ЗВО і науково-педагогічних кадрів; динаміку включеності в спільну продуктивну діяльність; розвиток у студентів інваріантних функцій інтелектуальної діяльності; управління саморозвитком системи (рухлива рівновага з

науково-освітнім і соціокультурним середовищем, спрямована на збереження цілісності і гнучкості) [55].

Умови розвитку виховного простору у вищій школі, диференціюються на об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні чинники пов'язані з реальною соціокультурною і освітньою ситуацією. Об'єктивно-суб'єктивними чинниками є: середньовіковий склад і рівень кваліфікації науково-педагогічного персоналу, "вік" університету, планування його перетворень, стан громадської думки про освітню установу (соціальний статус). До суб'єктивних чинників відносяться: стан морально-психологічного клімату в університеті, активність участі викладачів в управлінні, їх близькість до студентів.

Загальна методологія дослідження умов побудови виховного простору у ЗВО базується на засадничих ідеях філософії виховання, і ергономіки, про природу і суть людської діяльності, її доцільний і творчий характер. Методологічним орієнтиром дослідження служить особисто-діяльнісний і культурологічний підходи. Як спеціальна методологія виступає системно - цілісний підхід до пізнання і перетворення педагогічної дійсності, що лежить в основі використання проектного методу при конструюванні виховного простору вищої школи.

Як узагальнені критерії для оцінки ефективності проектів нового виховного простору пропонується використовувати адекватні "гуманітарні" критерії, що значно відрізняються від критеріїв імперативних, не здатних охопити складний суперечливий нелінійний процес розвитку професійних якостей особи, а також стан функціонального комфорту усіх учасників виховного процесу . Введені критерії відкривають можливість позначити загальний задум формування нового виховного простору : необхідно знайти такі принципи, які дозволять відносно кожного його компонента здійснити перехід від функціонального дискомфорту до функціонального комфорту.

3.2 Використання зарубіжного досвіду розвитку інструментарію реалізації виховних концепцій в Україні

Підвищена увага до виховної проблематики є досить актуальною для українського суспільства. Вона з'явилася на хвилі як найгострішої соціальної кризи, що впливає на свідомість, почуття, характер кожної окремої людини, так і необхідності підвищення уваги до патріотичного виховання молоді. Результатом такого впливу виявилися наростаючі погрози дегуманізації, гіпертрофованого раціоналізму, втрати високих моральних ідеалів, асоціальна поведінка молоді, що свідчить про низьку ефективність її виховання з боку суспільних і громадських організацій, а також державних українських структур.

Світова школа рухається шляхом демократизації виховання. У розумінні демократизму виховання є два взаємовиключні підходи. Перший, заснований на ідеї егалітаризму, виходить з того, що усі діти є рівними від народження, і пропонує зосередитися на принципах однакового виховання. Цей підхід до кінця 80-х років минулого століття був офіційною доктриною колишнього СРСР та, значною мірою, Японії [4].

Проте другий підхід, заснований на ідеї антиегалітаризму, здобуває все більше прибічників. Він ґрунтується на тому, що система виховання повинна виконувати дві функції власного виховання і соціального відбору. У першому випадку йдеться про набуття знань, умінь, формування характеру, в другому – про розподіл за різними професійними і соціальними стратами. Вища школа повинна ефективно здійснювати обидві функції і у такий спосіб вирішувати завдання демократичного виховання. Антиегалітаристи вважають, що слід звести до необхідного мінімуму рівність і максимально враховувати відмінності суб'єктів виховної дії [3, с. 100].

Демократична система виховання припускає орієнтацію на низку важливих умов: рівність членів суспільства незалежно від соціального положення, статі, національної, релігійної, расової приналежності. Їй властива така організація навчального процесу, за якої формується людина, здатна

вільно, творчо мислити і працювати. Демократичне виховання ґрунтується на ідеях плюралізму, варіативної диверсифікації, внаслідок якої відкриваються перспективи багатозначного за цілями і змістом виховання та навчання.

У сучасному світі політико-культурне виховання і освіта – неодмінні складові надмоноетничних цивілізаційно-культурних співтовариств. В умовах сучасних цивілізацій можливі дві взаємовиключні долі окремих народів. Перша припускає, що провідні етноси, як бульдозер, раздавлять самотню культуру і освіченість малих етносів. Друга припускає конструктивний міжетнічний діалог, в якому помітну роль відіграє виховання і освіта[13, с. 152].

В Україні злободенність теоретичної і практичної розробки політико-культурного виховання необхідна принаймні через три серйозні обставини. По-перше, через кризу ідей і досвіду соціалістичного інтернаціонального виховання. По-друге, через соціально-демографічні переміщення, що викликані співпрацею з біженцями та емігрантами. По-третє, через посилення процесів національно-культурного самовизначення. В умовах співіснування в країні різних типів цивілізацій потрібно приділяти значно більше уваги науковим аспектам проблем культурних відмінностей.

Оцінюючи стан політико-культурного виховання в Україні, слід визнати, що воно не є пріоритетом освіти і науки. У політичних деклараціях і наукових працях містяться правильні заклики до політико-культурного виховання, проте не завжди і не скрізь вони впроваджуються у практику. Вчені-практики, шкільні вчителі часто замовчують такі «незручні питання», як міжетнічні конфлікти, культурні забобони, націоналізм. Однак політкультурність людини – аж ніяк не генетичного походження. Вона соціально детермінована і має бути вихована. В цих умовах особливу актуальність для вітчизняної науки державного управління та школи набуває вивчення і творче використання позитивного світового досвіду політкультурного виховання[19, с. 10].

В нашій роботі проаналізовано матеріали про сучасний стан державного управління вищою школою та педагогікою провідних країн світу: Росії, Австралії, Англії, Німеччини, США, Канади, Франції, Японії.

Охарактеризовано загальні та особливі риси розвитку державних механізмів управління вихованням в цих країнах. Зарубіжний досвід розглядається крізь призму і пріоритети української вищої школи та науки державного управління. До того ж вирішуються два взаємопов'язані завдання: зіставлення державотворчих виховних ідей і практики та формулювання на їхній основі прогностичних підходів. Теорія і практика виховання вивчаються синхронно з виокремленням певних моделей (своєрідного «сухого залишку»).

Через свою специфічність виховання в окремих країнах віддзеркалює актуальні та глобальні підходи, що ґрунтуються на організаційних принципах механізму державного управління даним процесом, який дозволяє залучати студентів до тих цінностей виховання і освіти, які перебувають поза корпоративними, вузькими соціальними та національними інтересами.

Теоретична база виховання постійно оновлюється і коригується. Цьому процесу сприяють багато важливих чинників: невпинно зростаючий обсяг знань, умінь, навичок, необхідних студентам, результати досліджень природи дитинства, досвід роботи закладів вищої освіти. Виховання потребує певних, часто дуже серйозних змін. Так, науково-технічна революція 60–70-х років минулого століття, технологічна революція та поворот до інформаційно-орієнтованого суспільства 80–90-х років висунули підвищені вимоги виховання у вищій школі, які повинні відповідати новому рівню виробництва, науки, культури. Таким чином, оновлення теоретичної бази виховання є актуальним, нагальним завданням [26, с. 79].

Світова спільнота по-новому визначає зміст виховання, що стикається з його надмірною стандартизацією і регламентацією, які породжують ілюзію того, що можна виховати особу в суто логічному порядку, шляхом тих або інших технологій. Часто недооцінюється необхідність за допомогою виховання заохочувати здоровий глузд, допитливість, прагнення експериментувати. Вихованість – одна з вирішальних життєвих цінностей. Вона означає не лише потяг до здобуття матеріальних благ, але й усвідомлення необхідності широкої культури.

Щоб осмислити значення і мету виховання в різних країнах, необхідно враховувати національні традиції. В Англії виховання розцінюють передусім відповідно до майбутнього соціального положення. У Німеччині і Франції помітна особлива прихильність до інтелектуального виховання. У США до виховання доволі часто ставляться прагматично. В Японії культ вихованості традиційно поєднується з неприйняттям філософії речовизму. В Росії ще живі традиції високої духовності, якою просякнута вітчизняна культура. В умовах зростаючої інтернаціоналізації та інтеграції сучасного світу змінюються цілі і завдання виховання. Типовим прикладом є ідеї, викладені у доповіді Національної комісії з освіти Великобританії (1993). Головне завдання ефективного виховання, зазначене у доповіді, полягає у тому, аби навчити досягати успіху [31].

Існує безліч національних центрів, що займаються теорією виховання. Передусім це педагогічні університети, університетські кафедри та департаменти. Також є спеціальні наукові педагогічні дослідницькі центри: Національна академія освіти (США), Національний педагогічний інститут та Центр педагогічної документації (Франція), Національний інститут педагогічних досліджень (Японія), Академія освіти (Росія) і т. д. При розробці теорії виховання педагоги різних країн об'єднують свої зусилля. Функції координатора виконують наукові центри: Інтернаціональне бюро виховання (Швейцарія), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина), Міжнародний педагогічний центр (Франція), Міжнародний інститут освіти (США) та ін. Активно діють Європейське товариство порівняльної педагогіки та Всесвітній центр з порівняльної педагогіки [38].

Прикладом інтернаціоналізації зусиль ідеологів виховання, як наслідку економічних, соціальних і культурних процесів, є діяльність міжнародних організацій та структур Західної Європи. На регулярних зустрічах міністрів освіти Європейського Союзу обговорюються великі проблеми: виховання та освіта іммігрантів, підготовки викладачів та ін. В Європейському Союзі значну роботу здійснює Рада з культурної співпраці, що займається актуальними

питаннями освіти, готуючи проекти документів з виховання у вищій школі. В одному з таких документів – «Нововведення у початковій освіті» (1987) – передбачено необхідність диверсифікації навчання, оновлення програм у дусі гуманізму, захисту природи, співпраці сім'ї, вчителів та вчених[39, с. 51]. Чи не найбільшою вадою сучасного шкільного виховання його критики вважають незадовільну підготовку учнів до життя за порогом навчального закладу. У теоретичних обґрунтуваннях виховання простежуються дві основні парадигми: з позиції соціологізації та з позиції біопсихологізму. Головний вододіл між ними – ставлення до соціальних та біологічних детермінант виховання.

Серед прибічників провідної ролі соціуму у вихованні особи володарями дум сучасних вчених залишаються основи соціального виховання Е. Дюркгейм і Е. Шартъє (Ален).

В основі наукових поглядів Е. Дюркгейма лежить концепція «стадій цивілізації» та «колективних уявлень», згідно з якими людство проходить через безліч історичних стадій, кожній з яких властиві власні системи ідеалів виховання – «колективні уявлення». Сучасна цивілізація, на думку Е. Дюркгейма, увібрала в себе компоненти «колективних уявлень» попередніх епох, і водночас має особливі ідеали та цінності. Процес виховання є передусім залученням кожного члена суспільства до нинішніх «колективних уявлень». Е. Дюркгейм, переконаний в державному характері педагогічного процесу, писав, що діяльність школи полягає передусім у розвитку відомого набору інтелектуальних, моральних, фізичних якостей, яких вимагає середовище [240]. Він підкреслював, що індивід аж ніяк не повністю залежить від імперативів «колективних уявлень», маючи власні природні інстинкти і бажання. Підсумок виховного процесу – злиття соціального і біологічного компонентів, тобто досягнення «індивідуальної соціалізації». Е. Дюркгейм висловив слушну думку стосовно правомірності дозованого управління процесом виховання, що має виявлятися у визначенні основних ліній поведінки особи та неприйнятті «сліпої покірності» дитини. Як первинний педагогічний чинник Е. Дюркгейм розглядав вплив на учня колективу шкільного класу. Він стверджував, що діти у класі

думають, відчують, чинять інакше, ніж якби вони були ізольованими одне від одного, і це слід урахувати та використовувати. На його думку, шкільний клас –найбільш доцільне первинне середовище виховання, під впливом якого відбувається становлення моральних сил дитини. Педагогу відводилася роль неупередженого, відчуженого від особистих емоцій виконавця громадської волі. Також необхідно, на думку науковців, враховувати у вихованні передусім процес входження у соціальне середовище – дорослішання особи. Провідними чинниками виховання визначалися навколишній світ та діяльність самої особи. Виховання трактувалося як перехід особи зі стану дитинства у стан хазяїна власної долі [238].

Підходи соціальної педагогіки поділяють багато вчених у США. Деякі американські науковці пропонують так званий зустрічний рух, коли суспільство і ЗВО сприяють соціалізації студентів. Особливо важливою така підтримка є, вважають вони, для «кольорових» студентів, які, на їхнє переконання, загалом менш розвинені не через етнічну приналежність, а з соціальних причин («бідні –менш інтелектуальні, ніж багаті») [235, с. 111].

Інтерпретатори соціального виховання П. Бурдье, Же. Капіж, Л. Кро, Же. Фурастьє та інші ставлять завдання засвоєння таких культурних цінностей, що дозволять студентам безболісно вписуватись у громадські структури. Вони вважають, що біологічні та соціальні детермінанти при вихованні діють у зв'язці, до того ж середовище модифікує спадковість [218].

Чимало прибічників соціальної педагогіки в Японії. Професор Огава, приміром, скептично розцінює концепції, в яких інтереси студентів ставляться на перший план. Вона вважає, що культ природи студента звужує можливості і результати виховання, воно, як освоєння картини світу, можливе лише через соціум, тобто має бути насамперед громадським.

Роздумуючи над одвічною суспільною колізією конфлікту особи і групи, багато японських науковців вважають, що необхідно стримувати егоцентризм окремого студента. Втім, вони не хочуть перетворення студентського колективу

на м'ясорубку особи. Дитина з перших кроків повинна без остраху вступати у колективи, оскільки в них людині належить провести усе життя [214, с. 115].

Дуже унітарно представлено концепцію виховання в Росії (В. Г. Бочарова, А. В. Мудрик, Н. М. Таланчук та ін.). Значна частина російських вчених розуміють виховання як «цілеспрямований процес формування особи», тобто що йде тільки від завдань соціуму. Мета виховання визначається як перетворення об'єктивної вимоги суспільства на суб'єктивну норму поведінки [154]. Популярний погляд на виховання, де громадське має бути представлене в індивідуальному, у перспективі чого відбувається інтеграція особи з колективом. При розгляді соціальної і біологічної детермінант виховання пропонується уникати спрощень. Виховання оголошується складною системою взаємовпливу і переходів, коли біологічні особливості (зокрема, нервової системи) можуть виступати як чинник вторинної, соціальної властивості.

Російські вчені у 90-ті роки ХХ століття намагалися виробити нову філософську концепцію виховання. До того ж частина з них фактично запропонувала інші засоби виховання для колишньої мети – формування людини, повністю соціально детермінованої. Як зазначав критик такого підходу О. С. Газман, створювалася ілюзія, ніби методами соціалізації можна вирішити проблеми окремої людини. За такої стратегії школа розглядається як специфічна модель соціального середовища, в якому чи не найголовнішим носієм громадських цінностей вважається учитель. Французький учений О. Фабр, підтримуючи цей погляд, пише, що педагог зобов'язаний постійно вивчати своїх підопічних, бути обізнаним у досягненнях науки, бути прикладом для своїх вихованців, будучи різнобічно підготовленою та висококультурною людиною [147].

Біопсихологічну парадигму виховання поділяють представники багатьох ідейних течій, насамперед «нового виховання» та гуманістичної психологічної школи. Вони розглядають гуманізацію виховання, як поворот до особи дитини. Усвідомлюючи необхідність такого повороту, японський педагог Ю. Ногуті на

запитання, що понад усе його тривожить, відповів: «Нестача у студентів індивідуальності».

Впливовими є ідеї «нового виховання» у Франції. Представник цієї ідейної течії А. Медичі, критикуючи своїх опонентів, відкидає їхню впевненість у правомірності будь-яких засобів наукового державного впливу при формуванні особи, зокрема жорстких покарань. «Нове виховання», продовжує вона, закликає формувати людську особистість не насильством і не на заготовлених моделях [238].

До А. Медичі долучається її співвітчизниця М. Севрен. Вона пропонує шанобливо і дбайливо ставитися до вихованців, а не опікати кожен їхній крок, не обсмикувати підлітків, які через 2-3 роки братимуть участь у парламентських виборах. Один з лідерів «нового виховання» Р. Галь так формулює основні ідейні принципи цього напрямку:

- по-перше, переміщення юної особи в епіцентр виховання, аби вона виявилася подібною до Сонця – центру планетарної системи;
- по-друге, орієнтація виховання на інтереси особистості;
- по-третє, поступове збагачення системи дій і зв'язків, що впливають на дитину.

Інший визначний представник «нового виховання» С. Френе закликав довіритися єству вихованця, відмовитися від програмованого виховання, систематичних заохочень і покарань. У своїй теорії С. Френе формулює ідею доцільності самостійного знайомства дитини зі світом при наполегливому і постійному спонтанному доланні труднощів. Г. Міаларе, підсумовуючи погляди представників «нового виховання», визначає студента, передусім, як біологічну істоту з природною рефлексією, яка може пристосовуватися до середовища [134, с. 87].

У зв'язках вихованця з навколишнім світом, таким чином, особливу увагу приділено внутрішнім, біологічним характеристикам особи. Ось чому, з одного боку, визнається важливість взаємодії особистості з середовищем, а з іншого – проголошується певна незалежність окремого індивіда від соціального

оточення. Прибічник таких ідей О. Фабр, підкреслюючи виняткову роль вихованця у процесі виховання, стисло характеризує зв'язок тьютора і вихованця трьома моментами: вибором, засобами, метою діяльності – і стверджує, що перше слово в них належить вихованцеві. «Нове виховання» іноді проводить між студентами і його оточенням різку лінію розмежування [133, с. 50].

Як показує аналіз сучасних державних теорій та концепцій виховання, лідери гуманістичної психологічної школи – американці А. Маслоу і До. Роджерс – б'ють насполох через процес дегуманізації освіти [136]. Водночас ці вчені наполягають на дбайливому ставленні до особи студента, пропонують викладачам відмовитися від традиції бути паном для своїх підопічних, йти поруч з ними, постійно враховувати їхні інтереси та потреби, гарантуючи у такий спосіб повноцінне формування особистості. Призначення наставника вони вбачають у допомозі вихованцеві набути натуральної природи – доброї, вільної, допитливої.

Інтерпретація біопсихологічних ідей серед вчених є досить різноманітною. Тож простежимо це на прикладі двох теорій: «педагогічні технології» та «школа як сім'я». Критики теорії «педагогічних технологій» побоюються, що наголошене даною теорією виховання перетворює студентів на слухняних зомбі, які не в змозі впливати на систему стосунків, що склалися, будучи змушеними демонструвати слухняність, підлеглість загальному ритму діяльності, піддавшись нівелюванню, стаючи об'єктами суворого контролю, заохочень та покарань. Образ такого виховання, пише англійський учений Р. Бернс, можна описати передусім у термінах дегуманізації, відчуження, психологічної неспроможності. Виховний ефект, вважає він, досягається тут надто великою ціною – ігноруванням справжніх потреб та інтересів особистості.

На противагу «педагогічним технологіям» пропонується модель «школа як сім'я», де виховання забезпечує психологічну підтримку учня і учителя, створює атмосферу співпраці та взаємної приязні. На думку американського

професора Т. Мак-Даніела, таке виховання гарантує індивідуальну свободу в рамках обмежень, прийнятих шкільним співтовариством. У моделі «школа як сім'я» передбачено панування духу позитивних очікувань і доброзичливості, що сприяє, як вважає Мак-Даніел, формуванню у школяра позитивної самооцінки. Стрижнем моделі «школа як сім'я» інший американський дослідник, У. Колі, вважає гуманізацією педагогічного процесу, взаємодію і співпрацю. У вихованні беруть участь, як партнери, дитина, педагоги і батьки, кожен з яких робить свій внесок. Такі стосунки повинні протистояти педагогічному авторитаризму, створити творче і демократичне педагогічне середовище, де народжуються незалежне мислення, соціальна відповідальність та обов'язок [130, с. 67].

Своє бачення гуманістичної концепції виховання, в основі якої лежить визнання екзистенціальної суті і права особистості на вільне самовизначення та самореалізацію, індивідуальний спосіб життя і світогляд, запропонували російські учені. Так, О. С. Газман поділив гуманістичне уявлення про людину одночасно на природні, соціальні та екзистенціальні. Ключовою характеристикою третього виміру він вважав здатність до автономного існування, здатність самотійно (враховуючи, але долаючи біологічну і соціальну заданість) будувати власну долю та взаємини зі світом. Аби реалізувати ці іпостасі, пропонувалася «педагогіка свободи», що здійснюється у чотирьох процесах – турботі, навчанні, вихованні, педагогічній підтримці [127]. Прояв турботи – це задоволення первинних потреб (у теплі, їжі, гігієні, спілкуванні, сні тощо), захист (від лихих людей, природних стихій, антикультури), задоволення первинних інтересів (іграшки, видовища, дозволя тощо). Суб'єктами турботи виступають учителі, лікарі, батьки, старші товариші. Виховання і навчання ґрунтуються на трьох принципових умовах: гуманному змісті та напрямку норм поведінки, організації досвіду гуманістичних стосунків, демократичному стилі навчання. Педагогічна підтримка характеризується як спільне з дитиною визначення його власних

інтересів, можливостей, цілей, а також способів долаття перешкод на шляху самостійного освоєння світу та самовиховання.

Ставши на позиції ідей гуманістичного виховання, інший російський вчений, Є. В. Бондаревська, стверджує, що сучасне виховання – це процес, який «вбудовується у життя дитини, а не надбудовується над нею». Пояснюючи суть такого виховання, вчений пропонує ставитися до студента передусім, як «до суб'єкта життя і допомогти йому у вирішенні його життєвих проблем», приховуючи самоідентифікацію, власний вибір, персональний імідж за допомогою психологічної та наукової підтримки [38, с. 78].

Як показує аналіз джерел з проблем дисертаційного дослідження, зараз у світовій і вітчизняній гуманістичній науці йде пошук біосоціальної загальнодержавної виховної парадигми. До того ж вчені спираються на досягнення низки природничих наук про співвідношення біологічного та соціального у природі людини.

Державні механізми управління вихованням – головний напрям діяльності не лише державних інститутів, а й вищої школи, яка послуговується у даному процесі нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України та має чітко працюючий організаційний механізм, що базується на державних нормативних актах. Але у світовій спільноті є глобальна мета: визначити ієрархію державних завдань і пріоритетів виховання, виходячи із загальнолюдських, фундаментальних цінностей. В. Міттер пропонує фокусувати цю ієрархію навколо проблемних блоків:

- виховання толерантного ставлення до інших людей, рас, релігій, соціальних засад, ідеалів виховання;
- виховання персональних високоморальних якостей;
- виховання навичок співіснування з людьми – представниками іншої раси, мови, релігії, етносу тощо;
- виховання почуттів співчуття і готовності допомогти іншим людям;
- виховання заради миру[20].

В кожній країні існують свої механізми державного управління вихованням, що розглядаються з урахуванням власних завдань і пріоритетів. У США, наприклад, документ «Америка –2000: стратегія розвитку освіти» (1991) передбачає використання закладів освіти як центру, що здатен перебудовувати розвиток цивілізованого суспільства. Програма морального виховання має засновуватися на біблійних цінностях і принципах. Наприклад, в одній з програм морального виховання, що з'явилася 1972 року, і потім неодноразово перевидавалася пропонується система універсальних цінностей у цитатах з Біблії та праць отців християнської церкви. На перший план висувуються чесність, цілісність, відвертість, старанність, особиста відповідальність. Описано 60 головних рис вдачі, які слід формувати у дітей (відвага, постійність, рішучість, наполегливість, співчуття, терпимість тощо) [44, с. 21].

У доповіді Національної комісії з освіти Великобританії (1993) зазначено, що школа повинна передавати підростаючому поколінню такі цінності, як правдивість, пошана до інших, почуття обов'язку щодо суспільства, турбота про людей, а також культурна спадщина. Також підкреслено важливість того, аби діти зростали громадянами демократичного суспільства, знали, як воно функціонує, свої права і обов'язки, були вихованими у дусі терпимості та свободи. У доповіді зазначається, що освіта – це не лише передача знань, але й наділення моральною та духовною силою [107].

В інструкціях Міністерства освіти Франції (1985) передбачено, що у процесі навчання необхідно виховувати особу цивілізованого і демократичного суспільства, спрямовану до істини, з вірою у людський розум, з почуттям відповідальності, власної гідності, пошани до інших людей, солідарності, неприйняття расизму, розуміння універсальності різних культур, любові до Франції, нерозривної з любов'ю до свободи, рівності та братерства [144].

В Японії «Основний закон про освіту» (1947) проголошує, що на школу покладено місію формування нації, яка наслідуює ідеали миру та людяності. У цьому документі визначено основні цілі державної моделі виховання: повноцінно розвивати особу; виховувати будівничих миролюбної держави і

суспільства, людей, які люблять істину та справедливість, особисту свободу, працю, мають відповідальність і дух незалежності; виховувати у душі співпраці, взаєморозуміння і незалежності; розвивати розуміння традиційного і сучасного, готовність до міжнародної співпраці; формувати навички повсякденного життя; зміцнювати дух і тіло як основи щасливого, гармонійного особистого життя. Окрім основних нормативних актів, заклади освіти Японії керуються документами, де конкретизовано програму виховання. Так, у 1966 році Центральна рада з освіти видала «Опис ідеального японця», де визначено шістнадцять відповідних якостей, що розбиті на чотири групи[154]:

1) якості персональні: бути вільним, розвивати індивідуальність, бути самостійним, керувати своїми бажаннями, мати почуття паритету;

2) якості сім'янина: уміти перетворити свій будинок на місце любові, відпочинку, виховання;

3) якості громадські: бути відданим роботі, сприяти добробуту суспільства, бути творчою людиною, шанувати соціальні цінності;

4) цивільні якості: бути патріотом, шанувати державну символіку, мати найкращі національні якості.

Згідно з інструкціями Міністерства освіти Японії, головними є формування активної суспільної особи. Так, наставник повинен наслідувати п'ять заповідей: формувати не стільки норми поведінки, скільки розуміння способу життя; звертати виняткову увагу на вироблення навичок самоаналізу поведінки, думок, почуттів, здібностей до самостійних і відповідальних вчинків; навчати шанувати інтереси інших людей; виховувати у процесі групової діяльності; сприймати, як свої власні, інтереси і проблеми групи.

Програма морального виховання в офіційних документах, адресованих закладам освіти, складається з 14 параграфів «Навчання основних правил поведінки», 18 параграфів «Дотримання норм громадської поведінки у повсякденному житті», 22 параграфів-інструкцій під назвою «Усвідомлювати необхідність жити гідно людини». В усіх цих документах йдеться про те, що

шкільне виховання має сприяти зростанню духовно багатої особистості [3, с. 78].

Оновлену програму виховання представлено в офіційних документах Міністерства освіти Росії 90-х років минулого століття [36, с. 67]. Перед закладами освіти поставлено мету сприяти духовному оновленню суспільства. Відмовившись від авторитарного виховання, школа та ЗВО повинні забезпечити персональну увагу до учнів та студентів. Сформульовано необхідність за допомогою виховання змінювати психологію нації, формувати у неї нові цінності, що відповідають ідеалам демократії, самоврядування, прав і свобод людини, відкритості, плюралізму. Вища школа має орієнтуватися на виховання високих моральних стандартів, громадянської відповідальності та самостійності. Новим завданням є підготовка до можливої діяльності за межами Росії.

Для країн як пострадянського простору, так і світу аж до кінця 80-х років ХХ століття певний відбиток на виховання накладала глобальна ідеологічна конфронтація. На рубежі 80–90-х років холодна війна закінчилася. У шкільне виховання було внесено серйозні корективи. Їх добре ілюструє, приміром, один з підручників суспільствознавства, ухвалений в Японії у 1994 році. У ньому дано картинку: на боксерському рингу боксують російський і американський президенти з піднятими на знак перемоги руками, а на підлозі лежить холодна війна. Тому соціально-політичні особливості внутрішнього і міжнародного життя спричиняють виникнення у вихованні нових орієнтирів [38, с. 27].

Зміни виховання і освіти у дусі полікультурності у сучасному світі вже відбуваються. Як показує історичний аналіз даної проблеми, на заході цей процес особливо помітний останніми роками. Якщо на початку ХХ століття відповіддю на зростаючу плюралізацію суспільства була політика відвертої асиміляції національних меншин, то у 40–50-ті роки рух за спільне навчання представників різних рас висунув на перший план завдання виховання терпимості та взаєморозуміння. 60–70-ті роки в освіті позначилися новими тенденціями, що визнавали цінність культурного різноманіття; розробляються

спеціальні програми полікультурної освіти, навчання іммігрантів, етнічних та расових меншин [44]. На зміну епізодичним проектам з інформацією про малі етноси та їхню культуру приходили концептуальні програми освіти, спрямовані проти расизму та інших національних забобонів. У них робляться спроби враховувати світосприйняття інших культур, пропонується навчальний матеріал з історії, культури, літератури домінуючої культури. У багатьох країнах світу настановлення полікультуралізму входять до програми освіти. Країни, де тією чи іншою мірою передбачена політика полікультурного виховання, можна поділити на кілька груп:

- з історично давніми і глибокими національними та культурними відмінностями (Росія, Іспанія);
- що стали полікультурними внаслідок свого минулого як колоніальних метрополій (Великобританія, Франція, Нідерланди);
- що стали полікультурні у результаті масової добровільної імміграції (США, Канада, Австралія)[55].

Основними напрямками, в рідше яких розвивається таке виховання у провідних країнах світу, є: постійна підтримка представників етнічних меншин; білінгвальне навчання; багатокультурне виховання, що супроводжується заходами проти етноцентризму. Усі ці напрями відбиваються в особливих навчальних програмах та спеціальному вихованні вихідців з етнічних меншин.

Масштаби та механізми державного управління полікультурним вихованням у провідних країнах світу істотно різняться. Йому приділяється значна увага на офіційному рівні в Австралії, Іспанії, Канаді. Активізувалися зусилля з полікультурного виховання і в освіті Росії та США. Влада Англії, Німеччини, Франції фактично проходить повз проблеми полікультурного виховання. В умовах неприйняття ідей полікультуралізму на державному рівні його завдання у вихованні і освіті беруть на себе самі етнічні меншини. У деяких країнах полікультурне виховання дозволило пом'якшити проблему дискримінації темношкірих меншин (США та Канада)[49, с. 89].

Проблеми полікультуралізму вирішуються як у межах шкільної системи, так і у межах безперервного виховання та освіти. Полікультурне виховання торкнулося загальноосвітніх щаблів. Водночас росте розуміння необхідності його масштабного здійснення на рівні вищої освіти. Однією з умов полікультурності у вищій освіті є урахування расового та етнічного різноманіття і відмінностей складу студентів. Висувається мета подолання перепон, що заважають нормальному спілкуванню та розвитку студентів з різних етнічних та культурних груп, і встановлення між ними гуманних стосунків як важливої умови прогресу людства. Ідеологія етноцентризму, націоналізму і расизму становить значну небезпеку для полікультурного виховання. Така ідеологія, зазначав на педагогічному симпозиумі в Токіо (1993) экс-президент Всесвітньої ради з порівняльної педагогіки, німецький вчений Ф. Міттер, передусім обмежує права на виховання і освіту етнічних меншин.

Полікультурне виховання має враховувати об'єктивний незбіг культурних потреб окремих етносів і загальнодержавних цілей виховання та освіти і припускати навчання за єдиними стандартами при впровадженні в освітній стандарт індивідуальних компонентів.

Таким чином, за допомогою проведеного ретроспективного наукового аналізу, визначено, що розвиток державного управління вихованням у сучасному світі є багатобічним процесом, масштаби і результати якого дуже значні. Відбулися докорінні зміни, викликані потребами людської цивілізації. Найважливішою тенденцією можна вважати прогрес у формуванні дієвих механізмів виховання у закладах вищої освіти, які залишаються опорою духовності, осередком надбання національних і загальнолюдських культурних цінностей. Заклади освіти помітно змінюють свій вигляд, який наближається до рівня сучасних соціальних, політичних, державних вимог. Тож, резюмуючи розвиток виховання у сучасному світі, виокремимо в ньому ті тенденції, які є основною метою виховання особистості у будь-якій країні:

– формування дружнього і позитивного ставлення до оточення;

- розвиток самодіяльності та навчання взаємодії з іншими людьми (дітьми і дорослими);
- виховання у душі плюралізму і підготовки до діалогічного спілкування;
- пробудження почуття національної приналежності;
- виховання міжнародної солідарності.

3.3.Механізми реалізації державної політики розвитку фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти України

Успішне вирішення соціально-економічних та політичних проблем розвитку України та всіх сфер життєдіяльності суспільства на засадах демократизму значною мірою залежить від зваженої, науково обґрунтованої державної політики. Під політикою розуміють соціальну діяльність у політичній сфері суспільства, спрямовану головним чином на досягнення, утримання, зміцнення та реалізацію влади [9, с. 12]. В найширшому сенсі під поняттям «політика» слід розуміти **соціальну** діяльність, спрямовану на збереження або зміну існуючого ладу, розподілу влади та власності в державно організованому суспільстві (внутрішня політика) та світовому співтоваристві (зовнішня політика). Важливою передумовою ефективного управління галуззю є розробка науково обґрунтованої державної політики, яка має відповідати новим конкретно-історичним реаліям. В умовах розбудови незалежної демократичної України змістовні та структурно-функціональні характеристики державної політики визначаються стратегією соціального вибору, масштабами суспільних перетворень, а державна політика має бути комплексною і спиратися на принципи та закономірності системної трансформації суспільства, чітко визначеною за пріоритетами, розкривати саме соціальний характер усієї державної політики [52, с. 51].

Сучасна редакція Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [67] не містить вичерпного визначення «державна політика», основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі, а також конкретизації

щодо обов'язків владно-управлінських утворень з її реалізації. У проекті галузевого Закону в статтях 4, 5, 6 передбачається законодавчо закріпити те, що державна політика у сфері фізичної культури і спорту визначається Верховною Радою України, а пріоритетами державної політики у сфері фізичної культури і спорту мають стати: створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності кожної людини впродовж усього життя, досягнення нею достатнього рівня фізичної та функціональної підготовленості, сприяння соціальному, біологічному та психічному благополуччю, поліпшенню стану здоров'я, профілактиці захворювань і фізичній реабілітації; залучення особливо обдарованих людей до спортивної діяльності, створення умов для максимальної реалізації їхніх здібностей у спорті вищих досягнень, задоволення видовищних та розважально-емоційних запитів населення, утвердження у громадян України гордості за свою країну, підвищення авторитету держави у світовому спортивному русі [165]. До основних напрямів державної політики у сфері фізичної культури і спорту передбачається віднести: залучення кожного громадянина до фізкультурно-оздоровчої діяльності у навчальних закладах, за місцем проживання, роботи та у місцях масового відпочинку громадян, а також інвалідів до фізкультурно-спортивної та фізичної реабілітації; забезпечення розвитку олімпійських, параолімпійських, дефлімпійських і не олімпійських видів спорту шляхом підтримки дитячого, дитячо-юнацького, резервного спорту, спорту вищих досягнень, спорту інвалідів та спорту ветеранів; удосконалення нормативно-правового, фінансового, матеріально-технічного, кадрового, наукового, медичного та інформаційного забезпечення сфери фізичної культури і спорту; розширення міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури і спорту [165].

Чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [67] визначає, що центральним органом виконавчої влади з фізичної культури і спорту розробляється Державна програма розвитку фізичної культури і спорту, яка

затверджується Кабінетом Міністрів України. Державна програма має передбачати вимоги щодо організації підтримки та зміцнення здоров'я різних категорій громадян, вимоги до навчальних програм щодо фізичного виховання, систему програмно-оціночних нормативів і вимог щодо фізичного розвитку і підготовленості різних вікових груп населення, основні напрями розвитку масового самодіяльного спорту та спорту вищих досягнень, а також основні засади організаційного, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, нормативно-правового та іншого її забезпечення. Також Державна програма має передбачати окремий розділ, присвячений розвитку фізичної культури і спорту в сільській місцевості.

У пострадянський період існування України на різних етапах її розвитку було прийнято і різною мірою запроваджено низку державних програм з реалізації державної політики в галузі фізичної культури і спорту.

Так, Указом Президента України від 22.06.1994 р. було затверджено першу Державну програму розвитку фізичної культури і спорту в Україні [67]. Цим же Указом Президента було засновано 100 стипендій Президента України для талановитих і перспективних спортсменів України, встановлено матеріальну винагороду для чемпіонів та призерів Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи. Основними передумовами розроблення державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні стали значне зниження рівня життя, порушення екологічної рівноваги та гіподинамія, які призвели до значного погіршення фізичного розвитку людей і рівня їхнього здоров'я.

Як свідчать статистичні дані, вже станом на 1994 р. спостерігалась негативна тенденція до скорочення середньої тривалості життя у чоловіків з 66 до 63 років, а у жінок – з 75 до 73 років, збільшення захворюваності населення на гіпертонію в три рази, стенокардію – в 2,4 рази, інфаркту міокарду – на 30 %; 80 % дітей і підлітків мали різні відхилення у фізичному розвитку, а кожен третій юнак у 1993 р. за станом здоров'я не був призваний на військову службу. Починаючи з 1991 р., тобто з моменту

набуття Україною статусу незалежної, суверенної держави, і до 1994 р. припинили свою діяльність більше 900 дитячих і підліткових фізкультурно-оздоровчих клубів при ЖЕКах, було скорочено понад 590 посад педагогів-організаторів спортивної роботи з населенням за місцем проживання і більше 3,5 тис. інструкторів фізичної культури в трудових колективах. Станом на 1994 р. в Україні діяло більше 1000 стадіонів, 580 плавальних басейнів, 16 тис. спортивних залів, 26 палаців спорту зі штучним льодом, 59 манежів, 60 тис. спортивних майданчиків і полів, що в сукупності становило лише половину нормативних потреб.

Розвиток матеріально-технічної бази в сільській місцевості також був у критичному стані, де на 53 села припадав лише один стадіон, на 25 сіл – один спортивний зал, на 715 – один критий плавальний басейн. Основними причинами такого стану, на думку авторів програми, були: недооцінка ролі масової фізичної культури в соціальному розвитку суспільства, гармонійному вдосконаленні особи, утвердженні здорового способу життя, зменшенні питомої ваги позаурочних занять з фізичного виховання в навчальних закладах, руйнування ефективних форм організації фізкультурно-оздоровчої роботи в трудових колективах, за місцем проживання, в місті та на селі, значне скорочення штатних фізкультурно-спортивних працівників, недостатня державна підтримка провідних спортсменів, незадовільне забезпечення сучасними засобами підготовки національних збірних команд та резерву, комерціалізація фізкультурно-спортивної галузі та виділення професійного спорту в окрему сферу, зменшення державних інвестицій на утримання, реконструкцію і будівництво фізкультурно-спортивних об'єктів, виробництво спортивного одягу і взуття, обладнання та ін., використання матеріально-технічної бази не за призначенням, її руйнування, підвищення цін на фізкультурно-оздоровчі та спортивні послуги, зниження інтересу профспілкових та інших громадських організації до проблем розвитку фізичної культури і спорту.

Як показує проведений аналіз, основними завданнями програми були:

зміцнення здоров'я населення, посилення впливу фізичної культури і спорту на підвищення продуктивності праці, обороноздатності та профілактику правопорушень, удосконалення системи підготовки національних збірних команд до участі у змаганнях, збереження і подальше удосконалення матеріально-спортивної бази, підготовка фахівців фізичного виховання і спорту. Розробниками програми передбачалось, що проведення запланованих заходів дозволить створити умови для поліпшення фізичного потенціалу і здоров'я нації, оптимізує фізкультурно-спортивних рух у країні, прискорить процес адаптації його до ринкових відносин, дасть змогу Україні вийти на рівень світових показників фізичного розвитку людей та спортивних досягнень.

Основними напрямками розвитку фізичної культури і спорту були: фізичне виховання і фізкультурно-оздоровча діяльність у навчально-виховній сфері; фізкультурно-оздоровча діяльність у виробничій та соціально-побутовій сферах; фізична підготовка військовослужбовців, особового складу правоохоронних органів, інших військових формувань; фізкультурна і спортивна діяльність серед інвалідів; спорт вищих досягнень. У ході здійснених заходів щодо розвитку фізичної культури і спорту було розроблено державні вимоги до фізичного виховання дітей у дошкільних виховних, середніх загальноосвітніх, професійних і закладах вищої освіти, введено в середніх загальноосвітніх і професійних закладах три години на тиждень уроків фізичної культури, започатковано введення єдиного «Паспорту здоров'я» і заліку з фізичної культури в навчальних закладах, розроблено систему тестів та оціночних нормативів і вимог до фізичного розвитку та рівнів фізичної підготовки дітей і молоді, розроблено настановну програму з фізичної підготовки у Збройних Силах, а також для особового складу правоохоронних органів, введено у Збройних Силах та інших військових формуваннях України обов'язкові заняття з фізичної підготовки не менше 4 годин на тиждень, а у військових навчальних закладах передбачено випускний екзамен з фізичної підготовки [183, с. 59].

Важливим досягненням для розвитку галузі стали розробка і впровадження науково обґрунтованої системи організації занять фізичною культурою, оздоровчого та спортивного тренування інвалідів з фізичними і психічними вадами, розробка системи добору інвалідів з медичними даними для організації занять фізичними вправами.

У спорті вищих досягнень також відбулись зміни, які полягали в удосконаленні нормативно-правової бази, яка регламентувала професійну діяльність спортсменів, тренерів та інших фахівців. Програмою передбачалось здійснення низки заходів щодо фінансової підтримки галузі, які полягали у вирішенні комплексу питань стосовно пільгового оподаткування підприємств та інших організацій, які випускали товари спортивно-туристичного призначення і надавали фізкультурно-оздоровчі та спортивні послуги населенню, а також сприяли залученню іноземних інвестицій до цієї справи, розробки науково обґрунтованих нормативів державного фінансування спорту вищих досягнень і механізмів державного регулювання та контролю за розподілом і використанням цих коштів, у тому числі коштів місцевих бюджетів. Частково було реалізовано організацію проведення цільових лотерей з метою фінансування фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з інвалідами.

Але результати реалізації першої державної програми з розвитку фізичної культури і спорту засвідчили, що частину запланованих заходів так і не було здійснено на практиці внаслідок поглиблення фінансово-економічної кризи країни, послаблення впливу регуляторних державницьких механізмів управління всіма сферами життя суспільства, переорієнтації мотиваційно-ціннісних установок у процесі виховання підростаючого покоління в контексті значущості фізичної культури і спорту для суспільства і індивіда, зміни державних пріоритетів у розвитку соціально-гуманітарної сфери країни та ін. Нереалізованими на практиці залишились заходи зі створення при середніх загальноосвітніх, професійних та закладах вищої освіти автоматизованих діагностичних консультативних

кабінетів для розроблення індивідуальних програм фізкультурно-оздоровчих занять учнів та студентів, введення до штатного розпису посади організаторів фізкультурно-оздоровчої роботи на підприємствах з кількістю працівників 500 і більше чоловік, уведення обов'язкових занять з фізичної культури для осіб, що працюють в екстремальних умовах, розширення мережі дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання, обладнання в Центральних парках культури і відпочинку містечка здоров'я, пунктів прокату спортивного інвентарю та обладнання, створення регіональних центрів, клубів та оборонно-спортивних таборів з фізичної підготовки молоді до служби у Збройних Силах, більшості запланованих заходів із розвитку фізичної культури і спорту на селі, збільшення кількості і розвиток лікувально-фізкультурних закладів, що здійснювали медичний контроль за всіма категоріями осіб, які займались фізичною культурою і спортом, створення при поліклініках, диспансерах, центрах здоров'я і спортивних спорудах мережі безплатних і платних діагностично-консультативних кабінетів, центрів і пунктів оздоровлення і реабілітації певних груп населення засобами фізичної культури і спорту, а також низки заходів з поліпшення стану матеріально-технічної бази фізичної культури і спорту в країні [188, с. 39].

Як показав аналіз нормативних документів, Указом Президента України від 1 вересня 1998 р. була затверджена цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» [144, с. 89]. Основними причинами, які визначили необхідність розроблення чергової державної програми розвитку фізичної культури і спорту, стали: критична ситуація зі станом здоров'я населення, різке зростання захворюваності (показники серцево-судинних захворювань були запозичені із преамбули попередньої програми); 90 % дітей, учнів і студентів мати відхилення у стані здоров'я, понад 50 % – незадовільну фізичну підготовку, близько 70 % дорослого населення – низький і нижчий ніж середній рівні фізичного здоров'я; кількість інвалідів в Україні сягала майже 2 млн чол.; поглиблення

негативної тенденції до зниження середньої тривалості життя чоловіків і жінок; від служби у Збройних Силах України звільнявся кожний четвертий призовник; нездатність системи фізичного виховання, фізичної культури і спорту задовольнити потребу населення у руховій активності; чисельність дітей і підлітків, які займались у спортивних школах, секціях, клубах скоротилась на 620 тис. чол., що призвело до посилення антисоціальних проявів серед зазначеного контингенту; на 41 % збільшилось учнівської і студентської молоді, яка була віднесена за станом здоров'я до спеціальної медичної групи; на 63 % збільшилися показники притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності: на 60 % збільшилась кількість неповнолітніх, що вживали наркотики; кількість установ і організацій, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу, зменшилась на 15,5 тис. одиниць; кількість трудящих, залучених до занять фізичними вправами, зменшилась більш ніж на 1 млн чол.; інструкторів зі спорту, що працювали у виробничих колективах, стало менше на 5,7 тис. чол.; лише 13 % трудових колективів мали спеціалістів, які проводили фізкультурно-оздоровчу роботу.

До основних причин, що призвели до такого стану розвитку фізичної культури і спорту, на думку укладачів програми, були: несприятливі природні умови; відсутність необхідних коштів для розвитку традиційної системи охорони здоров'я; згорання мережі установ фізкультурно-спортивного профілю; зміна відносин і форм власності, стрімкий спад виробництва у промисловості та в аграрному секторі, глибока економічна криза: відтік професійних кадрів із галузі [143].

Слід зазначити, що відбулась значна зміна державних пріоритетів у розвитку фізичної культури і спорту, які полягали у спрямованості на розвиток фізкультурно-спортивного руху в Україні з урахуванням змін у всіх сферах суспільного життя та ціннісних орієнтацій населення України, зміцнення здоров'я населення засобами фізичного виховання, фізичної культури і спорту, виховання у населення України відповідних

мотиваційних та поведінкових характеристик, активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя.

Внаслідок реалізації програми передбачалось: досягти збільшення показників тривалості життя громадян до рівня розвинених країн; збільшення до 2005 р. представників різних верств населення, які регулярно займаються різними видами фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи, не менш як на 1 млн чол., що мало потягнути за собою зменшення рівня злочинності серед дітей і підлітків майже на 30 %; зменшення вдвічі кількості дітей, підлітків, молоді, які мали відхилення у стані здоров'я; зменшення на 20 % бюджетних витрат, пов'язаних з тимчасовою непрацевдатністю, лікуванням, підвищення якості трудових ресурсів; створення додаткової кількості робочих місць за рахунок збільшення обсягів надання різних видів фізкультурно-оздоровчих послуг; залучення позабюджетних коштів і значну економію державних коштів.

Порівняльний аналіз засвідчив, що більшість заходів, запланованих у державній програмі розвитку фізичної культури і спорту на 1998–2005 рр., передбачались до виконання попередньою програмою зразка 1994 р. У навчально-виховній сфері до нововведень слід віднести розробку державних стандартів освіти «фізичне виховання» і приведення у відповідності із ними базових навчальних планів та програм з фізичного виховання; створення при Міністерстві освіти і науки структурного підрозділу із управління фізичним вихованням в галузі освіти; переорієнтація шкільної та позашкільної фізкультурної роботи на створення спортивних клубів, спеціалізованих спортивних класів [137].

Важливими і вкрай необхідними слід вважати заходи з боку держави щодо розвитку матеріально-технічного забезпечення галузі, які полягали в збереженні функціонального призначення спортивних об'єктів у процесі приватизації, реструктуризації та банкрутства підприємств, до сфери управління яких вони належали; приведення головних спортивних об'єктів, що були базовими для підготовки національних збірних команд з видів

спорту, у відповідність з міжнародними стандартами.

Прогресивними заходами з розвитку науково-методичного забезпечення фізичного виховання, фізичної культури і спорту було створення мережі регіональних науково-дослідних лабораторій закладів вищої освіти галузі, створення секції з фізичного виховання і спорту при Експертній раді з гуманітарних наук Вищої атестаційної комісії України, запровадження системи соціологічних досліджень серед різних верств населення, особливо молоді, з метою виявлення їх ставлення до занять фізичною культурою і спортом.

Важливими змінами у пріоритетах інформаційного забезпечення фізичного виховання, фізичної культури і спорту стало зміщення акцентів на розробку дієвої системи фізкультурної просвіти населення України шляхом використання засобів масової інформації у пропаганді здорового способу життя, нових форм масової фізкультурно-оздоровчої роботи, гуманістичних цінностей спорту, створення єдиного інформаційного простору галузі, розроблення галузевої інформаційної мережі, інтеграції до глобальної інформаційної мережі «Інтернет» [134]. Вирішення вищеозначених завдань передбачалось за рахунок забезпечення щорічного випуску шести номерів науково-теоретичного журналу «Наука в олімпійському спорті», «Спорт для всіх», «Теорія і методика фізичного виховання і спорту»; створення науково-популярних та освітніх радіо- та телепрограм, галузевої інформаційної мережі «Держкомспорт – органи державного управління фізичною культурою і спортом», автоматизованої інформаційно-аналітичної системи «Спортивні результати» [132].

Введення ліцензування окремих видів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, започаткування проведення всеукраїнського огляду-конкурсу на кращу організацію фізкультурно-оздоровчої роботи, приведення системи статистичної звітності з фізичної культури і спорту у відповідність із сучасними потребами галузі сприяли вдосконаленню системи державного управління і діяльності Державного комітету України з

фізичної культури і спорту, підвищенню ефективності роботи відповідних структур управління на місцях.

Указом Президента України від 28.09.2004 р. затверджується Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту [136]. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту – це система концептуальних ідей і поглядів на роль, організаційну структуру та завдання фізичної культури і спорту в Україні на період до 2016 р. Метою прийнятої Доктрини стали орієнтація українського суспільства на поетапне формування ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних та гуманістичних засадах, задоволення потреб кожного громадянина держави у створенні належних умов для занять фізичною культурою і спортом. Основні положення доктрини вмістили в себе всі вихідні, концептуальні засади, які були виписані в попередніх програмах розвитку фізичної культури і спорту в державі.

Окремого аналізу заслуговують зміни державних пріоритетів, проголошених у Доктрині, які полягати у жорсткій регламентації видатків з бюджетів усіх рівнів, які мають спрямовуватись передусім на забезпечення фізичного виховання у державних і комунальних навчальних закладах; забезпечення діяльності спортивних шкіл, інших суб'єктів державного сектору; підготовку за державним замовленням фахівців у галузі фізичної культури і спорту; проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень; створення мережі сучасних спортивних споруд; забезпечення підготовки до участі збірних команд України в змаганнях світового рівня; соціальну рекламу рухової активності, як чинника здорового способу життя, інформаційно-просвітницьку діяльність; компенсацію витрат спортивним спорудам за їх пільгове використання певним групам населення; міжнародну діяльність у сфері фізичної культури і спорту; надання фінансової допомоги на конкурсних засадах організаціям галузі.

Як показав аналіз нормативних документів, Указом Президента України «Про національний план дій щодо реалізації державної політики у

сфері фізичної культури і спорту» від 02.08.2006 р. [165] з метою підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту було затверджено план дій, який визначав нові фінансові, кадрові, ресурсні, правові механізми забезпечення галузі, які полягали в: розробці та внесенні в тримісячний строк на розгляд Верховної Ради України проекту нової редакції Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [155]; опрацюванні питання із залученням частини прибутків вітчизняних виробників алкогольної та тютюнової продукції, грального бізнесу на розвиток фізичної культури і спорту; підвищенні рівня оплати праці тренерів дитячо-юнацьких спортивних шкіл та працівників центрів «Інваспорт»; розробці типових проектів будівництва спортивних споруд із урахуванням необхідності доступу до них осіб з обмеженими можливостями; формуванні системи підготовки фахівців зі спортивної медицини на базі Національного університету фізичного виховання і спорту України .

Але, як показав проведений аналіз, сучасний стан розвитку галузі, а також фактори, які обумовили її критичний стан, свідчать про низьку ефективність реалізації попередніх державних програм галузі, недовість запроваджуваних заходів, відсутність практичної реалізації більшості проголошених у програмах дій, відсутність дієвого державного контролю за їх виконанням, відсутністю науково обґрунтованих механізмів реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту. Вирішення запланованих завдань передбачається здійснити за рахунок зміщення державних пріоритетів, у порівнянні із попередніми програмами: у навчально-виховній сфері – на посилення системи контролю за станом фізичного розвитку та здоров'я вихованців, введенням предмета «фізичне виховання» до переліку дисциплін державної підсумкової атестації в 9, 11 класах, створення на базі лабораторії фізичного розвитку Академії педагогічних наук Науково-дослідного інституту фізичного виховання, утворення навчального закладу параолімпійського та дефлімпійського

резерву [105, с. 89].

Таким чином, як свідчить аналіз Державної програми розвитку галузі на 2007–2011 рр. [158], була передбачена зобов'язальна норма, яка запроваджувала розробку і затвердження відповідними радами регіональних програм розвитку фізичної культури і спорту. Значна увага науковцями галузі приділяється питанню формування і розробки вихідних принципів проектування вище означених нормативних документів. Так, на думку В. Ришковської, логіка і зміст принципів визначаються процесами циклу життя проекту: розробка і запуск проектованої системи; налагодження нормованого функціонування інноваційної системи; забезпечення стійкого відтворення і доцільного розвитку діяльності; своєчасне завершення циклу життя проекту або переоформлення діяльності у зв'язку зі зміною умов або появою інших цілей і проектів фізичного виховання.

Але практика управління фізичною культурою і спортом свідчить, що для ефективного розвитку цієї сфери необхідне правильне поєднання загальних властивостей процесу управління з особливостями управлінської діяльності в країні. Тому з метою подальшого розвитку фізичної культури і спорту необхідно визначити загальні правові, соціальні, економічні, а також організаційні основи управління на різних рівнях у масштабі регіонів і країни, який не повністю відповідає потребам практики з погляду її структурного, організаційного, методичного, функціонального, інформаційного змісту. Наявна нормативно-правова база не повністю сприяє ефективному управлінню процесами розвитку фізкультурного руху [143, с. 309].

Адже ефективна організація фізкультурно-спортивного руху передбачає сукупність і тісну взаємодію державних і громадських форм. Науковці вважають, що на державну гілку, яку формує система державних установ і яка характеризується наявністю державних програм, має покладатися: вирішення загальнодержавних завдань щодо збереження та зміцнення здоров'я різних груп населення; професійно-прикладна та

військово-прикладна підготовка молоді; здійснення фізичного виховання в дошкільних закладах і загальноосвітній школі, закладах вищої освіти I-II та III-IV рівнів акредитації, на виробничих підприємствах, у військових формуваннях, лікувальних та інших державних установах. Уся навчально-виховна і спортивна робота самодіяльних організацій має ґрунтуватися на основі типових програм і положень рекомендаційного характеру.

Проведені дослідження науковцями галузі дозволяють виокремити нагальні проблеми організаційно-правового забезпечення управління розвитком галузі та перспективні шляхи їх розв'язання, а саме: удосконалення нормативно-правових основ державного ліцензування й атестування діяльності громадських фізкультурно-спортивних інституцій, чітке визначення завдань, ролі, місця та взаємовідносин спортивних федерацій, добровільних спортивних товариств та спортивних клубів, чітке розмежування й визначення стратегічних завдань державних та громадських організацій у сфері фізичної культури і спорту [151]; нормативна регламентація взаємовідносин між управліннями, комітетами з питань фізичної культури і спорту і громадськими фізкультурними органами [56]; правова регламентація статусу і функції фізкультурно-спортивних товариств, вдосконалення змісту їх діяльності, вирішення питання їх фінансування відповідно до підпорядкованості Міністерству промислової політики. Агропрому, іншим відомствам, більш чітке визначення питання оподаткування, земельних відносин, вирішення проблеми розмежування повноважень Міністерства освіти і науки України і Міністерства України у справах сім'ї, молоді і спорту; врахування в державних галузевих програмах закономірностей функціонування і розвитку фізичної культури, до яких відносять: відповідність історичним епохам та соціальним умовам, природовідповідність, взаємовплив регіональних, національних та міжнаціональних компонентів фізичної культури [49, с. 17]; застосування програмно-цільового методу в управлінні розвитком матеріально-технічної бази галузі: створення сприятливих умов

фінансування програм розвитку фізичної культури і спорту підприємствами не державних форм власності [42].

Проведений системний аналіз організаційно-управлінських основ галузі засвідчив, що центральний виконавчий орган фізичної культури і спорту зазнав неодноразових змін своєї організаційної структури, що значно впливало на зміст і напрями його діяльності. Поліфункціональність, необхідність суміщення владних повноважень щодо реалізації державної політики в різних соціально-гуманітарних сферах значно знижує ефективність діяльності центрального виконавчого органу у сфері фізичної культури і спорту. З моменту набуття Україною статусу незалежної, суверенної держави було прийнято і різною мірою реалізовано низку державних програм, заходів щодо розвитку і поліпшення стану фізичної культури і спорту країни.

РОЗДІЛ IV.

ОЦІНКА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

4.1. Механізми кадрового забезпечення у сфері фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти України

Реалізація комплексу завдань і досягнення стратегічної мети функціонування галузі загалом, а також окремих її підсистем можливі лише за умови належного кадрового забезпечення фізичної культури і спорту, створення достатніх та оптимальних умов зростання її кадрового потенціалу. Як зазначається в галузевому законі [67], держава забезпечує підготовку та перепідготовку кадрів у сфері фізичної культури і спорту, приділяє особливу увагу їх підготовці для роботи у сільській місцевості. Законодавцем надано виключне право вести педагогічну, навчально-тренувальну та оздоровчу роботу в галузі громадянам, які мають спеціальну освіту або підготовку підтвержені дипломом, посвідченням (сертифікатом), виданим акредитованими навчальними закладами.

Необхідної конкретизації та уточнення в контексті нашого дослідження вимагають такі поняття: «кадрова політика», «кадрове забезпечення», «кадрові процеси», «кадри». У найширшому сенсі під поняттям «кадрова політика» у сфері фізичної культури і спорту слід розуміти системну діяльність державних органів влади, яка спрямована на формування, удосконалення, впровадження комплексу стандартів, професійних вимог до службовців, педагогічних та інших працівників галузі, критеріїв їх підбору, підготовки та перепідготовки, підвищення рівня кваліфікації, раціонального використання кадрового потенціалу та його збереження на основні кількісно-якісних прогнозів і перспектив розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Актуальними сьогодні є пріоритетні напрями державної кадрової політики у сфері фізичної культури і спорту,

визначені у національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [136], зміст яких зводиться до наступного: по-перше, кадрова політика в галузі має базуватись на використанні науково обґрунтованих підходів до прогнозування та задоволення реальних потреб суспільства у відповідних фахівцях (як за кількістю, так і за якістю підготовки); по-друге, держава здійснює заходи щодо підвищення рівня захисту інтересів фахівців галузі, удосконалення системи їх морального та матеріального стимулювання, нормування оплати праці, посилення особистої відповідальності за кінцевий результат професійної діяльності; по-третє, визначальними чинниками у доборі кадрів мають стати фаховий рівень, досвід роботи та вміння працювати в нових соціально-економічних умовах; по-четверте, удосконалення і систематичне проведення атестації працівників фізичної культури і спорту, оновлення нормативної бази з питань класифікації професій галузі.

Кадрове забезпечення, як складова кадрової політики галузі, за своєю сутністю є поліфункціональним поняттям, яке визначає зміст правового, організаційного, змістового, діяльнісного компонентів системи базової фахової підготовки спеціалістів галузі за відповідними напрямками, системи післядипломної освіти, підвищення кваліфікації, як умови перманентного удосконалення фахової компетенції працівників фізичної культури і спорту. У новій редакції Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [174] законодавцем передбачається нормативно закріпити за державою обов'язок щодо створення належних умов для праці, відпочинку, медичного обслуговування, підвищення кваліфікації один раз на п'ять років, правовий та соціальний захист, компенсації, встановлені законодавством про працю, призначення і виплату пенсій відповідно до закону, встановлення надбавок за спортивні звання працівникам, тренерам та іншим фахівцям у сфері фізичної культури і спорту. Центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту бере участь у ліцензуванні та акредитації закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців сфери

фізичної культури і спорту. Нововведенням у діяльність даної сфери є сприяння з боку держави розвитку волонтерського руху, основним завданням якого є надання на добровільних засадах допомоги в організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, пропагування здорового способу життя, надання консультаційної допомоги. Волонтери у сфері фізичної культури і спорту мають проходити відповідну підготовку та атестацію в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади в даній сфері.

На сучасному етапі основними завданнями з удосконалення системи кадрового забезпечення діяльності галузі є: розробка і затвердження нормативів кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту для формування державного замовлення на підготовку відповідних фахівців; оптимізація кількості закладів вищої освіти, які готують таких фахівців; удосконалення порядку ліцензування та акредитації закладів вищої освіти, які проводять підготовку фахівців галузі; удосконалення механізму залучення, підготовки та використання волонтерів у сфері фізичної культури і спорту; створення навчально-науково-спортивних комплексів на базі закладів вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України; видання державною мовою підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій з фізичної культури та спорту; шляхом стандартизації освіти вдосконалити вимоги до змісту, обсягу та якості вищої освіти, що визначаються загальною метою освітньої і професійної підготовки кадрів для сфери фізичної культури і спорту [175].

Надзвичайно важливим для оптимізації механізму кадрового забезпечення діяльності галузі є розуміння сутності поняття «кадрові процеси» та загальних засад управління, які мають бути адекватними управлінській ситуації, що склалася. На нашу думку, більш повно і вичерпно дано дефініцію і окреслено основні ознаки вищезазначеного поняття в працях В. Олуйка [145-146]. Під кадровими процесами слід розуміти об'єктивно зумовлені, соціально значущі зміни, розгортання стану

кадрових відносин і зв'язків, кількісних та якісних параметрів кадрового корпусу, результат дії об'єктивних та суб'єктивних факторів, причому як усередині організації, так і поза нею. Галузі фізичної культури і спорту цілковито притаманні такі кадрові процеси, як: оволодіння професією, включення особистості у сферу професійної діяльності, подальше професійне навчання та підвищення кваліфікації, становлення професіонала, посадове зростання, узагальнення, систематизація та передача набутого передового професійного досвіду, творчий генезис фахівця-професіонала. Кадровим процесам притаманні підвищена динаміка, нестабільність, стихійність, неврівноваженість, спостерігається посилення впливу традицій та звичаїв, здебільшого з негативними наслідками [150, с. 32]. Управління кадровими процесами – це цілеспрямований, спланований, координувальний і свідомо організований вплив суб'єктів управління кадрами на кількісні та якісні зміни кадрового складу в часі й просторі шляхом визначення потреби в кадрах і здійснення коригувальних дій для того, щоб кадри відповідали потребам у них з метою досягнення організацією поставлених цілей [186, с. 167].

Кадри, їх загальний рівень фахової компетентності, акумульований внутрішній потенціал і здатність до ефективного виконання посадових обов'язків, стабільність і збалансованість кадрового корпусу галузі є вирішальною та головною передумовою розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Кадри є основним (постійним, штатним), як правило, кваліфікованим складом працівників організацій, установ, підприємств галузі. Кадрам галузі фізичної культури і спорту притаманні такі риси, як: професійна підготовка; постійний характер службово-трудової, викладацької, викладацько-тренерської, управлінської діяльності, яка є основним джерелом фінансових надходжень; діяльність, спрямована на фактичну реалізацію чи забезпечення виконання поставлених завдань, функцій галузі фізичної культури і спорту [134].

Поступовість розгортання, механізм соціального поділу праці,

циклічність, наслідування в процесах розвитку, наявність зворотності та низхідних тенденцій в разі при гальмуванні або відсутності роботи щодо підтримання на належному рівні фахової компетентності кадрів фізкультурно-спортивного профілю обумовлює специфіку кадрових процесів, і відповідно, змістово-професійну сутність вимог до фахівців певних категорій та спеціальностей, форми організації, науково-методологічну базу їхньої підготовки, а надалі, за необхідності, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Підготовка кадрів для галузі фізичної культури і спорту має безперервний і циклічний характер, який обумовлюється запитами суспільства і держави, рівнем соціально-економічного та духовного розвитку соціуму, а динамічність суспільних процесів, вимагає наявності в системі безперервної фізкультурної освіти (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації) здатності до системно-функціонального оновлення, саморозвитку, полівекторності в діяльності з метою збереження гомеостазису та врівноваженості в умовах зовнішньої нестабільності. Окремим аспектам процесу кадрового «забезпечення» сфери фізичної культури і спорту присвячено низку наукових праць, а саме:

– визначенню напрямів, вимог, змісту, форм, принципів, методів, засобів, технологій підготовки фізкультурних кадрів різних спеціальностей сфери фізичної культури і спорту [130, с. 78];

– організації та науково-методичному забезпеченню післядипломної освіти та системи перепідготовки кадрів в галузі фізичної культури і спорту [118];

– організаційно-змістовим, процесуальним, науково-методичним основам інституту підвищення кваліфікації державних службовців у галузі фізичної культури і спорту [111, с. 20].

Сфера фізичної культури і спорту, як галузь виробництва фізкультурно-спортивних послуг, є середовищем, в якому створюється життєвий простір реалізації спеціально-прикладних знань її працівниками з

метою задоволення різноманітних потреб фізкультурно-оздоровчого, спортивного характеру соціуму, держави, певних верств суспільства, окремого індивіда. Надзвичайно широкий спектр суспільних потреб і високі вимоги до кількісно-якісних характеристик створюваного продукту галузі є тими факторами, які обумовлюють цільове спрямування діяльності системи галузі «Фізична культура і спорт», із виокремленням її підсистем із специфічними, лише їм притаманними завданнями, що дозволяє систематизувати і класифікувати всю профільну гаму кадрового корпусу, який забезпечує функціонування галузі загалом, а також окремих її підсистем [107].

У науковій літературі, нормативно-правових актах визначається перелік типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад, кваліфікаційні характеристики професій працівників у галузі фізичної культури і спорту. Зважаючи на мету нашого дослідження необхідно уточнити поняття «професія» та «посада».

Під поняттям «професія» розуміють виокремлений у рамках суспільного поділу праці комплекс дій та відповідних знань, що вимагає відповідної освіти чи кваліфікації, які особа може виконувати відносно постійно, та які становлять засоби утримання для неї [101, с. 56]. Посада – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень [59, с. 100].

Таким чином, взаємозв'язок між цими поняттями полягає в тому, що поняття «професія» і «посада» є категоріями, які визначають вимога до суб'єкта, який здійснює або має намір здійснювати професійну діяльність в галузі, перше визначає зміст необхідних знань і навичок, напрямок підготовки фахівця за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, а друге – професійно-кваліфікаційна вимога до працівника з певною професійною підготовкою, стажем роботи, досвідом з метою встановлення відповідності фахової компетентності індивіда посаді, яку він має намір обіймати або

обіймає. Отже, для того, щоб обіймати певну посаду, необхідно насамперед оволодіти професією, яка забезпечує здатність до виконання професійних завдань у галузі фізичної культури і спорту.

Аналіз динаміки показників кадрового забезпечення галузі «Фізична культура і спорт», за даними щорічної статистичної звітності [45], виявив, що загалом по Україні кількість штатних працівників, без урахування платних інструкторів і тренерів, збільшилась на 13,7 % і становила у 2011 р. 76125 осіб проти 66963 осіб у 1992 р.

Однак проведений аналіз показав, що позитивними змінами характеризувався кількісний склад керівників різного рівня в галузі фізичної культури і спорту. Більше ніж у два рази збільшилась кількість працівників апаратів спортклубів, підприємств, установ, навчальних закладів (122, 5%); на 85,4 % – працівників апаратів «Інваспорт»; працівників спортивних шкіл – 51,6 %; працівників апаратів спорткомітетів, комітетів управлінь у справах молоді і спорту (державних службовців): обласних – 24,6 %, районних і міських – 27,2 %; працівників апаратів спортивних товариств: обласних – збільшення на 34,3 %, і в той же час у первинних районних і міських осередках спостерігається зменшення працівників на 11,1 %. Таким чином, слід відзначити, що при відносно сталій кількості викладачів закладів вищої освіти, загальноосвітніх шкіл, тренерів-викладачів із спорту, спеціалістів з фізичного виховання дошкільних закладів, кількість працівників керівного складу в галузі зростає.

Іншим значимим показником кадрового забезпечення діяльності галузі є наявність кількості платних інструкторів і тренерів. Так, у 1992 р. їх налічувалось 1923 особи, в 1998 р. – 7619, у 2002 і 2006 рр. – 12192 та 15380 осіб. Станом на 2011 р. платних інструкторів і тренерів налічується 2252 особи, що в 7 разів менше в порівнянні з 2006 р. Такі негативні тенденції можна пояснити настанням кризових явищ в економіці держави, спадом виробництва, зменшенням платоспроможного попиту на послуги, які

виробляються галуззю, зменшенням доходів громадян і, відповідно зменшенням частки, яка витрачалась на заняття фізичними вправами [187, с. 78].

Так, за часи незалежності, зокрема з 1992 р. по 2014 р., кількість працівників галузі, які мають спеціальну освіту та закінчили виші навчальні заклади 3-4 рівнів акредитації, збільшилась на 14,1 %. а тих, хто отримав спеціальну освіту в закладах вищої освіти 1-2 рівнів акредитації – на 6,8 %. Слід також відзначити, що впродовж досліджуваного періоду на 16,5 % зросла кількість спеціалістів осіб жіночої статі й у загальній тендерній структурі їх частка станом на 2009 р. становила 33,4 % [187, с. 101].

Таким чином, у загальній структурі є оптимальним процентне співвідношення кадрового забезпечення певного напрямку, яке кількісно і за складом відповідає кількості тих, хто займається спортом (табл. 2.1). Станом на 2013 р. у галузі 71,6 % фахівців мають відповідну базову і повну вищу спеціальну освіту, 11,8 % – закінчили заклади вищої освіти 1-2 рівнів акредитації, а 12602 особи, або 16,5 % від загальної кількості працівників, не мають освіти фізкультурно-спортивного профілю. Аналіз структури розподілу зайнятості працівників у сфері фізичної культури і спорту засвідчив, що із загальної кількості, 52,1 % фізкультурних кадрів задіяні на викладацькій роботі у дошкільних навчальних закладах, загальноосвітніх школах, закладах вищої освіти 1-4 рівнів акредитації, професійно-технічних училищах; 23,9 % – працюють тренерами з вищу спорту, інструкторами; 4,6 % – обіймають посади методистів та інструкторів з фізичної культури і спорту; 15,8 % – спеціалістів різного фізкультурно-спортивного профілю здійснюють організаторсько-управлінську діяльність; 2 % – є працівниками фізичної культури і спорту в державних органах влади (державні службовці).

Штатні працівники сфери фізичної культури та спорту

№ з/п	Назва регіону	Загальна кількість штатних працівників		З них зі спеціальною освітою			
		2013 р.	2014 р.	2013 р.	%	2014 р.	%
1	Вінницька	2 647	2667	2 287	86,40	2 309	86,58
2	Волинська	1 926	1929	1 828	94,91	1 846	95,70
3	Дніпропетровська	5 737	5745	4 531	78,98	4 636	80,70
4	Донецька	5 878	2822	5 143	87,50	2 428	86,04
5	Житомирська	2 191	2141	1 698	77,50	1 696	79,22
6	Закарпатська	1 460	1423	1 294	88,63	1 292	90,79
7	Запорізька	2 897	2940	2 836	97,89	2 821	95,95
8	Івано-Франківська	2 517	2499	2 462	97,81	2 415	96,64
9	Київська	2 724	2740	2 194	80,54	2 224	81,17
10	Кіровоградська	1 637	1613	1 436	87,72	1 435	88,96
11	Луганська	2 979	869	2 521	84,63	703	80,90
12	Львівська	4 261	4268	3 933	92,30	3 974	93,11
13	Миколаївська	2 204	2107	2 093	94,96	2 025	96,11
14	Одеська	4 863	4405	4 212	86,61	3 910	88,76
15	Полтавська	2 218	2195	1 824	82,24	1 816	82,73
16	Рівненська	2 159	2177	1 839	85,18	1 896	87,09
17	Сумська	2 118	2035	1 891	89,28	1 764	86,68
18	Тернопільська	1 774	1770	1 621	91,38	1 650	93,22
19	Харківська	4 647	4437	4 208	90,55	3 826	86,23
20	Херсонська	1 962	1974	1 695	86,39	1 663	84,25
21	Хмельницька	2 071	2058	1 781	86,00	1 799	87,41
22	Черкаська	1 960	1883	1 751	89,34	1 719	91,29
23	Чернівецька	1 427	1455	1 254	87,88	1 255	86,25
24	Чернігівська	1 906	1906	1 617	84,84	1 586	83,21
25	м. Київ	6 198	6666	5 891	95,05	6 449	96,74
Усього:		72 361	66 724	63 840	88,22	59 137	88,63

Надзвичайно низьким є абсолютний показник забезпеченості галузі фахівцями з фізичної реабілітації, спеціалістами фізкультурно-реабілітаційної та спортивної роботи з людьми з особливими потребами, лікарями спортивної медицини, їх частка до загальної кількості працівників становить лише 0,7 %, також слід відзначити, що інструкторами з фізичної культури і спорту при сільських і селищних радах працює лише 1 % фахівців [105, с. 151].

Іншим інформативним показником якості кадрового забезпечення галузі є кількість працівників, професійна діяльність яких пов'язана із наданням фізкультурно-оздоровчих та спортивних послуг, які в той же час не мають належної фахової освіти. Так, серед працівників фізичної культури у навчальних закладах їх частка становить 7,5 %; серед методистів та інструкторів фізичної культури – 23,9 %; інструкторів з фізичної культури сільських і селищних рад – 55,3 %; спеціалістів фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з людьми зі особливими потребами – 17,3 %; спеціалістів фізичної реабілітації – 7,6 %. Особливої уваги заслуговує факт наявності 33,3 % працівників фізичної культури і спорту органів державної виконавчої влади, які здійснюють керівництво галуззю в межах наданих повноважень без наявності фахової освіти. Аналіз кадрового забезпечення галузі за підсистемами та напрямками роботи у 2013 р. засвідчив, що спортивну роботу проводить 36630 спеціалістів.

У цьому контексті можна констатувати, що показники кадрового забезпечення фізкультурними кадрами закладів освіти свідчать про наявність структурної кадрової незбалансованості у дошкільних навчальних закладах (індекс 371,6) та в професійно-технічних закладах освіти (209,3). Також спостерігається наявність кризових явищ у кадрових питаннях у фізкультурно-оздоровчій роботі за місцем проживання громадян, індекс кадрового забезпечення становить 368,9. Великі показники індексу також свідчать про велику інтенсивність праці, виходячи із нормативних

розрахунків завантаженості відповідних категорій фізкультурних працівників [109].

Загальні тенденції кадрового забезпечення діяльності галузі характеризуються покращенням узагальнюючого показника, зміни якого становили впродовж 1992–2013 рр. 28,3 %. Природа цих змін обумовлена не приростами кадрового корпусу галузі, і оптимальною структурною кадровою збалансованістю на фоні сталої кількості населення України і тих, хто охоплений усіма видами фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи, а значним погіршенням демографічної ситуації в країні на фоні незначного збільшення штатних працівників галузі і, як засвідчили попередні узагальнені дані, таке збільшення спостерігається здебільшого за рахунок керівної та обслуговуючої ланок. Підготовка кадрового корпусу галузі здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями – молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр згідно з відповідними освітньо-професійними програмами [18, с. 82]. Згідно з положенням, молодший спеціаліст у галузі фізичної культури і спорту – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув загальнокультурну підготовку, спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення типових професійних завдань, які передбачені для відповідних посад у сфері фізичної культури і спорту.

Бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад галузі. Освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста в галузі фізичної культури і спорту можливо здобути лише на основі кваліфікації бакалавра, який передбачає оволодіння спеціальними знаннями та уміннями, що дозволять фахівцю вирішувати складні професійні завдання.

Магістр у галузі фізичної культури і спорту – це рівень фахівця, який

на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань [29].

Підготовка фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня для задоволення кадрових потреб сфери фізичної культури і спорту здійснюється за відповідними напрямками підготовки [28, с. 5], також передбачена можливість поєднання напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників фізичної культури і спорту [46].

В Україні підготовку фахівців з фізичної культури і спорту здійснюють Національний університет фізичного виховання та спорту України, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури та спорту, Львівський державний університет фізичної культури, Харківська державна академія фізичної культури. В системі Міністерства освіти і науки та Міністерства молоді і спорту України професійну підготовку фахівців фізичного виховання та спорту здійснюють 24 факультети фізичного виховання закладів вищої освіти, а також 5 непрофільних закладів вищої освіти: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Вінницький технічний університет, Рівненський державний економічний інститут, Таврійський інститут підприємництва і права, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» [34, с. 97].

Як свідчать останні дані, якість підготовки фахівців бажає бути кращою і відповідати кваліфікаційним вимогам професійної спеціалізації. Так, аналіз державних нормативних документів [136; 159-160] показав, що підготовка фахівців здійснюється за двома основними напрямками – педагогічна освіта та фізичне виховання і спорт за спеціальностями: педагогіка і методика середньої освіти (фізична культура), фізичне виховання, фізична реабілітація, олімпійський та професійний спорт.

Феноменом системи підготовки фахівців галузі відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів є поєднання спеціальностей за основним напрямом підготовки із додатковими. Як зазначається в нормативному документі [137], в педагогічних та класичних університетах, педагогічних коледжах підготовка педагогічних працівників сфери фізичної культури і спорту здійснюється за галуззю наук «Освіта» за напрямками: «Фізичне виховання» та «Здоров'я людини». Згідно з цим положенням, можлива підготовка за поєднаними напрямками, спеціальностями і спеціалізаціями лише в разі спорідненості галузей наук, що відображається у шкільних навчальних предметах, видах педагогічної діяльності в середній школі, дошкільних і позашкільних навчальних закладах та обсягу часу, передбаченого на вивчення відповідних шкільних навчальних предметів. Особливість педагогічних спеціалізацій полягає в тому, що вони передбачають як поглиблення змісту відповідних напрямів (спеціальностей), так і забезпечують необхідну фахову підготовку з різних напрямів педагогічної діяльності. Фахівцям освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, підготовка яких здійснюється за поєднаними спеціальностями або спеціальністю і додатковою спеціальністю, присвоюється кваліфікація за першою і другою спеціальностями, спеціалізаціями й записується у додатку до диплома.

Не викликає заперечень можливість підготовки і подальшого надання фахівцям у сфері фізичної культури і спорту додаткової кваліфікації вчителя з основ здоров'я, фізіології, біології, адже процес її отримання передбачає поглиблене вивчення циклу природничих дисциплін, які є органічною і важливою складовою формування професійної компетенції спеціалістів фізкультурного профілю. Негативним, на нашу думку, є поєднання таких напрямів підготовки із подальшим присвоєнням кваліфікації вчителя фізичної культури, інструктора фізичного виховання: початкова освіта, вчитель фізичної культури початкової школи; соціальна педагогіка, вчитель фізичної культури; дошкільна освіта, інструктор з фізичного виховання дітей дошкільного віку; природничі науки, біологія,

вчитель біології, фізичної культури та екології; природничі науки, географія, вчитель географії, фізичної культури та економіки (табл. 2.2).

Таблиця 5

Характеристика рівнів підготовки

Освітньо-кваліфікаційний рівень	Найменування галузі знань	Напрямок підготовки	Додаткові спеціальності та спеціалізації	Кваліфікація
1	2	3	4	5
Молодший спеціаліст	Фізичне виховання і спорт	Фізичне виховання	За певним видом спорту	Викладач фізичного виховання
Бакалавр, спеціаліст	Олімпійський та професійний спорт	Спорт	За певним видом спорту	Викладач фізичного виховання (тренер з виду спорту за олімпійськими та неолімпійськими видами спорту); викладач фізичного виховання, менеджер у сфері фізкультурно-спортивної діяльності
Бакалавр, спеціаліст	Фізичне виховання	Фізичне виховання	Організатор туристичної роботи	Викладач фізичного виховання (організатор туристичної роботи)
Бакалавр, спеціаліст	Здоров'я людини	Фізична реабілітація	Фахівець з рекреації, оздоровчої фізичної культури, фізичної реабілітації	Викладач основ здоров'я людини (організатор валеологічної служби в дошкільних, шкільних та реабілітаційних закладах освіти); викладач основ здоров'я людини (тренер з оздоровчого фітнесу); викладач фізичного виховання (фахівець з рекреації та оздоровчої фізичної культури); викладач фізичного виховання (фахівець з фізичної реабілітації)

Бакалавр, спеціаліст, магістр	Туризм	Організація туристичного обслуговування, туризм	Фізичне виховання і спорт	Менеджер туризму, викладач фізичного виховання
Бакалавр, спеціаліст, магістр	Мистецтво	Хореографія	Фізичне виховання і спорт	Хореограф. Викладач фізичного виховання
Магістр	Фізичне виховання і спорт	Фізичне виховання і спорт, здоров'я людини	Олімпійський та професійний спорт; теорія та методика оздоровчої фізичної культури і масового спорту; менеджмент і управління фізичним вихованням і спортом, фізіологія спорту; психологія спорту; біомеханіка спорту; рекреація, оздоровча фізична культура; фізична реабілітація	Викладач фізичного виховання, тренер-викладач з виду спорту
Бакалавр, спеціаліст, магістр	Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини	Фізичне виховання	Здоров'я людини, Біологія, методика туристичної роботи, методика спортивно-масової роботи, фізичне виховання у спеціальному навчальному закладі, фізичне виховання дітей дошкільного віку	Педагогіка і методика середньої освіти. Вчитель фізичної культури. Викладач фізичного виховання, вчитель фізичної культури з однією із спеціалізацій та спеціальностей
Бакалавр, спеціаліст,	Педагогічна	Дошкільна	Фізична культура	Інструктор з фізичного виховання дітей

магістр	освіта	освіта		дошкільної о віку
Бакалавр, спеціаліст, магістр	Педагогічна освіта	Початкова освіта	Фізична культура	Вчитель фізичної культури початкової школи
Бакалавр, , магістр	Педагогічна освіта	Соціальна педагогіка	Фізичне виховання	Соціальний педагог. Вчитель фізичної культури
Бакалавр, спеціаліст, магістр	Педагогічна освіта	Фізичне виховання	Туризм, фізична реабілітація, здоров'я людини	Педагогіка і методика середньої освіти. Вчитель фізичної культури. Викладач фізичного виховання
Бакалавр, спеціаліст, магістр	Природничі науки	Біологія	Фізичне виховання	Біолог. Вчитель біології, фізичної культури та екології, викладач біології
Бакалавр, спеціаліст, магістр	Природничі науки	Географія	Фізичне виховання	Географ. Вчитель географії, фізичної культури та економіки

Таке поєднання, на нашу думку, є некоректним у зв'язку з різним спрямуванням напрямів підготовки, що відповідно відображається в навчальних програмах, представлених у них предметах і кількості годин на їх проходження, особливо в частині циклу професійно-прикладних дисциплін, який неможливо охопити за той обсяг годин, що відводиться на предмети додаткової спеціалізації, які за кількістю та змістом мають відповідати шкільним та іншим галузевим програмам.

Як наслідок, фахівці, які отримують додаткову кваліфікацію «З фізичної культури і спорту», мають не чітке уявлення про специфіку діяльності у сфері фізичної культури і спорту, характеризуються

недостатньою сформованістю, а подекуди і повною відсутністю необхідних знань, умінь, навичок для того, щоб здійснювати види професійної діяльності, якими має володіти майбутній фахівець фізичного виховання та спорту: діагностичну, реабілітаційну, репродуктивну, спортивну, освітянську, профілактичну, організаційну [103, с. 123]. Також необхідно відзначити, що негативними і розповсюдженими в підготовці фахівців з додатковою спеціальністю в галузі фізичної культури і спорту є проблеми закладів вищої освіти у належному забезпеченні навчально-виховного процесу науково-викладацькими кадрами, матеріально-технічною базою, інвентарем, спорудами та обладнанням, базами для проходження всіх видів практики на чолі з професійно-компетентними керівниками. Визначальним суб'єктивним фактором низької якості підготовки таких фахівців є відсутність будь-якої спортивної кваліфікації, перманентного фізичного удосконалення шляхом підвищення своєї спортивної майстерності в обраному виді спорту.

Таким чином, підготовка фахівців фізичної культури і спорту здійснюється відповідно до державних стандартів вищої освіти. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» [137] державні стандарти вищої освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки. Вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання вищої освіти. Державні стандарти вищої освіти застосовуються з метою забезпечення якості вищої освіти і потреб народного господарства, науки та культури у фахівцях, а також розроблення, впровадження та удосконалення нормативної і навчально-методичної бази, що регламентує підготовку фахівців з вищою освітою.

Підготовка фахівців в галузі фізичної культури і спорту здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями за певними спеціальностями з урахуванням вимог державного класифікатора професій, державного

класифікатора видів економічної діяльності, міжнародної стандартної класифікації освіти. Галузева компонента державних стандартів вищої освіти у сфері фізичної культури і спорту передбачає освітньо-кваліфікаційну характеристику майбутнього фахівця, узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі господарства і вимоги до його компетентності. Важливою складовою державних стандартів є освітньо-професійна програма, яка встановлює розподіл обсягу освітньо-професійної програми за циклами підготовки в академічних годинах, нормативну частину змісту навчання у навчальних елементах, їх інформаційних обсяг та рівень засвоєння, рекомендований перелік навчальних дисциплін, форми контролю та державної атестації, нормативний термін навчання. Передбачено цикли гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки, що забезпечує певний освітній рівень, цикл професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки, що разом із попередніми циклами забезпечує певний, освітньо-кваліфікаційний рівень[134]. Програмне забезпечення включає державні програми розвитку галузі в системі взаємовідношення з іншими соціальними явищами: освітою, виробництвом, професійною і військовою діяльністю. Мета дисципліни “Фізичне виховання” у закладі вищої освіти III-IV рівнів акредитації:

- послідовне формування фізичної культури особистості фахівця відповідного рівня освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр);
- знання основ ППФП і уміння застосовувати їх на практиці.

Для досягнення студентами мети фізичного виховання передбачається комплексне вирішення таких завдань:

- формування розуміння ролі фізичної культури в розвитку особистості та підготовки її до професійної діяльності;
- набуття рухових умінь і навичок забезпечення загальної і професійно-прикладної фізичної підготовленості, що визначатимуть психофізичну готовність випускників вищого навчального закладу освіти до

життєдіяльності й обраної професії.

Ефективність даної підготовки обумовлена її структурою. Формування підготовленості – це неперервний процес, який проходить поетапно.

Модель багаторічної підготовки протягом навчання у вузі передбачає п'ять етапів. Враховуючи низький рівень фізичної підготовленості випускників, першим обов'язковим етапом є загальна фізична підготовка. Для розуміння складності проблеми до створення програм професійно-прикладної фізичної підготовки необхідно підходити з позиції системності. Зважаючи на завдання нашого дослідження, нами здійснено аналіз та узагальнення змісту, форм, структури підготовки фахівців фізичної культури і спорту за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» у частині формування комплексу професійно-прикладних знань, умінь, навичок, які забезпечують можливість здійснення керівних, організаторських, комунікативних функцій в процесі управлінської діяльності на рівні організації, установи, підприємства фізкультурно-спортивного профілю, на відповідних посадах апарату державної служби.

Аналіз освітньо-професійних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик підготовки бакалаврів у галузі фізичної культури і спорту за напрямками «Здоров'я людини», «Спорт», «Фізичне виховання» та «Теорія і методика середньої освіти. Фізична культура» засвідчив, що випускник вищого навчального закладу у сфері управління фізичною культурою і спортом має володіти сукупністю знань, умінь та навичок, які забезпечують здатність фахівця використовувати техніку ділового спілкування, ораторського мистецтва, ділового адміністрування; реалізовувати інноваційні технології менеджменту, маркетингу, рекламної справи в умовах ринкової економіки; здійснювати управління підприємством, організацією спортивної спрямованості незалежно від форм власності на основі ґрунтовного оволодіння основами галузей права (господарського, трудового, підприємницького, фінансового, адміністративного та інших), змістом дисциплін економічного та фінансового спрямування, основами

менеджменту організацій. Згідно з вищенаведеним, фахівці за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Бакалавр» у галузі фізичної культури і спорту можуть обіймати такі керівні посади: директор (керівник) підприємства, установи, організації фізкультурно-спортивної спрямованості, завідувач спортивної споруди, директор (керівник) малого підприємства у сфері охорони здоров'я, освіти, культури тощо [136]

Порівняльний аналіз за кількістю та змістом навчальних дисциплін управлінського циклу за вище наведеними напрямками виявив, що професійно-прикладна підготовка до управлінської діяльності за напрямом «Здоров'я людини» забезпечується в процесі проходження та оволодіння змістом багатьох начальних дисциплін.

Як показав зроблений аналіз, державні стандарти окремих напрямів підготовки фахівців суттєво відрізняються як за кількістю навчальних дисциплін, так і за загальним часом відведеного на їх проходження, що, у свою чергу, вносить суттєві корективи під час визначення кількості годин на аудиторну та самостійну роботу студента, а також добору змістових модулів, окремих тем, обсягу навчального матеріалу, форм роботи студента та форм контролю за результатами навчальної діяльності. Значним недоліком діючих державних стандартів, на нашу думку, є значне зменшення кількості годин соціально-економічної підготовки, яка за своїм змістом і специфікою створює підґрунтя професійної готовності фахівця до управлінської діяльності.

З іншого боку, передбачено варіативну частину освітньо-професійних програм, яка може передбачати перелік дисциплін управлінського циклу за вибором студента або навчального закладу, що створює ситуацію неузгодженості, з точки зору єдності державних вимог до змісту управлінської підготовки майбутніх викладачів, керівників, державних службовців у галузі фізичної культури і спорту. Іншим інформативним показником є порівняння часу відведеного в освітньо-професійних програмах на проходження дисциплін управлінського циклу із

розрахунковим відповідно до існуючих методик [39, с. 196]. Компаративний аналіз засвідчив, що розрахунковий час для вирішення усіх навчальних завдань та досягнення кінцевої мети навчання з якісним засвоєнням студентами навчального матеріалу з курсів «Менеджмент і маркетинг фізичної культури і спорту», «Економіка фізичної культури і спорту» має знаходитись у діапазоні 135–162 академічні години або 2,5-3 національні кредити, з яких 1,5-2 кредити мають бути відведені на аудиторну роботу, а 1 кредит – на самостійну роботу студента. У діючих державних стандартах академічний час відведений на вивчення вище згаданих навчальних дисциплін, є майже у два рази меншим від розрахункового, що власне зводить до небезпечного мінімуму час, відведений на аудиторну роботу зі студентом, знижує дієвість контрольних заходів за навчальною діяльністю майбутніх фахівців у галузі фізичної культури і спорту. Така ситуація, на нашу думку, призводить до негативних наслідків, які полягають у наступному:

- невідповідність обсягу знань майбутніх фахівців з дисциплін управлінського циклу вимогам визначених у освітньо-кваліфікаційних характеристиках підготовки бакалаврів за певними напрямками;

- недостатня сформованість практичних умінь та навичок, загальної професійної компетентності управлінської діяльності в галузі фізичної культури і спорту;

- нездатність випускників на належному рівні виконувати функції відповідно до займаної посади у сфері управління фізичною культурою і спортом.

Зважаючи на багатоманітність завдань, специфіку діяльності в окремих підсистемах сфери фізичної культури і спорту, усунення вищезначених негативних наслідків вбачається можливим шляхом введення в систему підготовки фахівців додаткової спеціалізації у сфері управлінської діяльності за рахунок годин варіативної частини програм, що дозволить здійснити цільове спрямування певного контингенту студентів на

майбутню і подальшу поглиблену спеціалізацію саме в управлінській сфері галузі фізичної культури і спорту з подальшою перепідготовкою за певним фахом та післядипломною підготовкою з метою підвищення кваліфікації. Системою безперервної освіти висококваліфікованих управлінських кадрів для галузі фізичної культури і спорту передбачена освітньо-професійна післядипломна підготовка [48, с. 10]. Законом визначено, що під освітньо-професійною післядипломною підготовкою слід розуміти реалізацію освітньо-професійної програми, яка забезпечує підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів, стажування тощо, на базі освітньо-професійної програми підготовки кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста чи магістра. Система післядипломної освіти забезпечує перманентне вдосконалення фахової компетенції фахівців підсистем галузі, ґрунтується на врахуванні специфіки професійної діяльності різних категорій працівників у сфері фізичної культури і спорту: керівників, державних службовців, викладачів навчальних закладів, тренерів з видів спорту, оздоровчої фізичної культури, спортивних лікарів.

Як свідчить проведений аналіз системи підготовки та формування організаторської та управлінської складових фахово-професійної компетенції майбутнього спеціаліста з фізичної культури і спорту, важливе місце в подальшому професійному зростанні, підвищенні ефективності управлінської діяльності керівної ланки галузі, відведено саме післядипломній освіті: перепідготовці та підвищенню кваліфікації управлінців, менеджерів, державних службовців фізичної культури і спорту. Перепідготовка, в залежності від специфіки майбутньої діяльності, може передбачати отримання особою другої вищої освіти в галузі фізичної культури і спорту або отримання другої вищої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр) в інших галузях, пов'язаних з підготовкою управлінців, менеджерів, державних службовців, особами, які мають базову або повну вищу освіту в галузі фізичної культури і спорту [50].

На нашу думку, викладач або керівник будь-якого рівня в галузі

фізичної культури і спорту, незалежно від форм власності, має володіти широким спектром знань, які визначають специфіку викладацької, тренерської, інструкторської діяльності, з одного боку, а з іншого – бути компетентним у розв’язанні питань і проблем, пов’язаних із державним управлінням галуззю, економічних, фінансових, юридичних, соціальних, політичних аспектів, що обумовлюють ефективність функціонування галузі та напрямок її розвитку.

Надзвичайно актуальним для вдосконалення системи підготовки фахівців галузі фізичної культури і спорту залишається питання реалізації основних положень Болонської декларації в нормативних документах, які регламентують процес підготовки висококваліфікованих фізкультурно-спортивних кадрів. Виконання положень Болонської декларації дозволить, насамперед, розширити сферу працевлаштування фахівців підготовлених у закладах вищої освіти України на ринках праці країн Європейського союзу. Створення єдиного європейського освітянського простору передбачає перехід на єдині стандарти навчання шляхом введення двоступеневої системи вищої освіти, системи залікових кредитів, уніфікованої системи оцінювання успішності навчальної діяльності майбутніх фахівців. Процеси європейської інтеграції України у сфері вищої фізкультурної освіти мають ґрунтуватись на принципах мобільності, автономії з відповідальністю, базуванні вищої освіти на наукових дослідженнях, освіти протягом усього життя, диверсифікації, якості освіти, сумісної кваліфікації, привабливості [56]. Реалізація всього комплексу завдань підвищення якості вищої освіти в галузі має передбачати:

- відповідність змісту вищої фізкультурної освіти професійно-кваліфікаційним характеристикам професій галузі фізичної культури і спорту, які мають бути розробленими у відповідності до стандартів що висуваються до змісту та якості фізкультурно-оздоровчих, спортивних, рекреаційно-відновлювальних та інших послуг, як специфічного продукту, що створюється галуззю;

- узгодження та приведення у відповідність в освітньо-професійних

програмах кількості предметів, кредитів, загального терміну підготовки фахівця з стандартами країн, що утворюють єдиний освітянський простір;

– узгодження та приведення у відповідність змісту, кредитів, форм навчальної роботи, контролю, системи оцінювання навчальної діяльності за окремими навчальними предметами шляхом поглиблення співпраці з закладами вищої освіти Європи;

– розробку ефективних методів дослідження та оцінки якості вищої фізкультурної освіти, що надається відповідними навчальними закладами;

– створення належних соціально-економічних умов для учасників освітнього процесу на рівнях: навчальний заклад, студент, викладач.

Також необхідно відзначити, що під поняттями «узгодженість» та «приведення у відповідність» ми розуміємо уніфікацію освітніх комунікацій на рівні принципів та пріоритетів у підготовці бакалаврів та магістрів, із врахуванням визнаних переваг вітчизняної системи освіти, передбаченням у змісті навчальних модулів особливостей формування, функціонування, розвитку національної фізичної культури і спорту [24, с. 12].

4.2 Механізми і регулятиви виховного потенціалу закладів вищої освіти України

Державне реформування освітньо-виховного процесу в Україні, його удосконалення є найбільш актуальною соціокультурною проблемою, що здебільшого зумовлена процесами глобалізації та проблемами формування творчої компоненти особистості як необхідної якості людини, особливо фахівця, для адаптації в сучасних умовах. Досягнення системного ефекту при реалізації виховно-освітніх технологій визначається як раціональний і науково обґрунтований вибір методів та засобів для досягнення програмних цілей виховання у процесі навчання, і на цій основі підготовки фахівців, здатних вирішувати професійні завдання з урахуванням змін, що відбуваються в

економіці, соціальному середовищі, у сфері захисту економічних та національних інтересів, інформаційній і державній безпеці та низки інших чинників, що зумовлюють розвиток та впровадження інноваційних механізмів у конкретній сфері людської діяльності [55, с. 310]. Одним з можливих шляхів досягнення цієї мети є виявлення та раціональне використання виховного потенціалу закладів вищої освіти, а також формування регулятивів з впровадження виховно-освітніх технологій у системі вищої освіти. Цей підхід націлено на максимальне розкриття інтелектуального і творчого потенціалу учасниками цілісного навчального процесу. У ході здійснення цього підходу створюється творча та змагальна атмосфера з визнання талантів при впровадженні інноваційних методів і засобів, заснованих на моделі суб'єктно-об'єктної взаємодії учасників цілісного навчального процесу.

Виховний потенціал ЗВО у даному контексті реалізації виховно-освітніх технологій і програм повинен охоплювати періоди «Я-концепції» з урахуванням поваги до гідності усіх народів світу та усвідомлення того, що з поведінки окремого індивіда роблять висновок про представників країни та цілої нації.

Як показує проведений аналіз методів застосування організаційного механізму, державні навчальні заклади мають відповідний виховний потенціал, використання якого може впливати на загальну картину успішності студентів і формування у майбутніх фахівців якостей вихованості, духовності та соціальної зрілості[49].

Стосовно системи вищої освіти, де може реалізуватися цілісна освітня програма, виховний потенціал можна охарактеризувати з позиції оновлюваного і змінюваного резерву для системного регулювання підвищення ефективності навчального процесу та якості освіти. Також передбачається, що виховний потенціал має системні взаємодії учасників цілісного навчального процесу і відповідні структурні підрозділи, що беруть участь в управлінні і формуванні заданої моделі фахівця, – кафедри, факультети та інші структурні підрозділи ЗВО.

Слід констатувати, що у межах перебування у ЗВО студентові надається достатня кількість часу самоствердитися в житті і отримати відповідну професійну компетентність з обраного фаху. Надаючи студентові можливість самостійно розвиватися, виш виступає як головний системний елемент, де проектуються не лише основні цілі, але і зміст навчання, виховання та освіти. При розгляді студента як головного суб'єкта навчальної діяльності, кожен з цих компонентів має міру своєї значущості. Стосовно виявлення джерел виховних ресурсів і вироблення на їхній основі головних принципів реалізації виховно-освітніх технологій потрібно ураховувати чинник віку студентської молоді.

Середньостатистичні дані свідчать, що вік студентів при вступі і закінченні, в середньому, становить від 17–18 до 23–26 років. Згідно з даними, у зазначений проміжок часу намічається найбільш активна фаза пізнавальних інтересів та розвитку інтелектуальних здібностей молоді особи [52–54]. Саме у цей період кожен індивід все більше усвідомлює свої дії, тобто він може чіткіше визначити плани і намітити траєкторію досягнення своєї мети. Водночас на кожному етапі розвитку особистості усе більш значущим стає ступінь впливу зовнішніх дій, що мають складові соціально-економічного характеру та показників якості життя. Зовнішнє середовище інколи може викликати природну активність студента, тобто позитивну мотивацію, а інколи може негативно вплинути, що породжує почуття апатії та невпевненості у своїх можливостях або вирішенні життєво важливих проблем. На цьому етапі студентові у ЗВО надається альтернативна можливість або розкрити «секрет успіху» в навчанні і засвоїти канони працьовитості, або винайти різні підходи «мінімізації» та «оптимізації» виходу з положення легкодоступними «методами» і «засобами» з можливими помилками та недоліками. Саме при виборі підходів і осмисленні цього завдання набуває сили основний виховний ресурс студента у ЗВО, що виражається в тому, наскільки він зможе виявити самостійність і відповідальність з позиції підготовки себе до вирішення завдань в майбутній професії [28, с. 56]. Наступним важливим чинником, що впливає на змістовну суть і використання виховного ресурсу ЗВО, є загальна мотиваційна

атмосфера в суспільстві, коли студент на основі порівняного аналізу повинен дійти висновку, що динамічні світові процеси та рівень розвитку на кожному етапі висуватимуть до нього всезростаючі вимоги щодо професійної мобільності та компетентності.

Таке середовище може викликати у студента певні мотиви і психологічне налаштування, уміння добувати знань не заради складання заліків та іспитів, а заради реалізації себе у виробничих умовах і збереження свого іміджу, як вихованої і освіченої людини. Оскільки ця дисертаційна робота присвячена аналізу і оцінці державних механізмів управління виховним потенціалом ЗВО, то потрібно проаналізувати ті чинники, які можуть служити регулятивами, що дозволяють планувати і діагностувати здійснювані державні заходи в єдиному освітньо-виховному контексті, створюючи при цьому сприятливу творчу атмосферу – своєрідне культурне середовище у ЗВО.

Проведене дослідження виховного середовища державних закладів вищої освіти засвідчує, що під культурним середовищем слід розуміти створення взаємодоповнюючих чинників, які забезпечують мотивацію у навчанні та успішній діяльності студента із заданими цілями і програмами, дотримання канонів етикету, правил хорошого тону, творчих взаємин між працівниками ЗВО і студентським складом. Як базисна характеристика культурного середовища розглядається формування упевненості особи у своїх можливостях і віри в самореалізацію та самоствердження у житті. Отже, при використанні виховного ресурсу вишу спочатку слід виокремити чинники, що можуть впливати на ефективність реалізації програм, методику, технологію виховного і освітнього характеру за участі студентів, викладачів та інших структур – учасників цілісного освітнього процесу у ЗВО. Для побудови роз'яснювально-ілюстративної моделі спочатку визначають цільову функцію – максимальне використання можливостей ЗВО щодо покращення особистих якостей та професійної компетентності студента.

Далі в середовищі виховного ресурсу ЗВО виділено наступні чинники:

1. Мета і завдання вищої освіти як чинника мотивації для самоствердження у житті.

2. Системні виховно-освітні інформаційні модулі, спрямовані на рекламування та роз'яснення резервів економічного потенціалу, політичної стабільності та упевненості у вирішенні соціально-економічних проблем з урахуванням раціонального використання ресурсів, що забезпечують динаміку розвитку країни та її процвітання у межах світових процесів і тенденцій.

3. Розробка і реалізація творчих програм із залучення інтелектуального потенціалу нації на основі відкритих конкурсів і змагальних програм для вирішення найважливіших проблем та завдань з позиції максимального визнання таланту, авторського права, особистого внеску громадян і роз'яснення на цій основі досягнутих успіхів та досягнень нації на світовій арені.

4. Розробка виховно-освітніх та інформаційно-аналітичних програм, спрямованих на те, що усі країни світу проходили і проходять етапи становлення, розвитку та прогресу. Кожну країну роблять процвітаючою громадяни самої держави [40, с. 112].

Розробка державних механізмів управління виховно-освітніх та інформаційно-аналітичних програм, спрямованих на те, що усі країни світу проходили і проходять етапи становлення, розвитку та прогресу. Кожну країну роблять процвітаючою громадяни самої держави.

Чинники, що створюють пріоритетні умови для розвитку культурного середовища, можна визначити як:

5. Виховний потенціал студента з позиції активного учасника реалізації інноваційних програм і технологій, виховних методів навчання, заснованих на принципах самоусвідомлення, саморегуляції, саморозвитку, самовизначення, самореалізації і самодостатності заради досягнення конкурентоспроможності та бажання служити ідеалам розвитку своєї країни, людству та цивілізації.

6. Виховний потенціал викладача з позиції бути зразком і послідовником реалізації інтелектуальних програм з виявленням особистих якостей,

спрямованих на прояв професійної інтуїції і набуття досвіду комунікативної компетентності, мобільності, ерудованості та вихованості.

7. Виховний потенціал кафедри як системний регулятор і діючий генератор з розробки, реалізації та впровадження ідей з позиції самопізнання і самореалізації життєвих цілей та ідеалів студента на основі суб'єктно-об'єктних стосунків з викладачами та іншими системоутворюючими елементами ЗВО, заснованими на співпраці та співтворчості.

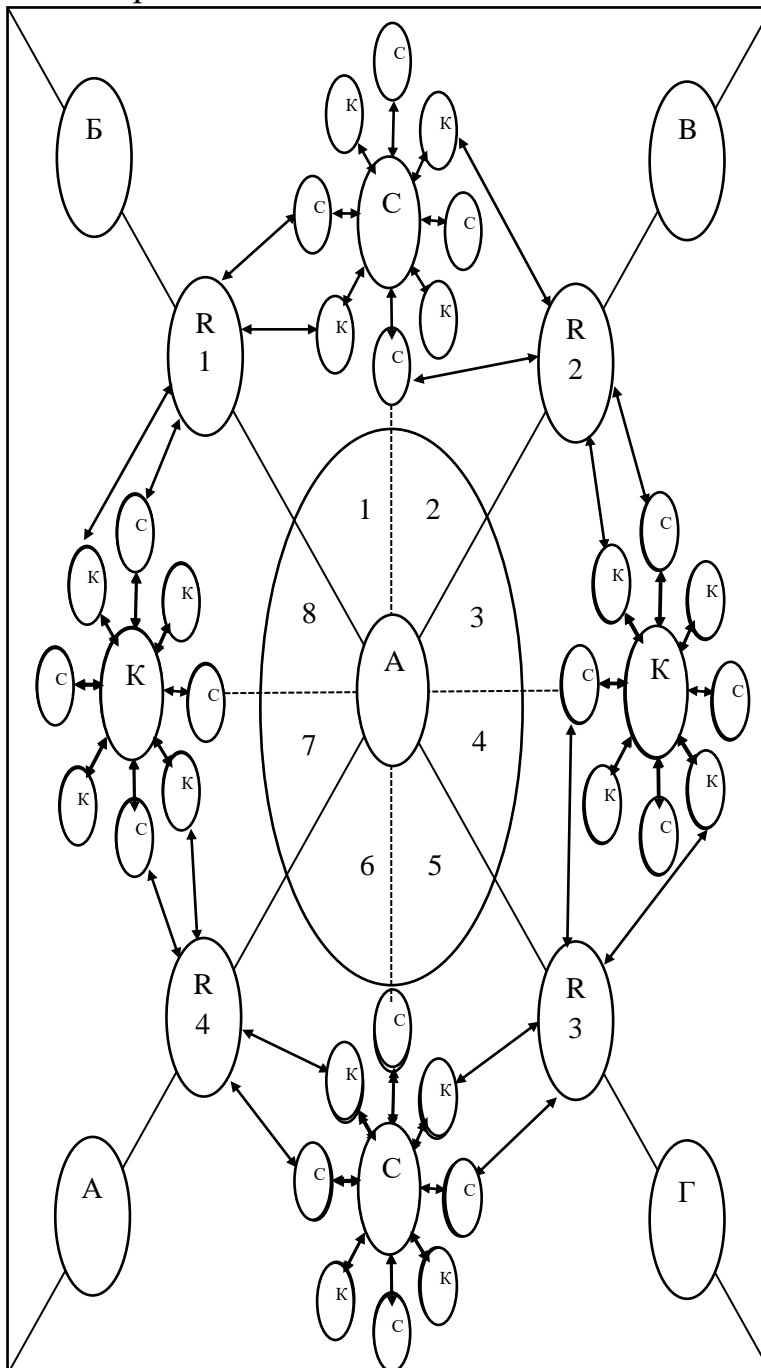
8. Виховний потенціал факультету як системи, що коригує і діагностує, набір професійних умінь і особистих якостей студентів при освоєнні навчальних планів, нормативно-правових документів, включаючи державні освітні стандарти за напрямками та спеціальностями.

Своєрідне культурне середовище ЗВО може виступати в ролі сучасних регулятивів, що сприяють «загартуванню» особистих якостей студентів, особливо щодо набуття ними досвіду міжособистісних стосунків, обов'язковості, акуратності, педантичності, усвідомлення почуття обов'язку у сферах, де студент взаємодіє з викладачами, кафедрами, факультетами та іншими структурними підрозділами. Регулятивом можуть служити серії навчально-методичних та ілюстративно-рекламних матеріалів, виконання яких має забезпечити максимальне розкриття особи, розвиток її здібностей, нахилів, пізнавальних інтересів[50,с. 20]. Системні регулятиви повинні забезпечити загальну ефективність реалізації навчального процесу і підвищення якості виховання, освіти та навчання у ЗВО. Культурне середовище ЗВО має стати природним аналогом, де аналітично-порівняльний аналіз дає змогу студенту зробити усвідомлений висновок щодо виявлення чесності, відкритості, передбачливості, стійкого інтересу та низки інших надзвичайно важливих моральних та етичних якостей. Позитивний виховний ефект повинен міститися не лише у взаємодії в межах парної системи «студент – викладач, викладач – студент», але і у взаємодії з кафедрами, факультетами та іншими підрозділами на основі мотиваційно-конкурентної оцінки їхньої діяльності і досягнень у сфері навчальної, методичної, наукової та виховної роботи. Зважаючи на

проаналізовані чинники, можна зазначити наступні можливі види регулятивів як обов'язкових компонентів створення культурного середовища, джерел виховних оновлювальних ресурсів у ЗВО.

Якщо припустити, що у ЗВО взаємодії студента, викладача, кафедри і факультету становлять базу, на якій реалізується основний виховний ресурс вишу, то можна уявити цілісну структуру їхнього взаємозв'язку та взаємовпливу, регулятивами яких виступають різні нормативно-правові документи системи вищої освіти [60].

Рис. 4. Резерви і можливості ЗВО.

У поданій схемі зазначено різні резерви і можливості ЗВО, де умовні індекси містять наступну інформацію: це насамперед система взаємодоповнюючих чинників, де 1 – резерви виховної роботи у період освоєння теоретичних матеріалів навчальних програм та стандартів; 2 – резерви виховної роботи у період екзаменаційних сесій; 3 – резерви виховної роботи у період канікул; 4 – резерви виховної роботи у період проходження практик; 5 – резерви виховної роботи при реалізації програми пошуку і підтримки талантів; 6 – резерви реалізації крізової програми з виховної роботи; 7 – резерви виховної роботи з розробки і реалізації власної моделі саморозвитку студента; 8 – резерви виховної роботи, засновані на порівняльному аналізі узагальнених та ефективних моделей студента і випускника; також загальнонаціональні ідеї та цілі виховання; державні освітні стандарти за напрямками і спеціальностями; зведення вимог з контролю якості виховання та освіти; зведення вимог до професійних умінь та особистих якостей випускника ЗВО та, відповідно, системна взаємодія студента, кафедри та факультету.

При складанні цієї інформаційної схеми особливість моменту полягає в тому, що для кожного вишу у вирішенні зазначеної задачі можуть використовуватися механізми з застосування свого інтелектуального потенціалу, розроблятися різні моделі та підходи щодо очікуваних результатів на виході. Тобто випускника ЗВО з сумарними знаннями, уміннями, навичками та виховним потенціалом, здатного проявити себе як фахівця, тобто майбутнього державного службовця, батька, дипломата, керівника фірми, підприємця, фахівця галузі, викладача школи та представника низки інших суміжних спеціальностей.

Ця структурна схема спрямована державою на створення в системі вищої освіти сприятливих умов для студента з позиції підготовки високоосвіченого фахівця та усебічно розвиненої особистості, і по закінченні навчання спрямувати його на самостійний шлях як зрілого громадянина, котрий уміє проектувати, прогнозувати, контролювати свої плани і реалізувати себе в житті [59]. Водночас, всупереч очікуванням освітніх установ, можуть траплятися

прикрі випадки, коли за роки свого перебування у загальноосвітніх або закладах вищої освіти окремі категорії учнів або студентів не можуть навчитися принципів самоствердження в житті. Найбільш тривожним є той факт, що молода особа, маючи певні задатки, здібності та інтелектуальний потенціал, не розлучається з негативними особистими якостями, що виявляються у невмінні шанувати і бути шанованим, виявляти естетичний смак і дотримуватися правил ділового етикету у взаєминах з людьми, починаючи з сім'ї, включаючи колеґ і партнерів по роботі. Через це виникають слушні запитання: «Що розглядати в пріоритеті – "освіченість" чи "вихованість" людини»? «У якому співвідношенні їх розглядати, реалізовуючи різні програмні цілі в освітніх установах, маючи на увазі те, що питанням виховання і освіти присвячена численна кількість наукових робіт, трактатів, дисертацій, книг, підручників?» Кожна авторська модель виховання або освіти доводить свою правоту і життєздатність розроблених цілей, методик і технологій здійснення виховно-освітніх програм залежно від віку та рівня зрілості, досягнутого індивідуумом. [80, с. 77].

Водночас слід констатувати той факт, що у кожного індивідуума є суто індивідуальна, неповторна траєкторія руху до поставленої мети. Неповторність та індивідуальність цього процесу стають причиною психологічних і педагогічних ситуацій, в яких можуть поєднуватися елементи захоплення або розчарування, жалю або натхнення, засудження або схвалення, визнання або невизнання у тих, хто проектує, прогнозує, спостерігає, керує, бере участь, аналізує чи ухвалює рішення на кожному етапі реалізації цілісної програми з використання виховних ресурсів з позиції науки психології, педагогіки, соціології, філософії та низки інших суміжних дисциплін з публічного управління та адміністрування [113].

Щоб максимально виявити і використати виховний ресурс студента та інших учасників цілісного освітнього процесу у ЗВО, пропонується на першому етапі проводити соціологічні дослідження та побудувати соціально-демографічний портрет кожного студента. При цьому дуже важливим є те, що студент складає свої життєві плани та ідеали і може виявити упевненість в

їхньому здійсненні. Саме віру у свої можливості виокремлено головним компонентом філософії освіти для XXI століття [113, с. 87]. Відповідаючи на запитання про свої задатки і здібності, студент може вказати на ті чинники його професійного зростання, систематизація яких може служити основою для організації різних видів наукових гуртків або гуртків за інтересами, де студент може реалізувати свої творчі здібності. Проведені роботи і наукові експерименти з цього питання демонструють доцільність та актуальність завдань, що становлять інтерес для удосконалення навчального процесу і впровадження різних видів наукових інновацій. Організація діагностуючих методів навчання та виховання за зазначеною вище технологією стає чинником самооцінки досягнутих студентом результатів з освоєння програми навчання у ЗВО.

Отже, проведений аналіз показує, що кожен виш має у розпорядженні схожі та суто індивідуальні за можливостями щодо виявлення і використання виховних ресурсів. До того ж системоутворюючі елементи ЗВО у взаємодії можуть впливати на особисті якості та рівень професіоналізму студентів – майбутніх випускників, –про що свідчать реальні результати констатуючих та формуючих наукових експериментів.

Кожен етап розвитку людства вимагає вироблення підходів, уточнення критеріїв вихованості та оцінки морально-етичного вигляду поколінь. Ці ж самі завдання становлять особливу актуальність для формування фахівців нової формації, які будуватимуть майбутнє. Через це викликає зацікавленість зіставлення поглядів представників трьох поколінь, які за логікою загалом співпадають між собою і підтверджують те, що в людині спочатку закладена доброта, і вона є істотою моральною.

Як впливає з оцінки ідейної суті людини представниками різних поколінь, загалом, простежується головний висновок: у людині можна розвивати найкраще, у неї є потенціал досягти моральної надійності, дотримуватися етики поведінки. Отже, у межах реалізації державних механізмів управління виховно-освітніми технологіями є актуальним

визначити критерії та характерні ознаки вихованості, звертаючи при цьому увагу на морально-етичні аспекти, що зумовлюють формування фахівців нової формації в умовах глобалізації, інтеграції у світі та існуючих протиріч, несправедливості, нерівномірного розвитку країн, жорсткої конкуренції на світовому ринку.

Для осмислення і вироблення науково обґрунтованих підходів вибору основних імперативів та парадигм моделей виховання і навчання з формування фахівців нової формації, які усвідомлюють свою відповідальність перед поколіннями, набуття ними особистих духовних і моральних якостей, ЗВО, застосовуючи усі ресурсні можливості організаційного механізму, може створити сприятливу атмосферу взаємної довіри та сучасні моделі взаємин студентів – майбутніх фахівців, творців усього нового в суспільстві[116]. Така можливість у вищій досягається на основі оптимального вибору виховних методів та засобів у процесі реалізації варіативних виховно-освітніх технологій. Зважаючи на поставлену проблему, необхідно визначитися з поняттями і термінами, що характеризують системний ефект реалізації виховних програм і технологій в цілісному навчально-виховному процесі. До найважливіших ознак оцінки реалізації виховних технологій та варіативних методів навчання належить рівень вихованості людини. Стосовно етико-морального аспекту цього питання, – під збірним терміном вихованості слід мати на увазі формування і розвиток особистості студента, формування його ставлення до загальнолюдських цінностей, отримуваної освіти, оточення, колективу, суспільства, Батьківщини, праці, своїх обов'язків та самого себе. Дотримуючись основ морально-етичних виховних цінностей, багатьма вченими та видатними постатями у сфері теорії і практики публічного управління та адміністрування, етики, культурології розроблено певні критерії оцінки та судження поняття вихованості і його застосування при оцінці поведінки та інших особистих характеристик людини. При системному аналізі цих праць слід урахувати важливість теоретичних основ і підходів, що спрямовані на формування у майбутнього громадянина «... морально-вольових спрямувань в

реалізації життєво важливих вчинків, мужності, сміливості, принциповості в обстоюванні моральних ідеалів. Тут важливо не стільки те, що особа ставить цілі, скільки те, як вона їх реалізує, на що піде людина заради досягнення цілей» [123, с. 57]. Хоча ці висловлювання присвячені проблемам виховання школярів, водночас, це цілепокладання заслуговує на особливу увагу і в період навчання претендента на здобуття вищої освіти. Таке завдання бачиться в центрі реалізації варіативних виховних технологій та інноваційних моделей навчання студента з його суто індивідуальними здібностями та ціннісними орієнтаціями. Отже, ми повинні кожного разу пам'ятати про те, що ми маємо справу зі зростаючою особою, майбутнім фахівцем, тобто з людиною, яка, зазнавши у студентські роки тих або інших негараздів, не визначила для себе мету «мстити» іншим за тих, хто був причиною зневажливого ставлення до його турбот і проблем. Ці ж самі особливості виховання враховуються у системі відомого радянського педагога А. С. Макаренка, що включають взаємозв'язок наступних принципів: найвища вимога до вихованця, висока довіра до нього та висока моральність самого вихователя [130, с. 79].

У сучасному педагогічному енциклопедичному словнику вихованість характеризується як «уміння поводитися в суспільстві, вихованість, тобто чемна, увічлива поведінка людини, котра вирізняється гарними манерами, правильною мовою, умінням поводитися з оточуючими його людьми в різних ситуаціях. Вихованість є невід'ємною якістю інтелігентності». Як критерії оцінки вихованості людини і ступеня вихованості приймають: «добро», – як поведінку на благо іншої людини (групи, колективу, суспільства загалом); «істину», – як керівництво при оцінці дій та вчинків; «красу» – в усіх формах її прояву і творення. Ступінь вихованості людини визначається за наступними критеріями: ступенем орієнтації у правилах, нормах, ідеалах і цінностях суспільства та ступенем керівництва ними у вчинках і діях, а також рівнем придбаних на їхній основі особистих якостей [133, с 34].

Змінюється світ, змінюються і вимоги до якості професійних кадрів. Поняття «вихованість» та «моральна надійність» набуває нового розуміння і

осмислення. Залежно від сфери діяльності людини до особи майбутнього фахівця висуваються різні вимоги. І. Н. Носс та Н. В. Носс стосовно теорії і практики управління персоналом підрозділяють особисті якості на 10 умовних груп. До моральних і ділових якостей відносять: скромність, чуйність, добросердність, гуманізм, відповідальність, гласність, нетерпимість до недоліків; самокритичність, високу моральність, порядність, почуття обов'язку, почуття справедливості, простоту, прагнення до матеріального благополуччя, правильне сприйняття критики [153]. Звертаючи увагу на складності процесів, що відбуваються у світі, та зростаючі вимоги до фахівців нової формації, видатні українські вчені пропонують наступні характерні особливості систематизації найважливіших особистих якостей людини, як-от: «Ідеальна модель конкурентоздатної особи», «Ідеальна модель особи», що творчо саморозвивається, та «Ідеальна модель самодостатньої особи» [155, с. 89]. Так «Ідеальна модель особи XXI століття – це особа багатовимірна, що вбирає у себе і реалізовує позитивні людські риси», така, що творчо саморозвивається, є самодостатньою і конкурентоздатною. У багатьох авторів наукових праць можна знайти також уявлення про «Ідеальну модель студента» та «Ідеальну модель викладача» в умовах інноваційної діяльності ЗВО, які передбачають цільові завдання реалізації виховно-освітніх технологій з досягнення системного ефекту виховання у процесі навчання і самореалізації студента. В усіх проаналізованих вище літературних джерелах морально-етичним якостям особи приділяється особлива увага. Про це свідчать і низка з дев'яти найважливіших якостей, запропонована Ф. Тейлором у наступній послідовності: 1) розум; 2) освіта; 3) спеціальні або технічні знання, фізична спритність, або сила; 4) такт; 5) енергійність; 6) рішучість; 7) чесність; 8) розсудливість і здоровий глузд; 9) міцне здоров'я [239].

Отже, одним з найважливіших висновків з представленого вище аналізу, є те, що у суперечливому світі, що змінюється, успішними будуть особи, які можуть поєднувати в собі професійні знання і моральні якості. Бути визнаним і шанованим стає найважливішим чинником самопрезентації особи у будь-якому

аспекті професійної діяльності. Ці вимоги йдуть з глибин віків і продовжують залишатися актуальним для нинішніх та прийдешніх поколінь.

Водночас проблема розробки і впровадження інноваційних ідей та підходів у сфері теорії і методики виховання залишається актуальним завданням і для нового покоління фахівців, державних діячів, дипломатів та інших категорій фахівців, від яких залежить інноваційна активність будь-якого осередку суспільства, технологічна досконалість та конкурентоспроможність країни. У цьому контексті об'єктно-орієнтовану модель порівняльної оцінки рівня вихованості людини в умовах процесів, що динамічно змінюються, у світі і вимоги до особистих якостей з позиції конкурентоспроможності в умовах глобалізації та інтеграції світової спільноти можна представити таким чином[173]. Базові цільові виховно-освітні технології спрямовано на осмислення понять: «загальнолюдські цінності», «національні ідеї», «захист національних інтересів та забезпечення економічної інформаційної безпеки».

Також вважається, що виховання будується на досвіді наук, але в усіх цих чинниках завжди провідне місце займають втілені в них цінності. Саме вони через культуру, традиції, філософію, релігію та інші чинники визначають вектор виховних зусиль і дають відповіді на фундаментальні запитання: «На що орієнтується молодь: на добро чи на зло? На віру в духовні чи в матеріальні блага? На культ сили чи на культ духу»? Для досягнення системного ефекту виховання в процесі навчання у системі виховних і освітніх технологій особливе місце належить формуванню у студентів гуманних принципів та демократичних поглядів в умовах світу, що розвивається. Особливе місце тут належить осмисленню студентами таких найважливіших термінів, як уміння класифікувати поняття, що характеризують загальнолюдські цінності, національні ідеї, національні інтереси та інші поняття в контексті формування у майбутніх фахівців почуття патріотизму і вироблення стійких інтересів з реалізації своїх інтелектуальних досягнень задля добробуту країни та досягнення її конкурентоспроможності [179]. Наприклад, студентів у процесі вивчення циклу гуманітарних дисциплін можна ознайомити з поняттями і

сенсом «абсолютно вічних цінностей», «основних національних цінностей», «основних загальнолюдських цінностей», «цінностей сімейного життя» та низкою інших цінностей. Стосовно роз'яснення і осмислення студентами понять «національна ідея», «захист національних інтересів» та інших видів термінологічного аналізу, то у даному разі ці завдання повинні спрямувати майбутнього фахівця на уміння налагоджувати дружні, партнерські та інші види ефективної взаємодії з представниками різних націй та національностей. У цьому контексті найбільш вдалим є розгляд патріотизму як загальнолюдської цінності, що характеризує таке природне почуття, «як почуття особистої самоповаги і гідності людини, як любов до своєї сім'ї, любов до батьківщини, почуття прихильності до неї, що вільно виникає у людини, а не нав'язаної так чи інакше з обов'язком служити своєму народові і батьківщині, яка формується в повсякденному житті у міру розширення зв'язків окремої людини з іншими людьми, у міру усвідомлення залежності особистої долі не лише від самого себе, родичів та знайомих, але й від долі батьківщини та її народу загалом». Якщо патріотизм характеризувати як загальнолюдську цінність, то національний інтерес слід розглядати як сукупність «потреб і спрямувань народу (народів) тієї або іншої держави у створенні необхідних для себе життєвих умов, усвідомлення свого суверенітету, налагодження взаємовигідних стосунків з народами інших країн» [202]. В узагальненій моделі студента і випускника ЗВО відзеркалено гуманістичні і загальнолюдські цілі та ідеали згаданих вище понять і цілей, реальне втілення яких наведено на прикладі розробки та реалізації рекламного-освітнього модуля рекламування економічного потенціалу країни.

З урахуванням стратегічних завдань і програмних цілей, закладених у поняття «патріотизм» та «національні інтереси», можна висунути наступну національну ідею в авторському викладі: «В особі випускника вищого навчального закладу слід уявляти потенційного учасника і майбутнього перетворювача, від якого залежить підвищення якості життя населення, рівень

інтелектуального досягнення нації, інноваційної активності та конкурентоспроможності країни».

Цільові виховно-освітні технології спрямовано на формування толерантної особи та набуття навичок комунікативної і професійної компетентності. Під толерантністю зазвичай розуміють «... терпимість людей стосовно одне одного» [207, с. 240]. Ці якості сприяють формуванню у майбутніх фахівців основ налагодження партнерських, дружніх та інших видів зв'язків з націями і народностями світу з урахуванням їхнього менталітету, традицій та історичної спадщини. Для досягнення цієї мети можна використовувати резерви часу, відведені для самостійної роботи і вивчення програми блоку гуманітарних та соціально-економічних дисциплін. Наприклад, при реалізації програми курсу педагогіки і психології та при впровадженні активних методів навчання студентам можуть бути запропоновані альтернативні варіанти виконання самостійних робіт шляхом розробки авторських варіантів із застосуванням теорії і практики цієї дисципліни за обраним фахом. Як альтернативні варіанти самостійних робіт можна запропонувати складання кросвордів, підготовку рефератів на задану тему, розробку програми тренінгів за заданою темою, розробку етико-професійної та психологічної моделі взаємодії з партнерами зарубіжних країн.

Цільові виховно-освітні технології спрямовано на формування уміння складати власну модель саморозвитку, адже згідно з методологічними принципами філософії освіти XXI століття «студенти, навчаючись у ЗВО, не лише озброюються певним набором знань, але і повинні надихнутися вірою у те, що вони можуть самостійно досягти намічених цілей у житті». Якщо виходити з цих базисних принципів, то ЗВО з позиції розгляду студента як головного суб'єкта виховання, з огляду на засвоєння комплексу дисциплін із обраної спеціальності, повинен створювати йому естетичне середовище в усьому – від оформлення навчальних аудиторій до створення умов для самовираження і самопрезентації. Студент, озброюючись певними знаннями, тобто набуваючи компетентності, розширює свій кругозір, а мотиви досягнення

життєвих цілей допомагають йому вірити, творити і бути корисним суспільству. Враховуючи двоякість питання про необхідність або малоефективну реалізацію програмних цілей виховання і виховних технологій, слід домагатися у ЗВО такого рівня розвитку студента, при якому самовиховання стає рушійною силою його самовдосконалення у стінах навчального закладу. Тому у межах виховних програм і технологій у ЗВО слід створювати такі сприятливі умови та навчальні мотивації, які дозволять студентові цілеспрямовано займатися самооцінкою, саморегуляцією та самокритикою в період навчання. У роботі відомого українського вченого Л. О. Белової для досягнення цієї мети пропонується формувати у студента вміння розробки власної моделі саморозвитку, і на кожному етапі навчання давати йому можливість «оцінити» те, що ним уже досягнуто, і яких ще цілей слід досягти [27, 28].

Отже, державні механізми управління виховними технологіями та інноваційні моделі навчання передбачають створення творчого змагального середовища у виші, де від студента вимагається максимальна міра самостійності у виборі траєкторії досягнення поставленої мети. В процесі самопроекування і самооцінки ставиться стратегічна мета з підвищення результативності навчально-виховних завдань, що спрямовані на підвищення якості освіти, виховання та навчання у ЗВО. До того ж студент при взаємодії з професорсько-викладацьким складом, ровесниками та іншими учасниками цілісного навчального процесу набуває важливих особистих якостей, пов'язаних з його психологічними і професійними якостями.

Цільові державні механізми управління виховно-освітніми технологіями спрямовано на вироблення життєвих принципів при ухваленні відповідальних рішень [209].

У процесі реалізації державних механізмів управління виховно-освітніми технологіями дуже важливим є формування у студентів вміння рекламувати досягнутий рівень професіоналізму, вміння ставити найближчі освітні завдання, тобто усвідомлювати необхідність «освіти крізь усе життя»,

уміння виробити найважливіші життєві принципи для самопрезентації і самореалізації та прагнення до досягнення певних домінуючих лідерських якостей.

Розробляючи проектні моделі освітніх реформ з позиції підвищення якості виховання, навчання та освіти, Міністерству освіти і науки України насамперед слід визначити засоби, що викликають мотивацію у студентському середовищі та в інших працівників цілісного навчального процесу. Тут слід виділити два взаємопов'язані резерви, що сприяють досягненню цієї мети. По-перше, системні вимоги, що висуваються випускникові на момент закінчення ЗВО, повинні викликати у студента психологічне налаштування на постійне самовдосконалення, виходячи з того, що при допуску до захисту дипломної роботи або проекту до нього висуваються певні вимоги, незнання яких спричинить недопущення до державної атестації у встановлені терміни. Другим резервом, що викликає навчальну мотивацію, може служити створення у ЗВО підтримки студентів щодо надання їм пільг щодо регулювання вартості навчання залежно від їхньої успішності. У цьому ж самому контексті можуть бути розглянуті і заходи щодо створення змагальної атмосфери стосовно підтримки студента з позиції результативності його навчання у межах освоєння конкретної дисципліни. Системні заходи, що викликають резерви мотивації умовних напрямів, повинні на завершальному етапі забезпечити конкурентоспроможність випускника з позиції набуття ним якостей постійного пошуку та самовдосконалення. За такої аналогії можна обрати основні вектори, що викликають мотивацію для професорсько-викладацького складу, кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів вишу. Як і для студентського складу, резерви, що викликають мотивацію для досягнення найкращих результатів, можна підрозділити на дві великі групи [200, с. 114].

До першої групи можна віднести вимоги обов'язкового мінімуму, що висуваються до функціональної діяльності викладачів та до функціональних моделей кафедр, факультетів та відповідних відділів ЗВО. Досягнення проектних цілей зазначених вимог забезпечать успішну діяльність працівників

щодо участі у відкритих конкурсах на займані посади і просування службовими сходами. Наприклад, щодо призначення завідувачем кафедри на основі відкритого конкурсу на кожен наступний період, окрім загально кафедральних завдань, з функціональної позиції він повинен показати результат своєї діяльності у вигляді розробки підручників, навчальних посібників, наукових тем тощо. У разі невиконання зазначених вимог, на посаду завідувача кафедри може бути оголошений відкритий конкурс.

Стосовно резерву другого напрямку, то системні моделі підтримки професорсько-викладацького складу та інших працівників ЗВО повинні забезпечити досягнення найкращих результатів з позиції матеріальної та моральної підтримки. До того ж може бути передбачено призначення персональних надбавок, а також чинники, що сприяють кар'єрному зростанню, – вручення почесних титулів визнання таланту.

Здійснені реформи у межах створення мотиваційної атмосфери у ЗВО між студентами і викладачами, кафедрами та факультетами можуть продемонструвати, що взаємне поєднання заходів матеріального і морального заохочення щодо виконання загальної мети вишу можуть дати відчутні результати. До згаданих заходів можна віднести розробку і впровадження почесних студентських сертифікатів успішності, складання заліків та іспитів з протоколів-угод, призначення надбавок до заробітної плати, заохочувальні заходи у межах оцінки діяльності структурних підрозділів ЗВО на основі конкуренції[215, с. 130]. Творча і змагальна атмосфера у межах впровадження почесних студентських сертифікатів дозволила викликати у студентів максимальну зацікавленість в освоєнні програми навчання дисциплін, оскільки студент, який володіє цим сертифікатом, користується пільгою для дострокового складання іспитів і заліків. У межах реалізації державних механізмів управління виховними і виховно-освітніми технологіями становить інтерес впровадження у практику вручення почесного титулу визнання талантів для студентів і викладачів, сертифіката професійних умінь для випускника ЗВО. Почесні титули визнання талантів можуть вручатися студентам за

досягнення найкращих результатів у межах роботи наукових гуртків, гуртків за інтересами, науково-дослідних робіт та інших сфер діяльності. Почесні титули визнання таланту можуть бути вручені і викладачам за впровадження інтерактивних методів навчання, їхній науковий талант та майстерність[218].

Для підвищення якості освіти, певний ефект також може мати створення мотиваційної атмосфери для професорсько-викладацького складу ЗВО щодо зацікавленості ним впроваджувати нові ідеї і технології у навчальний процесі. Щоб досягти зазначеної мети, можна практикувати отримання викладачами спеціальної ліцензії на право впровадження інтерактивних методів навчання у межах дисциплін, що викладаються. До того ж спеціальний відділ, що займається питаннями сертифікації, з огляду на рекомендації науково-методичної ради ЗВО і додаткової експертизи відділу, видає ліцензію викладачам, які бажають впровадити інноваційні ідеї в дисципліни, що викладаються ними. На основі цієї ліцензії професорсько-викладацький склад може не лише впроваджувати інноваційні ідеї, але й підвищувати свій соціальний статус шляхом отримання персональної надбавки за кожную авторську пропозицію. Питання видачі ліцензії можна регулювати спеціальним положенням, що затверджене вченою радою вищого навчального закладу.

4.3 Інституційний механізм державного управління кадровою політикою при формуванні освітнього виховного процесу

Нові державноуправлінські підходи до формування виховного процесу обумовлюють і нові вимоги до викладача, його професійної підготовки. Викладачі, в більшості випадків не помічають особливий характер сучасної соціо-педагогічної ситуації, в якій, "руйнується колишній варіант цілеспрямованої соціалізації і утворюється свого роду соціально-психологічний вакуум, який заповнюється стихійною соціалізацією особливого роду, методом проб і помилок [39, с.47]. Остання, природно, носить неоднозначний, плюралістичний характер і не забезпечує повністю адекватної адаптації людини

до умов життя. Наша практика не цілком готова до цього, вона як і раніше чекає рецептів на тему вирощування однакової людини. Викладачам важко зрозуміти, що цього більше просто не буде. Про це ж говорить О. С. Газман, характеризує основні погляди сучасних педагогів на виховання. ".. Їх об'єднують як мінімум дві ознаки: орієнтація на державне замовлення, очікування твердих установок на те, якого типу особу виховувати, і прагнення до відтворення нормативної моделі виховання, характерною для традиційного суспільства, де з покоління в покоління передаються раз і назавжди встановлені цінності, звичаї, традиції" [66].

Виявлення основних тенденцій в розумінні сучасного державного управління процесом виховання у вищій школі дозволяє розглянути його як контекст професійно-педагогічної підготовки і перейти до визначення цілей професійної освіти викладача. Образ викладача, виступає як стратегічний образ кінцевого результату діяльності [23]. Його стратегічність задається, передусім, тими цінностями, життєвими сенсами, які утворюють ядро моделі особи викладача.

Розглянемо суть підготовки педагога до формування виховного процесу ЗВО. Адже усвідомлене рішення певних завдань, на думку психологів, приходить в діяльності. Будь-яку діяльність обумовлює її мета. Мета - це цілком певне уявлення про можливий результат виконаної діяльності. В Енциклопедії діяльність характеризується як "специфічна форма відношення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільна зміна і перетворення. Діяльність - умова існування суспільства".

Певний рід трудової діяльності, що вимагає підготовки і є зазвичай джерелом існування, - це професійна діяльність. Щоб мати уявлення про результат (цілі) до його реального втілення (продукту діяльності), необхідно виконати цілком певні дії, які відповідно до відведеної ролі прийнято називати функціями. Ці функції виконує конкретна людина, виступаючи суб'єктом (активною дійовою особою) діяльності. Очевидно, що здатність ефективно виконувати свої функції залежить від певних якостей. Усі вони у взаємозв'язку

характеризуються загальним поняттям - професійна компетентність (готовність) [46].

Підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї. Це динамічний процес, кінцевою метою якого є формування такої професійної якості, яким виступає "готовність". Професійна готовність характеризується "сформованістю комплексу знань, навичок, умінь, психологічних особливостей (якостей), професійних позицій, акмеологічних інваріантів".

Знання, уміння, навички виступають як ролеві характеристики професійної компетентності. Усі інші з'являються як її суб'єктні характеристики, вказують на відношення до діяльності. Досягнення різних рівнів професійної компетентності визначається індивідуальними обмеженнями, протипоказаннями, що являються, для виконання професійних функцій.

Професійні знання - це об'єктивно необхідні відомості про усі сторони праці, це основа для формування професійної культури і технології досягнення результатів праці.

Професійні уміння - дії і технології, вживані для реалізації обов'язків і функцій в процесі діяльності. Професійні навички відбивають придбану здатність виконувати професійні дії і прийоми, конкретні посадові функції.

Специфічні психологічні особливості (якості) виражають сформованість усіх компонентів психіки професіонала - психічних властивостей, процесів, станів, утворень, які дозволяють йому виконувати обрану діяльність. Їх специфічний характер визначається як природними особливостями людини, так і характером праці, специфікою об'єкту.

Професійна позиція - це цілісна психічна освіта, що включає конкретні установки і орієнтації, систему особистих відношень і оцінок внутрішнього і оточуючого досвіду, реальності і перспективи, а також власні домагання, що реалізуються в обраній професії. Ця позиція виражає спосіб самовизначення особи, прийняття і реалізації власної професійно - діяльнісної концепції.

Акмеологічні інваріанти є сформованими і використовуваними компонентами професіоналізму, які обумовлюють оптимальний творчий

потенціал і найвищу продуктивність праці незалежно від дії зовнішніх умов і чинників. У числі загальних і специфічних інваріантів можна виділити постійну включеність в процес ухвалення рішень, передбачення, прозорливість, особові домагання, мотивацію досягнення, саморегуляцію.

Якість професійної готовності проявляється в діяльності. Професорсько-викладацьку діяльність ми маємо розглядати як рішення одного з професійних завдань, що встають перед викладачем [73].

Будова будь-якої діяльності, у тому числі і виховною, можна представити як єдність цілей, мотивів, дій і результату. Гуманістична функція пов'язана з розвитком особистості студента його творчій індивідуальності. Колективний характер проявляється у сукупності дій усіх учасників виховного процесу на особистість студента. Творчий характер праці викладача проявляється в процесі рішення педагогічних завдань в обставинах, що міняються.

Діяльність з формування механізмів державного управління виховним процесом у ЗВО орієнтована, в основному, на рішення виховних завдань. Для неї характерно відсутність:

- часових рамок;
- програмованого результату;
- чітко встановленій послідовності дій.

Організаційний компонент діяльності передбачає:

- наявність мети;
- можливість моделювання змісту діяльності;
- складання діагностичної карти розвитку студентів.

Узагальнивши погляди на структуру діяльності з формування виховного простору, можемо виділити наступні компоненти:

- конструювання простору (аналітична, прогностична і проектна функції);
- формування спілкування у виховному просторі (перцептивна, комунікативно-операційна, власне комунікативна ;

- моделювання простору (інформаційна функція);
- дослідження нових підходів до формування виховного простору (науковий підхід, пошук, аналіз досвіду і так далі);
- контрольно-оцінний (діагностика рівня комфорту особи у виховному просторі ЗВО і рефлексія).

Успішне формування кожного компонента виховної діяльності обумовлене якістю кожного компонента готовності викладача до неї. Поняття професійної готовності викладача до формування виховного простору ЗВО виражає єдність його теоретичної і практичної підготовки до здійснення виховної діяльності і характеризує його професіоналізм. Навчальна готовність викладача до формування виховного простору ЗВО - це певний стан, що виражає його здатність до виконання конкретної практичної діяльності, зв'язаний з процесом виховання.

Вона може бути структурована, по-перше, як наявність у викладача особових якостей, що включають позитивне спілкування і взаємодію із студентами, стійкі професійно-значущі особливості сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, емоційно-вольових якостей; по-друге, як передстартова активізація психічних функцій [99, с.65], як оптимальний робочий стан, що характеризується тривалим збереженням працездатності, найбільш швидкої і адекватної реакцією на зовнішню дію [81].

Таким чином, професійна викладацька готовність до здійснення виховної діяльності інтегрує професійно-значущі якості, психічні стани і операційний склад діяльності.

У сучасних дослідженнях [101, 103, 106] готовність розглядається як цілісне утворення, що включає мотиваційний, змістовний і операційний компоненти. Рівні цієї готовності тягнуться від елементарних виховних умінь до майстерності викладача як частини складної інтеграційної освіти.

Проблема готовності викладачів до виховної діяльності розглядається з позиції цілісної особи, враховуючи при цьому роль мотивів і психічних

процесів. Готовність як якість і як стан у вирішальній мірі обумовлюються стійкими мотивами і психічними особливостями особи.

Важливим показником готовності є професійна самостійність. Однією з найважливіших складових педагогічної готовності являються знання. Знання - це сприйнята, перероблена у свідомості і відтворна в потрібний момент для вирішення тих або інших теоретичних завдань інформація.

Наукові професійно-педагогічні знання - складова частина світогляду викладача. Вони створюють той фундамент, на базі якого будуються професійні навички і уміння. Практична готовність - цілісна освіта особи, яка інтегрує особовий і процесуальний компоненти, характеризує визначену закінченість, результат і стан.

Загальнопедагогічні уміння - це інтеграційні якості викладача, рішення широкого круга виховних завдань, що обумовлюють успішність в різних наукових системах. Виховні уміння проявляються в діяльності. Практична готовність, на думку викладачів, виражається в наступних уміннях:

- організаторські (мобілізаційні, інформаційні, орієнтаційні);
- комунікативні (перцептивні уміння, уміння педагогічного спілкування, уміння педагогічної техніки).

Теоретична готовність припускає наявність у викладача ЗВО :

- аналітичних умінь (аналізувати дані соціально-психологічної діагностики виховного простору ЗВО, здійснювати зв'язок результатів діагностики з найбільш загальною виховною метою, виявляти актуальні характеристики стану виховного простору, формулювати приватні виховні завдання);
- прогностичних умінь (прогнозування розвитку колективу, особистості, виховного середовища);
- проектних умінь (вивчення потреб студентів, визначення напрямку проектної діяльності студентів, відбір видів діяльності, моделювання виховного простору на мікрорівні);
- уміння (контрольно-оцінна діяльність) рефлексій.

Подібна класифікація повністю відбиває зміст теоретичної і практичної готовності викладача до формування виховного середовища ЗВО, дозволяє діагностувати рівень професіоналізму і будувати освітні програми з окремих напрямів професійної підготовки.

Здійснений аналіз дозволив визначити педагогічні уміння як сукупність дій, що послідовно розгортаються, частина з яких може бути автоматизована (навички), заснованих на теоретичних знаннях і спрямованих на вирішення завдань розвитку гармонійної особистості. Отже, провідну роль у формуванні практичної готовності викладача до формування виховного процесу грають теоретичні знання, єдність теоретичної і практичної підготовки, багаторівневий характер проектних умінь і можливість їх вдосконалення шляхом автоматизації окремих дій.

Загальнонаукові навички - придбані в результаті засвоєння знань і умінь дії, що здійснюються автоматично і незмінно призводять до певного результату. Навички не вимагають свідомого контролю і спеціальних волевих зусиль для їх здійснення [118].

Найбільш суттєвими навичками є:

- навички виразної мови;
- невербального і вербального спілкування (в першу чергу, перцептивні навички);
- проектні навички;
- розподіли уваги.

У складі професійної готовності виділяють особливу готовність, яка у свою чергу, підрозділяється на психологічну, психо-фізіологічну і фізичну.

Формуючи структурно-ієрархічну модель особи викладача можна виділити такі якості, як

- педагогічне мислення
- педагогічна рефлексія
- педагогічний такт

- педагогічна спрямованість (система мотивів, що визначають поведінку викладача, його відношення до професії, до своєї праці, до студента)[121].

Вищий рівень займають педагогічні здібності, які розглядаються як особлива комбінація особових якостей і властивостей : проектні гностики і перцептивні для рефлексії. Викладачі, що мають такі здібності здатні до моделювання виховного простору на мезорівні. Психологи встановили перелік педагогічних здібностей, які представляють собою синтез якостей розуму, почуттів і волі особи. Серед спеціальних педагогічних здібностей виділяється здатність до спілкування.

Спілкування - одна з найскладніших сторін діяльності викладача, оскільки через нього здійснюється головне в педагогічній роботі: взаємодія особи викладача і особи студента. Центральною ланкою цієї функціональної структури є: система позитивних; (особових) стосунків викладача і студента один до одного, заснована на безумовному прийнятті один одного як цінностей самих по собі і оптимістичності прогнозу розвитку і вдосконалення.

Комунікативні здібності викладача - це здібності специфічним чином у сфері педагогічної взаємодії, формувати за допомогою виховного простору :

- пізнавати людину(загальна: оцінка людини, окремих рис особи, мотивів і намірів, оцінка зв'язку зовнішнього і внутрішнього стану, уміння читати пози, міміку, пантоміміку);
- пізнання людиною самого себе (оцінка своїх знань і здібностей, характеру, оцінка сприйняття іншими людьми);
- уміння оцінити ситуацію спілкування (спостереження за обстановкою; вибір інформативних ознак; сприйняття соціально психологічного сенсу ситуації);
- застосування невербальних форм спілкування (уміння вступати в контакт з людьми;, попереджати виникнення і вирішувати конфлікти; поводитися так, щоб бути правильно зрозумілим і сприйнятим іншими; уміння

поводитися так, щоб інша людина виявила інтерес і почуття; уміння витягати із спілкування максимум користі для себе);

- здатність до самовиховання, спрямована на подолання звичок і схильностей, що перешкоджають спілкуванню [130, с. 54].

Важливою стороною суб'єктно-діяльнісної характеристики праці викладача є професійна позиція, заснована на системі поглядів і переконань.

Позиція викладача - це система тих інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних стосунків до світу, педагогічною дійсністю і педагогічної діяльності зокрема, які являються джерелом його активності.

Педагогічна спрямованість є центральною базовою освітньої структури особи викладача ЗВО. Спрямованість на студента в його професійному становленні орієнтують викладача на унікальну неповторність кожного студента, на розвиток його індивідуальних здібностей і передусім, професіоналізму.

Властивості і характеристики особи визначає ідейна упевненість, що виражає її соціально-моральну спрямованість, соціальні потреби, моральні і ціннісні орієнтації, почуття громадського обов'язку і цивільної відповідальності. Компоненти професіоналізму, які обумовлюють мотивацію досягнення, саморегуляцію, особові домагання і прагнення до здійснення виховної діяльності називаються акмеологічними інваріантами. Визначення мотиваційно-ціннісного відношення до майбутньої діяльності можна розглядати як єдність громадського і суб'єктивного, де громадське положення особи є основою її обраного націлення на цінності діяльності, пов'язані із задоволенням матеріальних і духовних благ. Такий підхід дозволяє найбільш точно визначити природу мотиваційно-ціннісного відношення особистості. Цінності педагогічної діяльності - ті особливості, які дозволяють задовольнити свої потреби і служать орієнтиром його соціальної активності, спрямованої на досягнення поставленої мети (загальна значущість педагогічної праці, авторитет професії, творчий характер праці).

Особлива значущість можлива, якщо цілі викладача представляють собою необхідний момент внутрішнього існування, коли чітко формулюється мета діяльності, знаходяться ефективні засоби її реалізації, правильний своєчасний контроль, оцінка і коригування дій.

Цінності педагогічної діяльності виступають не самі по собі, а лише включеними в систему громадських стосунків. Вони з'являються в тому або іншому виді, оскільки оцінюються різними соціальними групами з відбитком громадської думки, заломлюються в масовій свідомості і мають вирішальне значення у відношенні до неї.

По аналогії із структурою відносин до педагогічної діяльності, виділимо п'ять основних показників цінностного відношення педагога до виховної діяльності [140]:

- цінності, пов'язані з затвердженням у суспільстві, найближчому соціальному середовищі (громадська значущість праці, почесна посада);
- цінності, пов'язані із задоволенням потреби в спілкуванні (робота із студентами, можливість неформального спілкування з ними);
- цінності, пов'язані з самоудосконаленням (творчий характер праці);
- цінності, пов'язані з самовираженням (відповідність здібностям, можливість виявити їх);
- цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами (надбавки за додаткову роботу, зменшення об'єму навантаження у зв'язку з виховною роботою, просування по службі);
- підвищення соціальної активності викладача залежить від того, як він конкретизує цінності виховної діяльності, що шукає в процесі її здійснення, яке місце відводить їм в житті;
- цінності спілкування, стосунки, що є основою, до явищ і ідеалів.

Виділимо чотири показники ціннісного відношення до виховної діяльності:

- усвідомлення цінностей виховної діяльності (становлення професіоналізму особи, участь у інноваційних процесах організації виховного процесу у ЗВО);
- емоційна сторона мотиваційно-ціннісного відношення;
- інтелектуальна активність особи (прагнення до досягнення більше високого рівня);
- волюва активність особи в її діяльності (здатність долати труднощі в процесі виховної діяльності).

Найбільші "бар'єри", що часто зустрічаються та утскладнюють формування виховного процесу у ЗВО це: неспівпадання установок викладача і студента, боязнь студентів (молоді викладачі), відсутність контакту (немає здібностей або навичок спілкування). Як наслідок, звуження функції спілкування, негативна установка на встановлення суб'єкт- суб'єктних стосунків, боязнь педагогічної помилки, наслідування [150, с. 97].

Отже, визначивши параметри готовності як діяльнісно- ролеві (знання, уміння, навички) і су'бєктно-діяльнісні (індивідуальні особливості, професійні позиції і акмеологічні інваріанти), спираючись на об'єктивні характеристики праці (громадські задачі, соціально значущі результати), ми можемо намітити орієнтири професійної підготовки.

Професійна підготовка викладача до формування виховного процесу ведеться в двох напрямках: суб'єктно-діяльністним (засвоєння позитивних установок, мотивів, цінностей; діагностика і розвиток професійно важливих рис вдачі, здібностей; корекція психологічних якостей, формування професійної спрямованості); діяльнісно-ролевим (формування знань, умінь і навичок) [157, с. 101]. Як нам представляється, зміст кожного напрямку професійної підготовки викладача розглядається з трьох точок зору.

По-перше, з точки зору виділення інваріанту і варіативної частини.

Інваріантна частина визначена державою в Законі України "Про освіту" і корпоративними ціннісними установками ЗВО на макрорівні виховного

простору. Варіативна частина характеризується ситуативними проявами що виникають на мезо- і мікрорівні.

По-друге, з точки зору відношення до соціального досвіду, це потребує віддзеркалення в змісті суб'єкт-об'єктних стосунків світоглядних позицій, що дозволяє перейти в підготовці від спеціаліста- професіонала до фахівця- громадянина.

По-третє, з точки зору практичного наповнення формування навичок проектної діяльності.

Існують особливості формування знань і умінь при роботі з викладачами. При формуванні мотивації первинне значення здобуває актуалізація професійних інтересів викладачів, включення завдання в контекст професійної діяльності.

Формування особових установок припускає орієнтацію на індивідуальні здібності особи і їх розвиток; постановку професійної позиції і корекцію професійної спрямованості, розширення спектру акмеологічних інваріантів для успішної діяльності. Викладачеві необхідно опанувати засоби формування виховного простору ЗВО. Формування громадської індивідуальної поведінки вербаль-ним способом неможливе. Потрібна організація діяльності, в якій складаються певні міжособові стосунки. Викладач повинен опанувати технологію проектування виховного простору на різних рівнях. Важливою стороною виховання є надання допомоги студентові в прояві своєї індивідуальності. Для цього вихователь розкриває перед студентом можливості вибору способу діяльності.

Сприятливе положення в колективі дає можливість нормальному розвитку особи студента. У разі неспівпадіння самооцінки студента і оцінки його академічною групою, може здійснювати викладач. Це здійснено лише у тому випадку, якщо викладач відноситься до людей, оцінка яких значуща для студента. Організувавши педагогічну ситуацію, коли студент знаходиться в найвигіднішому для нього положенні, викладач усуває конфліктну ситуацію і забезпечує найбільш комфортні умови для навчання.

Враховуючи психологію студента, його пильну увагу до стилю взаємовідносин і манері поведінки викладача, визнаючи ефективність методу прикладу в розвитку і встановленні ціннісно-гуманістичних орієнтацій, необхідно інформувати викладачів про нові розробки в області психології вищої школи, сучасних ціннісних установках молоді, акцентувати увагу на індивідуальних особливостях особи студента.

Демонструючи зразок бажаної поведінки, організовуючи колективну роботу, не можна забувати про те, що в цьому віці властиве прагнення самостійно вибирати той або інший життєвий стиль або ідеал. Створення умов для саморозвитку особи в ході навчання у ЗВО важливе для формування ціннісних установок студента. Це стосується і професійного самовиховання викладача. [173, с.67].

Таким чином, перш, ніж здійснювати кроки до створення умов для професійного самовиховання викладача, потрібно затвердитися в тому, що виховна діяльність особисто цінна і значуща для нього. Діагностика домагань викладача і інформація про значущість і цінності виховної діяльності - перший ступінь усвідомлення викладачем себе суб'єктом виховного простору ЗВО.

Наступною стороною інституційного механізму державного управління виховним процесом у ЗВО є ознайомлення зі змістом діяльності вихователя.

Третя сторона самовиховання - це самопізнання для зіставлення з ідеалом (чи моделлю). Виявлення власних якостей допоможе викладачеві розвивати професійно значущі якості; компенсувати якості, що є бар'єрами в професійній діяльності; сформувати власну професійну спрямованість і акмеологічні інваріанти. Ці процеси відбуваються в ході психотренінгів. В курсі спеціальної підготовки викладачі отримують навички проектування виховного процесу у ЗВО з урахуванням інваріантної моделі.

І, нарешті, четверта сторона - створення можливості прояву індивідуальності кожного викладача. Якщо викладач проявляє і вітає творчу активність студентів досягнувши професійного ідеалу, то процес самовиховання і становлення особи пройде найуспішніше.

Для виявлення ефективності використання розробленої нами моделі механізму державного управління з підготовки викладача до формування виховного простору ЗВО, ми використовували ряд методик, адекватних тим, що відбивають стан готовності викладача до формування виховного процесу ЗВО [178, с.45].

У результаті дослідження проведеного нами, яке охоплювало 50 чоловік - викладачів двох факультетів, була використана діагностика, як система методів і засобів вивчення рівня професійної компетентності викладача вищої школи, що дозволило виявити основні професійні і особові якості кожного викладача; створити основу для виявлення психологічних ускладнень в роботі, сприяючи розумінню і пошуку оптимальних шляхів їх подолання; визначити найбільш сильні сторони професійної діяльності і намітити шляхи і конкретні способи їх закріплення і розвитку, сприяючи їх професійному розвитку і саморозвитку.

Саме педагогічна діагностика, використовувана при формуванні психолого-педагогічної компетентності викладача вищої школи, необхідної для формування виховного простору вищої школи, вносить конкретність в діяльність кожного викладача, націлює його на ефективне рішення практичних завдань, орієнтованих на оптимізацію процесу формування виховного процесу [177].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що підготовка викладачів ЗВО до організації виховного простору адекватно відображує комунікативну природу педагогічної діяльності, її гуманістичні цінності і духовно-моральні підстави і полягає в розвитку навичок:

- проведення і аналізу результатів соціально-педагогічної діагностики студента, колективу, виховного простору в цілому;
- спілкування з метою встановлення суб'єкт-об'єктних стосунків між викладачами і студентами в їх спільній діяльності;
- проектування виховного процесу ЗВО на різних рівнях;
- організації процесу самовиховання студентів;

- самоаналізу, самовиховання і саморозвитку.

Для розвитку комунікативних якостей студентів необхідно в навчально-ном процесі створити комплекс організаційно-педагогічних умов, які більшою чи меншою мірою впливають на розвиток того або іншого компонента комунікативної компетентності студентів; сукупність виділених необхідних умов являється достатньою для розвитку комунікативної компетентності як інтеграційній здатності. При цьому необхідно врахувати, що, по-перше, здійснення цілеполягання, виходячи з комунікативних потреб студентів в організованій взаємодії робить орієнтуючий вплив на діяльність усіх учасників освітнього процесу. З одного боку, мета, вирошена з комунікативних потреб студентів, є осмисленою і особово значущою, що забезпечує суб'єктну позицію студентів в навчальній діяльності, розвиток їх комунікативних вмінь. З іншого боку, через загальну постановку мети освітнього процесу відбувається розвиток комунікативних потреб студентів, формується ціннісне відношення до учасників освітнього процесу. Ця організаційно-педагогічна умова забезпечує, передусім, розвиток мотиваційно- ціннісного і операційного компонентів комунікативної компетентності студентів [188].

По-друге, комунікативна компетентність здійснюється в процесі навчання через освоєння змісту освіти, отже, необхідною умовою для розвитку когнітивного компонента комунікативної компетентності є конструювання змісту освіти особово значущої для студентів, і в результаті засвоєння якої проходить розвиток мовної і міжкультурної компетенції студентів.

По-третє, розвиток комунікативної компетентності студентів здійснюється переважно через вибір форм і методів організації освітнього процесу. Так, наприклад, використання викладачем форм і методів навчання контекстного типу забезпечує розвиток не тільки когнітивного компонента за рахунок оволодіння предметним і соціальним змістом, але і ціннісно-сміслової сфери особи майбутнього фахівця, їх творчу, продуктивну комунікативно-рефлексію діяльність, в процесі якої відбувається розвиток здатності до взаємодії, встановленню і підтримці стосунків з партнерами по спілкуванню,

виробленню загальної позиції, розвиток толерантності і контактності, управлінських і комунікативних умінь студентів.

Механізм розвитку комунікативної компетентності студентів в освітньому процесі ЗВО націлений на досягнення результату, який виражається, з одного боку, в сукупності створених викладачем організаційно-педагогічних умов, що впливають на розвиток компетентності студентів, з іншого боку, в динаміці розвитку комунікативної компетентності студентів. Зважаючи на роль навчального процесу в розвитку комунікативної компетентності студентів ЗВО, ми відмічаємо, що проведення спеціальних тренінгів для студентів, що мають проблеми в спілкуванні, є умовою формування ергономічного виховного процесу навчального закладу [198].

Реалізація державної програми підвищення комунікативної компетентності викладачів ЗВО і адміністрації здійснюється у рамках спеціальної програми факультету підвищення кваліфікації. Організація процесу адаптації студентів є умовою формування виховного простору ЗВО і передбачає ознайомлення студентів з цілями і завданнями виховного процесу у ЗВО, їх соціалізацію.

Найважливішим чинником формування виховного простору є організація самовиховання студентів (внутрішній компонент виховного простору ЗВО). Для цього ЗВО забезпечує студентам можливість постійно вивчати себе, знати свої достоїнства і недоліки, поступово формувати в собі той внутрішній стержень, на якому будуватиметься не лише професійний, але і особовий розвиток.

Діяльність самовиховання формується в процесі самопізнання усвідомлення реального і ідеального образу себе в майбутньому, самопрограмування і самоздійснення. Процес самопізнання, тобто знання і оцінки самого себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, пов'язаний із становленням суб'єктивної позиції. Для цього у ЗВО проводяться тренінги особового зростання, що включають розвитку навичок самопізнання і самовиховання, в першу чергу, професійного. Професійне самопізнання

включає розвиток уявлень професіонала про себе і своєї цінності, свого внеску в загальну справу.

Структуру професійного самопізнання в загальному вигляді можна охарактеризувати наступними положеннями:

- усвідомлення своєї приналежності до професії;
- формування знання, думки про міру своєї відповідності професійним еталонам;
- усвідомлення міри свого визнання в професійній групі;
- пізнання своїх сильних і слабких сторін, шляхів самоудосконалення, вірогідних зон успіхів і невдач.
- уявлення про себе і свою роботу в майбутньому.

На основі аналізу фактів свого життя і завдяки строгим логічним аргументам студент може виробити свідому установку на подальший розвиток. Результати самовиховання - це ті зміни, які відбуваються у результаті самовиховних дій.

Адже основною умовою в системі державного управління виховним процесом є реальна діяльність. Професійна підготовка педагогів до формування виховного процесу здійснюється за спеціально організованими курсами підвищення кваліфікації, шляхом організації відповідного напрямку роботи кафедр ЗВО, а також на семінарах для організаторів виховної роботи у ЗВО (заступників деканів, кураторів, начальників курсів). Загалом і в цілому організація роботи, спрямована на формування виховного процесу та є системою взаїмозв'язаних взаємодоповнюючих один одного заходів, забезпечуючих комфортний стан особи у виховному просторі ЗВО [199, с.117].

Принципами формування механізмів державного управління виховним простором, що мають на увазі його цілісність не лише усередині моделі, але і у рамках усього освітнього простору навчального закладу являються: варіативна - використання різних технологій в змісті виховання і форм роботи зі студентською молоддю; активність суб'єктів виховання, а також відповідність характеру формування виховного простору індивідуальним (соціальним,

психологічним) особливостям студентів і викладачів; гуманізм, що припускає відношення до суб'єкта виховного простору як самооцінки, одночасно вільної творчості і відповідальною, ергономічність (комфорт) виховного простору; культуросообразність, що припускає організацію виховання на загальнолюдських цінностях, відповідно до цінностей і норм національної культури і регіональних традицій, що не суперечать загальнолюдським цінностям, і толерантність - уважне відношення до думки інших людей, інших культур, традицій, релігій, способу життя.

Підводячи підсумки, відмітимо, що створення нових напрямів державного управління формування виховного простору у ЗВО являється з одного боку - процесом, з іншої - результатом сумісної проектної діяльності студентів і викладачів. Ефективність виховання залежить від того, наскільки відповідає характер формування виховного процесу індивідуальним (соціальним, психологічним) особливостям студентів і викладачів [201, с. 89].

Багатокомпітентність механізмів державного управління виховного процесу вищого навчального закладу не відмінняє вимог до його цілісності не лише усередині моделі, але і у рамках усього освітнього простору навчального закладу. Найважливішою умовою успішності виховної роботи у ЗВО являється педагогічна і психологічна культура усіх суб'єктів виховного процесу.

Ефективність виховання ЗВО багато в чому залежить від рівня орієнтації на реальний кінцевий результат підготовки і виховання спеціалістів.

Таблиця 6.

Напрями формування виховного процесу закладу вищої освіти

№	Суб'єкт виховного простору	Співучасник(и) подій	Організатор ергономічного спілкування	Форма організації

1.	Студент	Студент	Психологічна служба ЗВО, адміністратор.	Тренінги спілкування і особового росту, соціально-психологічна діагностика, адаптаційний семінар, супровід процесу адаптації студента і так далі
		Викладач	Викладач, адміністратор, психологічна служба ЗВО.	Конструктивне спілкування, адаптаційний семінар, психолого-педагогічне супроводження
		Адміністратор	Адміністратор, психологічна служба ЗВО.	Конструктивне спілкування, адаптаційний семінар, психолого-педагогічне супроводження
		Студентська група	Студенти, викладач, адміністратор	Адаптаційний семінар, розвиток самоврядування, організація клубів, гуртків, ініціативних груп, навчання активу курсу, факультету.
		Група викладачів	Викладач, адміністратор	Організація доповіді повідомлень, звітів.
		Група адміністраторів	Викладач, адміністратор	Організація доповіді повідомлень, звітів.

2.	Викладач, адміністратор.	Студент	Психологічна служба ЗВО, викладач.	Курси підвищення кваліфікації, соціально- психологічний
		Викладач	Психологічна служба ЗВО, викладач.	
		Адміністратор	Психологічна служба ЗВО, викладач.	супровід педагогічного процесу.
		Студентська група	Психологічна служба ЗВО, викладач.	
		Група викладачів	Психологічна служба ЗВО, викладач.	
		Група адміні- страторів	Психологічна служба ЗВО, викладач.	

Найважливішою організаційно-методичною метою в системі державного управління виховним процесом у ЗВО є створення умов і передумов (методичних, організаційних, кадрових, соціально-психологічних та ін.) для підвищення вірогідності досягнення конкретних кінцевих результатів виховання і професійної підготовки. Адже ЗВО вирішує завдання формування соціальних цінностей на усіх рівнях виховного процесу.

Основним чинником становлення механізмів державного управління виховного процесу є кінцевий результат вищої освіти, який проявляється в соціально-професійній активності молодого фахівця. Формування виховного процесу на рівні викладачів, кафедри, громадських організацій, студентського самоврядування, органів академічного і адміністративного керівництва у факультетському і загальноЗВО масштабах виявляється дієвим, якщо воно конкретно орієнтоване на формування суспільно необхідних якостей майбутнього фахівця, в умовах комфортного для кожного учасника взаємодії [208].

Виховання ефективно, якщо здійснюється підвищення наукової та навчальної кваліфікації шляхом відповідної перепідготовки викладацького складу факультету. Орієнтація колективу ЗВО на реальне, а не декларативне

удосконалення навчально-виховного процесу сприяє формуванню виховного процесу.

Найважливішим чинником виховання є організація самовиховання студентів. Період навчання у закладі вищої освіти - це найважливіший етап засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого перетворюються цінності особи, вибирається та норма поведінки, яка прийнята в цій групі і суспільстві. В зв'язку з цим особливу значущість набуває дослідження проблем адаптації студентів до умов вищої школи.

Провідну роль в побудові навчального компоненту виховного процесу на етапі адаптації грає адміністрація вищого навчального закладу: інформаційне забезпечення студента (буклети, пам'ятки, путівники по навчальному закладу), увага до кадрового складу, що забезпечує навчальний процес першокурсників, розробка курсу "Введення в професію", що відбиває етапи ознайомлення з професією. На етапі ознайомлення з новими умовами навчання студентові необхідно сприйняти і засвоїти велику кількість нової інформації: від місця знаходження корпусів і бібліотек до встановлення контакту з викладачами кафедр. У зв'язку з цим, матеріали для засвоєння мають бути ретельно підібрані і послідовно викладені первокурснику. Особливу увагу тут потрібно приділити іногороднім студентам, що міняють не лише навчальний статус, але і місце проживання.

На цьому етапі викладачі під час проведення занять орієнтуються на групову роботу, творчі завдання з елементами самопрезентації, демонструють особистий професіоналізм і захопленість матеріалом. Як показало наше дослідження, студенти молодших курсів цінують у викладача дружню прихильність, доброзичливість. Це необхідно для швидкого проходження етапу адаптації у ЗВО. У студента, що отримав психологічну підтримку на початку навчання, професійні цінності формуються раніше і успішніше. Навпаки, психологічні труднощі на етапі адаптації заважають становленню професіоналізму [207].

Аналізуючи об'єктивні і суб'єктивні причини і проблеми адаптації студентів до навчання у ЗВО, можна виділити різні її сторони, що вимагають свого рішення. Це - організаційні аспекти, викликані недосить продуманою організацією навчальної діяльності; валеологічні, вимагаючі рішення безлічі питань, пов'язаних із здоров'ям студентів; культурологічні, висвічуючі масу самостійних проблем морального виховання молоді. Психолого-педагогічні аспекти і проблеми продиктовані зміною форми організації навчання і низькою культурою розумової праці самих студентів. Найменш досліджуваними та тими, що знаходяться в центрі нашої уваги, являються аспекти державної виховної концепції адаптації студентів, що виявляють, у свою чергу, ряд проблемних моментів.

Істотне значення в процесі адаптації до навчання у ЗВО має психологічна готовність до пізнавальної діяльності. Тому існуюча система оцінок готовності абітурієнтів до здобуття освіти явно недостатня. Необхідно враховувати не лише когнітивний, але мотиваційний і продуктивний компоненти. Мотиваційний компонент визначається мотивами, які спонукають студентів до пізнавальної діяльності. Продуктивний компонент, що є здатністю студентів до моделювання заданої предметної області, також не сформований. Студентам молодших курсів властиві малопродуктивні стилі навчальної діяльності, які до старших курсів, за умови подолання психологічних бар'єрів, замінюються продуктивнішими.

Крім того, існують психологічні аспекти адаптації студентів до нової соціальної ситуації розвитку, викликані вступом у вищий навчальний заклад, сприяючі розвитку негативного психічного стану, серед яких самотність і комунікативний стрес.

Важливим чинником психологічної дезадаптації студентів є кризи особового зростання. Початок навчання у ЗВО може розглядатися як кризовий етап в становленні особи студента. У юнацькому віці перехід від шкільного до навчання ЗВО є складним адаптаційним процесом, порушення

якого відбивається на нервово-психічному стані студентів і їх особовому розвитку.

Потрібне проведення із студентами молодших курсів спеціальної роботи, спрямованої на надання психологічної підтримки в їх особистому розвитку. Вважається, що умовою ефективності психологічної підтримки є її спрямованість на формування ситуації розвитку особистості і тих її параметрів, які є значущими в адаптаційний період: інтернальність, позитивне самовідношення, рефлексія, соціально-психологічна компетентність [217, с. 130]. Основою для розгортання заходів психологічної служби ЗВО, спрямованих на допомогу в адаптації до освітнього процесу ЗВО, повинна стати теоретична модель психологічної підтримки студентів, орієнтована на сприяння у формуванні тих параметрів особи, які є значущими в рішенні проблем адаптації і розвитку.

На основі проведеного аналізу основних нормативно-правових актів, можемо виділити три форми адаптації студентів-першокурсників до умов ЗВО:

- пізнавально-інформаційне пристосування студентів до нового оточення, до структури вищої школи, до змісту навчання в ній, її вимогам, своїм обов'язкам
- громадська адаптація, тобто процес внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників і інтеграція цих груп із студентським оточенням в цілому
- дидактична адаптація, що стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі.

Відомі три фази адаптації :

- первинна адаптація (напруга фізичних і психічних сил організму);
- нестійке пристосування (пошук і реалізація оптимальних варіантів реакції);

- стійке пристосування (реалізація найбільш відповідних способів реагування на навантаження).

Найбільш складною для організму людини є первинна адаптація, оскільки активізуються одночасно п'ять особливих підсистем: інформаційно-пізнавальна, емоційна, соціально-психологічна, діяльнісна, ендокринно-гуморальна. Кожна розкриває одну з сфер, де відбуваються якісні перетворення у студента-першокурсника.

Перша підсистема охоплює сфери пошуку, сприйняття і переробки нової інформації, друга - сфера самосвідомості, емоційного відношення до отриманої інформації, третя - сфера спілкування, четверта, - сфера зміни діяльності і відпочинку, п'ята підсистема охоплює сферу фізіології організму.

Таким чином, першокурсники навчаються проектуванню ергономічного виховного процесу ЗВО, освоюючи його перший рівень. Отже, виникає необхідність на етапі вступу до ЗВО і адаптації студента приділяти увагу змісту і способам діагностики особливостей студентів з метою створення ергономічного виховного процесу.

РОЗДІЛ V

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

5.1. Стратегічні напрями розвитку сучасного виховного процесу у закладах вищої освіти

За час існування України як суверенної й незалежної держави проведена більша й різнобічна робота зі становлення ефективної системи механізмів виховання у вищій школі. Демократизація й гуманізація нашого суспільства, активізація ринкових відносин, відродження матеріальних і духовних основ громадського життя, загальна комп'ютеризація технології, так звана "глобалізація" розвитку поставили в порядок денний існування нових форм соціального поведіння. Саме зараз повною мірою проявляється фундаментальна залежність громадян нашої країни, цивілізації в цілому, від соціальних цінностей, морально-політичних якостей і соціальних почуттів особистості, які виховуються освітою.

Ці процеси змусили з усією відповідальністю поставити перед наукою проблему розробки нової парадигми в поясненні сутності людини, її місця й ролі в суспільстві, де визначальними факторами є морально-духовні орієнтири особистості. Незаперечною є істина: яка сьогодні освіта, які ідеї, світоглядні й морально-етичні системи заставляються в школах і навчальних закладах, таким буде суспільство в найближчому майбутньому.

Проблеми удосконалення механізмів державного управління вихованням вивчають різні соціально-гуманітарні науки в управлінському, філософському, педагогічному, психологічному, соціальному й іншому аспектах. Специфіка проведеного аналізу цих питань полягає в тому, що воно дозволяє досліджувати етапи державного управління вихованням, як вид діяльності закладів вищої освіти, визначати втримування, організацію й методику системи на різних

етапах будівництва незалежної України, проявляти ініціативу з об'єднання зусиль всіх управлінців у розробці загальної теорії державного регулювання виховною роботою. Виховний процес - це результат конструктивної діяльності механізмів державного управління, що досягається в цілях підвищення ефективності виховання, причому діяльності що не лише творить, але і інтегрує [217, с.50].

Виховний простір і його структура є результатом діяльності управлінських механізмів, процесів диференціації і інтеграції. Якщо диференціація припускає визначення завдань і функцій кожного компонента простору, то інтеграція об'єднує їх в єдине ціле.

Ідеал українського виховання включає у своє втримування подання про найвищу соціальну досконалість, що формувалося у свідомості громадян України протягом багатьох сторіч на шляху становлення української держави. Основою цього ідеалу повинні бути, з одного боку, корінні суспільні інтереси українського народу - створення незалежної Української держави й забезпечення її незалежності, а з іншого боку - Людина - духовно багата, розумово розвинена, фізично зроблена особистість українського громадянина. При цьому, щоб не повторювати помилки минулого, не формувати в громадян України рабську психологію споживчого патріотизму, необхідна перевага в утримуванні віддавати Людині, що перебуває на шляху пізнання самого себе.

Головна мета державного управління формування стратегії національного виховання - придбання молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних відносин, формування в молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвитий духовності, моральної, правової, трудової, екологічної культури [219].

Цілісність механізмів державного управління виховним процесом закладів вищої освіти є результат різноманітності його елементів, зв'язків між ними, за наявності єдиної концепції, орієнтованої на пріоритети гуманістичного виховання. Цілісність і стабільність державного управління виховним процесом

у ЗВО забезпечується гнучкістю його структури. У ній мають бути присутніми зони неупорядкованості, що є джерелом її подальшого розвитку. Нестабільність виховного процесу - запорука того, що воно живе і здатно до розвитку. Виховний процес може бути заданий ще з адміністрацією ЗВО і діяльністю студентів, в основі якої лежать їх особисті потреби. Шляхи створення загального виховного процесу, застосуємо до ситуації удосконалення механізмів державного управління виховного процесу навчального закладу [222, с.10]:

— створення ціннісно-сислової єдності суб'єктів виховного процесу через вироблення державної концепції, орієнтованої на пріоритети механізмів гуманістичного виховання, в даному випадку, ергономічного виховного простору;

- виявлення механізмів виховного і антивиховного потенціалу процесу, регулярний соціально-психологічний моніторинг;

- розробка державної загальної моделі виховного процесу

- організація комфортної взаємодії різних суб'єктів виховного процесу;

- створення умов для реалізації суб'єктами виховного процесу своєї позиції.

Для удосконалення існуючих механізмів державного управління організованого виховного процесу необхідно:

- свобода вибору виховного процесу;

- свобода вибору діяльності і вибір такої діяльності, в якій вихованець міг би досягти найвищого успіху;

- свобода зміни колективу у разі виникнення дискомфорту;

- інтенсивне освоєння елементів процесу: культурного, інформаційного, соціального та ін. [230.]

Повноцінність розвитку студента у виховному процесі - це наслідок його суб'єктної позиції в ньому. Студент сам улаштовує для себе простір. Викладачі можуть лише запропонувати йому поле можливого освоєння. Вірогідність реалізації суб'єкта у виховному процесі ЗВО тим вище, чим різноманітніше

структура останнього. Зробити її більш насиченою допоможуть студенти, здійснюючи проектну діяльність. Примусове освоєння виховного процесу з боку держави може гальмувати особовий розвиток. Простір може виявитися жорстким для студента, якщо воно задане згори і не враховує активності учня по освоєнню, привласненню і творенню процесу. У свою чергу, створення занадто зручного середовища, що не вимагає зусиль для саморозвитку, не дає необхідної динаміки у формуванні особи.

Виховний процес може виявитися жорстким для педагога, якщо активність студентів, як суб'єктів виховного процесу, актуалізує цінності молодіжної субкультури, неприйнятні для нього і створює негативний емоційний фон, що перешкоджає розвитку особистості. Подібна ситуація можлива, якщо студенти байдуже приймають будь-які цінності, що передаються педагогом.

Достовірність результатів дослідження виховного процесу забезпечується проведенням комплексного аналізу змісту, засобів і умов діяльності суб'єктів в системі "людина-держава", здійснюваної в цілях його оцінки і забезпечення зручності і ефективності діяльності.

Ергономічне моделювання системи дозволяє представити виховний процес в гнучкій, динамічній формі і проаналізувати його дієвість в різних ситуаціях (типових і екстремальних). Для вибору найкращого варіанту виховного процесу проводиться порівняння їх між собою і перевірка на відповідність заданим ергономічним нормам і вимогам [234, с.178].

Формування виховного процесу реалізується у вигляді совокупності взаємозв'язаних організаційних заходів, які забезпечують розвиток особистості, зручні і ефективні для вирішення завдань при заощадженні часу, обмежують фізичні і нервово-психічні витрати людини. При цьому досягається значний соціальний ефект, що виражається в підвищенні привабливості і змістовності діяльності студента і викладача, збереженні здоров'я і підтримки високої працездатності, скорочення втрат робочого часу. У зв'язку з цим пропонується новий підхід до проблеми організації виховного процесу у вищій школі з

позиції державного управління виховним процесом. Цей підхід є відправним моментом для виявлення нового уявлення про виховний простір вищої школи, про образ професійної культури педагога, для відповідних новим уявленням виховних технологій.

Поняття "Виховна технологія" багатьма дослідниками включається в узагальнене поняття "Педагогічна технологія", яке ще в 60-70-х рр. ХХ століття асоціювалося головним чином з методикою застосування технічних засобів навчання. У цьому сенсі воно досі використовується в багатьох зарубіжних публікаціях.

Тут доречно відмітити, що цілий ряд управлінців-дослідників відкидають саму можливість існування поняття "виховна технологія". Їх основний аргумент полягає в тому, що в навчальному процесі, як єдності навчання і виховання, немає чітко позначених цілей виховання, а також необхідного інструментарію оцінки рівня їх досягнення. Проте вже на сьогодні в психології розроблена ціла система методів діагностики особової сфери людини (вихованості), а в професіографії знаходить опис уся більша кількість спеціальностей, використовуваних в сучасному суспільстві, у тому числі і вимоги до їх особових властивостей і якостей. Це якраз і підтверджує правомірність існування і розробки не лише поняття "навчальна технологія", але і поняття "Виховна технологія"[205, с.201].

Виховна технологія - сукупність форм, методів, прийомів і засобів відтворення теоретично обґрунтованого процесу виховання, що дозволяє досягати поставлені виховні цілі. При цьому вона спирається на відповідне наукове моделювання (проектування), при якому ці цілі задаються однозначно, і зберігається можливість об'єктивних поетапних вимірів і оцінки особових властивостей і якостей людини на конкретному етапі його розвитку. У будь-якій навчальній системі "Виховна технологія" - поняття, що взаємодіє з освітніми завданнями. Але якщо освітнє завдання виражає цілі навчання і виховання, то виховна технологія - виховні шляхи і засоби їх досягнення. При цьому в структурі освітнього завдання певні особові якості студентів, що належать

формуванню і розвитку, виступають як цілі виховання в конкретних умовах, що в цілому визначає специфіку змісту освіти.

Для створення і реалізації виховної технології може використовуватися узагальнена схема алгоритму функціонування. Вона охоплює декілька етапів виховання : орієнтування (формування уявлення про виховні цілі); виконання (реалізації методів, прийомів і засобів виховання в передбаченій послідовності), контролю і коригування. У кожній виховній технології також використовується алгоритм управління, який є системою правил стеження, контролю і корекції її функціонування для досягнення поставленої мети. Для досягнення кожної з позначених цілей виховання застосовується строго певний алгоритм управління виховною діяльністю викладачів. Це дозволяє не лише оцінювати успішність процесу виховання, але і заздалегідь проектувати процеси із заданою ефективністю [200].

Окремим завданням формування виховної технології виступає відбір і оптимальний вибір методів, прийомів і засобів виховної взаємодії. Саме вони визначають специфіку кожної з них і повинні відбивати існуючі умови навчальної діяльності, особові особливості викладача і його педагогічний досвід.

Найбільш відповідальним завданням механізмів державного управління виховним процесом у закладах вищої освіти України є питання опису і діагностики особових якостей людини – головного учасника виховного процесу. У цих цілях на всіх стадіях виховного процесу може використовуватися обрана концепція психологічної структури особи (наприклад, психічні процеси, освіта і властивості). Але самі якості потрібне використовувати у відповідних діагностичних поняттях, які повинні відповідати ряду умов. Найбільш важливими з них є однозначна визначеність, що забезпечує чітку диференціацію (обособлення) конкретної якості від інших; наявність відповідного інструментарію для виявлення оцінюваної якості в процесі діагностики; можливості визначення різних рівнів сформованості і якості за достовірною шкалою особових вимірів.

Викладений загальний підхід до розуміння суті виховної технології дозволяє зробити висновок про її достатню складність. У державно-управлінській практиці вона набуває таких несподіваних ознак, що дозволяє говорити про надання усьому процесу виховання нових якостей, згідно засад національно-патріотичного виховання [188].

Мета такої взаємодії є системообразуючим елементом виховної технології. Від неї залежать інші елементи: зміст, методи, прийоми і засоби досягнення виховного ефекту. Мета як наукове поняття є передбачення у свідомості суб'єкта результату, на досягнення якого спрямована його діяльність.

Моделювання у виховній технології має два аспекти: моделювання змісту, який стимулює розвиток тих або інших відносин, і моделювання виховної взаємодії суб'єктів і об'єктів навчально-виховного процесу, без якого неможливе формування виховного процесу.

Викладені теоретичні основи застосування моделювання при розробці і реалізації виховних технологій дозволяють виділити в ньому декілька відносно самостійних, але взаємодіючих і взаємозалежних елементів (компонентів) : суб'єкт-об'єктних, цільовий, змістовний, діяльнісний і результативний.

Суб'єкт-об'єктних компонент визнається основним в моделі виховних технологій. Під ним розуміються суб'єкти виховного процесу. Спрямованість виховної технології в її моделі представляється цільовим компонентом, зміст якого формується на етапі цілеполягання.

Змістовний компонент також виступає однією із складених частей виховної технології і відбиває те, які стосунки формуються у процесі формування виховного процесу. Він обов'язково відповідає цільовому компоненту. Дуже важливим в моделі виховної технології є діяльнісний компонент. Залежно від різних наукових ситуацій він включає певну систему форм, методів, прийомів і засобів виховної взаємодії. Завершальним компонентом моделі виховної технології виступає результативний компонент.

Між представленими компонентами моделі виховної технології існують різні види зв'язків. Прикладом лінійного зв'язку являється те, що її цілі найбезпосереднішим чином чинять вплив на зміст виховання, а зміст, у свою чергу, на діяльнісний компонент. Зворотні зв'язки між компонентами означають, що, наприклад, недостатньо повне досягнення виховних результатів чинить вплив, що коригує, як на цільовий, так і на діяльнісний і змістовний компоненти, викликаючи їх наступну трансформацію.

Науковий інструментарій виховних технологій представляє собою сукупність форм, методів, прийомів і засобів наукової взаємодії суб'єктів і об'єктів виховання. Адже правомірність застосування тих або інших виховних технологій залежить від вікових особливостей суб'єктів, зокрема, студентів ЗВО. Студентський вік характеризується досягненням найвищих результатів, що базуються на усіх попередніх процесах національного, психологічного, соціального розвитку. Якщо вивчити студента, як особу, то вік 18-20 років - це період найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру. Перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій і інтенсивне формування соціальних навичок у зв'язку з професіоналізацією виділяють цей період як становлення характеру і інтелекту [177, с.109].

Методи виховання як сукупність способів і прийомів виховної роботи для розвитку виховних механізмів державного управління і вироблення звичок поведінки, його коригування і удосконалення у ЗВО відбивають специфіку виховного простору.

Найбільш дієвий метод - приклад, що припускає систематизуючу дію на свідомість виховуваних силою показу позитивних дій інших осіб з метою формування образу для наслідування. Вузовський викладач, як особа, що акумулює в собі кращі цивільні і інтелектуальні якості, зразок витримки і відповідального відношення до справи і, в той же час, що усвідомлює сучасні соціальні реалії, дійсно може стати авторитетом для студента. Переконавання, як

метод, частіше використовується в освітньому процесі, проте у разі потреби застосовується як спосіб корекції поведінки.

У виховному просторі ЗВО студенти включаються в діяльність, адекватну їх потребам і здібностям. Виховання вольових якостей, наполегливості, вироблення норм поведінки здійснюється вже не як виховання в чистому вигляді, але як самовиховання особи. Вікові особливості суб'єктів виховного простору дозволяють широко використовувати диспути, дискусії, ділові ігри .

Розглянемо технологію формування виховного процесу ЗВО. Як вже відзначалося, відповідно до сучасних завдань вищої освіти мета-ідеал виховання розуміється як виховання соціально активної особи, здатної до освоєння і розвитку культури і досвіду життєдіяльності і системи цінностей, накопичених українським і міжнародним співтовариством, забезпечуючих єдність її професійного і загальнокультурного розвитку. Найбільш продуктивною в сучасних умовах можна рахувати гуманістичну (демократичну) модель виховання, в ході реалізації якої формуються наступні основні компетенції: здатність виражати свої почуття, здатність до критики і самокритики, робота в команді, навички міжособових стосунків, здатність працювати в міждисциплінарній команді, здатність спілкуватися із спеціалістами з інших областей, прийняття відмінностей і мультикультурності, здатність працювати в міжнародному середовищі, прихильність етичним цінностям, здатність адаптуватися до нових ситуацій, здатність акумулювати нові ідеї (креативність), лідерство, розуміння культур і звичаїв інших країн, здатність працювати самостійно, розробку і управління проектами, прояв ініціативності і підприємницького духу, турботу про якість, прагнення до успіху.

Найважливішою ланкою технології формування виховного процесу є забезпечення продуктивних взаємин на мікро-рівні. Взаємини студент-студент, викладач-викладач, студент-викладач є основою для формування особових якостей професіонала і припускають проведення спеціальних тренінгів проектування спілкування для студентів на етапі адаптації і на молодших

курсах. Для викладачів організуються курси підготовки до викладацької діяльності у ЗВО і реалізації ними виховних функцій в навчальній і позанавчальній роботі, що включають розвиток комунікативних навичок. На засіданнях кафедр викладачі регулярно інформуються про особливості контингенту студентів, динаміку особового розвитку, цінностей орієнтацій з метою формування продуктивного і комфортного спілкування з колегами і студентами, подолання ситуації відчуження між суб'єктами виховного простору[145] .

Для організації виховного процесу на мезо-рівні з викладачами проводяться тренінги. У їх зміст входить навчання організації групової діяльності студентів на навчальних заняттях, застосування активних методів навчання, використання різних форм позанавчальної роботи з групами студентів з метою формування вищеназваних якостей особи.

Однією з продуктивних форм виховання у ЗВО є студентський клуб, організовуваний викладачем або як самостійне об'єднання, або при кафедрі. Завданнями такого клубу можуть бути:

- формування у студентів умінь і навичок наукового пошуку;
- створення позитивної мотивації до проведення наукових досліджень;
- розвиток навичок презентації результатів досліджень;
- формування умінь проектувати і проводити експеримент, прогнозувати його результати;
- розвиток комунікативних якостей, необхідних науковцю-досліднику;
- розвиток умінь рефлексій студентів.

У зв'язку з висуненою метою і завданнями, заняття клубу можуть бути організовані не рідше, ніж двічі в місяць із студентами різних курсів в слухний для них час. Програму взаємодії розділемо на 5 етапів.

I етап - ознайомлення з правилами наукового пошуку і методами збору інформації.

II етап - освоєння технології проведення експерименту.

III етап - засвоєння правил оформлення результатів наукового дослідження.

IV етап - ознайомлення із способами презентації наукового дослідження.

V етап - освоєння засобів впровадження результатів наукового дослідження в практику.

Кожен, етап є самостійним компонентом підготовки дослідника, але включає елементи попередніх етапів. Засідання проводить викладач кафедри, який є керівником клубу. Він організовує зустрічі молодих учених з викладачами, що працюють над власними науковими проектами, вчителями-новаторами, студентами інших ЗВО, що ведуть самостійні наукові дослідження[150, с. 97]. Результати пошукової діяльності членів клубу публікуються в збірках студентських робіт, обговорюються на конференціях і Вченій раді факультету і так далі. Запис в клуб здійснюється за ініціативою студентів. За відсутності охочих відвідувати клуб його діяльність припиняється.

У клубі також може активно обговорюватися широкий круг проблем : адаптація першокурсників, інтерес до обраної професії, цінності професії, цінності студентів, оптимальні стилі спілкування викладачів із студентами.

Таким чином, молоді учені дістають можливість виявити свої здібності розвинути навички до пошукової діяльності. Студенти різних курсів і груп обговорюють і вирішують наукові проблеми разом, що розвиває і закріплює навички спільної діяльності майбутніх фахівців, дозволяє неформально спілкуватися з викладачами ЗВО. Подібні об'єднання органічні для виховного простору ЗВО, дозволяють реалізувати творчі можливості студентів, створюють комфортну психологічну обстановку [136].

Важливою для формування механізмів державного управління виховним процесом ЗВО являється організація діяльності кафедри. Викладач кафедри (завідувач або відповідальна особа) проектує діяльність колег, відповідно до наступних напрямів:

- інформаційно-просвітницьке (моніторингу з метою створення соціально-професійного портрету студента, розробка інформаційних стендів, проведення днів відкритих дверей, днів стажиста, участь в адаптації студентів, робота профорієнтації в навчальному і позанавчальному процесі, ведення рубрики кафедри в газеті ЗВО, факультету);

- науково-дослідне (проведення олімпіад і конкурсів, організація гуртків і клубів);

- цивільно-правове, патріотичне, еколого-валеологічне (освіта і пропаганда по цих напрямках в навчальному і позпнавчальному процесі, у тому числі, на особистому прикладі, виходячи із специфіки кафедри; організація днів військової слави, вшановування захисників Вітчизни - учасників воєнних операцій, участь в заходах, присвячених дням кафедри, факультету, ЗВО і так далі);

- культурно-досугове (активна участь викладачів кафедри у позанавчальних заходах ЗВО і факультету, створення самодіяльних творчих колективів);

- традиційно-символічне (підготовка і проведення актових лекцій ведучих учених і практиків, організація Дошки пошани, ведення літопису кафедри, факультету);

- організаційний (виконання членами кафедри обов'язків начальника курсу, куратора групи, створення бібліотеки кафедри і так далі)[130, с.67].

Не дивлячись на те, що організація державного управління виховним процесом є важливою складовою професійної діяльності викладача, в умовах вищого навчального закладу особливе значення має самопроекування його студентами. Це обумовлено рядом вагомих причин. Цінності молодіжної субкультури не завжди розуміються і приймаються викладачами, особливо, старшого покоління. Проте, як показує дослідження, базові цінності об'єктів виховного процесу співпадають. Динамічні лише зовнішні форми реалізації запитів. Для молодіжного середовища характерна відсутність навичок самоорганізації, організації групи. У зв'язку з цим виникає проблема

формування виховного процесу: студенти не приймають організаційні форми, пропонувані викладачами і адміністрацією ЗВО, але не можуть самостійно запропонувати, розробити і здійснити проект. У зв'язку з цим, необхідно шляхом щорічного моніторингу виявляти і включати в групову проектну діяльність найбільш активних студентів, що мають лідерські якості. Результатом роботи буде організація державного управління формуванням виховного процесу з урахуванням потреб молодіжної субкультури. Молоді лідери, пройшовши відповідну підготовку, зможуть розробити і реалізувати свої проекти, орієнтуючись на потреби якісної вищої освіти.

Проектування виховного процесу на макрорівні відтворюють представники адміністрації ЗВО, викладачі і студенти, які мають неабиякі організаторські здібності і навички управлінської роботи. Робота ведеться із змішаними групами, куди входять викладачі, студенти, представники адміністрації. Проектування може усладнюватися віковими особливостями учасників проектів, масштабом роботи і особливостями середовища ЗВО.

Необхідно відмітити, що державне управління виховним процесом - це результат конструктивної діяльності його суб'єктів, що досягається в цілях підвищення ефективності виховання, причому діяльності не лише створюючої, але і інтегруючої в собі зміст трьох компонентів : макро-, мезо-, мікро. Адже ознаками державного управління сучасним виховним процесом повинна бути гнучкість, динамічність, цілісність. Виховний процес будується шляхом використання державних виховних технологій, відповідних віковим особливостям студентів[123, с.157]. Застосування організаційних форм та механізмів державного управління у вищій школі також будується з урахуванням компонентів виховного процесу.

Специфіка їх застосування в ергономічному виховному просторі полягає в тому, що проектування їх починається на мікрорівнях, в стосунках студент-студент, викладач-студент, з обліком найбільш загальної виховної мети (парадигми) ЗВО. Далі, в найбільш загальній формі проекти конструюються на рівні факультетів, а вже потім в найбільш узагальненій

формі на рівні. Вищий навчальний заклад співпрацює з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями. Проте, існує ряд чинників, що негативно впливають на формування виховного процесу у ЗВО [119] :

- діагностована різниця в думках про параметри, які допомагають вчитися краще, таким чином, зусилля суб'єктів виховного простору можуть бути різнонаправлені;

- виявлено, що на думку викладачів, ефективність навчання залежить в основному від зусиль студентів. При цьому роль викладачів незначна;

- в процесі дослідження ми виявили конфлікт очікувань викладачів відносно зусиль, які прикладає студент і реальними установками студента на активність в навчальному процесі;

- в процесі організації виховного простору викладачі керуються звичними уявленнями про те, як потрібно вчити, а не внутрішніми очікуваннями, які є в реальній студентській аудиторії;

- думка студентів і викладачів відносно таких важливих в спілкуванні якостей, як чуйність, почуття гумору не співпадає. У ситуації спілкування не виправдовуються очікування студентів і викладачів, отже, велика вірогідність виникнення конфліктних ситуацій;

- викладачі і студенти неохоче беруть участь в неформальних контактах, спільних заходах. У стосунках з однокурсниками у студентів переважають доброзичливість, взаємні симпатії. Викладачі відмітили, що в спілкуванні з колегами подібні емоції випробовують рідше.

При аналізі та рекомендаціях щодо удосконалення механізмів державного управління виховним процесом вищого навчального закладу, ми використовували технологію формування виховного процесу ЗВО, включаючи реалізацію програм підготовки студентів до самоврядування, адаптації першокурсників і підготовки викладачів до формування виховного процесу, і припускаємо, що вона дозволить здолати негативні чинники, що

перешкоджають формуванню ергономічного виховного процесу і створити умови, при яких можливі :

- позитивна оцінка суб'єктами виховного процесу цілей виховної системи ЗВО;
- усвідомлення свого перебування у ЗВО як важливої події в життя, як умови успішної кар'єри.
- особова значущість для суб'єктів виховного процесу явищ, що відбуваються на макро-, мезо- і мікрорівні;
- позитивна оцінка навчальних і позанавчальних контактів з суб'єктами виховного процесу.

Таким чином, встановлено, що стратегічні напрями механізмів створення сучасного виховного процесу у ЗВО припускають:

1) діагностику середовища - виявлення її виховного і антивиховного потенціалу, вивчення потреб і мотивів, суб'єктів, що знаходяться тут;

2) розробку моделі виховного процесу - пріоритетним повинне стати мережеве моделювання виховного процесу, яке припускає моделювання не стільки поведінки суб'єктів виховного процесу, скільки зв'язки і стосунки між ними (причому, кожний з суб'єктів будує з іншими свої зв'язки і стосунки, які знаходяться поза дією проектувальника, що управляє, і можуть ним тільки передбачатися);

3) створення ціннісно-сміслової єдності суб'єктів виховного процесу через вироблення концепції, впровадження виховної системи, орієнтованої на пріоритети гуманістичного виховання;

4) диференціацію колективних суб'єктів виховного процесу, результатом якої є отримання "індивідуальної особи", установою освіти;

5) створення умов для реалізації студентом, педагогом, батьками і іншими учасниками виховного простору своїй суб'єктною позиції.

За таким способом обумовлюється єдність суб'єктів виховного процесу, які забезпечує розробку єдиної концепції, орієнтованої на пріоритети гуманістичного виховання [103].

Також, при формуванні стратегії сучасного єдиного виховного процесу необхідно досягти узгодження нормативних документів, які створюють інваріантну частину виховного процесу у ЗВО, як частини освітньої системи держави. Нормативно-правові основи виховної діяльності реалізуються на основі Закону України "Про освіту" в сучасній редакції, Закону України "Про вищу освіту", Статуту ЗВО та ін.[152].

Крім того, майбутній фахівець повинен постійно удосконалювати навички управлінських дій і технологій, вчитися усе життя, удосконалюючи професійну підготовку, розвиваючи свою особистість, людські якості. У "Концепції розвитку освіти до 2025 року" сформульована основна мета вищої освіти. Вона визначається як підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, людини що вільно володіє своєю професією і орієнтованої в суміжних областях діяльності, здатної до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готової до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Тому ціннісно-сміслова єдність суб'єктів виховного простору реалізується через вироблення концепції, орієнтовану нормативно-правову базу забезпечення нових стратегічних напрямів формування сучасного виховного процесу у ЗВО [110].

Спираючись на викладені вище теоретичні і практичні висновки, ми стверджуємо, що принципами державного управління формуванням стратегічних напрямів сучасного виховного процесу та розвиток соціально активною, морально і фізично здорової особи в сучасних умовах, для усіх учасників виховного процесу являються:

- відповідність характеру формування виховного процесу індивідуальним (соціальним, психологічним) особливостям студентів і викладачів;
- цілісність не лише усередині моделі, але і у рамках усього освітнього процесу у навчальному закладі;

- гуманізм, що припускає відношення до суб'єкта виховного процесу як самоцінності, одночасно вільної, творчої і відповідальної, тобто формування комфортного простору;

- культура спілкування, що припускає організацію виховання на загальнолюдських цінностях, відповідно до цінностей і норм національної культури і регіональних традицій, не заперечуючи загальнолюдським цінностям, і толерантність - чуйне відношення до думки інших людей, інших культур, традицій, релігій, способу життя;

- використання різних технологій в змісті виховання і форм роботи із студентською молоддю.

Узгодженість механізмів нормативно-правового забезпечення виховного процесу і орієнтація мети, завдань, принципів його формування на суб'єкта і є умовами створення ергономічного виховного середовища у ЗВО.

Формуванням стратегічних напрямів державного управління сучасного виховного процесу займаються, відділи з виховної роботи, заступники деканів з виховної роботи, заступники завідуючих кафедрами з виховної роботи, куратори (начальники) курсів (груп). Умовами ефективного формування виховного процесу є професійна компетентність організаторів (високий рівень проектної культури, організаторські і комунікативні здібності і так далі), а також усвідомлене впровадження і розвиток механізмів студентського самоврядування, формування навичок проектної культури студентського активу. Саме в цьому випадку можна врахувати усе різноманіття потреб молоді, активізувати їх діяльність, не міняючи концептуальних напрямів виховної роботи.

У університеті можуть створюватися наукові, творчі, спортивні студентські суспільства, клуби, гуртки, реалізації студентської ініціативи, що є формою. Виховний процес навчального закладу разом з виховною системою є необхідним і ефективним організаційним механізмом державного управління особового розвитку майбутніх фахівців. За усіма напрямами

виховної роботи університету необхідна ресурсна підтримка взаємодії суб'єктів виховного процесу [103].

Це перш за все інформаційна підтримка, яка полягає в забезпеченні широкого доступу в Інтернет, організації сайтів, підтримуючих суспільно-значущу діяльність студентів, у взаємодії з молодіжними ЗМІ, організації внутрішньоуніверситетських ЗМІ, у видавничій діяльності з питань виховання і так далі

Науково-методична підтримка, яка виражається у створенні науково-методичних розробок, проведенні конференцій, круглих столів, навчальних програм для студентів і викладачів і інших заходів, які допомагають ефективній реалізації виховної функції університету.

Психолого-педагогічна підтримка. Полягає в участі професорсько-викладацького складу, в методичному керівництві підготовкою проектів і цільових програм студентських об'єднань-співтовариств, у формуванні методичних рекомендацій для кращої адаптації студентів. В цілях вдосконалення процесу формування виховного процесу формується центр соціально-психологічної підтримки студентів, що здійснює.

- соціально психологічний моніторинг стану виховного процесу, його позитивного і негативного потенціалу;

- профілактику соціально-психологічних проблем студентів, контроль процесу адаптації студентів у закладі вищої освіти, а потім, в професійній діяльності. У цих цілях можливо застосувати програми проведення адаптаційного семінару;

- соціально-психологічну підтримку студентів, корекцію труднощів, що випробовуються ними в адаптації і спілкуванні з однолітками;

- тренінги спілкування і лідерських якостей студентів ЗВО;

- консультування студентів, що сумніваються в правильності професійного вибору і т. д. [101].

Організаційно-управлінська підтримка орієнтована на кінцевий результат при загальному прагненні до підвищення ефективності виховних

дій. Вона припускає регулярне вивчення, узагальнення, поширення позитивного досвіду роботи, а також оптимальне планування виховної роботи на кафедрах, факультетах, у підрозділах. Підтримка також може виражатися в створенні умов для виховної діяльності: вступі системи грантової підтримки, стимулюванні громадської активності студентів, сприянні в робочих контактах з різними соціальними партнерами, і так далі.

5.2. Інноваційні підходи до вдосконалення системи фізичної культури і спорту для студентської молоді в закладах вищої освіти України

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» визначено, що держава регулює відносини у сфері фізичної культури і спорту через формування державної політики, яка реалізується шляхом впровадження державних програм, розроблених на основі показників розвитку галузі [174]. З моменту набуття Україною статусу незалежної держави було прийнято низку державних програм розвитку фізичної культури та спорту, які, на жаль, були реалізовані лише частково, що обумовлено низькою ефективністю, а подекуди й повною відсутністю реалізації заходів, запланованих у програмах.

В організації навчального процесу не менш важливу роль відіграють і спортивно орієнтовані технології. На жаль, аналіз науково-методичної літератури та узагальнення передового досвіду роботи кафедр фізичного виховання закладів вищої освіти України свідчить про кризу навчальної дисципліни «Фізична культура», що настала в 90-х рр. минулого століття. Наслідком цього стало зниження мотивації до регулярних занять фізичною культурою і спортом, фізичної підготовленості студентів і рівня їхнього здоров'я. Тривожна ситуація потребувала від освіти внесення науково обґрунтованих змін і доповнень в діючі базові програми з фізичної культури у закладах вищої освіти на основі розробки інноваційних

методик, що формують стійку мотивацію до навчальної діяльності та регулярних занять фізичною культурою.

Одним із напрямів рішення цих завдань є спортизація фізкультурної діяльності в освітніх установах. Спорт, що комплектує цінності фізичної культури, завжди був потужним соціальним феноменом, на основі якого формуються інтереси, мотиви, потреби до занять фізичною культурою, а широке залучення наукомістких спортивних технологій, що добре зарекомендували себе у великому спорті, сприяє підвищенню ефективності розвитку рухових кондицій [69, с. 111].

Сучасна система спортивного тренування є виключно складним соціальним явищем. У тренувальному процесі діють різноособистісні закономірності, які слід враховувати і використовувати. Звідси і формуються певні принципи спортивного тренування: зростання навантаження, безперервності тренування, періодизації та циклічності, систематичності, наочності, доступності.

В останнє десятиліття в освіті склалася така ситуація, коли традиційні форми здобуття освіти й моделі навчання не можуть задовольнити потреб в освітніх послугах, зазвичай сконцентрованих у великих містах.

Це слугувало стимулом до широкого використання в наукових дослідженнях у сфері фізичної культури і спорту інноваційних досягнень у розвитку інформатики, кваліметрії, залучаючи при цьому наукомісткі апаратурні, високоефективні комп'ютерні та інформаційні технології.

Одним із найважливіших аспектів, який надає системності й цілеспрямованості процесу управління, є планування. Зважаючи на предмет нашого дослідження, ми будемо вести мову про соціальне планування, під яким розуміють науково обґрунтовану систему цілей, показників, завдань розвитку певної соціальної сфери та основних засобів та методів їх досягнення [70, с. 79]. Процес державного управління розвитком фізичної культури і спорту неможливий без планування, яке за часовим аспектом, рівнем структурно-функціонального охоплення, масштабами та цільовими

настановами розподіляється на поточне, перспективне, середньо- та довгострокове, індикативне, директивне, стратегічне.

Для реалізації розробленої нами системи формування готовності до розвитку фізичної культури студентів у закладах вищої освіти з урахуванням регіональних особливостей було розроблено технологію навчання, засновану на інтеграції проблемно-модульної, спортивно-орієнтованої, інформаційної і оздоровчої технологій навчання, системі комплексного контролю якості освітнього процесу.

Її основними принципами є:

1. Принципи:

– впровадження в навчальний процес спортивно орієнтованих технологій навчання, що зарекомендували себе в спорті вищих досягнень, з урахуванням запитів, потреб і можливостей (рівень здоров'я) студентів у виборі видів спорту, сучасних рухових і оздоровчих систем, найбільш значущих у фізичному саморозвитку особи;

– впровадження оздоровчих технологій навчання з урахуванням захворювань, характерних для різних територій України;

– інтеграції спортивних й оздоровчих технологій навчання, які дозволяють ефективно реалізувати принцип оздоровчої спрямованості в навчально-тренувальній діяльності студентів і посилити технології спортивного тренування засобами, методами оздоровчо-реабілітаційної фізичної культури;

– інтеграції в навчальний процес з дисципліни «Фізична культура» теорії, історії та методики різних видів фізичної культури.

2. Принцип пріоритету регіональних соціокультурних і біосоціальних чинників готовності до розвитку фізичної культури.

3. Принцип інтенсифікації навчального процесу, який реалізується через різні форми навчання із застосуванням інформаційних технологій, науково-дослідницьку діяльність викладачів і студентів

4. Принцип пріоритету особи в освітньому процесі, який реалізується

через забезпечення максимально комфортних психолого-педагогічних умов навчальних занять (сучасне матеріально-технічне забезпечення фізкультурно-спортивної бази, висококваліфікований професорсько-викладацький склад), застосування релевантних педагогічних технологій навчання з урахуванням запитів і потреб студентів у сфері фізичної культури, формування суб'єкт-суб'єктних стосунків.

Розробляючи інтеграційну нову технологію формування готовності до розвитку фізичної культури студентів у закладах вищої освіти, ми базувалися на перевагах інтегрованих дидактичних систем, до яких відносяться: ущільнення або концентрація навчального матеріалу, усунення дублювання в його вивченні; усунення перевантажень, заощадження навчального часу; інтеграція декількох навчальних предметів; посилення мотивації до пізнавальної діяльності; динамічність процесу інтеграції, обумовлена розвитком науки.

Розуміння в сучасному суспільстві поняття «здоров'я» і значне системне погіршення стану здоров'я населення України дозволили розглядати побудову дисципліни «Фізична культура» на основі парних законів дивергенції і конвергенції. Дивергенція – процес розширення меж проектної ситуації з метою забезпечення досить широкого і максимально плідного простору пошуку рішень [118]. Цей процес використовується в наукових дослідженнях для продукування безлічі ідей. Мета дивергентного підходу полягає в тому, щоб перебудувати первинний варіант проекту, виявити ті аспекти, які дозволяють отримати істотно нові і одночасно здійсненні зміни в проекті. Відзначимо особливості прийомів дивергенції і конвергенції в аспекті вирішення творчих завдань. Для дивергентного підходу характерні: нестійкість і розмитість цілей; тимчасове усунення обмежень; відстрочений характер оціночних суджень. Для конвергентного підходу – звуження поля пошуку, зменшення невизначеності, виключення альтернатив.

На основі аналізу науково-методичної літератури, власних досліджень

нами розроблено модель готовності студентів до розвитку фізичної культури, яка є модульно-компонентною структурою і включає в себе: мотиваційно-цільовий модуль; змістовний модуль; операційно-функціональний модуль; модуль рефлексії.

Перший модуль – «Мотиваційно-цільовий» – представлений компонентами: мотивація до предметної діяльності; мотивація до діяльності змагань; мотивація до науково-дослідної діяльності. Критерієм оцінки сформованості мотивації до предметної діяльності є відвідуваність навчальних занять і елективного курсу, тобто виконання студентами об'єму рухового навантаження. Згідно з державним освітнім стандартом фізичної культури, мінімальний обсяг рухового навантаження становить чотири години на тиждень на першому і другому курсах навчання, на старших курсах – по дві години [119, с. 130].

Такий обсяг рухового навантаження дає підтримуючий результат. Для отримання тренуючого ефекту, що і є одним із завдань дисципліни, потрібне збільшення обсягу рухового навантаження до 8–12 годин на тиждень, залежно від рівня фізичного здоров'я студентів, за рахунок організації занять елективного курсу. Формування мотивації до наростання обсягу індивідуального рухового навантаження ми здійснюємо на основі отримання студентами інформації про види спорту, базовою, реабілітаційною, адаптивною, рекреаційною фізичної культури, стані здоров'я, фізичному розвитку, функціональним стані організму, фізичній підготовленості. Потім вивчаються запити і потреби студентів у сфері фізичної культури. Запити зіставляються з можливостями реалізації їх у закладі вищої освіти [120, с. 27]. Створюються психолого-педагогічні умови організації занять за вибраними студентами видами рухової активності. В процесі занять студенти навчаються зіставляти свій стан здоров'я із запитами у сфері фізичної культури та реальними індивідуальними можливостями. Вище наведена схема заходів дозволяє самовизначитися студентам у видах спорту, сучасних рухових і оздоровчих системах,

сформувати інтерес до занять у рамках предметної діяльності.

Побудова навчальних занять на принципах спортивного тренування і переважання методу (організація системи змагань між групами, курсами, факультетами, моніторингу фізичного здоров'я) змагання формує у студентів потребу у збільшенні рухового навантаження для демонстрації найвищого результату в змаганнях різно-особистого рівня [122].

У рамках проведення науково-дослідної роботи студенти виконують статистичну обробку результатів навчальних досягнень: заповнення індивідуальної інформаційно-аналітичної карти студента, обробку результатів анкетування, розрахунок рейтингової оцінки поточної і підсумкової успішності кожного студента, навчальної групи, курсу, факультету. Під керівництвом викладачів аналізують отриманні дані, розробляють рекомендації для корекції власних навчальних досягнень і підвищення якості навчального процесу. Входження студентів (особливо звільнених від практичних занять за станом здоров'я) в роботу різних напрямів навчального процесу кафедри дозволяє їм самоствердитися, переконатись у значущості фізичної культури для становлення загальної і професійної культури особи, почати міждисциплінарні наукові дослідження по екології, інформатиці і іншим наукам [130, с. 99].

Другий модуль – «Змістовний» – включає компоненти: когнитивну обізнаність і індивідуальний стиль освітньої діяльності. Критеріями оцінки когнитивної обізнаності є результати знань з історії й теорії фізичної культури, методиці формування рухових умінь і навичок, основ здоров'я формуючого стилю життя і професійною діяльності.

Третій модуль – «Операційно-функціональний» – являє собою компоненти рухових умінь і навичок (фізичної підготовленості та фізичної працездатності) і фізичного здоров'я (фізичний розвиток, функціональний стан систем організму, захворюваність).

Четвертий модуль – «Рефлексія» – включає в себе сформованість позиції рефлексії до самопізнання, самовдосконалення і саморозвитку у

сфері фізичної культури, індивідуальних і соціальних характеристик особи, необхідних для ефективної спортивної і фізкультурно-оздоровчої діяльності [131].

Процес формування готовності до розвитку фізичної культури в ході навчання був розділений на три етапи.

На першому етапі – самовизначення – студенти першого курсу в процесі лікарсько-педагогічного контролю отримували інформацію про стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, функціонального стану організму і фізичної підготовленості і працездатності. На основі інформації про можливість вибору різних видів спорту, сучасних рухових і оздоровчих систем студенти дістали можливість визначитися з вибором рухової діяльності. На цьому етапі нашим завданням було формування у студентів мотивації до предметної діяльності.

Другий етап – самоудосконалення – полягає у формуванні поглиблених знань про види спорту, сучасні рухові й оздоровчі системи та в оволодінні практичними вміннями в різних видах фізичної культури. На цьому етапі формувалася мотивація до регулярних занять обраним видом рухової діяльності.

На третьому етапі – саморозвиток:

– формувалися знання основ спортивного тренування, лікувальної і адаптивної фізичної культури, вміння планувати фізичні навантаження і контролювати фізичний стан в процесі їх виконання і мотивація до діяльності змагання;

– студенти отримували знання про значення фізичної культури в професійній діяльності, впливі фізичних вправ на організм тих, що займаються, можливості корекції порушених функцій засобами фізичної культури і вміння організувати заняття профілактичної спрямованості з урахуванням виду професійної діяльності. На цьому етапі нашим завданням було формування мотивації до рухової діяльності і здорового способу життя [178, с. 11].

Результатом кожного етапу навчальної діяльності студента має бути досягнення певної мети, що задовольняє добре відомим в теорії управління принципам SMART: конкретність, вимірність, досяжність, релевантність, узгодженість за часом.

Вимір рівня готовності визначається часом, витраченим навчальним закладом і студентом. Зміна з часом визначається диференційованим рівнянням:

$$X' = f(x) + Y(t), \quad x^* = X(0),$$

де X – величина характеристики готовності студента до розвитку фізичної культури; t – час; $Y(t)$ – функція, що характеризує зусилля системи освіти; $f(x)$ – функція готовності.

Група українських учених вивчала залежність $f(x)$ від моделі освіти. Якщо ця модель «накопичуваної посудини», $f(x)=0$, $Y(t) = Y_0$ при $0 < t < T$, де T – час підготовки професіонала .

У разі область допустимих значень цієї функції умовно може бути розділена на дві ділянки:

– на першому – від 0 до X^* – відбувається розвиток готовності до плануємих величин;

– на другому – $X > X^*$ – відбувається реалізація готовності до розвитку фізичної культури.

В умовах колективного навчання необхідно враховувати той факт, що викладач не має можливості кожному студентові приділяти необхідний для нього особисто час виходу на необхідний стан X^* . Тому потрібна оптимізація витрат зусиль і часу за рахунок самоорганізації. У нашій системі даний етап називається адаптаційним, він припускає доведення більшості студентів до початкового рівня готовності X_0 на основі запуску процесу «самоорганізації».

Цей етап реалізується через присутність у кожній групі добре підготовлених до розвитку фізичної культури студентів, які за відповідної організації навчального процесу стануть свого роду локомотивом, який

потягне за собою інших. Нами розроблено таблицю якісної оцінки рівня готовності студентів до розвитку фізичної культури (табл. 3.1).

Таблиця 7

***Якісна оцінка рівня готовності студентів до розвитку
фізичної культури***

№ з/п	Якісні рівні	Оцінка (бали при 100-бальній рейтинговій оцінці)	Готовність
1	Високий	86...100	0,86...1,0
2	Вище за середній	71...85	0,71...0,85
3	Середній	55...70	0,55...0,70
4	Нижче за середній	40...54	0,40...0,54
5	Низький	0...39	0 0,39

Критерієм ефективності технологій навчання є час, протягом якого студенти здійснюють перехід на вищий рівень готовності, що поділяється на певні блоки.

Мотиваційно-цільовий блок

Оцінює, за результатами анкетування студентів, релевантну інформацію про запити студентів по предмета «Фізична культура» і потребах у сфері фізичної культури і спорту. Анкета була системою стандартних відкритих питань. Застосовувалися індивідуальний, персональний, очний способи проведення анкетування.

Включає оцінку відвідуваності основних навчальних занять і елективного курсу; участь у змаганнях і науково-дослідній роботі [179, с. 8].

Змістовний блок

Включає оцінку за результати програмованого опитування з теоретичного курсу та анкетування студентів з метою виявлення індивідуального стилю освітньої діяльності.

Операційно-функціональний блок

Для оцінки критеріїв застосовуються загальноприйняті методи дослідження, використовувани в практиці спортивної медицини,

педагогічній діяльності у сфері фізичної культури і спорту. Контрольовані показники включено в програму Всеукраїнського моніторингу. На підставі результатів моніторингу стану фізичного здоров'я студентської молоді нами надані рекомендації рейтингові оцінні шкали. За якими оцінка рівня функціонування технологій навчання розглядається як об'єкт системи управління їх якістю. Під управлінням рівнем якості технологій навчання мається на увазі сукупність цілеспрямованих дій з досягнення запланованого, гарантованого результату. Для цього потрібні діагностично поставлені цілі, наявність засобів і методів діагностування параметрів і показників якості, правила визначення можливого відхилення їх від нормативних [185, с. 134].

З метою формування соціального замовлення на проектування систем формування готовності студентів до розвитку фізичної культури доцільно проаналізувати стан компонентів соціокультурної готовності в регіонах України як об'єктивний чинник, що забезпечує ефективне її функціонування.

Вивчаючи критерії оцінки регіональних особливостей розвитку фізичної культури, ми виділили групу чинників, які можна об'єднати таким поняттям як соціокультурна готовність до розвитку фізичної культури – це інтегральна якісна характеристика середовища життєдіяльності населення, що ґрунтується на громадському здоров'ї як результаті впливу економічного розвитку регіону, екологічного стану, клімато-географічних особливостей і розвитку фізичної культури (фінансування, достатня кількість кваліфікованих кадрів, розвиток сучасної матеріально-технічної бази спорту, кількість тих, що займаються різними видами фізичної культури).

Критерії компонента соціокультурної готовності – розвиток фізичної культури – включають оцінку стану розвитку матеріально-технічної бази (кількість споруд, пропускна здатність), фінансування (кількість виділених засобів на одну особу, що займається спортом), чисельність тих, що

займаються в спортивних секціях, в освітніх установах [205].

Одним із найбільш важливих компонентів проектування системи формування фізичної культури молоді є рівень здоров'я, який сформувався в процесі їх життєдіяльності. Незважаючи на багатомісячні спроби вивчення здоров'я людини, воно досі не має чітких критеріїв оцінки. Незважаючи на велику кількість визначень, точок зору про суть здоров'я, до теперішнього часу немає єдності підходів його визначення.

Не викликає, проте, сумнівів та обставина, що здоров'я повинне відбивати здатність людини зберігати свій гомеостаз через адаптацію до умов середовища, що міняються, тобто активно чинити опір таким змінам з метою збереження і продовження життя.

Тому при проектуванні системи формування фізичної культури студентської молоді необхідно знати особливості територій, на яких проживали студенти вишів, для розробки практичних рекомендацій профілактики захворювань і внесення змін у робочі навчальні програми. Здоров'я на популяційному рівні характеризується комплексом кількісних параметрів, серед яких особливе місце займають показники захворюваності і маркери санітарно-демографічної ситуації, перш за все народжуваність, смертність, дитяча смертність [187, с. 89].

Оновлення і поглиблення змісту освіти у сфері фізичної культури передусім пов'язане з якнайповнішою реалізацією його культууроутворюючих функцій. Його соціокультурна суть полягає у формуванні нового образу світу і нової, вписаної в цей образ, системи культурної діяльності особи. З одного боку, освітній процес співвідноситься зі своїм соціально значущим змістом, а з іншого обумовлений досвідом студента як суб'єкта освітнього процесу і носія власної культури. У цій ситуації студент реалізує свободу вибору, індивідуальність свого освітнього шляху, в результаті якого придбаває свою культурну ідентичність. Лише в цьому випадку особа сприймає освіту у сфері фізичної культури як складову власного стилю життя, може створити себе сама,

підпорядковувати освіту цілям особового зростання [179, с. 12]. Одночасно освіта стає фактором психічної активності особи, формою її культурного буття. В той же час освіта значною мірою детермінована логікою процесу розвитку особистості, усвідомлення своїх потреб і цілей. А для цього мають бути створені умови, в яких відбуваються процеси розвитку і саморозвитку, виховання і самовиховання, навчання і самоосвіти.

Таким чином, підвищення мотиваційно-цінносного ставлення студентів до занять фізичною культурою і спортом буде ефективним, якщо пропоновані навчальні програми по фізичному вихованню враховуватимуть запити і потреби студентів у сфері фізичної культури і спорту з урахуванням віково-статевих і соціально-демографічних особливостей. Пріоритет спортивно орієнтованого підходу в організації навчального процесу у закладах вищої освіти дозволить здійснити спадкоємність спортивного руху і зняти протиріччя між запитом і реалізацією його у студентів у видах фізкультурно-спортивної діяльності.

Процес формування стійкої потреби у фізичному вдосконаленні має бути гуманістичним за формою і особово-орієнтованим за змістом. Важливим моментом є те, що людині властиве неприйняття примусу, опір йому. Це виховує упертість, небажання наслідувати ради чогось. Ігноруючи цю аксіому, не можна добитися позитивних результатів у формуванні будь-якої культурної потреби, у тому числі і у фізичному розвитку. Однією із складових особово-орієнтованого підходу є діалогічність, коли викладач і студент спільно вирішують завдання з удосконалення знань, умінь і навичок. Викладачеві, що веде цей діалог, необхідно мати релевантну інформацію з потреб студентів у сфері фізичної культури і спорту. У зв'язку з цим задача справжнього розділу роботи полягає у визначенні затребуваної студентами інформації про запити і потреби у сфері фізичної культури і спорту [144, с. 67].

Орієнтування на оздоровчий ефект навчальних програм закладів вищої освіти об'єктивно може бути вирішене в системі вищої освіти лише

частково, тому не може бути пріоритетним. Чинники життєдіяльності людини (спадковість, екологія, спосіб життя) настільки великі, що на долю «рухової діяльності по забезпеченню здоров'я» доводиться в «кращому» випадку 50 %; у «гіршому» – менше 10 %, і тому отримання реального швидкого результату від цієї програми скрутно. Професійно-прикладна спрямованість робочої програми для студентів закладів вищої освіти знижує свою значущість у зв'язку з тим, що фізичні якості, які входять в зону професійного ризику, мають віддалений ефект отримання результату й, у свою чергу, стримують усебічний, гармонійний розвиток особистості [122, с. 7]. Спортивно орієнтована програма для студентів, спрямована на поглиблене вивчення окремих видів спорту і сучасних рухових систем, дозволяє отримувати результати від виду діяльності в умовах змагань, контрольних випробувань, оцінювати здібності й формувати стійку потребу до регулярних занять. Вона виправдана для студентів, які практично здорові, але недостатньо підготовлені для занять у відділенні спортивного вдосконалення, де здійснюється підготовка збірних команд до участі у студентських змаганнях різного рівня (табл. 3.2).

Орієнтація на тренуючий ефект є оптимізуючим чинником для розвитку основних фізичних якостей, що необхідно для юнацького віку, коли відбуваються активні процеси фізичного розвитку. Отже, вибір навчальної програми спортивного напрямку є потребою студентів, що необхідно враховувати при організації навчального процесу і корекції змісту робочої програми.

Вивчення мотиваційно-ціннісного відношення студентів до фізичної культури і спорту дозволило виділити дев'ять основних мотивів, що відбивають це відношення: фізичного вдосконалення; дружньої солідарності; суперництво; наслідування; спортивний та ін. [111, с. 20].

**Динаміка вибору видів спорту і сучасних рухових систем студентів
залежно від віку, %**

Види спорту		Вік, років					
		16	17	18	19	20	21 і старше
		Дівчата					
Кількість учасників		102	300	129	50	45	42
1.	Бадмінтон	1,9	4,6	3,1	4,0	20,0	-
2.	Баскетбол	17,9	6,2	3,9	8,0	-	16,6
3.	Волейбол	12,7	27,2	27,9	10,0	15,5	21,4
4.	Гандбол	3,9		-	-	-	-
5.	Ритмічна гімнастика	25,8	24,2	2,3	4,0	-	-
6.	Аеробіка	8,8	10,3	21,7	10,0	28,8	30,9
7.	Шейпінг	0,9	4,3	3,9	28,0	24,4	19,3
8.	Легка атлетика (оздоровчий біг)	1,9	2,6	3,1	-	-	-
9.	Настільний теніс	10,7	9,3	13,2	24,0	-	9,5
10.	Міні-футбол	0,9	5,3	12,4	-	6,6	-
11.	Курс самооборони	15,4	6,0	8,5	12,0	4,7	2,3
12.	Шахи	1,9		-	-	-	-
		Юнаки					
Кількість учасників		104	384	120	47	53	35
1.	Армспорт	-	-	15,8	10,6	26,4	8,5
2.	Атлетична гімн.	2,8	9,6	5,8	17,0	9,4	17,1
3.	Бадмінтон	1,9	-	-	-	-	-
4.	Баскетбол	22,1	14,0	9,1	23,4	5,6	-
5.	Бокс	-	-		-	1,8	8,5
6.	Боротьба	6,7	7,3	7,5	19,1	16,9	20,0
7.	Волейбол	20,1	19,2	-	-	24,7	11,4
8.	Гандбол	4,8	2,8	-	-	-	-
9.	Гирьовий спорт	3,8	5,9	-		1,8	-
10.	Карате-до	3,9	4,9	3,6	-	-	-
11.	Легка атлетика (оздоровчий біг)	1,9	2,6	-	-	-	5,7
12.	Настільний теніс	6,7	4,7	10,8	8,5	-	-
13.	Тхеквондо	3,9	-	-	-	-	-
14.	Пауерліфтинг	2,9	2,8	17,5	4,5	-	-
15.	Футбол	3,9	9,1	19,1	12,7	-	17,4
16.	Міні - футбол	5,9	-	-	-	13,4	-
17.	Курс самооборони	8,7	17Д	10,8	4,2	-	11,4

Таким чином, готовність до розвитку фізичної культури у студентів є сформованою в процесі фізкультурної освіти у закладі вищої освіти новою якісною характеристикою особи, яка має високий рівень компетентності, здатність до самовизначення, самовдосконалення, саморозвитку в галузі фізичної культури, вміє виділяти з неї релевантні формуючі компоненти в процесі саморозвитку і професійного становлення. Структура готовності до розвитку фізичної культури у студентів вищого навчального закладу є багатокомпонентною моделлю, що складається з мотиваційно-цільового, змістовного, операційно-функціонального та рефлексійного модулів.

Сучасні тенденції розвитку науки в Україні характеризуються зміною парадигм мислення і типів навчання, зміною характеру навчальної діяльності, технологій навчання, зростаючою різноманітністю організаційних форм навчання, свідчать про посилення інноваційних процесів в освіті. Одним із наріжних принципів інноваційної освіти, у тому числі і у сфері фізичної культури, є багатокритеріальний підхід, що припускає облік суперечливих інтересів в цілеспрямованні системи освіти, який зв'язує в єдине ціле завдання формування змісту фізкультурної освіти, його світоглядні і моральні аспекти, дозволяє врахувати національну і регіональну специфіку. Саме такий підхід є одним з перспективних в рішенні проблем формування готовності до розвитку фізичної культури у студентів закладів вищої освіти, оскільки відкриває можливість конструктивної рефлексії, комплексного саморозвитку і формування особи, готової до самовизначення, самовдосконалення і саморозвитку в системі фізичної культури.

5.3. Державне управління екологічним вихованням студентів в освітньому процесі закладів вищої освіти України

Механізми державного регулювання екологічною освітою є наступним, більш дієвим засобом екологічного впливу на молодь і дорослих. Як визначається, екологічна освіта – це розповсюдження екологічних знань, інформації про стан довкілля, природних ресурсів, екологічної безпеки з метою формування в суспільстві основ екологічної культури. Її основним завданням є формування екологічної свідомості, що належить здійснювати не лише через засвоєння системи екологічних знань (гносису) та етичних норм (етосу), але й шляхом формування здатності бачити комплексні проблеми довкілля (які можуть бути політичними, економічними, юридичними, технічними аспектами) і знаходити шляхи подолання екологічної кризи (екологічна свідомість).

Така практична діяльність з екологічної освіти населення останнім часом розпочалася в окремих регіонах і містах України, адже Концепція екологічної освіти України, прийнята рішенням колегії МОН України № 13/6-19 від 20.12.2001, як елемент концепції гармонійного розвитку держави, набуває сьогодні ваги актуального і важливого державного документа [102, с.99]. Екологічна освіта на порозі третього тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку. Екологічне виховання та інформування населення, підготовку висококваліфікованих фахівців названо в програмних документах найвизначнішого міжнародного форуму ХХ століття в Ріо-де-Жанейро (1992), присвяченого навколишньому середовищу і сталому розвитку, одним з найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу. Це положення підкреслюється і в останніх міжнародних документах (міжнародний звіт «Ріо+5», «Керівництво з підготовки національних доповідей про виконання країнами «Порядку денного на ХХІ сторіччя» та ін.). Є новації і в організації екологічної освіти у вищій школі. Було розроблено і затверджено схему підвищення якості підготовки фахівців-екологів, де пропонується система заходів, що включає: а) підсистему контролю знань; б) підсистему заохочень викладачів і студентів; в) методичне забезпечення курсів; г) комп'ютеризацію процесів навчання і перевірки знань;

д) залучення студентів до проведення досліджень за державний кошт; є) залучення студентів до виконання госпдоговірних робіт на підприємстві.

Як соціально-економічні стимули, що утворюють ядро підсистеми заохочень активності студентів, ми рекомендуємо використовувати державні стипендії, стипендії промислових підприємств та департаментів обласних адміністрацій, стипендії ректорату, стипендії деканату, стипендії кафедри, премії за окремі визначні успіхи, направлення кращих студентів на стажування та практику за кордон, звільнення від оплати на різний термін при навчанні на комерційній основі, фінансування участі студентів в наукових конкурсах і конференціях, упровадження для студентів, котрі не встигають, можливості платного відпрацювання пропущених занять і складання за ними іспитів або заліків.

До моральних видів заохочень варто віднести цілу низку заходів, а саме: виконання студентом держбюджетних і госпдоговірних робіт кафедри, публікації результатів досліджень в наукових виданнях, участь в наукових конференціях і конкурсах, вступ до аспірантури, отримання грантів на проведення досліджень, робота на кафедрі при підготовці лабораторних практикумів та інших видів робіт. Така ініціатива з боку викладачів ЗВО дає привід сподіватися на прогрес у справі інституалізації екологічної освіти майбутніх фахівців, адже головними складовими механізмів державного регулювання системи екологічної освіти та виховання майбутніх фахівців повинні бути як формальні, так і неформальні частини, форми і методи яких є різними, а мета –одна: різнобічна підготовка студентів, здатних визначати, розуміти і оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду, загальнолюдського досвіду і цінностей [112].

Висловлюється думка, що ефективним методом екологічної підготовки, яка вимагає маніпулювання великими обсягами статистичної інформації і даними моніторингу, можуть стати тренінги студентів під керівництвом викладачів, що включають комп'ютерне моделювання, ухвалення рішень,

контроль та аналіз результатів дій. Таким чином, проблема державного регулювання формуванням екологічної культури у межах освітньої діяльності повинна актуалізуватися у ЗВО України. Але разом з прийнятою концепцією існують і організаційно-управлінські недоліки, властиві як довузівській, так і стадії формування екологічної культури під час навчання у ЗВО. Серед них: а) локальний, спорадичний характер здійснюваних інновацій та їхня невелика кількість; б) відсутність методологічної і концептуальної єдності змісту навчально-виховного процесу; в) не скоординованість зусиль, відсутність підтримки з боку місцевих органів влади та інше [117].

Тому залучення студентів до екологічної діяльності, як показав проведений аналіз практичної діяльності ЗВО, переслідує три мети. По-перше, навчальну,—де за рахунок отримання навичок практичної роботи конкретизуються уявлення про навколишні умови і реальні заходи з їхнього виправлення (це сприяє формуванню екологічного етосу), по-друге, виховну,—де за рахунок залучення до вирішення проблем, що мають загальнолюдське і державне значення (це сприяє формуванню екологічного етосу), по-третє, суто прагматичну (реальний внесок в оздоровлення екологічного стану в регіонах і на місцях, що сприяє формуванню екологічної свідомості).

Стосовно першої мети, то вона, на наш погляд, зі свого боку, грає потрійну роль: а) служить джерелом знань про природу; б) вимагає грамотного доповнення наявних знань в професійній діяльності; в) стимулює отримання і застосування нових знань. Ми вважаємо, що така робота повинна мати природоохоронну спрямованість, масовий характер, що поштовхуватиме молодь і усе населення у справі захисту довкілля та спонукатиме наявність певної культури такої діяльності у її учасників.

Можливі напрями екологічної діяльності студентів

Напрями екологічної діяльності	%
1. Участь в екологічній освіті населення	31,4
2. Участь в екологічному вихованні дітей і школярів	25,7
3. Шефство над зеленими зонами міста і області	20,0
4. Розширення згаданих вище форм участі студентів	14,3
5. Участь в розробці планів природоохоронної діяльності	5,8
6. Інше	2,8

В таблиці 6 наведено деякі можливі напрями практичною діяльності студентів, отримані нами на підставі експертного опитування. З таблиці видно, що представники екологічної інспекції, які виступили у ролі експертів, відводять студентам основну роль в різних формах екологічної освіти населення. Тут виявляється дія механізму синергетичного типу: студенти, беручи участь в такій діяльності, підвищують не лише екологічну культуру населення, але і свою власну; з іншого боку, освічене населення здійснюватиме екологічне виховання молоді, а це означає – і майбутніх фахівців, господарських та політичних керівників [141, с.177].

До форм такої діяльності можна віднести рух студентських дружин охорони природи, що оформився на зорі 60-х років ХХ століття як природна реакція молоді на небезпеку з боку згубної господарської практики, що загрожує природі, а отже і благополуччю майбутніх поколінь. Пізніше на зміну цьому напрямку прийшла діяльність молодіжних природоохоронних рухів «Кедр», «Грінпіс» та інших. Останнім часом з'явилися сподівання на відродження руху студентських трудових загонів, особливо загонів екологічного спрямування. Проте найбільшого поширення отримали прості форми діяльності: залучення студентів до наведення ладу в навчальних і допоміжних приміщеннях ЗВО, до благоустрою території ЗВО перед початком навчального року, під час суботників тощо.

Ще одним важливим напрямом практичної діяльності студентів може бути виховна робота зі школярами, участь в конкурсах і розробках проектів, розробка дипломних проектів з екологічної проблематики та інше.

Таблиця 10

Форми участі студентів в екологічній діяльності	%
1. Участь в суботниках з благоустрою територій	35,7
2. Участь в роботі з озеленення населених пунктів	25,0
3. Провадження наукової та пропагандистської роботи	14,3
4. Участь в громадських екологічних рухах	10,7
5. Робота в будівельних загонах екологічного спрямування	3,6
6. Ніякої помітної участі не беруть	3,6
7. Інше	7,1

Існують також інші форми практичної участі студентів в екологічній діяльності. Експерти, які взяли участь в нашому опитуванні, наступним чином оцінили внесок студентів у справу подолання екологічної кризи (таблиця 7).

Таким чином, ми на основі проведеного аналізу та соціологічного опитування визначили факт участі студентів в екологічній діяльності, але потрібно зазначити, що основними для них є такі форми, що мають характер масових заходів щодо благоустрою і озеленення територій. Усе це узгоджується з думкою багатьох авторів, які пишуть на цю тему. Таких висновків, зокрема, дійшла Є. В. Ніканорова на підставі свого дослідження: серед чинників, що допомагають усвідомити екологічні проблеми, участь в екологічній діяльності мала найменший рейтинг (на неї посилалося лише 4,2 % студентів [168]).

Важливі також мотиви, якими керуються студенти в практичній природоохоронній діяльності. Так треба зауважити, що деякі з них зазначають: а) цивільну відповідальність (50,4 %); б) почуття причетності до розв'язання життєво важливих проблем (8,6 %); в) прагнення до здорового способу життя і спілкування з природою (9,5 %); г) професійні вимоги (9,5 %); д) зовнішні

стимули («тиск» громадських організацій, вплив адміністративного ресурсу); є) вплив моди (5,5 %). Водночас, за даними Н. А. Лізь, практична участь в природоохоронних заходах, неформальні контакти та школа зробили мінімальний вплив на формування екологічних знань студентів, і оцінюються ними відповідно у 2,17; 2,44 та 2,82 бала (за п'ятибальною шкалою) для кожного каналу впливу. Найбільше вплинули телепередачі і кінофільми (3,68), сім'я (3,15), участь в екскурсіях і турпоходах (3,12).

Зазначене підтверджує наявність широко поширеної серед сучасної молоді тенденції до інфантильності та соціальної пасивності. Ця обставина служить ще одним чинником, що стримує формування екологічної культури у наш час. Він підштовхує до застосування жорсткіших форм екологічного впливу, наприклад, до зовнішнього управління.

Тому потрібно застосовувати елементи екологічного менеджменту, який виступає благодушним станом екологічної свідомості і вимагає разом із зверненням до розуму та почуттів людини використовувати також механізм примусового впливу на антиекологічну поведінку. З іншого боку, вплив кожної з розглянутих соціальних технологій потрібен, але його недостатньо для формування екологічної культури. Потрібне і їхнє комплексне застосування, і спонукальний вплив, реалізація яких становить завдання механізмів державного регулювання екологічною культурою. Тому на вищому системному рівні соціальної активності, організуючої спільний вплив вищезгаданих технологій, повинні знаходитися такі різновиди соціального державного регулювання, як механізми регулювання екологічної культури та екологічний менеджмент.

В межах цієї соціальної технології було б надзвичайно корисним проведення цілої низки організаційних заходів: а) створення банку існуючих в Україні авторських освітніх програм, що дозволяють тиражувати найбільш вдалі їхні варіанти; б) створення в мережі Інтернет анотованої бібліографії, розрахованої на різні верстви населення, людей різного віку, статусу і професії, якою могли б користуватися як бібліотеки, так й окремі громадяни; в) розробка

та впровадження Міністерством освіти і науки України серії нормативних документів, що визначають статус екологічної підготовки в освітніх установах різного типу; г) надання на постійній основі з боку регіональних і місцевих органів влади інформаційної та фінансової підтримки ініціативним зусиллям окремих осіб і громадських організацій у справі розвитку екологічної культури населення тощо.

При розробці такої методології треба ретельно «проінвентаризувати» і узагальнити наявний досвід; розробити єдиний методологічний і концептуальний соціальний проект екологічної культури та процесу її формування в широкому соціальному контексті з комплексним використанням соціальних, організаційних, управлінських механізмів державного регулювання. Дійсно, як нам видається, принцип неперервності освіти передбачає не просто навчання протягом усього життя, але й уміння це робити. У сфері довузівської і післядипломної освіти слід не просто «завантажувати» молодих людей знаннями, а навчити їх самотужки освоювати нові теми.

До цього веде і згадувана вище тенденція заміни освітньої парадигми «багажу знань» на парадигму «пошуку місця в житті». Важливим є не просто навчання студентів основам екології, але й оптимально організований вплив на них з боку соціокультурного середовища в процесі їхнього навчання у ЗВО. Потрібне залучення їх до різних каналів екологізації, що забезпечують наступність екологічного впливу упродовж всього життя. Відомо, що чим пізніше починають формуватися інтелектуальні і моральні основи особистості, тим менш результативним виявляється цей процес.

Ця діяльність з формування екологічної культури повинна здійснюватися в руслі молодіжної політики держави та для відродження національної культури українського народу. У справі формування екологічної культури не слід цілком покладатися на впровадження навіть найвищої якості життя, його досягнення є необхідним, але не достатнім для переходу на коеволюційний шлях розвитку. Формування екологічної культури – лише один з кроків у цьому напрямі [179, с.202].

Головними складовими системи механізмів державного регулювання при формуванні екологічної освіти та виховання мають бути її формальна та неформальна частини, форми і методи яких є різними, а мета –одна: різнобічна підготовка громадян, здатних визначати, розуміти і оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду, загальнолюдських досвіду та цінностей.

Основні теоретичні положення дослідження стали об'єктивною передумовою для їхньої реалізації в соціально-науковій практиці, через що виникла необхідність у розробці процесу еколого-правового виховання студентів закладів вищої освіти, тобто правового механізму державного регулювання для переведення практичної наукової діяльності. Для реалізації цієї мети нами було розроблено структурно-функціональну модель процесу еколого-правового виховання студентів ЗВО, що відбиває цикл та рівні виховної діяльності суб'єктів науково-виховного процесу.

Моделі виховання умовно підрозділяють на три види:

1) описові – дають уявлення про суть, структуру, основні компоненти виховної практики;

2) функціональні – відображують виховання в системі його зв'язків з соціальним середовищем;

3) прогностичні – демонструють теоретично аргументовану картину майбутнього стану виховної практики.

Різноманітність моделей, незважаючи на спільність технології їхнього моделювання, нині не дозволяє виробити типові моделі, уніфікувати їх за певних підстав. Для реалізації мети нашого дослідження нами обрано оптимальний тип моделі. Це структурно-функціональна модель, що найбільш повно, об'ємно і цілісно відображає внутрішню структуру та зміст еколого-правового виховного процесу у ЗВО.

Структурна домінанта моделі дозволяє визначити суть і основні компоненти виховної практики, які можуть виконувати відносно самостійні

функції, що визначають функціональну особливість моделі. До того ж кожен рівень є супідрядним з попереднім, водночас їхня відносна самостійність надає моделі властивість гнучкості та варіативності при зміні внутрішніх і зовнішніх умов, адже структурно-функціональна модель державного регулювання дозволяє оптимізувати процес створення умов, якісно забезпечити еколого-правовий виховний процес у ЗВО, кількісно оцінити результати виховної діяльності, забезпечити наступність у роботі з професорсько-викладацьким складом навчального закладу.

Проектування моделі державного регулювання еколого-правовим вихованням студентів в освітньому процесі ЗВО формується у наступній послідовності: визначення меж моделі та формулювання мети проектування; формулювання цілі та завдань моделі; обґрунтування компонентів моделі та розробка їхнього змісту; виокремлення умов ефективного функціонування моделі; визначення основного результату, який має бути досягнутий при реалізації цієї моделі, обґрунтування технології та інструментарію її діагностики.

Структура розробленої нами моделі представлена метою, завданнями, принципами державного регулювання еколого-правовим вихованням студентів і п'ять мав заємопов'язаними етапами: проблемно-постановним, продуктивно-рефлексивним, концептуально-формулюючим, дієво-практичним, підсумково-аналітичним.

Проблемно-постановний рівень державного регулювання еколого-правового виховання визначається на підставі визначеної мети проблеми дослідження.

Мета виховання – це ідеально представлений результат виховної діяльності, те, що хоче отримати вихователь у результаті докладання своїх зусиль. У найзагальнішому вигляді мета і результат виховання сьогодні можуть бути визначені як вихованість – оцінна категорія, зміст якої може варіюватись у просторі культури та історичного часу [189]. На практиці це очікувані зміни в людині, що відбуваються в результаті цілеспрямованого впливу науковців.

Мета виховання може трактуватися і як удосконалення людини відповідно до ідеалу. Ідеал (від гр. *idea*– ідея, прототип) – «образ мети». Ідеали виникають на рівні свідомості. Ідеали виконують для виховної діяльності функцію універсального орієнтира, що потребує конкретизації.

Цілепокладаннями розглядаємо як складний комплексний процес, що припускає усвідомленість, свідомість, чіткість у плануванні, організації, діях, встановлення певних залежностей між будь-якою конструкцією і специфікою її функціонування, що зумовлює пошук, вирішення проблеми, творчий підхід до неї. Поставлення проблеми, її інформаційний аналіз стає причиною усвідомлення необхідності її вирішення. Знайомство з проблемою, визначення сукупності організаційно-управлінських механізмів державного регулювання процесу еколого-правового виховання студентів у ЗВО проводилося на соціально-педагогічному, науково-навчальному та науково-методичному рівнях.

Концепція виховання нині будується на розумінні сенсу життя і призначення людини. Загалом же розвиток особистості студента як майбутнього фахівця з вищою освітою йде кількома напрямками державного регулювання, а саме:

- зміцнюються ідейна переконаність, професійна спрямованість, розвиваються необхідні здібності;
- удосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани, досвід;
- підвищуються почуття обов'язку, відповідальність за успіх у професійній діяльності, індивідуальність студента;
- зростають запити особи студента стосовно своєї майбутньої професії;
- на основі інтенсивної передачі соціального і професійного досвіду та формування потрібних якостей підвищується загальна зрілість і стійкість особи студента;
- підвищується питома вага самовиховання студента у формуванні якостей і досвіду, необхідних йому як майбутньому фахівцеві;

– зміцнюється професійна самостійність та готовність до майбутньої практичної діяльності [192].

Період навчання в навчальному закладі – це також найважливіший період соціалізації особи. Факт вступу до вишу зміцнює віру молодого людини у своїй силі та здібностях, зароджує надію на повнокровне і цікаве життя. Процес соціалізації включає засвоєння культури людських стосунків і громадського досвіду, соціальних норм, соціальних ролей, нових видів діяльності та форм спілкування. У студентському віці задіяні усі механізми соціалізації: це і освоєння соціальної ролі студента, і підготовка до опанування соціальної ролі «професійного фахівця», і механізми наслідування, і механізми соціального впливу з боку викладачів та студентської групи. Явища навіюваності та конформізму також притаманні студентському середовищу.

Поняття соціалізації є ширшим, ніж поняття «виховання». Соціалізація не дорівнює вихованню, бо виховання – це те, що має намір формування особистості стосовно прийнятого ідеалу під впливом різних дій (навіювання, переконання, емоційне зараження, особистий приклад, залучення до певних видів діяльності та інших прийомів), що свідомо спрямовуються з боку викладачів.

Традиційний підхід до виховання студентів базується на тому, що виховання студентів – це вплив на їхню психіку і діяльність з метою формування особистих властивостей і якостей: спрямованості, здібностей, свідомості, почуття обов'язку, дисциплінованості, уміння працювати з людьми, самокритичності тощо. Свідомість, ідейна мотивація усієї діяльності і поведінки студентів, збіг їхніх переконань, життєвих позицій, перспектив і цілей, завдань та інтересів з цілями, завданнями та інтересами соціального суспільства є основним результатом процесу виховання. Властивості та якості – це цілісне вираження особи, включаючи пізнавальні, мотиваційні, емоційні та вольові компоненти у своєрідному поєднанні їх як за змістом, так і за формою прояву. Так, наприклад, самостійність складається з розуміння, оцінки ситуації та вибору способу поведінки [22, с.79].

Саме ЗВО дозволяє створити таке середовище, коли стають можливими: актуалізація студентами отриманих знань, досвіду поведінкових стосунків у конкретних ситуаціях при вирішенні складних ситуацій на практиці; формування мотивації психологічної та практичної готовності до досягнення якісних результатів у професійній діяльності; мобілізації зусиль на саморозвиток і самоудосконалення. Цьому віку властивий раціоналізм, небажання брати усе на віру, що створює зайву недовіру до старших, зокрема і до викладачів навчальних закладів. Однозначність оцінок, іноді необдуманий нігілізм, як своєрідна форма твердження, вимагають гнучкості у підході до виховання молоді, уміння використовувати і розвивати кращі сторони її психіки, спрямовувати у потрібному руслі їхню поведінку, уміння допомогти зберегти своє юнацьке горіння, прагнення до високих моральних ідеалів, почуття політичної і громадської зрілості, ентузіазму. Також особливістю юнацького віку (включаючи й пізню юність) є усвідомлення людиною своєї індивідуальності, неповторності, в становленні самосвідомості і формуванні «образу Я», що включає три взаємопов'язані компоненти: пізнавальний, емоційний та поведінковий.

Кінцевий результат виховання студентів досягається шляхом вирішення приватних, повсякденних, таких що постійно змінюються і набувають найрізноманітніших виявів, виховних завдань, які постають перед викладачами. До того ж завжди важливо визначити найближчі і найвіддаленіші завдання щодо розвитку у кожного студента його професійно важливих якостей.

Важливість еколого-правового виховання студентів при формуванні екологічної культури майбутнього фахівця обумовлена багатьма позиціями. Нинішнім студентам належить вирішувати наявні екологічні проблеми і запобігати появі нових. Для цього у них мають бути сформовані основи екологічного світобачення та екологічно орієнтованої правомірної поведінки в природному середовищі [21]. Дані положення використовувалися при визначенні сукупностей організаційно-навчальних умов процесу еколого-правового виховання у студентів ЗВО.

Як показав наш ретроспективний аналіз, науково-методичний рівень представлено можливостями еколого-правового потенціалу освітньої установи і педагогічного потенціалу використовуваних в освітній практиці ЗВО методів та засобів навчально-виховної діяльності.

Першим розглянемо продуктивно-рефлексивний рівень, адже на цьому рівні аналізу піддаються професійні якості викладача, необхідні для здійснення процесу еколого-правового виховання студента в умовах навчання у ЗВО: мотивація екологічної діяльності; творчий потенціал; здатність до саморозвитку і самоудосконалення тощо.

Педагогічними здібностями називають сукупність індивідуально-психологічні особливості особи викладача, що визначають успіх в опануванні цієї діяльності [217].

Педагогічний такт – це дотримання педагогом принципу міри у спілкуванні зі студентами у найрізноманітніших сферах діяльності, уміння обрати правильний підхід до них. Він припускає: пошану до студента і вимогливість до нього; розвиток самостійності студентів в усіх видах діяльності і тверде педагогічне управління їхньою роботою; уважність до психічного стану студента; довіру до студентів та систематичну перевірку їхньої навчальної роботи; педагогічно виправдане поєднання ділового та емоційного характеру стосунків із студентами тощо.

Педагогічна спостережливність – це здатність викладача, що проявляється в умінні помічати істотні, характерні властивості учнів. Інакше можна сказати, що педагогічна спостережливність – це якість особи педагога, що полягає у високому рівні розвитку здатності концентрації уваги на тому або іншому об'єкті педагогічного процесу [23].

Організаторські здібності також потрібні для діяльності викладача ЗВО, оскільки уся педагогічна діяльність має організаторський характер.

Розроблена нами модель державного регулювання процесом екологічного виховання у межах формування екологічної культури студента також розглядається крізь призму підвищеної еколого-правової культури особи

викладача, яка повинна включати комплекс знань, умінь та навичок, і, що найголовніше, культурно-моральні цінності, які потрібні для формування і розвитку особистості, її екологічної та правової зрілості, тому насамперед еколого-правова вихованість має бути притаманна викладачеві, він має бути носієм високої еколого-правової культури і мати еколого-правову компетентність, адже нові умови існування освітнього середовища, що орієнтує їх на задоволення запитів конкретних споживачів освітніх послуг, потребує від педагога підвищення професійної компетентності та індивідуальної мобільності. Одна з найгостріших проблем освіти породжується протиріччям між реалізацією нових цілей освітньої системи і недостатньою готовністю педагогів до роботи в сучасних умовах. Очевидно, що перспективи подолання даного протиріччя цілком пов'язані з підвищенням рівня професійної компетентності педагогів. В умовах конкуренції на ринку освітніх послуг якість підготовки фахівців стає головним показником конкурентоспроможності вищого навчального закладу.

Компетентність – це сукупність властивостей (характеристик) особи, що дозволяють їй якісно виконувати певну діяльність, спрямовану на розгляд проблем (завдань) в певній галузі [187]. Виходячи з положень державного регулювання формуванням екологічної культури, в структуру екологічної компетентності включають такі показники: високий рівень екологічних знань, знання сучасних освітніх технологій у сфері виховання, знання екологічної ситуації в Україні та основних напрямів державної політики у сфері охорони природи, уміння організувати різні види діяльності в природі з метою формування у студентів дбайливого ставлення до неї, уміння аналізувати та узагальнювати передовий досвід щодо виховання екологічної культури, загальні наукові здібності, ставлення педагога до природи як цінності, уміння аналізувати результативність спілкування у процесі екологічної діяльності, прагнення підвищувати рівень екологічної культури [76, с.205].

З точки зору таксономії, екологічна компетентність – складна, ієрархічно влаштована система взаємозалежних та взаємодоповнюючих елементів, що

пов'язані родо-видовими зв'язками і утворюють своєобразуючу «гроно компетенцію». Наукове поняття «екологічна компетентність» включає набір вузких видових компетентностей (еколого-біологічну, соціально-екологічну, еколого-правову, еколого-валеологічну та інші). Кожна з них також має складну структуру і складається з набору компетентностей нижчого ієрархічного рівня.

Однією з найважливіших складових екологічної компетентності є еколого-правова, ядро якої становить екологічне право, екологічна етика, мораль, моральність та засоби їхньої актуалізації в практичній діяльності. Її сформованість – найважливіша умова соціалізації людини в сучасному суспільстві. Це інтеграційна характеристика особи, що включає володіння екологічними і правовими знаннями, практичними вміннями і навичками діяльності у межах екологічного імперативу, творчий досвід вирішення конфліктних екологічних ситуацій, ціннісне ставлення до навколишнього світу, відповідальність за свої дії та вчинки, а також особисті якості людини, що забезпечують усвідомлене та екологічно обґрунтоване регулювання природокористування у межах правового поля [47].

Механізми забезпечення державного регулювання еколого-правової компетентності виявляються не лише в здатності людини сприймати еколого-правову інформацію і в знанні еколого-правових норм, умінні їх застосовувати та здійснювати технології нормативно-правового регулювання діяльності, але і в її відповідальності за дії та вчинки в соціоприродному середовищі.

Мотивація діяльності такого виховання визначається ефектом від процесу еколого-правового виховання студентів і багато у чому обумовлена тим, наскільки еколого-правові цінності сприймаються викладачем як життєво необхідні і які мотиви рухають ним в роботі зі студентами. Як правило, коли викладач у своїй діяльності керується мотивом «змушений», то ефект слід чекати низький, якщо ж він охоплений мотивом «хочу» або «не можу інакше», то результативність виховання еколого-правової культури підвищується.

Творчий потенціал викладацької діяльності, як і будь-яка інша, має не лише кількісну міру, але і якісні характеристики. Зміст і організацію викладацької праці можна правильно оцінити, лише визначивши рівень творчого ставлення викладача до своєї діяльності, що відбиває ступінь реалізації ним своїх можливостей у досягненні поставлених цілей та характеризують її як цілісний процес в системі державного регулювання, а саме:

- наявність протиріччя проблемної ситуації або творчого завдання;
- соціальна і особиста значущість та прогресивність, яка робить внесок у розвиток суспільства і особи (антисоціальна діяльність, навіть в її найвинахідливішій формі);
- наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості;
- наявність суб'єктивних (особистих якостей: знань, умінь, особливо позитивної мотивації, творчих здібностей особи) передумов для творчості;
- новизна і оригінальність процесу або результату.

Здатність до саморозвитку і самовдосконалення викладача є складовою частиною професійного саморозвитку. Головним тут виступає концептуально-формуючий рівень, адже в процесі державного регулювання процес еколого-правового виховання може здійснюватися через формування трьох критеріїв: інформаційно-пізнавального, емоційно-оцінювального та рефлексивно-діяльнісного [55].

Аналіз наукових напрацювань дозволив виділити наступні методи і засоби еколого-правового виховання студентів при формуванні екологічної культури:

- методи переконання (вони, насамперед, звернені до свідомості особистості студента, їхніми функціями є: формування еколого-правових знань у студентів, формування еколого-правових уявлень, понять, ставлень до цінностей, поглядів; узагальнення, аналіз власного досвіду студентів, трансформація громадських цінностей, норм, установок в індивідуальні;

основний інструмент, джерело методів переконання – слово, повідомлення та обговорення інформації;

– методи організації діяльності і формування досвіду екологічної поведінки. Позитивний досвід поведінки створюється шляхом правильно організованої наукової діяльності студентів, яка є джерелом виховання в цій групі методів; виховання в діяльності має низку закономірностей, на основі яких формуються вимоги до її організації. Діяльність виховує, якщо особисто значуща, «особовий сенс»; позиція студентів має бути активною, і функції їх повинні мінятися у формулі «усі проходять роль виконавця і роль організатора»; керування діяльністю студентів має бути гнучким, відповідним до ситуації.

У вітчизняній державно-управлінській науці організація діяльності є провідним методом виховання

РОЗДІЛ 6

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

6.1. Сучасні підходи до удосконалення механізмів державного управління формуванням виховного процесу у закладах вищої освіти України

Сучасні особливості суспільного розвитку потребують визначення мети державної діяльності, ціннісної парадигми державного буття людини і суспільства, наукового забезпечення процесу виховання громадянина. Низький загальнокультурний рівень суспільства, зниження духовності, падіння престижу загальнолюдських моральних цінностей, поширення проявів нетерпимості, жорстокості й аморальності в суспільстві вимагає здійснення з боку держави ряду заходів, спрямованих на виховання гуманної особистості та цивілізованого громадянина. Процеси відновлення, що відбуваються в країні, все частіше переконують суспільство у тому, що сформувати правову державу без підготовки молоді до життя у правовому, демократичному гуманному суспільстві без виховання самостійної, відповідальної за свої справи і вчинки людини неможливо [126, с.90]. В умовах відродження інтересу до виховання і розуміння його ролі для розвитку суспільства уже недостатньо говорити про необхідність центрування виховного процесу на особистості молодої людини, адже досягти успіхів без реальних механізмів виховання неможливо. Наукові дослідження і практика доводять, що таким ефективним державним механізмом є виховний простір вищого навчального закладу. Сьогодні зростає необхідність у підготовці нового покоління фахівців – нової національної еліти, що має реалізувати нову освітньо- світоглядну парадигму національного та державного творення. Зазначені процеси мають відбуватись у нових умовах, новими методами із використанням сучасних інноваційних управлінських технологій, а виховувати молоде покоління мають кадри нової генерації чи викладачі, які

пройшли курси підвищення кваліфікації для розширення власного професійного профілю. Такий підхід, на наш погляд, вимагає наукового бачення державно-управлінських проблем (виховний аспект) на основі впровадження сучасних принципів, методів і функцій управління навчально-виховним процесом у ЗВО, пошуку інноваційних технологій і методик навчання, тіснішого його поєднання з управлінською діяльністю в закладах вищої освіти. Це передбачає також розробку відповідних організаційно-виховних засад державного управління ЗВО для реалізації учасниками освітнього процесу загальної мети та власної професійно-освітньої траєкторії. Виховання - гуманітарна сфера діяльності, в якій далеко не усе піддається фіксації, алгоритмізації і статистичній обробці. Результати виховної діяльності ніколи не лежать на поверхні, їх оцінка вимагає напруженої роботи думки, аналізу безлічі чинників, умов і обставин [138, с.45].

Виховні системи, що складаються в освітніх установах, в даний час не забезпечують очікуваної результативності. Зокрема, нерегульовані виховні процеси, що стихійно складаються, в освітніх установах не лише призводять до зниження рівня вихованості студентів, але і до зростання бездуховності в молодіжному середовищі.

Отже, ці процеси, як і сама виховна система освітньої установи, потребує впорядкування, в побудові цілісної структури управління. Зокрема, виникає необхідність не лише в розробці нової моделі виховної системи, але і визначенні змісту діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу з його формуванню і розвитку, створення таких умов, при яких ця діяльність забезпечувала б якісно вищий результат виховання. молоді людини.

Ускладнення соціально-педагогічних функцій сучасного навчального закладу, особливо в умовах переведення його в режим розвитку, зміна змісту її діяльності і умов, в якому він працює, визначає необхідність пошуку нових форм і методів управління виховною системою закладу. Проте слід зазначити, що проблема державного регулювання розвитком виховної системи

навчального закладу теорії і практики державно-управлінської науки розкрита ще не в повному обсязі.

Основними критеріями ефективності формування виховного простору у ЗВО можна вважати:

- позитивна оцінка суб'єктами виховного простору державно-управлінських цілей виховної системи ЗВО;
- усвідомлення свого перебування у ЗВО як важливої події в житті, як умови успішної кар'єри.
- особова значущість для суб'єктів виховного простору подій, що відбуваються на макро-, мезо- і мікрорівні;
- позитивна оцінка навчальних та позанавчальних контактів з суб'єктами виховного простору ЗВО.

В процесі експертизи механізмів державного управління виховним процесом у ЗВО нами використовувалися показники психічного стану студентів і викладачів на момент заповнення анкети про процес навчання у навчальному закладі. На момент її заповнення, відповідаючи на питання, студенти, на наш погляд, знаходилися саме в тому емоційному стані, який відбиває їх відношення до ЗВО і викладачів. Облік індивідуальних соціально-психологічних особливостей студентів одна з умов формування виховного процесу у ЗВО. Аналіз структури соціального складу студентів показує, що більшість з них - це діти фахівців з вищою освітою, підприємців і рядових працівників, що говорить про відносну однорідність складу студентів. Кількість студентів з сімей робочих, селян і безробітних не перевищує 5%. Місцевими жителями є 71% наших респондентів, 29% приїхало вчитися з інших міст з сільської місцевості.

Викладацька частина вибірки характеризується наступним чином: серед опитаних викладачів налічується 25% чоловіків і 75% жінок. Опитані працівники ЗВО викладають дисципліни різного характеру: гуманітарні і соціальні дисципліни - 34%; фізико-математичні - 28%; технічні - 20%;

природного циклу - 18%. Серед опитаних викладачів 35% має наукову ступінь (кандидата або доктора наук).

Будь-яка процедура відбору за якими-небудь формалізованими критеріями (приміром, за результатами тестування) приведе до того, що серед студентів зросте число "випадкових" осіб, байдужих до майбутньої професії. Це природний процес і у ЗВО проводиться робота з активізації формування професійної позиції студентів, їх пізнавальної самостійності, як одного з важливих показників адаптації до навчальної діяльності ЗВО комфортного стану у виховному процесі. Якість виховання визначається відношенням студентів до самого процесу навчання, їх пізнавальною активністю, бажанням докладати зусилля в навчанні, здатністю долати неминучі навчальні труднощі.

Проведене опитування дозволило з'ясувати, наскільки студентам ЗВО цікаво вчитися. Ми з'ясували, що тільки 16% студентів вчаться з зацікавленістю і їм подобається навчання, 76% насилу можуть відповісти на це питання, і 8% вчаться з потреби. Незважаючи на це, 57% вчаться легко, 40% без особливих труднощів, і 3% вчаться важко. З опитаних тільки 21% відповіли, що докладають зусилля, навчаючись у ЗВО, 71% стараються по змозі, 8% успішність не хвилює. Ми бачимо, що залишається значною група "інертних" студентів, яких поки що не вдалося по-справжньому залучити в навчальну діяльність. Ми з'ясували, що половина студентів вчиться на трійки і, судячи з наших даних, це їх цілком влаштовує. Велика частина викладачів (60%) вважають, що студенти вчаться з цікавістю, і тільки 30% відповіли, що їм важко відповісти на це питання. Отже, можна прогнозувати конфлікт очікувань викладачів, що приведе до психологічного дискомфорту в спілкуванні. Розглянемо кореляції між основними аспектами навчальної діяльності студентів.

Як бачимо, підвищення академічної успішності, передусім, залежить від прагнення до високих результатів самого студента; подолання навчальних труднощів і в другу чергу - від пізнавального інтересу і професійної позиції.

В кожному закладі вищої освіти, організатори виховного простору повинні постійно аналізувати значущі стимули навчальної діяльності студентів. Ця інформація підказує викладацькому складу, які стилі спілкування з молоддю є найбільш ефективними. Думки викладачів і студентів розходяться і при оцінці стимулюючої ролі підручників, посібників в комп'ютерній версії. Тільки за двома пунктами їх позиції співпадають - при значущості підручників і посібників і наочності викладання.

Отже, викладачі не завжди враховують запити і потреби сучасних студентів. Тобто, в процесі організації виховного процесу ми повинні керуватися не власними звичними уявленнями про те, як потрібно учить, а в першу чергу тими внутрішніми очікуваннями, які є в реальній студентській аудиторії. За нашими даними, за час навчання у ЗВО відношення студентів до тих або інших стимулів навчання змінюється. Старші курси придбають самостійність, зростає значущість навчальної літератури, знижується прагнення бути першим. Отже, повинен мінятися стиль спілкування зі студентом. Так, якщо на перших курсах студенти чекають детального, пояснення, уваги і підтримки з боку викладача, то старшокурсники вже досить самостійні і ініціативні. При побудові виховного простору багато що залежить від того, як педагог відноситься до тих, яким чином оцінює їх здібності, моральні якості.

При використанні засад державного управління виховним простіром навчального закладу, треба визначити, що ЗВО - складний соціально психологічний феномен, для оцінки, якого слід використовувати різні показники. Передусім, це відношення самих студентів до свого навчального закладу, їх самопочуття в стінах "альма-матер". Адже закономірностями державно-управлінської діяльності слід розуміти стійкий взаємозв'язок між процесом управління та зовнішніми суспільними системами, а також взаємозумовленість компонентів самого процесу управління. Сприйняття ЗВО, та його рейтингові показники, які розроблено МОН України, значно залежить від ціннісного відношення студентів до навчання, передусім від їх навчальної мотивації. Складається враження, що різні категорії студентів вчаться в різних

навчальних закладах, настільки розрізняються їх оцінки. Так, серед студентів, які вчаться з цікавістю, 22% вважає, що ЗВО допомагає їм отримати професійні знання, зате серед тих, кому вчитися не цікаво, таких виявилось тільки 11%.

Проведений системний аналіз показав, що готовність повторити свій вибір ЗВО практично не залежить від курсу, на якому вчиться студент. Ці дані говорять про те, що студент не розчарується в собі, своєму професійному виборі, про те, що йому комфортно в навчальному закладі. Всього 10% невдоволені своїм вибором, 20% не визначилися з відповіддю, і 70% упевнені у своєму виборі. Атмосфера ЗВО в якійсь мірі залежить і від професійного самопочуття викладачів. Про стан комфорту самопочуття, мабуть, краще всього говорять ті труднощі, які їм доводиться долати в повсякденній роботі.

Передусім, учасники опитування стурбовані тим, що заважає якісному навчанню. Своєрідним показником настрою викладачів є їх професійні плани на найближче майбутнє. Пригнічуюча частина учасників опитування (83%) припускає працювати у своєму ж навчальному закладі, 83% планує захистити дисертацію, 17% - додатково освоїти викладання інших дисциплін. Тобто, викладачі дуже позитивно налагоджені по відношенню до свого ЗВО і своєї роботи. Лише 17% опитаних мають намір перейти в інший навчальний заклад, 17% планують поєднувати викладання з іншою по характеру роботою. Відмітимо, що більшість викладачів комфортна почувають себе в навчальному закладі, це створює передумови для формування виховного простору.

Проведемо аналіз професійних очікувань студентів.

Найбільш поширені професійні очікування пов'язані з тим, що робота буде цікавою - 48%, дозволить удосконалюватися в вибраній сфері діяльності - 40%. Деякі студенти розраховують зробити непогану кар'єру - 40%. У більшості студентів в цілому складаються позитивні уявлення про свою майбутню роботу, формується діловий настрій на перспективу. У той час 14% учасників опитування не збирається працювати з обраної спеціальності. З'ясується, що період навчання ЗВО є для частини студентів і періодом професійного пошуку,

що триває. Розчарування у своєму професійному виборі виявляється дуже поширеним явищем (у % до опитаних цього курсу):

Таким чином, ціннісне відношення до навчання переноситься і на відношення до обраної професії (і навпаки). Можна зробити висновок, що з наближенням до старших курсів у студенському контингенті виділяються дві нерівні групи: що розчарувалися у своєму професійному виборі і зміцнилися в його правильності. Внутрішні відмінності між цими групами студентів істотні. Перші продовжують навчання через необхідність, за інерцією, серед них посилюється намір відразу ж після закінчення навчального закладу розлучитися з придбаною спеціальністю. Другі вчаться свідомо, накопичуючи необхідні знання і виробляючи необхідні професійні якості. За час навчання у ЗВО студент не лише освоює професію, але і виробляє для себе певну життєву філософію. Студенти щодня спілкуються.

На становлення системи цінностей студентської молоді вплив чинить атмосфера ЗВО, а також життєві погляди викладачів. Принципове значення для формування виховного процесу має те, що "цікава робота" як цінність практично уявляється однаково і викладачами, і студентами. Співпадають оцінки молоді і дорослих і таких цінностей, як "спокій", "власність", "високе становище в суспільстві", "віра і чиста совість". Тобто, цінності молодих людей знаходить мимоволі підтримку з боку їх наставників.

Проведений аналіз соціальних чинників, що впливають на формування виховного процесу, показав, що у ЗВО, в основному створені передумови для формування ергономічного виховного простору :

- більшість опитаних суб'єктів виховного простору усвідомлюють значущість навчання або роботи у ЗВО;
- вважають своє перебування в просторі ЗВО значущим для продовження кар'єри;
- ціннісні установки суб'єктів виховного простору, в основному співпадають;

- більшість викладачів в цілому позитивно, хоча і стримано, оцінює своїх студентів, що дуже важливо для формування виховного простору ЗВО [146].

Проте, існує ряд чинників, що негативно впливають на формування виховного процесу у ЗВО :

- діагностована різниця в думках про параметри, які, допомагають вчитися краще, таким чином, зусилля суб'єктів виховного процесу можуть бути різнонаправлені;

- в процесі організації виховного простору викладачі керуються власними і звичними уявленнями про те, як потрібно вчити, а не внутрішніми очікуваннями, які є в реальній студентській аудиторії [172].

Окрім соціальних чинників, що впливають на емоційний стан особи, існує ряд психологічних характеристик особи, які визначають міру емоційного комфорту суб'єкта у виховному просторі ЗВО. Успіх виховної діяльності залежить не лише від професійної підготовленості, стійких позитивних якостей особи, але і від психічного стану викладача, від його вміння володіти і управляти своїм психічним станом і активністю, пам'яттю, волею, уявою, мисленням, мовою і так далі. Відомо, що негативні психічні стани позбавляють людину волі, паралізують мову і мислення, негативно позначаються на ухваленні рішень, що при цьому спричиняє за собою зміни і інших станів.

Рівень саморегуляції має на увазі створення нових цінностей, адекватних потребам суб'єктів виховного процесу ЗВО. Студенти, віднесені до цього рівня, позитивно оцінюють цілі виховної системи, усвідомлюють своє перебування у вищій школі як важливу подію в житті, випробовують особову значущість подій, що присходить на макро-, мезо- і мікрорівні, із задоволенням відмічають навчальні і позанавчальні контакти з суб'єктами виховного процесу.

Опитавши студентів і викладачів ми встановили, що у ЗВО, в основному створені передумови для формування ергономічного виховного простору :

- більшість опитаних суб'єктів виховного простору усвідомлюють значущість навчання або роботи у ЗВО;

- вважають своє перебування в просторі ЗВО значущим для продовження кар'єри;
- ціннісні установки суб'єктів виховного простору, в основному співпадають;
- більшість викладачів в цілому позитивно, хоча і стримано, оцінює своїх студентів, що дуже важливо для формування виховного простору ЗВО [178, с.35].

Проте, існує ряд чинників, що негативно впливають на формування виховного процесу у ЗВО:

- діагностована різниця в думках про параметри, які допомагають вчитися краще, таким чином, зусилля суб'єктів виховного простору можуть бути різнонаправлені;
- виявлено, що на думку викладачів, ефективність навчання залежить, в основному від зусиль студентів. При цьому роль викладачів незначна;
- в процесі дослідження ми виявили конфлікт очікувань викладачів відносно зусиль, які прикладає студент і реальні установки студента на активність у навчальному процесі;
- в процесі організації виховного процесу викладачі керуються власними уявленнями, що склалися і звичними, про те, як потрібно учить, а не внутрішніми очікуваннями, які є в реальній студентській аудиторії;
- думка студентів і викладачів відносно таких важливих в спілкуванні якостей, як чуйність, почуття гумору не співпадає. У ситуації спілкування не виправдовуються очікування студентів і викладачів, отже, велика вірогідність виникнення конфліктних ситуацій;
- викладачі і студенти неохоче беруть участь в неформальних контактах, спільних заходах. У стосунках з однокурсниками у студентів переважають доброзичливість, взаємні симпатії. Викладачі відмітили, що в спілкуванні з колегами подібні емоції випробовують рідше.

Вважаємо, що в результаті спеціально проведених заходів, можна здолати негативні чинники, що перешкоджають формуванню виховного процесу ЗВО і створити умови, при яких можливі, :

- позитивна оцінка суб'єктами виховного процесу цілей виховної системи;
- усвідомлення свого перебування у ЗВО як важливої події в житті, як умови успішної кар'єри;
- особова значущість для суб'єктів виховного простору подій, що відбуваються на макро-, мезо- і мікрорівні;
- позитивна оцінка навчальних і позанавчальних контактів з суб'єктами виховного процесу ЗВО.

Як показав зроблений нами аналіз, виховний процес ЗВО є динамічною, багаторівневою, соціально-педагогічною системою, що функціонує на основі принципів цілісності, варіативної, активності суб'єктів виховання. Формування виховного процесу у закладі вищої освіти, може бути досягнуте на основі розробки і реалізації цілісної концепції, що включає : модель, критерії, показники і рівні оптимального розвитку; механізми державного управління формуванням виховного простору, представлені в поєднанні взаємозв'язаних моделей. Адже існують тісні і впливові зв'язки між готовністю викладача до формування виховного процесу і результатом його впливу на особу студента. Процес професійної підготовки навчально-педагогічних кадрів в контексті розвитку виховного процесу у ЗВО повинен адекватно відбивати комунікативну природу педагогічної діяльності, її гуманістичні цінності і духовно-моральні підстави [192].

Тому моделювання процесу державного формування виховного процесу повинне створювати умови для активної участі студентів в спілкуванні і взаємодії для розвитку їх особово-творчого потенціалу, де основними критеріями ефективності формування виховного процесу у ЗВО виступають позитивне відношення студентів до цілей і змісту виховної системи; усвідомлення майбутніми фахівцями свого перебування у навчальному закладі,

як важливої події в житті, як умов успішної професійної кар'єри; особова значущість для суб'єктів виховання подій, що відбуваються на макро-, мезо- і мікрорівнях; позитивна оцінка навчальних і поза навчальних контактів з суб'єктами виховного простору ЗВО.

Тільки тоді, як показує дослідження, ефективність процесу формування виховного процесу може бути забезпечена сукупністю наступних умов : вироблення і реалізація цілей і завдань виховної системи суб'єктами виховно-освітнього процесу; соціально-психологічна підтримка адаптації студентів до умов ЗВО, розвиток комунікативної культури і організаторських здібностей викладачів і студентів; суб'єктна спрямованість формування виховного простору; компетентність організаторів процесу формування виховного простору (високий рівень проектної культури, організаторські і комунікативні здібності і так далі); впровадження і розвиток механізмів студентського самоврядування [202, с. 145].

Таким чином, можна зробити висновок, що державне управління формуванням якісного виховного процесу треба постійно удосконалювати, спираючись на опитування студентів та викладачів, для врахування їх запитів. Виховання, будучи разом з навчанням, важливою складовою освітнього процесу, є одним з основних видів діяльності в закладах вищої освіти, що, відповідно, закріплено в Статутах . Державне управління цієї діяльністю передбачає великий і складний спеціальний комплекс узгоджених і скоординованих дій і процедур, завдання яких заключається, в забезпеченні досягнення вищеназваних цілей виховання, цілей підготовки висококваліфікованих фахівців.

Саме механізми державного управління процесом виховання, скоординованість і співвідношення між собою усіх окремих численних його складових або компонент, зв'язування в одне ціле усіх заходів і робить виховання системою, дозволяючи формувати і реалізовувати ті або інші стратегії. Це, у свою чергу, передбачає наявність спеціальних організаційно-

управлінських структур, що виконують конкретні певні функції і також певним чином пов'язаних і скоординировані між собою, утворюють виховний простір.

Виховний процес ЗВО спеціально конструюється з метою забезпечення студентом культурних і професійних цінностей. По відношенню до людини процес виховання може носити зовнішній і внутрішній характер. Якість процесу, в якому реально здійснюється виховання, обумовлює можливість досягнення певного рівня вихованості, а значить, створює конкретні перспективи своєї діяльності, визначає необхідний час для освоєння цього простору в процесі виховання.

Адже виховна робота в закладі вищої освіти є невід'ємною складовою частиною процесу якісної підготовки фахівців. Навчальний заклад повинен виступати як центр соціокультурного простору, що фіксує позитивний соціальний вплив на студента, та захищає його від антисоціальних та антигуманних дій, підтримує його психологічно, сприяє його гармонійному розвитку та самовихованню [208]. Виховання у ЗВО повинно розглядатися як цілеспрямована діяльність, орієнтована на створення умов для розвитку духовно – цілісної орієнтації студентів на основі загальнолюдських та державних цінностей, надання їм допомоги в життєвому самовизначенні, моральному, суспільному та професійному становленні.

6.2. Впровадження новітніх механізмів сучасних виховних технологій в навчально-виховний процес закладів вищої освіти України

Розробляючи напрями концептуальної програми та стратегії освітніх реформ підготовки конкурентоздатного фахівця з позиції урахування загальнолюдських цінностей та національних ідей, заклади вищої освіти у такий спосіб забезпечують зрозумілість своїх намірів на рівні кафедр,

факультетів, відділів, залучаючи до цього процесу професорсько-викладацький та студентський склад. Вони мають конкретні можливості щодо реалізації програмних цілей підготовки кадрів з урахуванням вимог професійної компетентності та мобільності, мають відповідні особисті якостями в умовах вільного ринку праці. Беручи за основу цей документ, кожна структурна одиниця ЗВО може розробити і залучати працівників до досягнення поставленого завдання.

Узагальнену модель студента, випускника та ефективну модель фахівця кожен виш може розробити, виходячи з цілей і завдань освітніх реформ на конкурсній основі. Це завдання випливає з того, що, знаходячись у закладі вищої освіти, студентові для отримання кваліфікації бакалавра знадобиться щонайменше чотири роки, а для отримання диплома магістра – не менше шести років. Природно, у зазначений період знання, отримані студентом, можуть «застаріти», а отже випускник ЗВО повинен мати базисні знання та якості, що не можуть істотно піддаватися змінам у часі [73]. В узагальнену модель студента і випускника повинні включатися саме ці параметри. Наприклад, знання, пов'язані із захистом національних інтересів, виступають постійними домінантами, що характеризують рівень зрілості людини та його відданість своїй країні. Також повинна спрацьовувати здатність студента прогнозувати і усвідомлювати ступінь своєї відповідальності у справі освоєння програмних цілей з обраної спеціальності, до того ж професорсько-викладацький склад повинен стати своєрідним регулятивом в управлінні цілісним навчальним процесом, що спрямований на формування у студентів основ самооцінки, саморегуляції та самовдосконалення, і прийняти модулі виховно-освітніх технологій на альтернативній та багатоваріантній основі. У цьому контексті кафедри, факультети та інші підрозділи ЗВО створюють виховне та інтелектуальне середовище, що дозволяє кожному студентові визначити індивідуальну траєкторію та авторські підходи у досягненні мети з обраної спеціальності [97].

При вступі до вишу студент повинен мати вичерпну інформацію про структуру і функціональні обов'язки кожного сектора із зазначенням кафедр, факультетів, лабораторій та центрів, де він має право і може користуватися наданими можливостями для саморозвитку. Це завдання впливає з того, що студент в період навчання у ЗВО удосконалює навички ефективного використання часу, відведеного на освоєння програми з обраного фаху.

ЗВО є важливою віхою не лише у розвитку особистості студента з позиції майбутнього фаху, але й виховання у майбутнього фахівця усвідомлення почуття відповідальності, поваги до канонів демократії, захисту прав і свобод людини. На його формування впливають нормативний та організаційний механізми державного управління, а саме: вступаючи до вишу, студент повинен ознайомитися з нормативно-правовими документами, навчальними планами та державними освітніми стандартами з обраної спеціальності. Ознайомившись з зазначеними документами, студент повинен усвідомити, що ЗВО надає йому можливість не лише стати професіоналом, але й навчитися шанувати закони цивілізованих взаємин між людьми, захищати інтереси та обстоювати свої права у межах етичного кодексу.

Етичний кодекс студента та ефективна модель його діяльності виступають своєрідними регулятивами під час його адаптації у виші. У межах дотримання певних правил студент повинен навчитися основ комунікативної компетентності та уміння реалізувати свій творчий та інтелектуальний потенціал у взаєминах.

Після вступу до вишу, студент повинен чітко уявляти, які вимоги можуть висуватися до нього як випускника. Тому випускник має бути попередженим, що при написанні ділового листа, який складається з 60 слів, він не повинен допустити жодної помилки, за хвилину набрати щонайменше 60 символів за заданим текстом на комп'ютері, за 5 хвилин перекласти щонайменше 20 слів тексту за фахом та виконати низку інших

спеціальних вимог у межах майбутньої професійної діяльності [5, с. 89]. У разі невиконання цих вимог, випускникові ЗВО видається тимчасова довідка із зазначенням термінів його вступу та закінчення, зі збереженням права на повторну перевірку його професійних умінь в спеціальній апеляційній комісії. Через певний проміжок часу, коли випускник упевнений у своїх знаннях, уміннях та навичках, він зможе пройти повторну контрольну перевірку і отримати право на захист підсумкової роботи з метою отримання диплома про вищу освіту. Даний підхід, природно, є спірним і вимагає законодавчого обґрунтування з боку державних органів. Водночас у тих країнах, де є соціально-економічні проблеми і відсутні явні ознаки мотивації для здобуття сучасної освіти та можливості бути працевлаштованим з обраної професії, такі заходи можуть розглядатися як експериментальна модель збереження іміджу вищої освіти з метою виключення прецедентів, які б сприяли падінню престижу здобуття вищої освіти, незалежно від результату навчання у ЗВО.

Для досягнення ефективної взаємодії студентів з професорсько-викладацьким складом, кафедрами та факультетами є доцільним створити періодичну довідково-інформаційну базу і використовувати ці дані для реалізації спільних програм. Тому оголошення відкритих конкурсів, проведення виставок семестрових робіт, виконання реальних курсових робіт та проектів можуть стати базисами і надійними компонентами для розробки та реалізації програми професійної адаптації студента у ЗВО та інших сферах його взаємодії [21, с. 63].

З позиції ефективності вкладених коштів, витрачених на підготовку фахівців незалежно від джерел фінансування, важливим є питання про рівень професійних умінь і особистих якостей абітурієнтів, які вступають до вишу, а також про рівень професіоналізму і набору особистих якостей після завершення навчання. Для досягнення цієї мети кожному студентові пропонується, у міру вступу до вишу, на основі самооцінки заповнити спеціальну карту, виходячи з якої можна уявити його соціально-

демографічний портрет. Ця карта виступає початковим пунктом, тобто само презентацією першокурсника у ЗВО. Для здійснення цього завдання існують різні методи і підходи вивчення та виявлення заданих параметрів оцінки психофізіологічних та особистих якостей людини. Стосовно виявлення особливостей особистих якостей та інтелектуального рівня студентів, то практична реалізація такої методики показала свою ефективність і результативність при складанні соціально-демографічного портрета студента, адже нерідко академічні групи у ЗВО формуються з визначеної кількості студентів, які вирізняються за своїми індивідуальними здібностями, схильностями та рівнем інтелекту. Якщо ставити за мету класифікувати студентів за умовним індексом «ідентичності» їхніх схильностей та інтересів, то, з точки зору теорії і практики науки про психологію та педагогіку, пропонуваній умовний пошук може сприяти розробці особистісно-орієнтованих програм розвитку та саморозвитку претендентів на здобуття вищої освіти.

З метою оптимізації завдань, що здійснюються у межах впровадження виховно-освітніх технологій, пропонується розробити стратегію (або концепцію) організаційно-виховної роботи у ЗВО. Ця програма повинна забезпечити безперервність і взаємодопомогу виховних робіт у взаємозв'язку з кураторами академічних груп, кафедрами та факультетами вишу. Головна мета концепції має бути спрямована на недопущення повторюваності і безсистемності робіт, що проводяться в єдиному змістовно-смісловому контексті. Передбачені тематики і технології їхньої реалізації повинні розглядати студента як відкриту систему, здатну саморозвиватися у ЗВО. Незважаючи на випуск численної кількості книг, монографій та інших робіт з теорії і методики виховання, питання, пов'язані з реалізацією програмних комплексів досягнення мети виховання в процесі навчання і освіти у ЗВО, залишаються маловивченими[28].

На нашу думку, а також виходячи з проведеного аналізу теоретичного наукового матеріалу, впровадження виховно-освітніх технологій вимагає

вироблення загальних принципів оцінки ефективності реалізації програмних цілей, досягнення професійних умінь та набору особистих якостей студентів на кожному етапі навчання у ЗВО. Тому нами детально проаналізовано місце і роль учасників цілісного навчального процесу у закладі вищої освіти, тобто визначено ефективність професійної діяльності викладача та функціональна модель структурних підрозділів навчальних закладів з урахуванням їхньої значущості в реалізації державних механізмів освітніх та виховних технологій. Для підвищення ефективності і результативності впровадження інноваційних технологій вимагається, щоб учасники навчально-виховного процесу стали причасниками вивчення та впровадження інноваційних методів своєї діяльності. Для досягнення цієї мети доцільним є проведення цільових соціологічних досліджень, а також тренінгів з професорсько-викладацьким складом та кураторами академічних груп. Якщо у цьому напрямку не буде досягнуто відповідних результатів, то не буде відчутною ефективність проведених заходів із залученням студентських груп та викладачів.

Згідно з висновками робіт, що присвячені проблемі державного управління і розвитку навчально-науково-виховної роботи у закладах вищої освіти, кожен виш повинен розробити системну програму управління якістю освіти і функціональною діяльністю кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів, а також узгоджувати дану програму з регулятивно-нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Від того, наскільки цільові завдання цього напрямку будуть сприйняті викладачами та іншими учасниками навчального і виховного процесу, залежать проектні показники якості виховання, навчання і освіти у ЗВО [32, с. 128].

У межах реалізації державних механізмів управління виховними і виховно-освітніми технологіями потрібні особливі творчі форми співпраці та співтворчості у взаєминах студента і викладача, викладача і студента на основі визнання одне одного як осіб з творчим та інтелектуальним потенціалом. Деякі відомості про особливості і виховний потенціал різних

форм взаємин викладачів та студентів ЗВО, наведені у спеціальній літературі, були нами визначені та проаналізовані у ході роботи з теоретичним матеріалом за темою нашого наукового дослідження, адже стратегічна мета формування державних механізмів виховного потенціалу – викликати у студентів усвідомлену активність в освоєнні програми з обраного фаху і прищепити їм якості самооцінки, саморегуляції та самовдосконалення. Є доцільним надати студентам можливість ознайомитися з узагальненою моделлю студента і фахівця у міру вступу до вишу. Вивчаючи структурні вимоги згаданих моделей у межах кураторських та інших видів тренінгів, студент повинен навчитися складати програми саморозвитку і раціонально використовувати можливості ЗВО, різних центрів та базових підприємств для досягнення цієї мети.

Студент, як майбутній управлінець та керівник, працівник галузі публічного управління і людина, яка знаходиться у сфері підготовки рішень, прийому, обробки та складання різної документації, ділового листування, повинен набути навичок роботи з основ ділової кореспонденції. Головним резервом набуття цих якостей студентом є виконання семестрових завдань, курсових робіт та проєктів, наукових повідомлень, рефератів, звітів у сфері його діяльності. Якщо у межах виконання кожної роботи студент у взаємодії з викладачами, кафедрами та іншими навчальними центрами стикатиметься з різними вимогами, то у результаті по закінченні ЗВО він, як фахівець галузі публічного управління, може виявити некомпетентність в цій сфері. Для попередження цього негативного факту доцільно розробити серії навчально-регулятивних документів, де мають бути наведені основні принципи з виконання письмових робіт, виходячи з вимог нормативних документів [47, с. 118].

Студент на основі самооцінки і зовнішньої оцінки повинен навчитися складати енциклопедію свого професійного зростання. Виховний ефект від цього процесу є одним з показників розвитку діагностованого студента. У межах реалізації виховних і виховно-освітніх технологій передбачається,

що студент, виходячи з базових принципів філософії освіти XXI століття, навчиться проектувати, планувати та аналізувати етапи свого зростання.

Структурними компонентами комплексних модулів державних механізмів освітньо-виховних технологій виховного процесу у закладах вищої освіти України є: концепція управління якістю освіти, виховання та навчання у вигляді узагальненої моделі студента і випускника ЗВО, прогностико-діагностичний навчальний план з кожного напрямку і фаху, ефективна модель випускника, системні вимоги до професійних знань та умінь студентів на кожному етапі навчання у ЗВО.

Проте без реальної участі студентів у реалізації стратегічних напрямів інноваційного процесу у ЗВО неможливо досягти очікуваного ефекту від впровадження різних наукових технологій, в яких розглядаються питання підвищення ефективності і результативності навчальних занять, лабораторних робіт, практичних занять та інших чинників, що визначають значущі компоненти якості виховання, навчання і освіти у закладах вищої освіти. У зв'язку з цим пропонується залучати студентів до проведення тематичних соціологічних досліджень, конкурсів з розробки ідей удосконалення навчально-виховних процесів у ЗВО [51, с. 56]. Актуальним є питання створення тематики, на базі якої можна виконати курсові роботи і проекти, семестрові і дипломні роботи та низку інших робіт, в яких студенти під керівництвом викладача можуть створити «мозковий центр» і на цій основі запропонувати наближені до реальних завдань варіанти вирішення проблем, що існують у ЗВО. Виховним ефектом цього процесу є те, що студент у цьому процесі навчиться здійснювати науковий пошук і знаходити варіативні рішення, які мають прикладне значення у сфері його майбутньої професії.

Як показує вивчення теоретичного наукового матеріалу за обраною тематикою, будь-яке нововведення вимагає ретельного аналізу і експертної оцінки змістовної суті з позиції теоретичної та практичної значущості, оскільки при проведенні освітніх реформ з урахуванням загальнолюдських цінностей і національних ідей вимагається наукове осмислення кожного з варіантів

рішення. Отже, у ЗВО можна створити спеціальний центр з експертизи, сертифікації, розробки і впровадження нововведень у межах навчально-виховних процесів. Це завдання передбачає, що викладачі, кафедри та інші структурні підрозділи до внесення нововведень на розгляд науково-методичної або вченої ради звертаються до цього відділу (центру) для експертної оцінки нововведень, що впроваджуються у навчально-виховний процес. Цей відділ (центр) видає авторам і розробникам спеціальний сертифікат на право утілення запропонованої ідеї в навчальній практиці. Забезпечуючи практичну реалізацію завдань, що впливають з реформування різних аспектів навчання, виховання і освіти у ЗВО, відділ експертизи та сертифікації в логічному взаємозв'язку працює з науково-методичною радою. Стосовно прагнення кафедр, факультетів і професорсько-викладацького складу брати участь у впровадженні інноваційних ідей у навчально-виховний процес, то ця робота пов'язана з різними видами мотивації, заснованими на фінансовій підтримці, піднятті престижу авторських підходів або іміджу новаторських підходів у ЗВО [73]. Наприклад, викладачі, які отримують від Центру експертизи і сертифікації сертифікат на право впровадження нових навчальних технологій у межах викладання конкретної дисципліни, отримують надбавку до заробітної плати у розмірі 20 % від базового показника.

Але головним з найважливіших пунктів інноваційної діяльності ЗВО є створення атмосфери довіри при складанні заліків та іспитів за підсумками освоєння блоку дисциплін навчальних семестрів. Методи підсумкового контролю, що практикуються у ЗВО, можна умовно поділити на класичні методи та комбіновані форми організації екзаменаційних сесій, передбачені навчальними планами за напрямками і спеціальностями. Класична модель, здебільшого, передбачає організацію перевірок знань за системою «студент – викладач». Модернізований варіант перевірки знань студентів передбачає виставляння підсумкових оцінок на предметних комісіях у складі щонайменше двох екзаменаторів. При організації екзаменаційних сесій практикуються як тестові форми складання іспитів, так і діалогова система спілкування студента з

викладачем. Кожен ЗВО з урахуванням специфіки підготовки кадрів на рівні кафедр і факультетів приймає загальні правила і процедури прийому заліків та іспитів і впроваджує індивідуальні підходи реформ та нововведень в цьому напрямі.

Для створення творчої атмосфери, що активізує діяльність студентів, підняття престижу і ролі викладача у справі впровадження інноваційних навчальних технологій, пропонується розробка та впровадження серії документів, що стимулюють досягнення найкращих результатів. До таких документів можна віднести розробку і впровадження почесних студентських сертифікатів успішності, почесного титулу визнання таланту, сертифіката професійних умінь та низку інших заохочувальних заходів, що сприяють природній мотивації у межах навчально-виховного процесу у ЗВО. У роботах українських вчених наведено детальну інформацію із зазначенням методологічних основ і шляхів практичної реалізації цих методів в умовах впровадження нових державних механізмів державного управління освітніми та виховними технологіями в системі вищої освіти[76; 82; 98].

Тому інноваційні процеси у ЗВО вимагають створення творчої і ділової психологічної атмосфери між студентами, викладачами, кафедрами, факультетами та іншими структурними підрозділами. У цьому сенсі має бути поміченим і оціненим кожен почин та намір авторів бути реалізованими на практиці. Для управління загальними інноваційними процесами у ЗВО потрібна розробка системних заходів, спрямованих на мотивацію учасників освітнього та виховного процесу. Порівняльні модулі тут можуть бути використані як критерії конкурентної оцінки діяльності усіх учасників освітнього та виховного процесу. У ході навчально-виховного процесу із залученням інноваційних технологій можна виявити викладача, який має найкращу результативність у межах функціональної діяльності, кафедр, факультетів, що досягли проектних цілей концептуальної стратегічної програми підготовки конкурентоздатного фахівця.

Визначаючи початковий рівень інтелектуального потенціалу і набору особистих якостей у студента, у міру його вступу до вишу, на кожному наступному етапі його навчання необхідно відслідковувати динаміку зміни цього процесу у вигляді заповнення карти діагностики студента. Дослідження цього процесу і проведення порівняльного аналізу має назву «Моніторинг навчального процесу»[82, с. 89]. Оскільки ЗВО є складною багатофункціональною системою, потрібне періодичне виявлення чинників, що впливають на загальну ефективність цієї системи. У структурній моделі організації навчально-виховного процесу студентський склад розподілено у вигляді академічних груп за рівнями їхнього навчання та фаху. У кожній академічній групі навчаються студенти, які мають різні рівні здібностей, схильності та інші параметри, що характеризують їх як цілісну систему, здатну розвиватися і набувати відповідного досвіду з обраного фаху. Для впровадження будь-яких наукових ідей і нововведень необхідним є проведення серії цільових науково-навчальних експериментів. З цією метою в умовах інноваційної діяльності ЗВО є дуже важливим, аби навчальні мотивації ставали базисними основами розвитку особистих якостей у студента.

Для цього важливою є розробка і впровадження цільової програми пошуку та підтримки талантів серед студентів і професорсько-викладацького складу вишу, яка є важливим компонентом результативності та ефективності робіт, що здійснюються у межах реалізації виховних і регулятивно-виховних технологій у закладі вищої освіти. Ця робота повинна містити компоненти досвіду діяльності міжнародних організацій, що підтримують програми освітніх реформ, спрямованих на максимальне розкриття творчого потенціалу людини. Для особливо обдарованих студентів, які виляють активність і мають конкретний результат, та тих викладачів, котрі мають наукову школу і цільові програми самореалізації, треба розробляти спеціальні заходи, що сприяють їхньому саморозвитку, фінансовій підтримці з різних джерел. Також до цієї роботи можуть бути залучені спонсори, міжнародні організації та інші структури, з якими ЗВО має угоди про співпрацю.

Також у межах державних механізмів виховних та виховно-освітніх технологій слід домогтися створення такої мотиваційної атмосфери, за якої особисті заслуги і досягнення кожного студента, викладача, кафедри та факультетів фіксуються у спеціальних літописах, звітах та інших видах документаційної діяльності ЗВО. Проведені заходи можуть стати активними елементами для порівняльних аналізів діяльності структурних підрозділів ЗВО з урахуванням ступеня їхньої участі в реалізації програми реформ для наступних поколінь вишу. Тиражування результатів та їхнє поширення серед кафедр, факультетів, студентських груп у рамках зустрічей, презентацій, кураторських робіт, виставок науково-технічних досягнень, семестрових робіт матиме відповідний виховний ефект щодо підняття престижу вишу і розробки програм спільної співпраці між кафедрами, факультетами та іншими підрозділами [106].

Для ефективного використання часу, відведеного на освоєння програми навчання студентів у межах обраного фаху, та оптимізації роботи кафедр щодо максимального залучення студентів до пізнавальної творчої діяльності, прищеплення якостей новаторства і системного пошуку міждисциплінарний зв'язок грає особливу роль. При вирішенні цього завдання досягається максимальне використання інтелектуального потенціалу студента і творчої майстерності викладача з кожної наступної дисципліни, що вивчається за навчальним планом.

Таким чином, у межах впровадження виховних і виховно-освітніх технологій ставиться завдання формувати у студентів основи побудови психологічного та інтелектуального портрету умовного персоналу майбутньої професійної діяльності. Тому у межах вивчення циклу гуманітарних та інших взаємопов'язаних дисциплін передбачається проведення ділових ігор та інших методів активного навчання. Студент повинен усвідомити, що від його уміння працювати у складі успішної команди залежить його кар'єра та професійне зростання.

Державні механізми виховних і виховно-освітніх технологій повинні сприяти розвитку у студентів поваги до традицій, звичаїв, менталітету, творчої спадщини не лише свого народу, але й інших націй та національностей світу. Випускник вищого навчального закладу повинен усвідомити згубний вплив шовінізму, націоналізму, екстремізму та інших негативних чинників, що можуть перешкодити йому самоствердитись у сучасному світі, і працювати на благо своєї країни та обстоювати загальнолюдські цінності.

Для реалізації цієї ідеї передусім потрібна розробка робочого навчального плану підготовки фахівців із зазначенням кількості годин, видів виконуваних семестрових робіт, а також форма підсумкового контролю з кожної дисципліни. На другому етапі необхідно урахувати, що реалізація графіка навчального процесу у межах освоєння кожної дисципліни здійснюється на основі вимог державних освітніх стандартів та затверджених робочих програм з кожної дисципліни. Для створення навчальної мотивації і досягнення прогнозованих показників якості навчання та освіти з кожної дисципліни, що вивчається, розробляються альтернативні варіанти навчальних завдань, що пов'язані з вирішенням прикладних завдань з обраного фаху. При цьому обсяг цих завдань може становити до 50 % від планованих, тобто необхідних обсягів, передбачених вимогами щодо освоєння навчальної програми дисципліни. Багатоваріантність запропонованих прикладних завдань дозволяє студентам обрати різні варіанти пошукових завдань залежно від своїх бажань та здібностей. За підсумками навчального семестру передбачається проведення виставки семестрових робіт, де студентам вручаються різні титули і сертифікати. Такий підхід містить в собі елементи професійних та інтелектуальних методів виховання, що діагностуються, тобто усвідомлення важливості вирішуваних завдань і бажання запропонувати конкурсній комісії найкращий варіант вирішення завдання. Взаємозв'язок дисциплін у результаті забезпечить наближення студента до досягнення відповідного рівня професійної компетенції. Одна з особливостей впровадження цих інноваційних технологій полягає у тому, що прикладні завдання можуть бути сформульовані

на основі замовлення підприємств, організацій, фірм, тобто конкретних працедавців або зацікавлених осіб [113, с. 123]. Найбільша прогнозованість і результативність досягається, коли на кожному етапі навчання складається успішна модель діяльності студента, а зі свого боку студент розробляє і «захищає» власну модель саморозвитку на початку та по завершенні кожного навчального семестру. Своєрідне інтелектуальне змагання створює сприятливу атмосферу у співпраці не лише студента і викладача, але й студентів між собою. Окремі аспекти вирішення прикладних завдань також дозволяють досягти відповідного ефекту у взаємозв'язку студента з виробництвом або ж у його участі на відкритих конкурсах з отримання грантів.

Практична реалізація сформульованого завдання здійснюється у наступній послідовності:

1) Розробляється або ж береться за основу затверджений робочий план із зазначенням резерву часу та переліку виконання семестрових робіт.

2) В обсязі часу, що відведений для самостійної роботи студента, визначається необхідний перелік завдань, при цьому надається до 25 % від передбаченого обсягу для виконання прикладних завдань взаємозв'язку дисциплін з дисциплінами спеціалізації, тобто вимог професіограм.

3) Розробляється успішна модель студента з позиції набору компетенції як діагностико-прогностичної карти, і на цій основі проводиться професійна атестація студента з видачею сертифікату відповідного зразка.

4) Створюються умови для виконання завдань, що засновані на принципах розвиваючої та проблемної моделі навчання.

5) Студентові пропонується альтернативний вибір завдань, що виконуються, спрямованих на максимальне урахування його творчого та інтелектуального потенціалу.

6) За ступенем закінчення навчального семестру проводиться виставка семестрових робіт для визначення найбільш оригінальних ідей та результатів.

7) За найкращі досягнення та вироблення оригінальних підходів у зв'язках з виробництвом студентам, які найбільше проявили свій талант, та

викладачам вручаються титули визнання талантів, гранти та інші види заохочення.

Таким чином, під ефективною моделлю студента у процесі реалізації державних механізмів виховно-освітніх технологій мається на увазі комплекс системних вимог, на базі яких студент може на кожному етапі навчання створити енциклопедію професійного зростання і виробити критерії ефективного використання часу у ЗВО. З цієї позиції ефективну модель студента у процесі самопізнання та саморозвитку в умовах інноваційної діяльності вищого навчального закладу можна представити таким чином:

- є прибічником життєвого ідеалу – чесною і наполегливою працею стає конкурентоздатною особою;

- уміє правильно визначати для себе місію ЗВО, місію викладача та принципи самореалізації у житті;

- усвідомлює, що кожна країну розвиненою і конкурентоздатною роблять громадяни самої держави;

- визначає для себе те, що бажання служити ідеалам прогресу і розвитку своєї держави не можливо прищепити людині насильно;

- прагне до самоосвіти, визнає, що кожна людина є по-своєму гордою та індивідуальною;

- уміє створити власну модель саморозвитку, і на цій основі може визначити для себе найближчі та перспективні завдання. На кожному етапі навчання у ЗВО уміє створити енциклопедію професійного зростання, енциклопедію допущених помилок, і на цій основі виявити самостійність у виборі орієнтирів досягнення мети;

- шанує історичну спадщину свого народу і вважає, що кожна інша країна світу має своїх видатних діячів та свої віхи досягнень;

- усвідомлює у взаєминах з іншими людьми важливість дотримання етичних норм та правил етикету;

– визначає для себе, що авторитет і пошана людини складаються з взаємно проникних компонентів високої освіченості і необхідного рівня вихованості;

– усвідомлює, що у світі, який постійно змінюється, окрім рідної мови слід володіти й іншими іноземними мовами;

– має навички користування сучасними засобами інформаційно-комунікативних технологій;

– може надати практичну допомогу у надзвичайних ситуаціях;

– не має утриманських схильностей [120].

Реалізація державних механізмів виховно-освітніх технологій припускає, що в контексті усвідомлення почуття національної гордості, отримання сучасних знань, досягнення своєї мети в житті надзвичайно важливу роль відіграє викладач вищої школи. Отже, ефективну модель викладача в умовах інноваційної діяльності ЗВО, що здійснює цю місію, можна представити таким чином:

– уміє переконати і доказово рекламувати значущість та роль дисципліни, що викладається, керується принципами суб'єктно-об'єктної взаємодії зі студентами на основі пошани їхніх прав, свобод і вважає, що кожен студент по-своєму талановитий;

– усвідомлює, що, окрім як озброїти студентів знаннями, він може вселити певну віру майбутнім фахівцям у їхні можливості і починання; це Г. Н. Гершунський у контексті філософії освіти визначає таким чином: «Перша і, можливо, головна складова глобального виклику XXI століття, зверненого до цивілізації, полягає в проблемі гармонійного поєднання знання і віри, їхнього світоглядного синтезу, повернення людині розуміння сенсу її життя, віри у своє унікальне призначення та знання шляхів якнайповнішої життєвої самореалізації» [113, с. 79]; усвідомлює, що у сфері професійної діяльності він взаємодіє з особами, які формуються, потенціалом інноваційної діяльності майбутньої країни та майбутньої нації; уміє виокремити виховні та освітні компоненти дисципліни, яку викладає, і

на цій основі скласти альтернативні і варіативні завдання, сприяючі досягненню професійної компетентності та конкурентоспроможності студента – майбутнього фахівця; в процесі реалізації програмних цілей дисципліни, яку викладає, та взаємодії із студентами з інших аспектів виховного спрямування може створювати атмосферу взаємопідтримки, взаєморозуміння і взаємозбагачення студентів новими ідеями, технологіями та професійними навичками, а також володіє сучасними знаннями у сфері теорії і практики психології та професійної педагогіки.

6.3. Удосконалення механізму формування студентської виховно-освітньої програми в контексті підвищення якості виховання у вищій школі

Для досягнення програмних цілей підвищення якості освіти, виховання та навчання величезна роль відводиться проблемі психологічного сприйняття нововведень студентською молоддю, розуміння їхньої суті, і на цій основі включення у процес впровадження інноваційних ідей у закладах вищої освіти.

У зв'язку з цим вимагається, по-перше, провести роз'яснювальну роботу щодо поняття «Вища освіта»; по-друге, ознайомити студентів з труднощами і особливостями здобуття освіти в інших країнах світу, включаючи й ті, що належать до високорозвинених держав. Отже, студентська молодь має бути інформованою щодо вимог, які висуваються до фахівця в сучасних умовах. Факультети, кафедри та інші структурні підрозділи ЗВО повинні розробити програми, що могли б реалізуватися не лише за участі професорсько-викладацького складу, адміністративних працівників, але й студентів відповідних напрямів та спеціальностей [25]. Для досягнення цієї мети доцільно проводити різні конкурси, інтелектуальні програми, що мають об'єднувальні вектори і напрямки для самореалізації студентів у вирішенні стратегічних завдань щодо прищеплення майбутнім фахівцям якості професіонала та лідера успішної команди. Тому в практиці багатьох вишів передбачаються структурні

елементи, що дозволяють студентам реально брати участь в управлінні освітніми та виховними процесами, у такий спосіб забезпечувати дієвий зв'язок проектних цілей щодо випуску конкурентоздатного фахівця на основі вимог галузевих професіограм, державних освітніх стандартів, навчальних планів та інших нормативно-правових документів вищої школи.

З позиції філософії освіти XXI століття вимагається, щоб виховне середовище вищого навчального закладу насамперед було спрямоване на те, щоб особа, яка знаходиться у процесі формування, вірила у свої можливості та могла б самоудосконалюватися залежно від вимог часу [30]. Програми ЗВО з підтримки самоініціативи студентів можуть забезпечити також віру у справедливість не лише при оцінці знань, але й у наданні максимальних можливостей у взаємозв'язку з підприємствами, організацією наближення до критеріїв працевлаштування в умовах конкуренції на вільному ринку праці.

У межах реалізації спільних програм з факультетами і кафедрами студенти повинні усвідомити, що не умовні екзаменаційні оцінки забезпечать їм успіх в майбутній сфері їхньої діяльності, а професійні уміння у поєднанні з особистими якостями майбутнього лідера. Через це ініціативна група студентів, створюючи різні центри взаємопідтримки, може подати на розгляд адміністративних структур ЗВО свої пропозиції щодо коригування і вибору критеріїв кафедр, факультетів, професорсько-викладацького складу та інших структурних підрозділів вишу. Умовна структурна схема участі студентів у впровадженні інноваційних ідей у ЗВО може бути представлена таким чином (табл. 10).

Структурна схема участі студентів в реалізації інноваційних ідей і виховно-освітніх технологій у закладах вищої освіти

<p>Сектор регулювання експертизи та стратегічних студентських досліджень</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Студентський парламент ■ Центр соціологічних досліджень ■ Центр правового захисту студентів ■ Центр управління студентськими реформами ■ Центр взаємозв'язку зі студентськими міжнародними організаціями 	<p>Сектор впровадження ідей та самореалізації студентів</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Студентський ліцензійний центр платних послуг і консультацій ■ Студентський центр впровадження інноваційних ідей у виробництво ■ Студентський центр управління освітніми та інформаційними акціями
--	---

Зважаючи на потенціал, який є у ЗВО на основі рангового аналізу, можна визначити ефективні системи залучення студентів до реалізації різних інтелектуальних та освітніх програм у взаємозв'язку з базовими школами, підприємствами і організаціями. Таке завдання є актуальним в умовах переходу до ринкової економіки, коли багато довузівських освітніх установ потребують дієвої допомоги для впровадження нових ідей та проведення рекламно-роз'яснювальних заходів щодо умінь, навичок та знань випускників при виборі професії.

Прикладом залучення студентів до реалізації освітніх програм може стати проходження практики студентами в середніх школах, де встановлена сучасна комп'ютерна техніка. Можна запропонувати й інші різноманітні програми з залучення студентів, спрямовані на самореалізацію та розкриття творчого

потенціалу в майбутній професійній діяльності під умовною назвою «Участь студентів у розвитку інтелектуального потенціалу нації»[50].

Об'єктом співпраці студентів і кафедр можуть служити розробки спільних ідей у межах виконання самостійних завдань студентами. До того ж можна передбачити використання окремих тем і завдань у вигляді довідково-інформаційної бази для кожного наступного покоління студентів.

Головна стратегічна ідея розробки і впровадження державних механізмів управління виховно-освітніми технологіями спрямована на підготовку фахівців, які усвідомлюють свою роль та відповідальність у забезпеченні прогресу і розвитку галузей та структур, в яких вони працюватимуть задля самоствердження в житті. Зміни, що відбуваються, у нинішньому столітті вимагають від фахівця постійно удосконалювати свої професійні якості, визнаючи при цьому людські цінності пріоритетними. У даному контексті доречно процитувати А. В. Луначарського, який сказав: «... абсолютно беззаперечним лишається той факт, що можна дуже багато чого знати, і абсолютно не змінюватися від цього» [73]. Отже, окрім володіння знаннями найважливіших елементів самопрезентації фахівця в суспільстві і його взаємозв'язків з навколишнім світом важливим стає рівень його вихованості та комунікабельності, «завоювання довіри» на усіх щаблях свого професійного зростання. Базисною основою набуття цих якостей є вибір ефективних методів і технологій виховання, включаючи усі сфери діяльності студента у закладах вищої освіти. В умовах змін, що відбуваються, висувуються ідеї та цілі з надією на те, щоб необхідними атрибутами нового століття були максимально важливі арбітри самореалізації, оскільки, маючи диплом про вищу освіту, випускник ЗВО повинен для себе визначити те, що не лише у нього, як особистості, але і у будь-якої іншої людини, з якою він працюватиме у взаємодії, є певні інтереси. Потрібно засвоїти азбуку поваги інтересів інших і вважати цей принцип важливим етапом становлення та досягнення професійної зрілості[96, с. 89]. У зв'язку з цим розроблені програмні цілі інноваційних виховно-освітніх технологій повинні сформувати у випускників шанобливе ставлення до канонів

гуманізму і демократії, виходячи з того, що у кожного народу і країни є свої національні інтереси, ідеї та шляхи забезпечення економічної безпеки галузей в умовах конкуренції між державами. Впровадження виховно-освітніх технологій в реальній навчальній практиці, окрім урахування національних ідей та інтересів, передбачає необхідність формування у випускників ЗВО умінь налагоджувати дружні і партнерські стосунки з усіма країнами та народами, шануючи їхню культурну спадщину, менталітет і звичаїв, засновані на принципах урахування загальнолюдських цінностей та норм моралі. Варіативні виховно-освітні технології та інноваційні моделі навчання передбачають те, що жодна країна світу не може в умовах глобалізації проблем та інтеграції нововведень у різних сферах виробництва існувати самотійно і успішно вирішувати свої соціально-економічні проблеми. Саме така постановка проблеми є особливо актуальною для країн СНД. Здобувши незалежність, кожна з них визначає шляхи свого розвитку з урахуванням дотримання правових норм в громадянському суспільстві. Для осмислення і вирішення різних проблем, окрім структурних важелів держави, потрібне залучення вчених та фахівців, включаючи й студентську молодь. Також стає необхідним керуватися простою аксіомою, яка полягає у тому, що коли студент не інформований про проблеми обраного ним фаху, то як він може ефективно приймати рішення, будучи фахівцем галузі? Отже, другою найважливішою умовою критерію ефективності реалізації державних механізмів управління виховно-освітніми технологіями та інноваційними моделями навчання є ознайомлення студентів з рекламно-освітнім модулем економічного потенціалу країни, на базі якого складаються пошукові та науково-дослідні навчальні завдання [102, с. 89]. Вирішуючи і пропонуючи різні варіанти навчального завдання, студент –майбутній випускник –впевненіше наближається до реальної оцінки проблем та набуває досвіду «аналізатора» і «системного регулювальника» у кожній галузі, що можна умовно показати у вигляді наступної логічної моделі (рис. 4).

Ця модель є логічним завершенням розробки рекламно-освітнього модуля економічного потенціалу країни з позиції залучення студентів до вирішення проблемних і пошукових завдань, що сприяють формуванню у них бажання завжди бути у пошуку інноваційних ідей та їхнього впровадження у реальній практиці. Запропонована модель може також бути основною для співпраці між студентськими групами і центрами різних напрямів та спеціальностей.

Інноваційні моделі навчання і виховно-освітні технології освіти, що розробляються і впроваджуються для підвищення якості навчання та виховання, засновані на вищезгаданих алгоритмічних моделях, які передбачають, що конкурентоспроможність випускника досягається головним чином у процесі, коли студент на кожному етапі навчання може створити власну модель саморозвитку і на цій основі проводити порівняльний аналіз, що демонструє досягнутий ним рівень компетентності з обраного фаху.

Зроблений нами системний аналіз підготовки конкурентоспроможного фахівця з вищою освітою, який постійно перебував у виховному середовищі вищого навчального закладу, дозволяє розробити узагальнену модель випускника ЗВО (рис. 5).

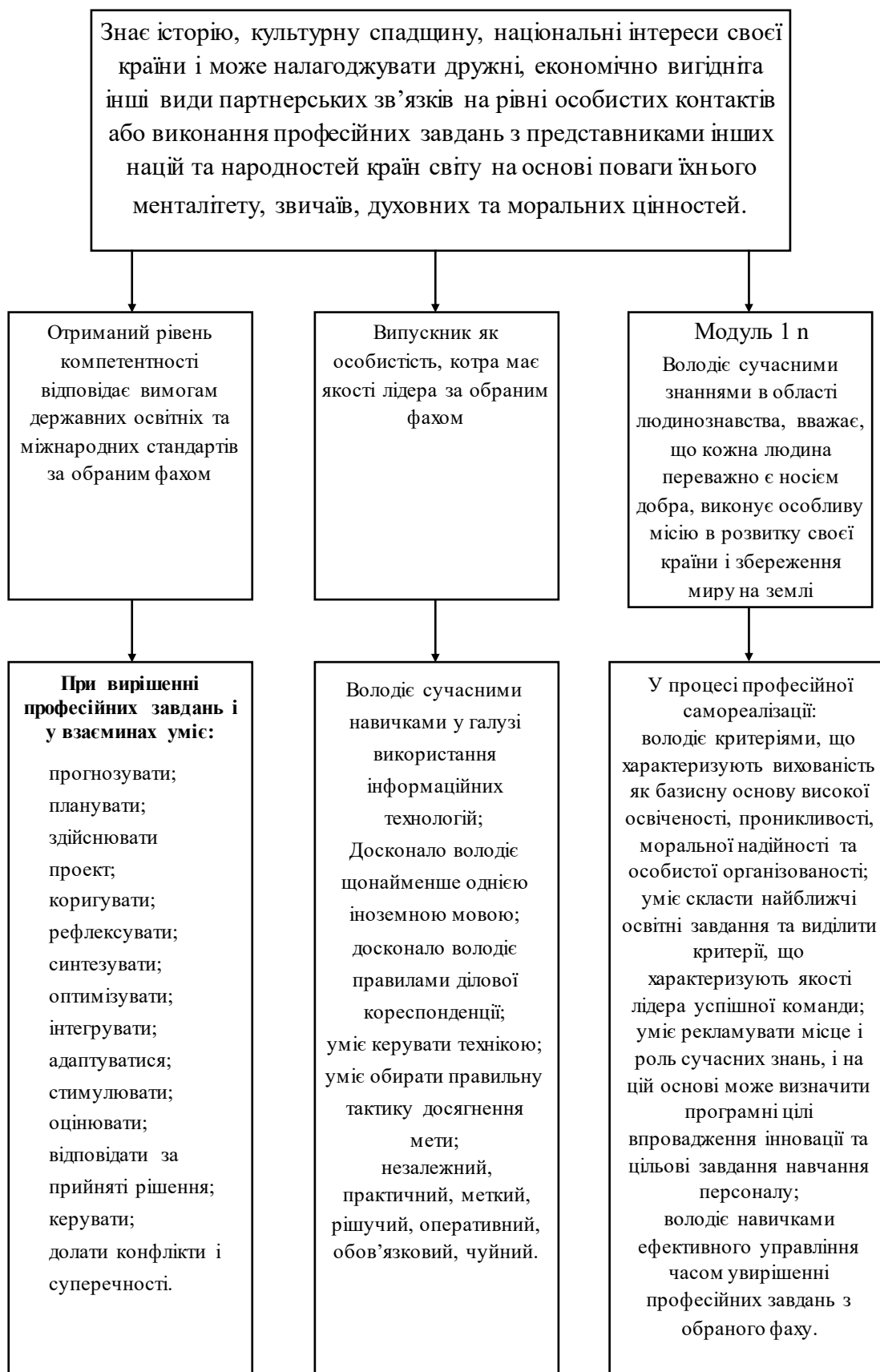

Рис. 5. Узагальнена модель випускника ЗВО

Тому у структурній схемі узагальненої моделі випускника також зазначено якості, які він може сформувати в собі у процесі впровадження різних ігрових технологій, що надають можливість студентові виконувати різні «ролеві» функції з обраної спеціальності. Особливо цінним тут є те, що інноваційні моделі і технології навчають студента – майбутнього випускника – умінню формувати команду однодумців, інтелектуально розвинених особистостей, які вирізняються толерантністю і високою вихованістю. На кожному етапі реалізації навчально-освітніх технологій студент усвідомлює пріоритетну роль вихованості в єдиній гармонії з освіченістю. Ці результати досягаються шляхом системного взаємозв'язку дисциплін на основі розробки і впровадження прогностико-діагностичних навчальних планів та варіативних виховних технологій. Також передбачається, що у розрізі кожної дисципліни студенти залучаються до вирішення альтернативних навчальних завдань, що містять у собі елементи взаємозв'язку соціально-економічних, природничо-наукових, загально професійних та спеціальних дисциплін. Системний взаємозв'язок дисциплін у результаті забезпечить діагностичні знання, що дозволяють на кожному етапі навчання створити успішну модель діяльності студента і прийняти її як порівняльний аналог.

Отже, представлена на рис. 5. системна інформація демонструє, що ефективність впровадження інноваційних моделей навчання державних механізмів управління виховними технологіями досягається за допомогою того, що людина, навчаючись у ЗВО, досягає такого рівня розвитку, при якому «зовнішнім чинником виступає сукупність умов, що залежать від соціально-економічних та культурних умов». Стосовно дорослої людини, з позиції осмисленого ним сприйняття цього процесу, можна використовувати критерії, що виражаються поняттям вікового годинника, спрямовані на те, наскільки людина у своєму розвитку випереджає ключові соціальні події, що припадають на період дорослості, або відстає від них [106].

З урахуванням системного взаємозв'язку очікуваних ефектів випуску фахівця на основі впровадження дидактичних основ інноваційних моделей

навчання та варіативних механізмів управління виховно-освітніми технологіями можна навести наступну довідково-інформаційну базу, засновану на прогностико-діагностичних моделях навчання в єдиному контексті з критеріями, що характеризують рівень вихованості випускників, усвідомлюваного на основі самооцінки, зовнішньої оцінки та побудови власної моделі саморозвитку на кожному етапі навчання у ЗВО.

До того ж слід врахувати стратегічні завдання інтеграції навчальних цілей з науково-дослідними розробками стосовно різних проблем обраної спеціальності. Такий підхід забезпечить впровадження проблемного та особистісно-орієнтованого засобів аналітичного навчання на основі суб'єктно-об'єктної взаємодії студента з викладачами та іншими учасниками цілісного навчального процесу.

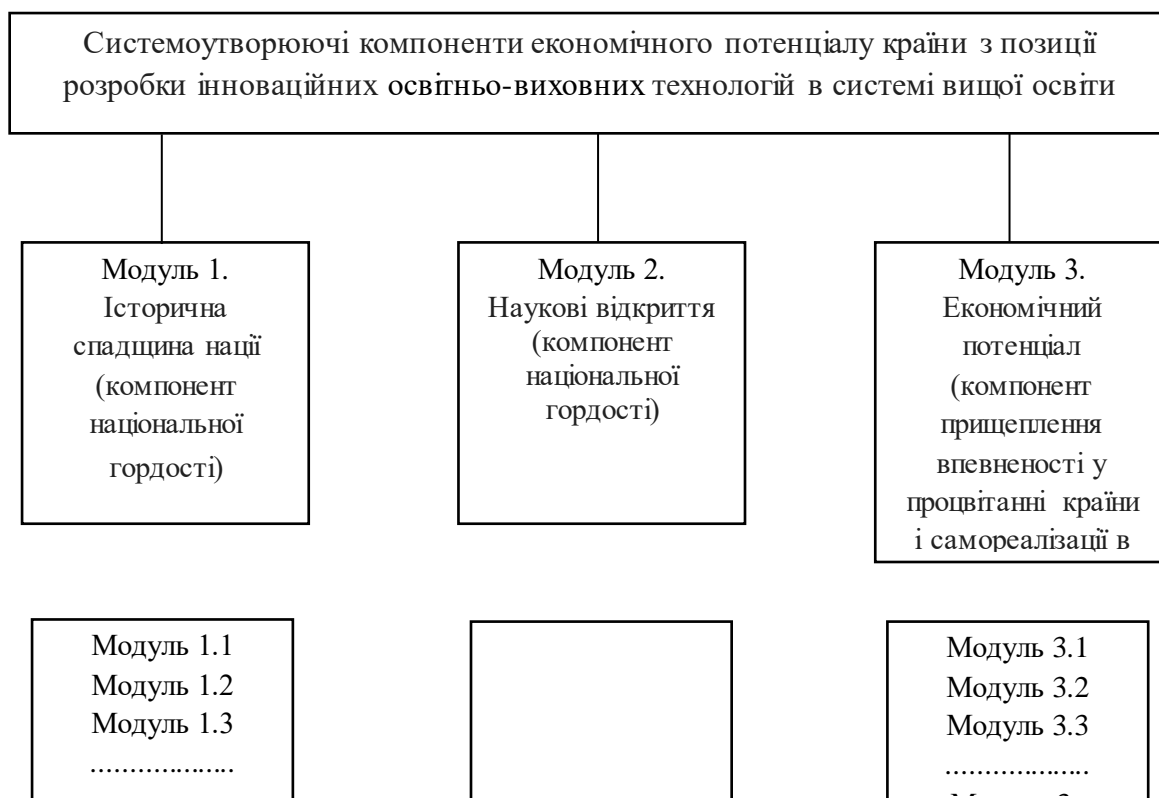

Рис. 6. Комплексні модулі економічного потенціалу країни з позиції розробки і впровадження варіативних виховних технологій та інноваційних моделей навчання у вищій школі

У кожен модуль (рис. 6.) можна внести певну дидактичну мету та стратегічні завдання проблем державного виховання. Наявність достовірної інформації про історичну спадщину наукових відкриттів є компонентом освіченого студента, а вміння оцінити і створити власну модель саморозвитку для розуміння соціально-економічних проблем та самореалізації в житті складають компоненти вихованості та прищеплення якостей самовдосконалення. У межах виховно-освітніх технологій, що реалізуються з позиції осмислення економічного потенціалу країни (Батьківщини), вміння берегти творчу спадщину своєї нації та долучення до розвитку своєї країни з урахуванням неупинно зростаючих можливостей нового століття роблять це завдання важливим та актуальним у найближчій перспективі [123, с. 57].

Як показав аналіз, першочерговими складовими структурними компонентами, що входять до переліку базових нормативно-правових документів у вищій школі, є: перспективний план підготовки кадрів та їхня затребуваність у галузях економічного потенціалу держави; системні вимоги, засновані на прогностичних показниках навичок, знань та умінь претендента на здобуття вищої освіти у конкретних галузях і сферах діяльності фахівця (кваліфікаційні вимоги – професіограми); державні освітні стандарти за напрямами та спеціальностями; навчальні плани спеціальностей, робочі навчальні плани із зазначенням термінів та етапів реалізації графіка навчального процесу; затверджені робочі програми з кожної навчальної дисципліни, розроблені з урахуванням вимог державних освітніх стандартів та низка інших взаємодоповняльних документів [128, с. 80]. Цей комплекс нормативно-правових документів повинен забезпечити випуск конкурентоздатних фахівців, які відповідають не лише галузевим професіограмам, але і міжнародним вимогам, структурна схема яких викладена в узагальненій моделі випускника ЗВО. Тому нами під конкурентоспроможністю випускника пропонується приймати умову: «... наскільки претендент сумарно засвоїв програмні цілі навчання у ЗВО тачи виправдовує рівень його компетенції і професійної мобільності засоби, вкладені

у досягнення проектних цілей професіограм та ефективної моделі фахівця з присвоєної йому кваліфікації» [134, с. 111]. Відомості і теоретико-методологічні основи проблем, пов'язані з упровадженням інноваційних моделей навчання та виховання у ЗВО, розкриті у нормативних актах та звітах Міністерства освіти і науки України – досліджені і систематизовані нами, вказують, що окрім професійних знань, умінь та навичок особливі вимоги висуваються до рівня вихованості і придбаних особистих якостей випускника ЗВО – майбутнього керівника, члена та лідера успішної команди. Ці питання є важливою і актуальною проблемою теорії та практики наукових досліджень. Важливість та актуальність цієї теми може бути обґрунтована тим, що з точки зору розвитку людини, її суспільного буття ХХІ століття виявило цілу низку надзвичайно глибоких протиріч і парадоксів. Основою цих протиріч стали стосунки «людина – суспільство». Саме тут, у цьому просторі, різко зростає кількість своєрідних «обертань» суспільства, його інститутів проти людини... Усе це призводить до того, що у людини розвивається відчуття залежності від світової матеріально-економічної системи, очікування від неї непередбачуваних небезпек і погроз, до того ж погроз, що зачіпають самі основи людського буття [11]. Ця оцінка ще раз переконує у значущості і актуальності для людини уміти з безлічі варіантів та підходів знаходити оптимальні шляхи для досягнення мети, оскільки зміни, що відбуваються у світі, їхня динаміка і непередбачуваність можуть торкнутися різних проблем, де людина перебуває у взаємодії із зовнішнім світом та в постійному пошуку сенсу самореалізації в житті. Усе це переконує у необхідності моделювання найрізноманітніших процесів для набуття певного досвіду у студента – майбутнього фахівця – у межах реалізації графіка навчального процесу у закладі вищої освіти. Задля досягнення цієї мети у структурну схему цього графіка включено такі взаємодоповнюючі чинники і параметри, як освоєння теоретичного матеріалу з кожної дисципліни, організація екзаменаційних сесій, періодичні канікули, навчальні та виробничі практики, включаючи питання дипломного проектування. Кожен з цих компонентів має певний часовий ресурс, що

дозволяє розробити і впровадити варіативні виховні технології та інноваційні моделі навчання.

Слід зазначити, що для здобуття відповідного рівня освіти – бакалавра або спеціаліста галузі–студентові у межах передбачених норм вищої школи потрібно до 1500 днів або ж 250–260 тижнів, що витрачаються на освоєння програми, складання заліків та іспитів, проходження практики, виконання дипломної роботи та проходження підсумкової атестації.

З урахуванням проведеного статистичного аналізу можна констатувати, що при підготовці фахівців заклади вищої освіти можуть виконувати функції своєрідних лабораторій з професійного загартування майбутніх фахівців, реалізуючи при цьому різні моделі виховно-освітніх технологій. Під збірною назвою термінів «варіативні виховні технології», «виховно-освітні технології», «інноваційні моделі навчання» мається на увазі також системна взаємодія основних підрозділів закладів вищої освіти у підготовці фахівців, що здійснюється у межах державних освітніх стандартів, навчальних планів, класифікаційних вимог та державних атестацій. Це завдання припускає побудову наступного базового модуля, де діяльність студента розглядається у постійному вдосконаленні та у взаємодії парної системи: «викладач – студент», «студент – викладач» та тривимірної системи: «студент – викладач – кафедра», «кафедра – викладач – студент», «факультет – кафедра – студент», «студент – кафедра – факультет», «кафедра – студент – факультет».

Розробка і впровадження державних механізмів управління виховними і освітніми технологіями, що спрямовані на підготовку конкурентоздатних фахівців в умовах інноваційної діяльності ЗВО, може бути здійснені у наступній послідовності:

1. Розробка концептуальної програми та моделі освітніх реформ підготовки конкурентоздатного фахівця ЗВО з позиції урахування загальнолюдських цінностей, національних ідей, проектних цілей галузевих професіограм, нормативно-правових документів, державних освітніх стандартів

та вимог міжнародних стандартів за конкретними напрямками і спеціальностями.

2. Розробка і впровадження ЗВО узагальнених моделей студента, випускника, а також ефективної моделі фахівця і вироблення на цій основі цільової програми впровадження інноваційних педагогічних та виховних технологій.

3. Створення модуля виховно-освітніх технологій як альтернативи навчально-виховним процесам з позиції створення навчальної мотивації, оптимізації, ефективності та прогнозованості в реалізації програмних цілей виховання, навчання та освіти у ЗВО [60; 61].

4. Розробка рекламного модуля з позиції можливостей навчального закладу, що надаються студентам з урахуванням кадрового потенціалу, матеріально-технічної бази, бібліотечного фонду, центру інформаційних технологій, навчально-лабораторної та наукової бази, зовнішніх зв'язків центрами з впровадження ідей і задумів студентів у взаємодії з професорсько-викладацьким складом, кафедрами, факультетами та іншими структурними підрозділами ЗВО.

5. Ознайомлення студентів з основними положеннями статуту ЗВО і нормативно-правовими документами з обраної спеціальності, включаючи навчальні плани та державні освітні стандарти.

6. Ознайомлення студентів з етичним кодексом та ефективною моделлю діяльності студента з позиції постійного пошуку і уміння здобувати знання на основі самоосвіти та прояву усвідомленої активності.

7. Ознайомлення студентів з базисними критеріями, що висуваються до випускника ЗВО, виходячи з вимог професійної компетентності, мобільності і особистих якостей, що впливають з відповідності вимогам ефективної моделі фахівця, володіння державною та іноземними мовами, уміння користуватися сучасними інформаційними технологіями, знаннями загальнолюдських, національних ідей та цінностей. У межах прогнозованості і результативності навчання студент офіційно повідомляється, що у міру завершення навчання за

обраним фахом у ЗВО, окрім додатка до диплома, де зазначено підсумкові оцінки за дисциплінами, випускникові видається сертифікат професійних умінь за рішенням завдань у рамках його професії. Цей сертифікат може служити ступенем оцінки його компетенції як фахівця при прийомі на роботу[63].

8. Створення довідково-інформаційної бази, що містить відомості про кафедри і факультети з зазначенням діяльності гуртків, наукових тем викладачів, можливостей навчальних і наукових лабораторій для проведення науково-дослідної роботи студентів та інших довідкових матеріалів, де студенти і викладачі можуть спільно стати учасниками впровадження інноваційних ідей як у ЗВО, так і в інших сферах діяльності студента з обраної спеціальності.

9. Заповнення кожним студентом опитувача(анкети)у вигляді карти діагностики з позиції набору початкових даних для складання соціально-демографічного та інтелектуального портрета студента до його вступу до вишу і взяття цих даних за вихідну позицію для подальшого варіативного порівняння професійного зростання та розвитку в наступні роки навчання.

10. З використанням теорії і практики методів математичної обробки в психології, психологічного тестування та проведення педагогічних експериментів, створення загальної бази даних усього контингенту студентів, і на цій основі розподіл їх залежно від ідентифікації умовних індексів за нахилами, інтересами і можливими варіантами ефективного залучення до реалізації цільових програм у ЗВО.

11. Систематизація початкових даних для складання довідково-інформаційної бази по кожній академічній групі деканатами ЗВО. Дані соціально-демографічного портрета студентів можуть бути використані провідними викладачами для організації наукових гуртків, гуртків за інтересами та видачі варіативних завдань для самостійних робіт студентів з кожної дисципліни навчального плану.

12. Розробка концепції організаційно-виховної роботи з урахуванням участі професорсько-викладацького складу, кураторів академічних груп,

факультетів та інших структурних підрозділів ЗВО, виходячи з того, що особа студента розглядається як відкрита система, здатна розвиватися в культурному та інтелектуальному середовищі ЗВО і за його межами.

13. Розробка методологічних основ управління виховним процесом у ЗВО шляхом складання і ознайомлення учасників навчального процесу з ефективною моделлю професійної діяльності професорсько-викладацького складу, функціональною моделлю кафедр, факультетів і координуючих відділів, виходячи з регулювання та досягнення максимального виховного ефекту у ЗВО.

14. Розробка порівняльних критеріїв оцінки якості виховання, освіти, навчання і ознайомлення усіх учасників цілісного навчального та виховного процесу із зазначеними критеріями.

15. Ознайомлення студентів з моделлю «суб'єктно-об'єктної» взаємодії з професорсько-викладацьким складом ЗВО.

16. Проведення тренінгів зі студентами з подальшим ознайомлення їх з основами самооцінки, саморегуляції і самовдосконалення у ЗВО у межах кураторських занять або курсу «Вступ до фаху».

17. Ознайомлення студентів з узагальненою моделлю студента для системного пошуку і прояву усвідомленої активності та з узагальненою моделлю випускника як об'єкта самооцінки, саморегуляції, самовдосконалення для оцінки рівня професійності з обраного фаху.

18. Ознайомлення студентів із загальними вимогами, правилами і критеріями виконання самостійних робіт за дисциплінами навчального плану, у межах вимог державних освітніх стандартів.

19. У межах стратегічних цільових завдань складання енциклопедії професійного зростання студента з обраної спеціальності, впровадження інноваційних наукових технологій, спрямованих на розвиток довготривалої пам'яті та уміння викладати свої висновки з використанням правил граматики, блоку мовних дисциплін, забезпечуючи у такий спосіб безперервність самоосвіти студента у ЗВО.

20. У межах реалізації програми «Вступ до фаху» навчити студентів основ і цільових завдань розробки власної моделі саморозвитку під егідою «Освіта крізь усе життя». Проведення кафедрами і факультетами системної роботи з розвитку цих якостей у студентів на наступних етапах навчання у ЗВО.

21. Розробка комплексних модулів з позиції освітньої, виховної і розвиваючої функції кожної дисципліни у межах навчальних планів, спеціальностей та напрямів[200, с. 167].

22. Створення виховного середовища у ЗВО, що дозволяє студентам спільно з професорсько-викладацьким складом, кафедрами і факультетами удосконалювати свої особисті якості. У межах передбачених цільових завдань створювати виховне середовище та впроваджувати творчі моделі взаємин, що спрямовані на досягнення розвитку професійної комунікативності у студентів – майбутніх випускників ЗВО.

23. Залучення студентів до вирішення завдань, що впливають з реалізації програмних цілей інноваційних процесів у ЗВО, шляхом створення різних центрів, клубів, гуртків та інших форм творчих об'єднань студентської молоді, спрямованих на вироблення пропозицій з удосконалення змісту та методів впровадження цих процесів у ЗВО.

24. Створення у ЗВО незалежного відділу (центру) з експертизи і сертифікації розробок та впровадження нововведень у межах навчально-виховного процесу. Розробка Положення про функціональну діяльність цього відділу (центру).

25. Створення ініціативної студентської служби з вироблення пропозицій щодо впровадження інноваційних технологій у ЗВО, включаючи створення студентського центру апеляційної комісії, що бере участь у розв'язанні суперечок і конфліктних ситуацій за участі кафедр та факультетів.

26. Розробка серії сертифікатів, спрямованих на створення мотивації у навчальній діяльності студентів, визнання професійної компетентності за

рішенням конкретних завдань з обраного фаху, професійних умінь і навичок у межах освоєння програми навчання у ЗВО.

27. Розробка конкурсних умов оцінки діяльності студентів, викладачів, кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів на основі вироблення системних заходів, що мотивують досягнення найкращих результатів кожним учасником або сектором навчально-виховного процесу у ЗВО.

28. Проведення моніторингу динаміки змін набору особистих якостей і професійних умінь на основі системного аналізу карти діагностики студентів як базисної основи ефективності реалізації програмних цілей навчання та виховання у ЗВО.

29. Проведення цільових наукових експериментів з метою впровадження виховно-освітніх технологій, спрямованих на підвищення якості виховання, навчання і освіти, сприяючи досягненню рівня конкурентоздатного фахівця на вільному ринку праці з позиції професійної мобільності та компетентності[198, с. 111].

30. Проведення відкритих конкурсів з тем і заявок, спрямованих на впровадження інноваційних ідей із залученням грантів, коштів спонсорів та інших зацікавлених організацій, забезпечуючи паралельно участь студентів, кафедр та факультетів на основі конкурсного відбору у вирішенні необхідних завдань.

31. Складання короткої інформаційно-довідкової бази діяльності ЗВО за кожен навчальний рік із зазначенням найбільших успіхів і конкретного внеску студентів, професорсько-викладацького складу кафедр та факультетів у досягненні згаданих результатів.

32. Проведення періодичних студентських, кафедральних, факультетських виставок, презентацій з метою створення творчої атмосфери, офіційного визнання таланту у справі досягнення конкретних авторських розробок, відкриттів, пропозицій студентів спільно з

професорсько-викладацьким складом кафедр, факультетів та інших структурних підрозділів ЗВО у межах програми співпраці і партнерства.

33. Розробка навчальних, прогностико-діагностичних навчальних планів і програм у взаємозв'язку та взаємодоповненні з дисциплінами, спрямованими на раціональне використання навчального часу і розвиток у студентів творчого підходу до виконання самостійних робіт у межах дисциплін, за блоками і напрямками.

34. Впровадження інтерактивних методів навчання у межах вивчення блоку гуманітарних дисциплін та дисциплін за фахом, спрямованих на виховання у студентів якостей працювати у складі колективу та умінь добирати персонал для створення успішної команди у майбутній професійній діяльності.

35. Розробка самонавчальної і саморозвиваючої програми з самоосвіти студентів, спрямованої на ознайомлення їх з традиціями та історичною спадщиною народів світу з позиції, що кожен з народів має свою культуру, менталітет, традиції та звичаї. Для кожного народу такі поняття, як пошана, людська гідність, гордість, взаємопідтримка мають однакову значущість, усвідомлення яких є елементом прояву вихованості та освіченості.

Поданий алгоритм дозволяє послідовно вирішувати організаційні та стратегічні завдання розробки і впровадження виховних та виховно-освітніх технологій у ЗВО.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного аналізу було одержано наступні результати та пропозиції щодо державного управління виховним процесом в системі вищої освіти, вибору ціннісних орієнтацій студентської молоді України.

На основі узагальнення результатів наукового пошуку, спрямованого на вирішення визначених дослідницьких завдань, нами сформульовано ряд висновків, які мають теоретичне і практичне значення та містять певну новизну.

1. Проаналізовано результати наукових напрацювань та досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених щодо сутності й завдань механізмів впровадження виховних та освітніх технологій у вищій школі. На основі концептуально-порівняльного аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів визначено, що незважаючи на велику кількість наукових праць, досліджувана проблема розглядалася фрагментарно, що можна пояснити соціально-політичними та економічними обставинами. Теоретичні і концептуальні розробки науковців присвячені лише окремим аспектам розв'язання цієї проблеми, що потребує проведення системного наукового аналізу змісту, особливостей та удосконалення державних механізмів впровадження виховних та освітніх технологій у вищій школі.

2. Окреслено особливості вибору пріоритетів реалізації виховних і освітніх технологій у вищій школі, структурно-функціональні аспекти та пріоритети реалізації виховних і освітніх технологій у вищій школі та систематизовано методологічні засади підготовки майбутніх фахівців.

Наведено комплексне бачення щодо удосконалення систематизації теоретичних підходів до формування та реалізації державного управління формування студентської виховно-освітньої програми в контексті підвищення якості виховання у вищій школі, що дало змогу визначити закономірності досліджень вітчизняними та західними науковцями даного процесу у XXI столітті.

3. Узагальнено використання зарубіжного досвіду розвитку інструментарію реалізації виховних концепцій в Україні, у вирішенні проблем підвищення ефективності державного управління, що передбачає поглиблену конкретизацію та деталізацію законодавчого забезпечення державної регуляторної політики з метою її спрямування на розширення інноваційної діяльності у сфері виховання студентської молоді.

4. Обґрунтовано державні домінанти виховно-освітніх технологій в системі вищої освіти. Визначено, що держава повинна формувати зони випереджувального розвитку, на яких проходять випробування нові технології управління якістю тому у нашому дослідженні було проаналізовано сучасний інституційний механізм формування та реалізації державної політики України на основі обґрунтування домінанти виховно-освітніх технологій в системі вищої освіти, посилення кадрового забезпечення та налагодження міжгалузевої координації та взаємодії.

5. Проведено ґрунтовне дослідження механізмів і регулятивів виховного потенціалу закладів вищої освіти. З урахуванням специфіки сфери виховання вони повинні будуватися на основі спадкоємності і базуватися на державних і національних цінностях українського народу. Державні навчальні заклади вирішують завдання підготовки фахівців, роль яких в соціально-економічних процесах надзвичайно велика. Побудова гнучких, відкритих, здатних до саморозвитку виховних систем розвитку громадськості студентів здатна вирішити завдання підготовки соціально-активних фахівців, що мають високу активність, що у свою чергу, сприятиме успішному рішенню завдань розвитку інноваційної економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин А. Н. Социальная политика и подготовка управленческих кадров: учебное пособие/ А.Н. Аверин. – М.: Дашков и К, 2004. – 280 с.
2. Актуальні питання реформи центральних органів виконавчої влади в Україні [Електронний ресурс] / [Луговий В. І., Нижник Н. Р., Князєв В. М. та ін.] // Державне управління: теорія та практика – К. : НАДУ, 2005. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-1>
3. Алещенок С. В. Мировой опыт разработки и осуществления государственной молодежной политики / С. В. Алещенок, В. А. Луков. – К., 1991. – С. 53–128.
4. Алещенок С. В. К проблеме новой концептуализации молодежи. Методологические проблемы исследования молодежи НИЦ при Институте молодежи / С. В. Алещенок. – М. : Институт молодежи, 1998. – С. 34.
5. Андрущенко В. Організоване суспільство / В. Андрущенко. – К. : Інститут вищої освіти АПН України, 2006. – 634 с.
6. Асланян Г. Державні цільові програми як бюджетний інструмент інвестування в соціально-економічний розвиток / Г. Асланян // Часопис Парламенту. – 2005. – № 7. – С. 2–14.
7. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : [курс лекций] / Г. В. Атаманчук. – М. : Юридическая литература, 1999. – 387 с.
8. Артемчук Г. І. Вища школа України: діяльність і тенденції розвитку: монографія / Г. І. Артемчук, В. В. Попович, Г. Г. Січкаренко– К. : Ленвіт, 2004. – 176 с.
9. Афанасьев А. Педагогичні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України/ А. Афанасьєв – К., 2005. – 266 с.
10. Баглик В. С. Механізми вдосконалення державної молодіжної

політики /В. С. Баглик/Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс] : матеріали VI Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління, 22 трав. 2015 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2015. – С. 62–64.

11. Баглик В. С. Механізми реалізації державної молодіжної політики України. /В. С. Баглик/«Ольвійський форум – 2015: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» : тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – Том 1.– С. 91–93.

12. Баглик В. С. Державні механізми формування сучасної виховної роботи серед студентської молоді України/В. С. Баглик/Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : збірник наукових праць/за заг.ред. д-ра філос. наук Журби М. А. – Рубіжне : вид-во СНУ ім. Даля, 2015. – С. 203–205.

13. Баглик В. С. Специфіка і механізми формування молодіжної політичної субкультури в сучасному українському суспільстві /В. С. Баглик/Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Серія: Державне управління. – 2015. – Т. 236. – Вип. 224. – С. 151–154.

14. Баглик В. С. Напрями залучення молодіжних організацій до реалізації сучасної молодіжної політики/В. С. Баглик/Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління» –Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. – Вип. 2 (49). – С. 57–62.

15. Баглик В. С. Механизмы формирования воспитательной концепции для студентов высших учебных заведений Украины /В. С. Баглик/сб. науч. ст. «Образование в современном мире» Национального исследовательского Саратовского государственного университета имени Н. Г. Чернышевского– Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, – Вып. 4. – 2015 – С. 67–76.

16. Бажал А. Проблемний портрет молоді людини / А. Бажал // Дзеркало тижня. – 2006. – № 8 (587). – С. 3.

17. Балакірева О. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Український соціум. – 2002. – № 1. – Режим доступу до журн.: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=23&c=253>
18. Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.
19. Баранівський В. Ф. Принцип соціальної справедливості як критерій демократизму сучасної вищої освіти / В. Ф. Баранівський // Гуманітарний вісн. ДЗВО Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Дод. 1., Вип. 29, Т. м V: Міжнародні челпанівські психолого-педагогічні читання : тематич. вип. – К. : Гносис, 2013. – С. 7–14.
20. Баранова А. В. Державна політика у сфері виховання молоді: автореф. дис ... на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / А. В. Баранова // – Харків, 2014. – 20 с.
21. Бабинцев В. П. Государственная молодежная политика // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 1. – С. 63–64.
22. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Бакуменко, В. Князев, Ю. Сурмін // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 11–27.
23. Бідниченко О. Організація навчально-виховного процесу в технічних закладах вищої освіти / О. Бідниченко // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 38–44.
24. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України / за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – 185 с.
25. Білоус І. Політична активність молоді: форми вияву та особливості трансформації [Електронний ресурс] / І. Білоус // Соціальна психологія. – 2007. – № 5 (25). – Режим доступу до журн.: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1834>

26. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. – К. : Либідь, 2006. – 272с.
27. Белова Л. О. Виховна система ЗВО: питання теорії та практики : монографія / Народна українська академія – Х.: Вид-во НУА, 2004. – 263 с.
28. Белова Л. О. Виховна система сучасного ЗВО : соціологічні аспекти аналізу : автореф. дис ... на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Л. О. Белова. – Х., 2005. – 35 с.
29. Бова А. Довіра до соціальних інститутів: крос-національні зіставлення / А. Бова // Соціальна психологія. – 2004. – № 2 (4). – С. 90–100.
30. Бодров А. В. Неурядові організації як індикатор суспільного розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] / А. В. Бодров // Державне будівництво – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/doc/4/05.pdf
31. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М. Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.
32. Бородін Є. І. Держава і молодь: історія ювенального законодавства в Україні (середина 80-х – початок 90-х років ХХ ст.) / Є. І. Бородін. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2004. – 238 с.
33. Бородін Є. І. Розробка та прийняття Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» / Є. І. Бородін // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – Л. : ЛРІДУ УАДУ, – 2003. – Вип. 3. – С. 18–25.
34. Бородін Є. І. Укази й розпорядження Президента України в галузі державної молодіжної політики / Є. І. Бородін // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, – 2003. – Вип. 3 (13) – С. 22–32.

35. Бондар Д.В. Теоретичні засади інноваційних механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів в сфері вищої освіти: [монографія] / Д.В. Бондар. – Х. : Оберіг, 2013. – 144 с.

36. Бондар Д.В. Удосконалення і трансформація механізмів державного управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей / Д.В. Бондар // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. / Харк. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – Вип. 4(39). – С. 423–428.

37. Бондар Д.В. Формування механізмів державного управління освітою в сфері якісної підготовки студентів управлінських спеціальностей / Д.В. Бондар // Державне будівництво [Електронне видання]. – 2012. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.

38. Бондар Д.В. Основні технології впровадження іноваційних механізмів реформування системи підготовки управлінських кадрів / Д.В. Бондар // Державне будівництво [Електронне видання]. – 2013. – № 1. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.

39. Брудный В. И. Социальный заказ в Украине: обоснование и внедрение / В. И. Брудный, И. С. Каминник, А. С. Крупник. – О. : Ковчег, 2009. – 111 с.

40. Бурдые П. Начало : [сборник : пер. с фр.]. / П. Бурдые. – М. : Socio-Logos : Фирма «Адапт», 2000. – 287 с.

41. Бурега В. В. Соціально-адекватний менеджмент: концептуалізація моделі: автореф. дис. ... д-ра соціолог. наук: спец. 22.00.04 / В. В. Бурега. – К., Інститут соціології НАН України, 2003. – 34 с.

42. Вишневский Ю. Р. Практикум по социологии молодежи / Ю. Вишневский. – М. : Социум, 2000. – 111 с.

43. Виховання національно-свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: аналітично-інформаційні матеріали. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 191 с.

44. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України: монографія / М. В. Гаман. – К.: Вид-во НАДУ при Президентові України, 2005. – 388 с.

45. Гаман М. Особливості державного управління у сфері інноваційної діяльності / М. Гаман // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 2. – С. 158–166.

46. Гамаюнов В. Г. Формування дидактичного менеджменту в системі державного управління освітою: автореф. дис ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.05 / В. Г. Гамаюнов; Дон. державний ун-т управління.– Донецьк, 2003. – 25 с.

47. Герріт Й. С. Європейський досвід децентралізації системи надання послуг / Й. С. Герріт // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 4 (20). – С. 34–41.

48. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. М. : Весь мир, 2004. – 72 с.

49. Глазунова Н. И. Система государственного управления : учебник для вузов / Н. И. Глазунова. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 494 с.

50. Головатий М. Ф. Проблеми перебудови соціальної політики в сучасній Україні в контексті світового досвіду / М. Ф. Головатий // Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. – К. : МАУП, 2004. – С. 2.

51. Головатий М. Ф. Соціологія молоді : курс лекцій / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2006. – 2-ге вид. перероб. і допов. – 304 с.

52. Головатий М. Ф. Підготовка молоді політичної еліти як дієвий засіб розвитку політичного консенсусу [Електронний ресурс] / М. Ф. Головатий // Політичний менеджмент. – 2007. – спецвипуск (вересень). – Режим доступу до журналу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=83>

53. Головатий М. Ф. Організаційно-управлінські засади практичної реалізації соціальної політики / М. Ф. Головатий // Управлінські аспекти

соціальної роботи : курс лекцій – К. : МАУП, 2002. – С. 175.

54. Головатий М. Ф. Національна самосвідомість як засаднича умова формування державності / М. Ф. Головатий // Персонал. – 2007. – № 11. – С. 16–21.

55. Головенько В. А. Нове покоління незалежної України / В. А. Головенько // Інформаційні матеріали для слухачів курсів підвищення кваліфікації працівників галузі Мінсім'ядітимолоді / за заг. ред. Г. Л. Черепанової – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – Кн. 4. – 136 с.

56. Головенько В. А. Український молодіжний рух в алгоритмі суспільних процесів / В. А. Головенько // Інформаційні матеріали для слухачів курсів підвищення кваліфікації працівників галузі Мінсім'ядітимолоді / за заг. ред. Г. Л. Черепанової – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – Кн. 4. – 136 с.

57. Головенько В. А. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх розв'язання / В. А. Головенько, О. О. Яременко // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 112–125.

58. Гончар М. В. Форми участі молоді у виробленні та провадженні політики в своїх інтересах на прикладі Херсонської області / М. В. Гончар : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Органи влади та молодіжні громадські організації. Інноваційні рішення в молодіжній політиці», (Харків, 26–27 черв. 2007 р.). – Х. : Нове слово, 2007. – С. 148–150.

59. Горінов П. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт молодіжної політики, важлива умова сталого розвитку суспільства / П. Горінов // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць – О. : ОРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 1 (29). – С. 309–313.

60. Грийс Ю. Структура и построение организаций по работе с молодёжью / Ю. Грийс // Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. – К. : МАУП, 2004. – 336 с.

61. Громадські ради в Україні / [довідник / упорядник М. Дациба]. –

К. : Укр. незалеж. центр політ. досліджень, 2003. – 232 с.

62. Громадянське суспільство в Україні : аналіт. звіт за результатами загальнонаціонального опитування недержавних організацій України / [упоряд. : Я. Бачинський, І. Кучерів, І. Бекешкіна, О. Стегній, В. Полуйко]. – К., 2013. – 54 с.

63. Гурч Л. Готуємо висококваліфікованих фахівців / Л. Гурч // Персонал. – 2007. – № 9. – С. 6–9.

64. Губенко А. О. Механізми визначення виховних технологій в сучасному студентському середовищі/А. О. Губенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління».– 2016. – № 4. – С. 203–209.

65. Губенко А. О. Механізми державного впливу на формування виховної стратегії закладів вищої освіти в Україні/А. О. Губенко /[Електронний ресурс] // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2016. – № 2. – Режим доступу : http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/10.pdf

66. Губенко А. О. Напрями удосконалення державних механізмів реалізації виховно-освітніх технологій/А. О. Губенко// Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. праць. – Вип. 2 (5). – Х. : НУЦЗУ, 2016. – С. 72–77. – (Серія «Державне управління»).

67. Губенко А. О. Використання зарубіжного досвіду при впровадженні державних механізмів реалізації виховних концепцій в Україні / Губенко А. О// Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. праць. – Вип. 1 (6). – Х. : НУЦЗУ, 2017. – С. 72–77. –(Серія «Державне управління»).

68. Губенко А. О. Державного регулювання патріотичного виховання у закладах вищої освіти/А. О. Губенко// Публічне управління та митне адміністрування. – 2016.– № 2 (15).–С. 49–53. – (Серія «Державне управління»).

69. Губенко А. Механизмы внедрения воспитательных и образовательных технологий в высшей школе /А. Губенко//Власть и общество (история, теория, практика)– 2017.– № 1 (41). – Тбилиси, Грузия, – С. 64–73.

70. Губенко А. О. Державні механізми виховного потенціалувищого навчального закладу[Електронний ресурс] / А. О. Губенко// Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика :матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, 22–23 лютого 2017 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2017. – Режим доступу : <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration>

71. Губенко А. О. Механізми формування патріотичного виховання українського студентства/ А. О. Губенко// Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика :матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28–29 квітня 2016 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2016. – С.20–21.

72. . Губенко А. О. Механізми формування екологічного виховання у студентів закладів вищої освіти /А. О. Губенко // збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика». –Х. : НУЦЗУ, 2016. –С. 121–123.

73. Губенко А. О. Державні механізми формування виховних технологій у закладах вищої освіти України/А. О. Губенко // збірник статей та тез доповідей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук:проблеми та перспективи»(м. Дніпродзержинськ, 27 травня 2016 р.) / відп. за випуск професор К. Ю. Богомаз. – Д.: ДДТУ, 2016. – С. 40–42.

74. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення: монографія / А. О. Дегтяр. – Харків : вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2004. – 224 с.

75. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 р. № 2859-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна

Рада України. – Офіційний сайт. – Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12357>

76. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://www.ukrproject.gov.ua>

77. Дергачов О. Особливості розвитку й організації структур громадянського суспільства / О. Дергачов // Україна: плоди дванадцяти бурхливих років : зб. ст. / упоряд. та ред. В. Андрійко і Г. Курт. – К. : Заповіт, 2003. – С. 31.

78. Державін В. Взаємодія третього сектора економіки з державним сектором / В. Державін // Персонал. – 2007. – № 9. – С. 16–20.

79. Державна цільова соціальної програма «Молодь України» на 2009–2015 роки/ Кабінет Міністрів України; Постанова, Програма, Паспорт [...] від 28.01.2009 № 41–остаточна редакція № 458 від 26.06.2013–Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-п>

80. Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Соми, 1999. – 265 с.

81. Діяльність громадських об'єднань в Україні: стат. бюл.[Електроннийресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу :http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm

82. Дмитренко О. Громадська думка як чинник демократизації політичної системи України / О. Дмитренко // Персонал. – 2007. – № 4. – С. 18–21.

83. Дмитренко Г. Стратегічна спрямованість розвитку системи освіти в контексті трансформації українського суспільства / Г. Дмитренко, С. Мудрая // Персонал. – 2006. – № 9. – С. 73–80.

84. Додон Н. Г. Упровадження соціокультурної політики щодо формування ціннісних орієнтацій на регіональному рівні // Державне будівництво. – 2008. – № 1. – С. 38–46.

85. Домбровська С. М. Державне управління вищою освітою в

умовах трансформаційних змін : монографія / С. М. Домбровська. – Х. : Оберіг, 2010. – 176 с.

86. Домбровська С.М. Болонський процес, як один з напрямів державного реформування освіти./ С. М. Домбровська // Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу.-Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»:зб.наук.пр./Нац.академія пед.наук України.-К.:Вид-во «Педагогічна преса», 2012.-№3.-С.124-126.

87. Домбровська, С. М. Забезпечення ефективного державного управління підготовкою фахівців у сфері цивільного захисту: створення професійних стандартів/ С. М. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / Харк. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. – Вип. 1. – С. 293–298.

88. Домбровська, С. М. Сучасні технології впровадження інноваційних державних механізмів реформування системи освіти в Україні/ С. М. Домбровська // Хмельницький університет управління і права.-Х.:" Університетські наукові записки 2013 № 1 (24)"- 2013.- Вип.24.-С.207-216.

89. Донченко Т. О. Формування державної молодіжної політики в Україні: історико-правовий аспект. //Наукові праці.Том 125. Випуск 112. – К., 2009. –С. 141–145.

90. Жук С. Мотиви громадської діяльності молоді / С. Жук // Соціальна психологія. – 2008. – № 1. – С. 15–18.

91. Загородній Ю. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю. Загородній, В. Куріло, С. Савченко. – К. : Генеза, 2004. – С. 21–27.

92. Закон України «Про громадянство України» / Основні чинні кодекси і закони України / уклад. Ю. П. Єлісєнко. – 2-ге вид. – К. : Махаон, 2003. – С. 195–200.

93. Закон України «Про молодіжні і дитячі громадські організації» // Відомості Верховної Ради. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1999. – № 1. –

С. 2.

94. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» // Відомості Верховної Ради. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1993. – № 16. – С. 168.

95. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо молодіжних та дитячих громадських організацій» // Відомості Верховної Ради. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2006. – № 50. – С. 501.

96. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» / Нормативно-правове забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді. – К.: ДЦССМ, 2002. – С. 5–11.

97. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (у редакції закону № 271-V від 19.10.2006) // Відомості Верховної Ради. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2006. – № 50. – С. 501.

98. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 19.10.2006 // Відомості Верховної Ради. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2006. – № 8. – С. 91.

99. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Редакція від 24.07.2014, підстава 1508-18/Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

100. Звіт про результати роботи Міністерства молоді та спорту України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/13138>

101. Звіт про роботу Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму протягом четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komsport.rada.gov.ua/komsport/control/uk/publish/article;jsessionid>

102. Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у закладах вищої освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22–23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 412 с.

103. Калінічева Г. І. Конституційно-правові засади формування соціальної держави в сучасній Україні / Г. І. Калінічева // Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. – К. : МАУП, 2012. – С. 53.

104. Карамишев Д. Системний підхід як напрям методології управління соціальними системами / Д. Карамишев, Я. Радиш // Вісн. НАДУ при Президентіві України. – 2006. – № 1. – С. 58 – 65.

105. Карнаух А. Проблеми молодіжної політики в сучасній Україні / А. Карнаух // Політичний менеджмент. – К., 2005. – № 4. – С. 63–69.

106. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні / А. Карнаух // Персонал. – 2007. – № 9. – С. 26–32.

107. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді [Електронний ресурс] / А. Карнаух // Політичний менеджмент. – 2007. – № 6 (27). – Режим доступу до журн. : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m>

108. Карпеко Н. М. Механізми підготовки конкурентоздатних фахівців / Н. М. Карпеко / Інформаційний простір. Українські реалії: досвід трансформацій : матеріали V Міжнар. наук.-практич. конфер. (м. Хелм, Польща 28 листопада 2015 р.): україномовний варіант / за заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка – Хелм : Вид-во ВШМВСК, 2016. – С. 86–90.

109. Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи // Е. Кжаклевська, Г. Вільямсон. – Страсбург : Видавництво Ради Європи, 2013. – С. 9.

110. Кодекс про шлюб та сім'ю ; Сімейний кодекс України / Основні чинні кодекси і закони України / уклад. Ю. П. Єлісовенко. – 2-ге вид. – К. : Махаон, 2003. – С. 740–783.

111. Кодекс законів про працю України / Основні чинні кодекси і закони України / уклад. Ю. П. Єлісовенко. – 2-ге вид. – К. : Махаон, 2003. – С. 868–869.

112. Козаков В. М. Соціальний зміст і ціннісні засади державного

управління [Електронний ресурс] / В. М. Козаков // Державне будівництво – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/doc/1/02.pdf

113. Козубовський В. До питання про можливості застосування Британського досвіду соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні / В. Козубовський // Соціальна політика і соціальна робота. – К. : НаУКМА, 2002. – № 3, 4. – С. 49–53.

114. Колісніченко Н. М. Управління людськими ресурсами як глобальна перспектива [Електронний ресурс] / Н. М. Колісніченко // Державне будівництво – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/doc/3/01.pdf

115. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.

116. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://dimp.org.ua/files/youth-conception-rev5.pdf>

117. Концепція національно-патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kinu.gov.ua/sport/control/uk/pufalisri/article?artid=99794&catid=9426>

118. Концепція національного виховання студентської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу:zakon.nau.ua/doc/?uid=1038.2285.0 (Заголовок з екрану)

119. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій: монографія/ Українська академія державного управління при Президентові України. – К. : УАДУ, 1998. – 303 с.

120. Корецький М. Теоретичні засади державного управління / М. Корецький // Персонал. – 2007. – № 5. – С. 28–42.

121. Корпоративна благодійність в Україні : звіт про результати дослідження. – К. : Творчий центр Каунтерпарт, 2005. – 40 с.

122. Кривачук Л. Ф. Основні принципи діяльності інститутів виконавчої влади у сфері державної молодіжної політики в Україні / Л. Ф. Кривачук // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : матеріали науково-практ. конф.–Київ. –Т. 2. / відп. ред. В. І. Луговий, В. М. Князев. – К. : НАДУ, 2003. – С. 450–451.
123. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті / В. В. Крижко. – Запоріжжя: Просвіта, 2003. – 272 с.
124. Крижко В. В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою: навчальний посібник /В. В. Крижко, І. О. Мамаєва. – К.: Освіта України, 2005. – 224 с.
125. Круглов М. М. Стратегическое управление компанией : учеб.для вузов. – М. : Рус.деловая лит-ра, 1998. – 356 с.
126. 119. Крупник А. С. Соціальне замовлення – нова технологія розв’язання соціальних проблем в Україні / А. С. Крупник // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 3, 4. – С. 3–12.
127. Крутії О. М. Сучасний стан діалогової взаємодії влади та громадськості в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Крутії // Державне будівництво – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», 2007. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/doc/1/04.pdf
128. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : монографія / В. С. Куйбіда – К. : МАУП, 2004. – 432 с.
129. Кулік В. Молода Україна : сучасний організований молодіжний рух танеформальна ініціатива / В. Кулік., Т. Голобуцька, О. Голобуцький – К. : Центр дослід. проблем громад. суспільства, 2008. – 339 с.
130. Кулик О. М. Політико-управлінська діяльність у системі молодіжної політики: сутність, структура, функції [Електронний ресурс] / О. М. Кулик // Державне управління: теорія та практика – К. : НАДУ, 2007. – № 2. (6). – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2.pdf>
131. Курилюк Н. Активна громадянська позиція молоді: поняття,

сучасний стан, фактори впливу сучасного інформаційного простору : матеріали І Науково-практичної конф. «Актуальні проблеми громадянської освіти:український та зарубіжний досвід» [Електронний ресурс] / Н. Курилюк. –Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua>

132. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді / Н. Левковська // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1 (16). – С. 85–93.

133. 126. Лисовский В. Т. Духовний світ і ціннісні орієнтації молоді // В. Лисовский. – СПб., 2000. – С. 53.

134. Лігоцький А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем / А. О. Лігоцький. – К. : Техніка, 1997. – 210 с.

135. Лимачко Е. Е. Человеческий капитал в современной экономике – некоторые теоретические аспекты/ Е. Е. Лимачко – Режим доступа :<http://econom.nsc.ru/ieie/smu/conference/articles>

136. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення: навч. посіб. для самот. вивчення дисципліни /В. С. Лозниця.– К.:Екс об, 2000.– 304 с.

137. Лопушинський І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України : досвід, проблеми та перспективи : монографія / І. П. Лопушинський. – К.; Херсон : Олді-плюс, 2006. – 456 с.

138. Лопушинський І. П. Концепції державної мовної політики в Україні: освітнянський аспект / І. П. Лопушинський // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 2007. – Вип. 102. – С. 129–135.

139. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Х.: ОВС, 2002. – 400 с.

140. Лукс Г. А. Социальное инновационное проектирование в региональной молодежной политике / Г. А. Лукс – Самара : Самарский университет, 2013. – 278 с.

141. Мазуренко Л. А. Теоретичні засади реформування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розмежування

їх повноважень [Електронний ресурс] / Л. А. Мазуренко // Державне будівництво – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», 2007. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/doc/2/27.pdf

142. Макковій О. Молодіжна політика сьогодення / О. Макковій // Аспекти самоврядування. – К. : фундація Україна – США. – 2009. – № 4. – С. 39–44.

143. Марущак В. П. Державне управління та функції управління / В. П. Марущак // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», – 2006. – № 1 (27). – С. 101–102.

144. Маркіна І. А. Методологія сучасного управління : монографія / І. А. Маркіна. – К.: Вища школа, 2001. – 311 с.

145. Мартиненко В. М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія)/ В. М. Мартиненко. – Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2003. – 220 с.

146. Масюк О. Міфологеми соціального партнерства / О. Масюк // Політичний менеджмент – 2008. – № 2 (29). – С. 24–26.

147. Матвієнко О. Навчання методом дискусій як спільна діяльність студентів і викладачів у вищій школі / О. Матвієнко // Вісник Львівського університету. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 2. – С. 26–31.

148. Матвієнко П. В. Освіта : формування структури чи розвиток функцій? / П. В. Матвієнко // Американська філософія освіти очима українських дослідників : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 22 грудня 2005 р. – Полтава, 2005. – С. 110–117.

149. Матеріали до щорічної доповіді Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні за підсумками 2013 року «Стратегічні пріоритети молодіжної політики України: освіта, зайнятість, житло». – Л., 2014. – С. 54.

150. Майбутнє молодіжної політики Ради Європи: порядок денний 2020», [Електронний документ] Режим доступу :

http://www.kirovograd.net/science_culture/2008/10/16/v_ukrayini_vidbulas_vosma_konferencija.htm

151. Мачулін В. Ф. Забезпечити наукову та інноваційну конкурентоспроможність держави/ В. Ф. Мачулін // Вісн. НАН України. – 2006. – № 12. – С. 19–21.

152. Менделєва Ю. Соціальне партнерство як механізм державного управління соціальною політикою / Ю. Менделєва // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 1 (29). – С. 130–133.

153. Метьолкіна Н. Б. Міжнародний досвід молодіжної політики / Н. Б. Метьолкіна // Економіка розвитку. – наук. журнал. – Х. : ХНЕУ, 2007. – № 1 (37). – С. 68–71.

154. Метьолкіна Н. Б. Механізми залучення молоді до державної служби в Україні / Н. Б. Метьолкіна // Держава і регіони. – наук.-виробн. журнал. – З. : ГУ ЗІДМУ, – 2006. – № 1. – С. 110–112.

155. Метьолкіна Н. Б. Активізація громадської складової як необхідна умова підвищення ефективності державної молодіжної політики / Н. Б. Метьолкіна : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Органи влади та молодіжні громадські організації. Інноваційні рішення в молодіжній політиці», (Харків, 26–27 черв. 2007 р.). – Х. : Нове слово, 2007. – С. 72–76.

156. Михайлова К. Г. Соціальні ініціативи як елемент соціальної політики / К. Г. Михайлова // Соціальна робота : теорія, досвід, перспективи : матеріали доповідей та повідомлень міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І. В. Козубовської – Ужгород, 1999. – Ч. II. – С. 97–98.

157. Міністерство молоді і спорту України.– Режим доступу : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/292>

158. Міністри Європи ухвалили в Києві стратегію розвитку молодіжної політики на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molodukraine.org.ua/?q=news/read/24>. – Назва з титул. екрану.

159. Мірошніченко Р. В. Екологічне виховання студентів вищого навчального закладу як державноуправлінська проблема/В. А. Андронов, Р. В. Мірошніченко//Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління» – Х. : Вид-во ХарРІНАДУ “Магістр”, 2014. – Вип. 4 (47). – С.15-20.

160. Мірошніченко Р. В. Механізми правового забезпечення екологічної політики України [Електронний ресурс]/Мірошніченко Р. В.//Державне будівництво, 2014. – № 2. – Режим доступу до журн.: <http://kbuapa.kharkov.ua>.

161. Мірошніченко Р. В. Державна екологічна політика в Україні: організаційно-функціональні аспекти/Мірошніченко Р. В.//Журнал «Інвестиції: практика та досвід» -2015. – Вип. № 2 –С. 141-144.

162. Мірошніченко Р. В. Механізми державного управління забезпеченням екологічної безпеки /Мірошніченко Р. В.//Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління. Вип. 1(6), 2017 .- С.164-170. (включено до міжнародної бази RePec та до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International)

163. Мірошніченко Р. В. Государственного управления формированием экологической компетентности студентов высших учебных заведений/Мірошніченко Р. В.//East Journal of Security Studies, 2017. – № 1. (стаття в закордонному науковому виданні за фахом).

164. Мірошніченко Р. В. Механізми формування екологічного виховання у закладах вищої освіти України/Мірошніченко Р. В.//Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління. Вип. 2(7), 2017 .- С.164-170. (включено до міжнародної бази RePec та до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International)

165. Мицишин І. Я. Національна ідея та реформування освіти в Україні – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/23/01_myshchysyn.pdf

166. Молодежь в меняющемся обществе :региональный мониторинговый доклад. – Детский фонд ООН, 2000. – № 7. – 193 с.

167. Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред. О. Балакіревої,

О. Яременка. – К. : УІСД, 2001. – 210 с.

168. Молодь в Україні. Дослідження молодіжного сектору: проблеми та перспективи / за ред. О. І. Локшиної. – К. : Студія «uStudioDesign», 2006. – С. 61–169.

169. Молодь України [Електронний ресурс] : аналіт. звіт за результатами соц. дослідження, черв. 2007 р. – К. : Держ. ін-т. розвитку сім'ї та молоді – 2007. – Режим доступу до ресурсу : http://www.dipsm.org.ua/e107_files/dokuments/analit_zvit.pdf

170. Молодь в умовах становлення незалежності України (1991–2011 рр.): щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – К. : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2011. – 316 с.

171. Молодь Києва: вироблення ефективної політики у відповідь на виклики часу [Електронний ресурс]. – К. : Лабораторія законод. ініціатив, 2006. – Режим доступу до ресурсу : http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1164030465_ans.pdf

172. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/mon/gov/ua/images/files/.../4455/pdf](http://www.mon.gov.ua/images/files/.../4455/pdf)

173. Національна доктрина розвитку освіти. Книга керівника навчально-виховного закладу. Нормативні та інструктивно-методичні документи. МОН України. – Х. : Торсінг плюс, 2006. – С. 82–96.

174. Наказ Державної служби молоді та спорту від 28 січня 2013 р. № 187 «Про організацію та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

175. Некрутенко Н. П. Проблеми працевлаштування сільської молоді та шляхи їхнього вирішення / Н. П. Некрутенко // Державне управління та місцеве самоврядування : тези VII Міжнар. наук. конгресу, (Харків, 29–30

березня 2007 р.) – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», 2007. – С. 202–203.

176. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : УАДУ, 1998. – 160 с.

177. Нікітін В. В. Політична соціалізація молоді в контексті формування громадянського суспільства / В. В. Нікітін : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Органи влади та молодіжні громадські організації. Інноваційні рішення в молодіжній політиці», (Харків, 26–27 черв. 2007 р.). – Х. : Нове слово, 2007. – С. 26.

178. Нікітін В. В. Концептуальні засади «діалогічної моделі» державного управління [Електронний ресурс] / В. В. Нікітін // Державне будівництво – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», 2007. – № 1. – Ч. 2. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/doc/1/06.pdf

179. Новак В. Неурядові організації або соціальне партнерство між державою і громадянським суспільством: зарубіжний досвід / В. Новак // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 359–364.

180. Ньюман К. Сравнительные исследования и законы по вопросам социального партнерства / К. Ньюман. – Алмати : МЦНП, 2001. – 156 с.

181. Одінцева Г. С. Теорія і історія державного управління : опорний конспект лекцій і методичні вказівки до проведення практичних занять / Г. С. Одінцева, Н. М. Мельтюхова. – Х. : УАДУ (ХФ), 2001. – 136 с.

182. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета: [пер. с исп.] / Хосе Ортега-и-Гассет. Минск: Изд-во БГУ, 2005. – 104 с

183. Павловский В. Ювенология: становление науки о молодежи / В. Павловський. – Красноярск, 1997. – С. 186.

184. Павлюк А. Молодь і сучасна культура: психологічні проблеми / А. Павлюк // Психологічні проблеми сучасної молоді. – К. : МАУП. – 2003. – Вип. 12. – 165 с.

185. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні

(регіональний аспект) / М. П. Перепелиця – К. : УІСД, 2001. – 242 с.

186. Перелік діючих міжнародних договорів України про співробітництво у галузі молодіжної політики, фізичної культури і спорту / Міністерство молоді і спорту України. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/292>

187. Петров О. Що обумовлює низьку довіру населення України до політичної еліти? [Електронний ресурс] / О. Петров // Соціальна психологія – 2007. – № 5 (25). – Режим доступу до журн.: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=76&c=1835>

188. Плоский К. В. Участь молоді у розвитку місцевої демократії в Україні: проблеми та перспективи / К. В. Плоский // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 101–111.

189. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні / [І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов]. – К. : Тандем, 2004. – 125 с.

190. Поліщук О. Стратегічне завдання системи управління вищою освітою України / О. Поліщук // Персонал. – 2008. – № 8. – С. 66–72.

191. Пономаренко О. В. Механізм реалізації державних проєктів [Електронний ресурс] / О. В. Пономаренко // Державне будівництво – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/doc/4/03.pdf

192. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань. Про проблему бездомних громадян та безпритульних дітей і шляхи її подолання» // Інформація й право. – 2004. – № 1. – С. 162–168.

193. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 р. № 215 «Питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» // Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – К., 2006. – № 9. – С. 73.

194. Постанова Кабінету Міністрів України № 1125 від 27.08.2004 р.

«Про утворення Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді» // Офіційний Вісник України. – Офіц. вид. – К., 2004. – № 35. – С. 2339.

195. Постанова Кабінету Міністрів України № 1620 від 15.11.2006 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» // Офіційний Вісник України. – Офіц. вид. – К., 2006. – № 47. – С. 3128.

196. Постанова Кабінету Міністрів України № 78 від 01.02.2006 р. «Про затвердження типових положень про управління у справах сім'ї, молоді та спорту обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, про відділ у справах сім'ї, молоді та спорту районної, районної у м. Севастополі державної адміністрації» // Офіційний Вісник України. – Офіц. вид. – К., 2006. – № 5. – С. 220.

197. Постанова Кабінету Міністрів України № 1757 від 19.12.2006 р. «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» // Офіційний Вісник України. – Офіц. вид. – К., 2006. – № 51. – С. 3410.

198. Попов В. Р. Четыре модели государственной молодежной политики. Опыт сравнительного анализа. – Режим доступа : <http://www.e-conference.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=4314>

199. Постовий В. Г. Про концепцію національної ідеї та механізми її впровадження // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 20–23.

200. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / В. І. Луговой, М. Левшин, О. Бондаренко [та ін.] ; за заг ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. – К. : Пед. думка, 2011. – 260 с.

201. Пробийголова Н. Деякі тенденції процесу політичної соціалізації молоді / Н. Пробийголова // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С. 70–81.

202. Пробийголова Н. Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді [Електронний ресурс] / Н. Пробийголова // Політичний менеджмент – 2008. – № 1. – Режим доступу до журн. :

<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=81&c=1972>

203. Проблемы участия молодежи в общественной жизни [Электронный ресурс] : [аналит. исследование]. – К. : Ассоциация молодых политологов Украины. – 2005. – Режим доступа : <http://www.politolog.org.ua>

204. Про становище молоді в Україні: щодо підтримки молоді сім'ї, посилення соц. захисту дітей та молоді у 2001–2007 рр. : [щоріч. доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України / Т. В. Безулик, А. І. Білий, Є. І. Бородин та ін.]. – К. : Гопак, 2007. – 360 с.

205. Развитие личности в школах Великобритании [Электронный ресурс] – Режим доступа:http://www.britishschools.ru/about/individual_development/

206. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи : монографія / [кол. авт. : В. В. Цветков, С. Д. Дубенко, Н. Р. Нижник та ін.]. – К. : Оріяни, 1998. – 364 с.

207. Робоча група з питань патріотичного виховання молоді при апараті РНБО ініціює розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молодих людей [Електронний ресурс] // Рада національної безпеки і оборони України [веб-сайт] – Режим доступу :<http://www.rainbow.gov.ua/news/450.htm>

208. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки» від 11 червня 2008 р. № 825-р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/825-2008-%D1%80>

209. Россохатський П. М. Механізми і заходи соціалізації підростаючого покоління та реалізації молодіжної політики / П. М. Россохатський // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України. – Х. : Магістр, 2014. – Вип. 1 (44). – С. 202–207.

210. Ромін А. В. Механізми державного управління закладами вищої освіти у сфері ДСНС України / А. В. Ромін. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2013 – 200 с.

211. Савченко Б. Г. Особливості державного управління молодіжною політикою в Україні / Б. Г. Савченко, Н. Б. Метьюлкіна// Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 1 (29). – С. 99–107.

212. Садковий В. П. Державне управління у сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія / В. П. Садковий. – Х. : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. – 237 с.

213. Семигіна Т. В. Порівняльна соціальна політика : навч. посіб. / Т. В. Семигіна. – К. : МАУП, 2005. – 276 с.

214. . Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.

215. . Слуцкий Е. Ювенология в XXI веке: комплексное междисциплинарное знание о молодом поколении / Е. Слуцкий. – П. :Петрополис, 2007. – 216 с.

216. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. – Харьков:Харьковский нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.

217. Соловйов В. М. Урядовий контроль – ефективний спосіб забезпечення законності в державному управлінні України [Електронний ресурс] / В. М. Соловйов // Державне управління: теорія та практика – К. : НАДУ, 2005. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-1>

218. Соціологічні дослідження: вивчення соціальних проблем дітей, сім'ї та молоді / [О. М. Балакірева, О. О. Яременко, О. В. Бабак, Н. К. Ходько та ін.]. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – Кн. 3. – 176 с.

219. Сіданіч І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання

студентської молоді // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка», 2013. – Вип. 23. – С. 233–241.

220. Статінова Н., Кущенко О. Пріоритети та цінності сучасної студентської молоді // Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/03/12.pdf>

221. Стрельчук Л. Виховання у професійній освіті // Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/86.pdf>

222. Сторожук Р. П. Зарубіжний досвід реалізації молодіжної політики [Електронний ресурс] / Р. П. Сторожук // Державне будівництво – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2006/doc/5/07.pdf

223. Сторожук Р. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації. //дис. ... канд.наук з держ.упр. 25.00.02– Р. Старожук // О.;ОРІДУ НАДУ, 2007, – 206 с.

224. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки /від 01.02.2012 № 45/2012.

225. Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року / затверджено Указом Президента України від 27 вересня 2013 року №532/2013 /Режим доступу до ресурсу : <http://www.president.gov.ua/documents/16094.html>

226. Суятінова Л. Молодь, релігія і трансформація суспільства / Л. Суятінова // Соціальна психологія. – 2005. – № 1 (9). – С. 114–121.

227. Тараканов П. В. Молодежь как объект и социальный субъект политического процесса / П. В. Тараканов // Общество и безопасность: перспективы эволюции, современное состояние : сб. науч. статей / под ред. Н. П. Шебанова. – Саратов : Научная книга, 2006. – С. 123–132.

228. Тарасов А. Роль регионов в реализации молодежной политики / А. Тарасов // Вестник СамГУ. – 2007. – № 3 (53). – С. 49–53.

229. Тарасов С.С. Механізми здійснення інноваційної кадрової політики /С.С. Тарасов/ Вісник Нац. ун-ту цивіл. захисту України: зб. наук. пр. – Харків:

НУЦЗУ, 2018. – Вип. 1 (8). – С. 360-367 . – (Серія «Державне управління») (включено до міжнар. бази Re Pec та до міжнар. наукометричної баз даних Index Copernicus International,. OpeAuer).

230. Тарасов С.С. Ефективний механізм забезпечення реалізації нової державної кадрової політики /С.С. Тарасов/ Вісник Нац. ун-ту цивіл. захисту України: зб. наук. пр. – Харків: НУЦЗУ, 2018. – Вип. 2 (9). – С. 318-324 . – (Серія «Державне управління») (включено до міжнар. бази Re Pec та до міжнар. наукометричної баз даних Index Copernicus International,. OpeAuer).

231. Тарасов С.С. Інноваційний механізм державного регулювання кадрового потенціалу /С.С. Тарасов/ Публічне управління та митне адміністрування (правонаступник наукового збірника “Вісник Академії митної служби України. Серія: “Державне управління” №1(18) – 2018- С.141-146.

232. Тато Досвід: позитивний досвід та технології успішної діяльності громадських організацій, які працюють із цільовими групами: діти, молодь, студентство / [посіб. для НУО / ред. В. В. Щербаченка], Луганськ, – 2009. – 36 с.

233. Толстоухов А. Держава і молодь / А. Толстоухов // Соціальна психологія. – 2011. – № 1 (9). – С. 162–163.

234. Толстоухова С. В. Соціальна робота в Україні з молоддю як невід’ємна складова соціальної політики держави / С. В. Толстоухова // Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. – К. : МАУП, 2004. – С. 94–109.

235. Туленков М. П. Особливості управлінської праці в системі менеджменту соціальної роботи / М. П. Туленков // Особливості соціальної молодіжної політики в Україні та ФРН на сучасному етапі : наук. зб. – К. : МАУП, 2004. – С. 134–150.

236. Туленков М. П. Організаційна взаємодія як предметна сфера соціології управління / М. П. Туленков // Соціальна психологія. – 2007. – № 1 (21). – С. 9–13.

237. Указ Президента України «Про Міністерство України у справах

сім'ї, молоді та спорту» № 1176/2005 від 18.08.2005 р. // Офіційний Вісник України. – Офіц. вид. – К., 2005. – № 34. – С. 2029.

238. Указ Президента України «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» від 27 вересня 2013 р. № 532/2013 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

239. Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. – К., 2012. – 222 с.

240. Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи : щоріч. доп. Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2002 р.). – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 250 с.

241. Фоменко С. В. Из опыта молодежной политики правительства Великобритании / С. В. Фоменко // Молодежная политика: международный опыт. Материалы «круглого стола». – М.: Институт молодежи ЦК ВЖСМ и Госкомтруда СССР, 1999.

242. Хто є хто в молодіжній політиці [Електронний ресурс] / [довідник]. – К., 2009. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.whoiswho.org.ua/>

243. Хмирова А. О. Механізми організації виховного простору у закладах вищої освіти України/А.О. Хмирова/Вісник Національного університету цивільного захисту України: [зб. наук. прац]. – Вип. 1 (4).- Х.: НУЦЗУ, 2016.- С. 132 -139.- (Серія «Державне управління»)(включено до міжнародної бази ReРеста до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus International, OpеAuer)

244. Хмирова А. О. Становлення державно-управлінських аспектів удосконалення виховного простору вищого навчального закладу/А.О. Хмирова/Вісник Національного університету цивільного захисту України: [зб. наук. прац]. – Вип. 1 (6).- Х.: НУЦЗУ, 2017.- С. 75 -81.- (Серія «Державне управління»)(включено до міжнародної бази RePec та до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International)

245. Хмирова А. О. Організаційний механізм державного управління виховними процесами у закладах вищої освіти України_/А.О. Хмирова/Вісник Національного університету цивільного захисту України: [зб. наук. прац]. – Вип. 1 (4).- Х.: НУЦЗУ, 2016.- С. 132 -139.- (Серія «Державне управління»)(включено до міжнародної бази ReРеста до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International) .

246. Хмирова А. О. Удосконалення механізмів державного регулювання виховного простору вищого навчального закладу/А.О. Хмирова/Інвестиції: практика та досвід . – 2017. – № 4.– С. 76-79/С. 97-100.

247. Хмирова А. О. Державне управління процесом виховання патріотизму у закладах вищої освіти України/А.О. Хмирова/Науковий вісник Академії муніципального управління Серія «Управління» .- 2017.- №5.- С.78-84.

248. Хмирова А. О. Механизмы взаимодействия государственных институтов и социума в процессе воспитания молодежи/А.О. Хмирова/ East Journal of Security Studies, 2017. – № 2. – С. 32-36 (стаття в закордонному науковому виданні за фахом).

249. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / В. В. Цветков. – Харків : Право. –1996. – 164 с.

250. Цибуліна І. В. Удосконалення структурно-функціонального забезпечення органів державної влади з надання послуг щодо захисту прав дитини [Електронний ресурс] / І. В. Цибуліна // Державне управління: теорія та практика – К. : НАДУ, 2006. – № 1. – Режим доступу до ресурсу :

<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-1/txts/SOCIALNA/06tivzpd.pdf>

251. Чернілевський Д. В. Духовна культура особистості : навчальний посібник–Вид. 2-ге, допов. / Д. В. Чернілевський, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк та ін. / за ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця : АМСКП, 2010. – 460 с.

252. Шведун В.О. Особливості впровадження дистанційної освіти у закладах вищої освіти і бізнесі / В.О. Шведун // Проблеми сучасної освіти : збірник науково-методичних праць. – Вип. 8. У 2 ч. : Ч. 2. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – С. 119–122.

253. Шведун В. О. Перспективи розвитку соціальної реклами в сфері цивільного захисту в контексті використання досвіду європейських країн / В.О. Шведун // Сучасний стан цивільного захисту: перспективи та шляхи до європейського простору: матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників. – К. : Інститут державного управління в сфері цивільного захисту, 2016. – С. 318–319.

254. Шведун В.О. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності промислового підприємства в умовах євроінтеграції України у контексті підтримки соціальної безпеки суспільства / В.О. Шведун // Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком : матеріали XI регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2017. – С. 418–419.

255. Шевцова Ю. М. Методологічний аналіз шляхів оптимізації механізмів залучення молоді до державного управління в Україні [Електронний ресурс] / Ю. М. Шевцова // Державне управління: теорія та практика – К. : НАДУ, 2007. – № 1 (5). – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/>

256. . Шипко Г. Молодіжний рух у Німеччині / Г. Шипко // Молодіжні НУО в Україні та світі / ред.-упоряд. Л. Кудіна, Н. Демчук, О. Обухівська. – К. : Молодіжна Альтернатива, 2005. – 104 с.

257. Щегорцова В. М. Проблеми формування та удосконалення системи мотивації праці державних службовців [Електронний ресурс] /

Щегорцова В. М. // Державне будівництво – Х. : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – № 1. – Режим доступу до ресурсу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/doc/3/09.pdf

258. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні : монографія. – К. : МАУП, 2005. – 336 с.

259. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти: монографія /А. О. Ярошенко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 156 с.

260. Anderson J. E. Public Policymaking: An Introduction. Boston–N.Y., 2003.

261. Banks M. Careers and Identities. Buckingham: Open University Press, Barber B. Participatory Democracy // Encyclopaedia of Democracy. Vol. 3. New-York, 1995.

262. Bohman J., Rehg W. Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics. L., 1997.

263. Börzel T. Rediscovering Policy Networks as a Form of Modern Governance // Journal of European Public Policy. 1998. Vol. 5. n. 2.

264. Cutler D. Taking the Initiative: Promoting Young People's Involvement in Public Decision Making in the UK. London, 2001.

Наукове видання

В.П. Садковий, С.М. Домбровська, В.О. Шведун, С.А. Вавренюк

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ В ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Монографія

Підписано до друку 28.02.2019

Формат 64x90/16

Наклад 300 пр.

Видавець: